GENERAL DE SONIS

27226

Ivan Petrović.–
učit. rez.
Bej[illegible]

IVAN PETROVIC

Prijevod. iz Fr.
nap. M. Vaninno

Petrovićka
III. gimn.

R. MOSINGER ZAGREB (CROATIE).

GÉNÉRAL L.-G. DE SONIS
1825 - 1887

14.

Ivan Petrović, uč 3 raz.
gimnazije

GENERAL DE SONIS

MILES CHRISTI

NAPISAO

MIROSLAV VANINO D. I.

SA 70 SLIKA I 2 KARTE.

ZAGREB.
TISAK I NAKLADA HRV. KAT. TISKOVNOG DRUŠTVA.
1909.

S odobrenjem redovničkoga starješinstva.

Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu.

Br. 3423.

„Nihil obstat“ Dr. Josephus Pazman, censor.

„Imprimatur“

u Zagrebu, dne 17. lipnja 1909.

Generalni provikar:

Dr. F. Suk.

Pisac pridržaje si sva prava.

USPOMENI

DRA. KOSTE VOJNOVIĆA

KNEZA UŽIČKOGA

PISAC.

Predgovor.

Pišući ovo djelo najviše sam upotrebljavao prekrasni životopis generala de Sonisa, što ga je savjesno napisao g. Baunard, rektor sveučilišta u Lilleu.[1] Rado priznajem, da bez djela Baunardova ovaj moj rad ne bi bio izašao onakav, kakav jest. Mimo to ugledavao sam se koje u čemu i u elegantno žiće generala de Sonisa od J. de la Fayea.[2]

Nijesam mario označivati, šta je uzeto iz Baunarda, šta li iz de la Fayea. Dosta je ovdje spomenuti, da su malne svi podaci o životu de Sonisovu izvađeni iz Baunarda.

Mogao sam ovo žiće napisati u novelističkom stilu; tako bi knjiga bila doduše za čitanje ugodnija, no teško da bi čitalac dobio potpunu i vjernu sliku ovoga kršćanskog muža. Žao mi je bilo izostaviti i najsitniju crticu njegova života. To je ujedno i razlog, zašto sam naveo toliko njegovih listova.

Žiće sam ovo prikazao uspomeni neprežaljenoga dr. Koste Vojnovića, kneza Užičkoga: on se zanosio istim idejalima kao i de Sonis; u drugu ruku želim

[1] Le général de Sonis. D' après ses papiers et sa correspondance, Paris 1903. (52. izdanje).

[2] Histire du général de Sonis (16. izdanje).

postaviti ma i čedan spomenik našemu Vojnoviću i njegovo dično ime oteti zaboravi našega vijeka, koji tako brzo živi.

Još mi je ugodna dužnost, da zahvalim v. o. Ivanu Kujundžiću D. I., koji mi je, dok sam ovo žiće pisao, u mnogo čemu pomagao.

Isto tako neka je hvala i Hrv. kat. tiskovnom društvu, koje nije žalilo ni truda ni troška, da ovo djelo tako opremi, da ilustracijama daleko nadilazi sva žića generala de Sonisa, što su pisana francuskim i drugim jezicima.

Dao dobri Bog, odvažili se mnogi naši mladići i muževi, u kojih još ima pravoga idejalnoga poleta, i pošli tragom generala de Sonisa!

Louvain (Belgija), 25. kolovoza, na dan sv. Ljudevita, kralja francuskoga, 1908.

M. V.

GLAVA I.

Pointe-à-Pitre. — Pariz. — Saumur.

(1825—1848).

Među francuskim Antilima naći će čestiti štilac otok Guadeloupe.[1] Na tom otoku u gradu Pointe-à-Pitreu rodi se Louis Gaston de Sonis[2] 25. kolovoza 1825., na dan svetoga kralja Ljudevita, čije mu ime na krštenju nadjenuše. Obitelj de Sonisâ pripada među stare francuske obitelji, što su se doselile na Antile.

Otac našega Louisa, Ivan Karlo de Sonis, služio je kao poručnik u 13. pukovniji na Guadeloupeu. Tu se bio upoznao s osamnaestgodišnjom kreolkom Marijom de Bébian, koja je ostala udova iza prvoga svog muža Chanaisa de Lestortièra. Nije ga toliko zanijela njezina ljepota koliko milokrvnost i dobrota srca njezina.

Imala je kćerku Charlottu iz prvoga braka. Čestiti časnik omilje joj te ona povjeri njemu sreću svoju i svoje Charlotte: nadala se, da će plemeniti časnik biti njezinom djetetu kao pravi otac, i nije se prevarila. Oni se dakle vjenčaju, i Bog im blagoslovi ženidbeni savez: rodi im se kći Alina, kojoj su bile dvije godine, kad ugleda svijetlo Božje naš Louis. Marija rodi se nakon tri godine, a Teobald nakon šest.

U ono vrijeme brojio je Pointe-à-Pitre dvanaest do trinaest tisuća stanovnika. Grad okružuju močvare, pa zato boravak

[1] Guadeloupe otkrio je Kristofor Kolumbo dne 4. studenoga 1493. Otoku je nadjenuo ime Guadeloupe na spomen prošteništa Naše Gospe Guadeloupeske u Španjolskoj.

[2] Krajnje se **s** u francuskom obično ne izgovara, no u imenu de Sonis izgovara se.

ondje nije bio baš najugodniji, no u drugu ruku imao je Pointe-à-Pitre izvrsnu luku te je u njemu promet i trgovina lijepo cvala.

Kuća obiteljska nahodila se tik obale morske tako, da su joj podnožje valovi oplakivali. U prvom katu obitavaše porodica Louisova, a u drugom djed i baka. Njim bi dolazila vesela unučad svakoga jutra, da ih pozdravi. Često se sa zanosom i s ljubavlju govorilo o Francuskoj, i tako je mladi de Sonis naučio ljubiti je prije, nego ju je poznao.

Onaj katekizam, što ga dijete nauči na koljenima majke svoje, nikad ne će zaboraviti. Veliki kršćani imali su gotovo uvijek pobožne majke, kao da Bog u neku ruku nagrađuje krepost majkî vjerom i pobožnošću sinova. Lijepo i istinito pjeva Sundečić:

Zbore djeca — kako zbore majke,
Tvore djeca — kako tvore majke,
Mole djeca — kako mole majke;
Častan porod — od časne je majke,
Domoljuban s majkom domoljubnom,
Bogoljuban s majkom bogoljubnom.

I de Sonis imao je pobožnu i kreposnu majku, koja ga je odgojila u strahu Božjem i ucijepila mu u dušu one snažne klice duboke pobožnosti i kreposti kršćanske. Ma da je majku izgubio u ranoj mladosti, opet mu se uspomena na nju duboko usjekla u pamet. »Majka je bila veoma lijepa«, pisao je poslije, »ozbiljna ljepota njezina udahnjivala je počitanje. Oprava joj bijaše vazda jako brižno sređena. Ja je još sada gledam u duhu, kako se podvečer mirno i tiho šeće velikim balkonom, što je opasavao našu kuću gotovo iznad mora: odavle bi često puta zurila u daljinu.« — Na licu joj se odrazivala neka sjeta. Bila je to posljedica jada i patnja, što ih je pretrpjela boreći se proti ljutoj mržnji crnaca, koji su je služili. Njoj se nekako činilo, da su joj ti neljudi prvoga muža otrovali.

Djecu si ljubila je žarko. »Jednoć«, priča sin, »morao moj otac poći na kratko putovanje na otoku i hotio me sa sobom povesti, premda sam bio još malešan. Morali smo otići o ponoći. Probudiše me i odjenuše. Popijem šalicu crne kave, i onda me stadoše zamatati ne znam ni sam u koliko ogrtača i pokri-

vača, da mi ne naudi noćna vlaga. Potom se trebalo ukrcati. Ona me uze vruće cjelivati, i činilo mi se, da se ne ću moći izviti iz njezinih zagrljaja. I nju i mene obuzela tuga. — Uđemo u čamac, u kojem bijaše zaposleno desetak snažnih crnaca. Oni me uzmu u ruke i metnu na dno barke na strunjaču. Čamac odmicao od kraja. Otac sjeo uza me i nastojao, da mi ležaj što udobnije namjesti.«

Kako je Louis bio tankoćutna srca, nije čudo, što ga je divna tropska noć svojim čarom zanijela daleko — k neizmjernomu Bogu, koji je sliku svoju utisnuo u ovu čistu i poletnu dušu. Neka on sam priča. »Glava mi je bila upravljena k nebeskomu svodu, na kojem se krijesile zvijezde — sve ljepša od ljepše — u bajnoj krasoti. Tišine one noći nije prekidalo ništa do odmjerenog udaranja vesala. Tude se prvi put objavio Bog duši mojoj. Ćutio sam, kako mi srce dršće od udivljenja i ushita. Bilo mi je tada po svoj prilici kakvih šest ili sedam godina, ali nikad ne zaboravih one divne noći. Ondje nalazim jeku mladosti svoje; ta noć usjekla se dojmom svojim neizbrisivo u moje žiće, ona je ostala u meni kao slika moje nevinosti. Ujedno mi je ona urezala u srce predragu sliku oca mojega i majke moje.«

Mornari s Antilâ.

Čitava je priroda kao kakova golema knjiga, i blago onomu, koji umije u njoj čitati. Louis de Sonis je to umio. »Još se sjećam«, piše on, »kako sam znao dugo promatrati more ne mogući od njega otrgnuti očiju: gdjekad bi me tajna nekakva tuga zaokupila, koju nijesam umio protumačiti! Krasan je bio vidik sa naše kuće na luku . . . Sjedeći na balkonu divio sam se toj lijepoj prirodi i slušao sam pjesme mornara, kojih su zvuci

dopirali iz daljine do mojih ušiju kao kakva neodređena harmonija. Živo se spominjem grada Pointe-à-Pitrea, njegovih kejâ (quai), njegova Trga pobjede, na koji sam išao, da gledam vojničke manevre, a vodila me onamo sluškinja, stara crnica, koja me je ljubila kao svoje dijete. Ime joj je bilo Bertilda. Spominjem se još i gradske crkve, koja je bila na kraju ovoga trga uz strme stijene, kojima se svršavao. Sačuvao sam uspomenu na procesiju, kojoj sam pribivao, a da nijesam bio poučen o veličini prizora, što sam ga gledao, i znamenitosti čina, koji bi bio mogao tako dobro utjecati na prve godine moga života otkrivajući mi nauku crkvenu o nazočnosti Spasiteljevoj.«

Ove posljednje riječi kazuju nam njegovu žalost, što ga njegovi inače dobri kršćanski roditelji nijesu još više poučavali u tajnama svete vjere.

Godine 1830. bude otac promaknut na čast kapetansku i imenovan pobočnikom contre-admirala Arnouxa, koji je sjedište vlade prenio iz Pointe-à-Pitrea u Basse-Terre. Obitelj de Sonisova preseli se u taj grad. Imala je lijep i prostran stan, a još je ljepši bio veliki njezin vrt.

Louis je često išao s majkom i braćom na šetnju. Dvije mazge, upregnute u veliku nosiljku s rukunicama, jedna sprijeda druga sastrag, nosile bi majku i djecu, a pratila bi ih dva crnca.

»Mnogo smo se divili krasotama prirode, koje sam bio već u onoj dobi veoma željan i koja mi se duše vazda veoma doimala. Bilo je kadšto dosta opasno prelaziti rijeke, koje su poput bujice bučno hrlile preko pećina. Takove šetnje bile su za nas djecu veliki događaji, kojih sam se često sjećao prelazeći u Parizu mirno i sigurno preko Seine. Otac bi me često uzeo k sebi na sedlo . . . Nas smo se dvoje dugo znali zabavljati, a on me milovao i dragao bez kraja i konca.«

Sedam je godina bilo Louisu, kada bude kapetan de Sonis pozvan u Francusku. Sa sobom će povesti Louisa i dvije starije kćerke. Gospođa de Sonisova morade ostati na Guadeloupeu, jer se njezin otac bio opasno razbolio. Louisu nijesu htjeli reći, kako je zapravo daleko Francuska, inače bi bio rastanak odveć težak. Došao i čas rastanku. Dosta se naglo

oproste, da majku odveć ne ražaloste. Ona je sina svoga zagrlila posljednji put: nikada se više nijesu vidjeli. Vožnja lađom

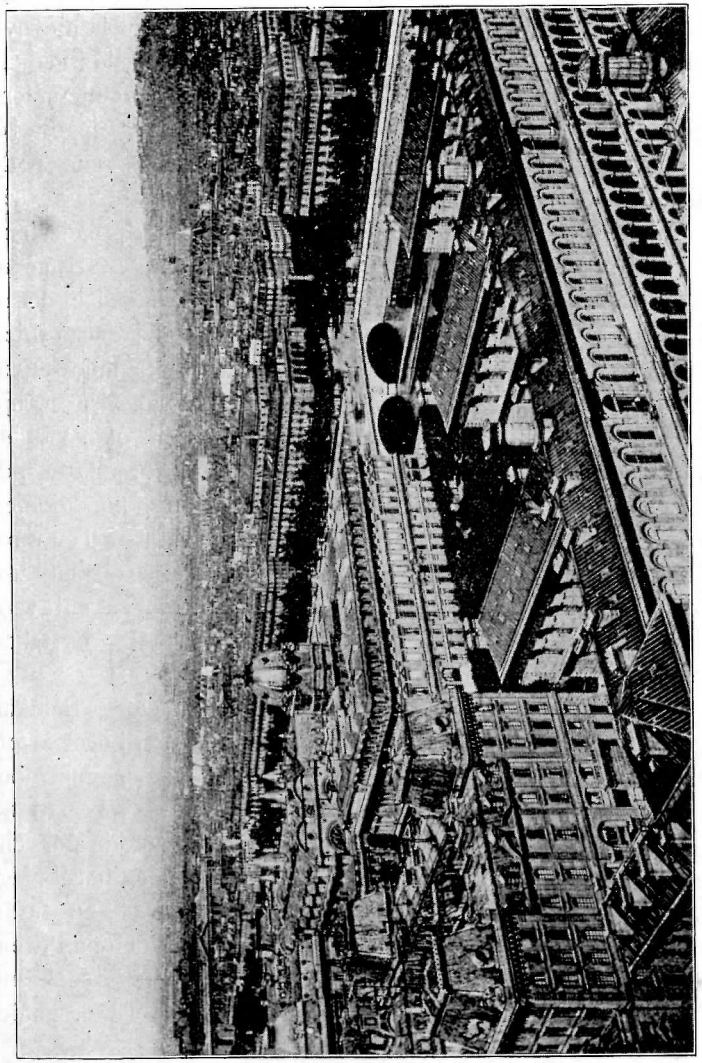

Pariz: Vidik s crkve Notre-Dame.

»Colbert« trajala je 41 dan. Kapetan de Sonis nastojaše, kako bi zabavio maloga Louisa. Pjevao mu je, risao, pričao s jednakim veseljem.

Napokon ugledaju žale drage im Francuske i iskrcaju se u Havreu. Tu su morali čekati 40 dana zbog kolere, koja je tada Francusku strašno morila. Kako se u Havreu dugo vremena zabavio, požuri se u Neufchâteau, gdje ga očekivala njegova porodica. Koliko bi njihovo veselje bilo, da se tude našla i majka!

Kapetan htijući služiti samo kod konjaništva dobije nalog, da prijeđe u dragune i to u posadu parisku. Otac njegov bijaše umro baš pred dva mjeseca, a mati udovica rado pođe s njime u Pariz, da mu upravlja kućom.

Ne potraja dugo, a njegova pukovnija bude premještena u Versailles. Često bi iz Versaillesa dolazio doma. »Samo u našoj sredini bio je sretan«, piše sin njegov, »pa kad bi došao kući, bijaše to za nas pravi svetak. Bio je veoma srdačan i razgovoran pa bi mu bila prava potreba, da mu djeca milovanjem pokazuju svoju ljubav. Tako smo često nas troje više manje sjedili na njegovim koljenima ili mu se objesili oko vrata«.

Baba Louisova bila je pobožna. Jutrom bi uranila u pet sati i onda otpočela dan dugim molitvama i ostalim djelima pobožnosti. Nakon prvih kućnih posala, oko osam sati ujutro, opet bi stala moliti se. Louis, unuk njezin, koji je to zabilježio, ne kaže, za koga se ta dobra kršćanska duša molila, ali spominjući to, već nam je tim natuknuo vrelo, iz koga je tekao blagoslov na njega samoga.

Vratimo se na Guadeloupe. Bolest gospodina Bébiana otegla se. Gđa de Sonisova učini sve, da spase dragi očev život, i čini se, već je bolest krenula na bolje. Nego ne mogući odoljeti srcu, što ju je vuklo k mužu i djeci, stane se spremati na put u Francusku i pisa, neka joj se skoro nadaju. Lako je dokučiti veselje, što ga je ta vijest uzrokovala. To je bilo u početku g. 1835. Svi brojili dane, kadli malo poslije toga stigne tužan glas, da je na umoru. Dne 3. lipnja izdahne u Pointe-à-Pitreu. Svi su bili gotovo poništeni. I djeda de Bébiana tako se kosne smrt drage kćerke njegove, da je slijedeće godine 1836. podlegao bolesti.

Baba de Sonisova vrati se u ovo vrijeme u Neufchâteau k jednom drugom svojem sinu. Sada se je valjalo pobrinuti, kamo će Louisa poslati u gimnaziju. Možda je ona svjetovala,

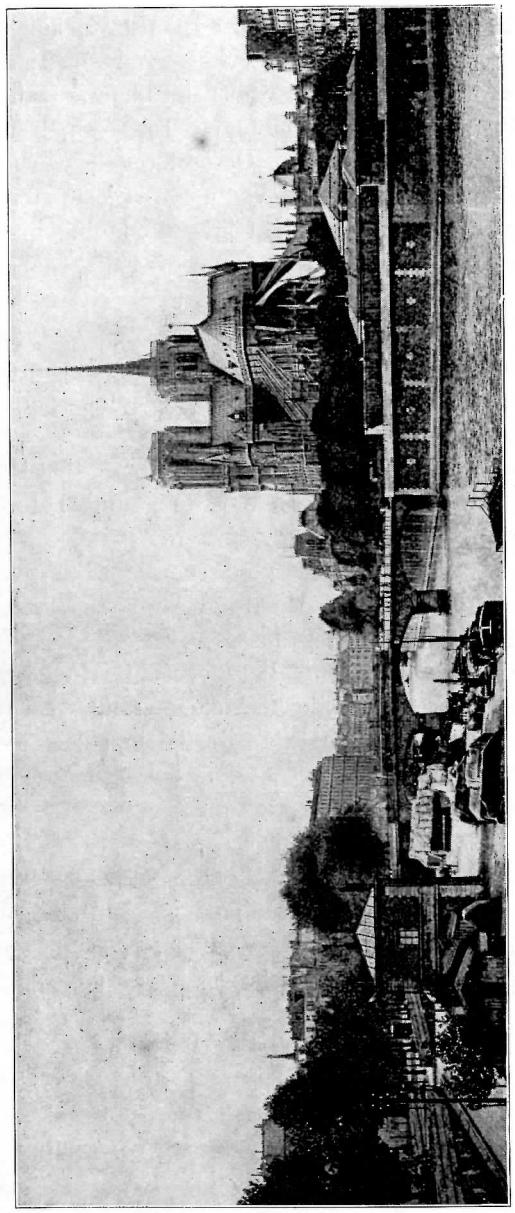

Paris: Seine, Notre-Dame.

neka ga pošalju u kolegij svetoga Stanislava, kojim su upravljale crkvene ruke. Louis se vazda s radošću sjećao časova, što ih je sproveo u ovom zavodu: nikad nije zaboravio one bržne ljubavi, koju su mu odgojitelji iskazivali, kako je to sam u svojim spomenima zabilježio. Od osobitoga je zamašaja vjerska odgoja i obuka, što ju je dobivao u ovo vrijeme. Jer ma da ga i jesu njegovi plemeniti roditelji krasno odgojili, ipak, kako vidjesmo, nije bio poučen u kršćanskoj vjeri onako, kako bi trebalo. Ako je svaka duša, kako kažu, od naravi kršćanska, a ono je bila zastalno duša ovoga budućeg viteza Kristova. I stoga vidimo, kako je to nevino dijete radosno primalo svetu vjeru u se, kako su se duboko doimale vjerske tajne njegova srca. On piše:

»Vjerska obuka bila je u zavodu svetoga Stanislava predmet osobite brige i nastojanja. Meni je to godilo, i doskora stane se moje raspoloženje za pobožnost razvijati. Kad bih došao večerom u spavaonicu, kleko bih pred svojom posteljom i dugo bih tako ostao moleći se. Moj ispovjednik Le Blanc, podravnatelj dječačkog sjemeništa, postiže, da su me odmah primili u kongregaciju. Njome je upravljao svećenik vrlo gorljiv i svet, abbé Buquet, koji je kasnije postao generalni vikar pariski. Nalazio sam ondje krasnih izgleda, a kako je milost na me djelovala na baš vanredan način, ja sam skoro počeo junački koracati putem pobožnosti. Napokon pripustiše me k prvoj sv. pričesti, premda mi je bilo tekar deset godina.

Ja sam se pripravljao s najusrdnijom pobožnošću, a obavio sam taj veliki čin s ozbiljnošću, koja je nadilazila moju dobu, s gorućom vjerom i ljubavlju Božjom. K svetom stolu donio sam svoju krsnu nevinost. Slatke uspomene moje prve pričesti, nikad mi iz duše ne uminuste! Vi ste melem, štono me je blažio za zlih dana žića moga. U velikom broju dolazite mi na pamet, i kada bih evo sad dopustio peru, da sámo leti, napunio bih dosta stranica svetim mislima, koje zaokupiše moje srce. Vazda sam tvrdo mislio, da je ova prva pričest bila blagoslov mojega života.«

Ne znamo, zašto je kapetan de Sonis svoga sina izvadio iz kolegija sv. Stanislava. Znademo samo to, da se to Louisu dalo

na žao. U listopadu god. 1837. nalazimo ga u kolegiju Juillyu. To je zavod, iz kojega su proizašli mnogi ljudi, što se odlikovahu ili perom ili mačem, a bilo im je jedino geslo ono, što ga Malebranche[1] dao Francuzima: »Treba da si čovjek, kršćanin i Francuz«. Evo iménâ nekolicini od njih: La Fontaine, Aerwick, grof de Bonald, Berryer, Bethmont, generali de Narbonne, Rohault de Fleury, Dubern, admirali Duperré, de Mackau i mnogi drugi. Velika revolucija uništila je redovnički život u Francuskoj. Svak je mislio, da se nikad ne će dignuti ispod one grdne gomile laži i sarkazma, što su je Voltaire i njegovi učenici izmetnuli na taj cvijet Crkve, koju su đavolskom pakošću progonili.

Zlatno pero Chateaubriandovo, poslije Montalembertovo započeše preokret, koji završiše Lacordaire, de Ravignan, Petetot, Guéranger. Na glas ovih apostola uskrsnu monaški i redovnički život iz svoga groba i opustjeli samostani oživješe kô kakvim čudom.

Oratorij u Juillyu nije prestao nikada, jer poslije izgona dođe u dobre kršćanske ruke, a kada su se smjeli redovnici vratiti u Francusku, primiše ga opet oratorijanci i upravljahu njim veoma vješto.

U tom zavodu nađe mladi de Sonis dašto ista načela, iste predaje. Gojenaca bilo je 250, a pripadali su najodličnijim porodicama francuskim. Golemu zgradu okruživahu velika dvorišta i igrališta, a uz njih bio divan perivoj i ovelik ribnjak. U ovom zavodu svršio je de Sonis tri razreda. Za to vrijeme stekao je mnogo prijatelja, od kojih mu je većina ostala vjerna.

Kako se često zbude, da stariji pitomci muče novajlije, prije no što će ih primiti u svoje društvo, tako je bilo i tude. Videći nekakav oveći đak, kako je de Sonis slabašan, nježan a usto dražesne spoljašnosti, stane ga nemilo mučiti. Jednomu starijemu pitomcu dade se to na žao, te on udri, štono riječ, sve u šesnaest po napadaču, da ga je za uvijek minula želja mučiti ovo tiho đače. Branitelj ovaj bio je njegov imenjak Louis

[1] Malebranche bio je profesor u tom oratoriju. Još se sada u Juillyu pokazuje kesten, njegovom rukom zasađen. Oratorij zove se zavod zadruge oratorijanske, osnovane od sv. Filipa Nerija 1575.

grof de Sèze. De Sonis i de Sèze ostadoše od toga dana vjerni, idejalni prijatelji, kako ćemo vidjeti diljem ovoga žića.

Da spomenemo nekolike njegove saučenike: Henri Lamy de la Chapelle, jedan od najboljih prijatelja; de Lupel, Mérode, de Moyencourt, de Bazo, koji je kao topnički časnik ostavio službu, da pođe za Lamoricièrom i da brani Pia IX., onda de Sannois, de Montazé, oba Chagota, dva požrtvovna katolika, G. Fristan de l' Hermite itd.

Njegovi drugovi dosta ga potanko opisaše, kakav je bio u ovo vrijeme. Vanjštine bio je veoma prijatne: vitka stasa, lijepa struka, jako finih crta u licu, više nježan nego snažan. Držanje mu je bilo u isti mah velikaško i priprosto. Uvijek je bio prijazan i iskren. Iznad svega pak odlikovao se pravom pobožnošću, a kad bi zatrebalo, znao je biti odlučan i čvrst, a gdjekad i vatren, dok je uopće bio mirne ćudi.

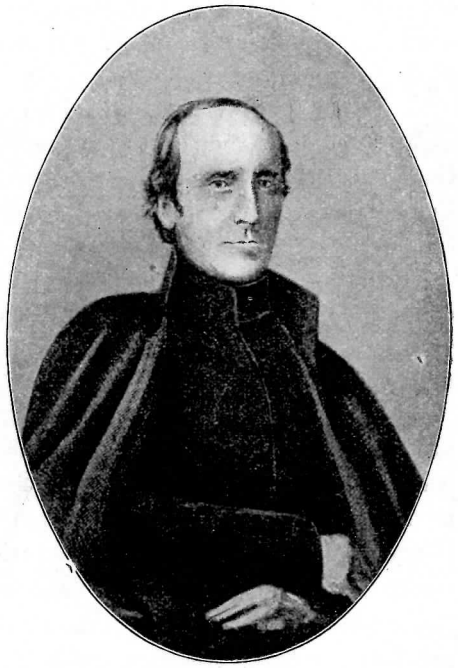

Franjo de Ravignan D. I.

Svake godine, kad bi u proljeće gore prolistale, a doline zazelenjele, naručili bi ravnatelji u Juillyu mnogo konja i povjerili bi svoje gojence dvama izvrsnim učiteljima jahanja, da ih izvedu na šetnju.

»Tada bi u Sonisa«, priča jedan saučenik, »nestalo onoga običnog mira, a budući se kršni konjanički časnik odavao svojom smjelošću; umio je obladati najobjesnijim i najupornijim konjima«. Kaki je bio tada, taki je i ostao: najmiliji bili su mu

uporni, obijesni konji. To je bila, može se reći, jedina strast ovoga velikog kršćanina.

Učeći povijest srednjega vijeka rado se zanosio duhom u viteško doba svojega naroda, kada su junaci držali prvom dužnošću svojom braniti pravdu i poštenje. Profesor povijesti bio mu je učeni Leon Boré, koji ga je doskora veoma zavolio; naslućivao je, da se u tom dječaku krije velika duša. Tu njegovu slutnju potvrdi ovaj slučaj. Dade jednom učenicima zadaću: Zvanje Ivane d' Arc dokazano njezinim pobjedama. De Sonisova radnja bila je sama po sebi treća, jer je pogriješio u obliku, ali žarom rodoljublja, dubokim, vanrednim mislima i poletom duha nadišao je svih svojih 40 saučenika. »Poslije sam se sjetio«, piše njegov prijatelj, »da je i on imao svoj dan kod Pataya kao i Ivana d' Arc, jer je i on na istom bojištu lijevao krv, posvećenu svim krepostima. No Ivana d' Arc bila je sretnija od njega: Patay[1] bio je za nju dan pobjede.«

Ljepota mora, što ga je de Sonis kao dječak toliko motrio, privlačila ga je neodoljivom silom, i zato on odluči, da će se dati na pomorstvo. Otac pristane, i naš Louis bude primljen u nekakav zavod, koji je tobože bio kao priprava za nautičku školu. De Sonis nazva taj zavod »stjecište svih opačina«. Nakon godinu dana izađe iz njega i stane se pripravljati za glasovitu vojničku školu saint-cyrsku.

Dok se on pripravljao, zadesi ga huda nesreća, koja je u drugu ruku po nj imala biti izvor velikih milosti i možda sve sreće njegove.

Otac Louisov, koji je međuto postao major, bio se razbolio. Kada je Louis u praznicima stigao kući, već se dosta oporavio i s veseljem je gledao u budućnost mladoga kadeta, komu je saint-cyrska vojnička škola rado otvorila vrata. Svaki su dan otac i sin jahali po okolici libourneskoj, gdje je bila pukovnija majorova. »Uvijek smo imali o čemu da razgovaramo, a ja se sveđer divio, koliko je dobrote i ljubavi pohranjeno u srcu predragoga mi oca«. Kako je bio sâm nesebičan i čestit, tako je

[1] Patay — mjestance nekoliko sati od Orléansa. Tu je Ivana d' Arc pobijedila Engleze 18. lipnja 1429. U francusko-njemačkom ratu borio se de Sonis u bojevima, što su se bili blizu Pataya dne 2. prosinca 1870.

na te kreposti putio i sina svoga. Pod kraj svojega žića pišući general de Sonis jednom svojem sinu, časniku u Africi, služio se ugledom očevim, da mu preporuči, neka ne moli nikakovu promjenu u službi: »Što mi to govoriš, dragi moj Henri, nova mi je potvrda za ono, što mi je često preporučivao moj dragi otac; ja sam se toga savjeta uvijek držao i uvijek sam zato dobro prolazio; savjet je pak ovaj: ne valja nikada tražiti, da ideš većma nadesno, nego nalijevo, osim kad se treba ogledati s neprijateljem«.

Mladom de Sonisu bilo kakovih devetnaest godina. On je još i sada bio isto onakav izvrstan i otvoren mladić, kakav je bio u Juillyu i u kolegiju sv. Stanislava. No da nije može biti vjera oslabila, da nije možda gorljivost jenjala? On je to sâm natuknuo u svojim »Spomenima«. Okoliš njegov malo je pomalo utjecao i na njega: svakamo ga pozivali, svuda mu laskali, njegova spoljašnost osvajala sve, s kojima bi došao u dodir.

Dok je njemu ovako sreća cvala, spremao je dragi Bog, koji umije liječiti duše kô nitko drugi, lijek veoma gorak doduše ali jednako koristan.

Jednoga dana — bilo je potkraj rujna — uniđe rano u zoru otac u sobu svoje djece, da se s njima oprosti. Polazio je u grad Flèche, kamo je vodio sina Teobalda na nauke. Svi su bili dobre volje smijući se tomu, što se otac obukao u građansko odijelo. Rastanu se.

Sutradan ujutro, dok Louis još ležaše u postelji, uniđe iznenada u sobu zapovjednik de Planhol, tijesan prijatelj njegova oca. Vidjelo mu se na licu, kako je uzrujan. On se približi k postelji pa će nesigurnim glasom: »Siromašno dijete, otac vam je veoma bolestan; morao se zaustaviti i leći u Bordeauxu«. De Sonis je slutio nesreću. Odluči namah otići sa sestrama. Jedan prijatelj pozajmi im kola. Uvečer stignu u Bordeaux, odsjednu u svratištu du Midi i pohite u prvi kat, gdje im je u jednoj sobi ležao otac blijed i nepomičan. Od velika gubitka krvi tako je oslabio, da nije mogao ni riječi progovoriti. Pogleda djecu, upravi oči prema nebu. Čulo se samo pridušeno jecanje djece.

Dugo su sin i dvije kćeri sjedeći uz postelju očevu gledali ono drago lice i one oči pune ljubavi. Već je bilo zanoćilo, kadli svane na pragu svećenik. Kada ga Louis ugleda, skoči ko pomaman do vrata braneći svećeniku ulaz. Vodilo ga većma čuvstvo nego vjera: bojao se, da će takav posjet učiniti kraj očevu životu. Svećenik odvrati: »Gospodine, ja vršim svoju dužnost, idem, kuda me služba zove. Ne mognem li je vršiti ovdje, poći ću, ali za to odgovarat ćete v i!«

Sestre odvedu poslije ovih riječi brata u drugu sobu i uvedu svećenika. Bolesnik primi posljednju pomast, dok je me-

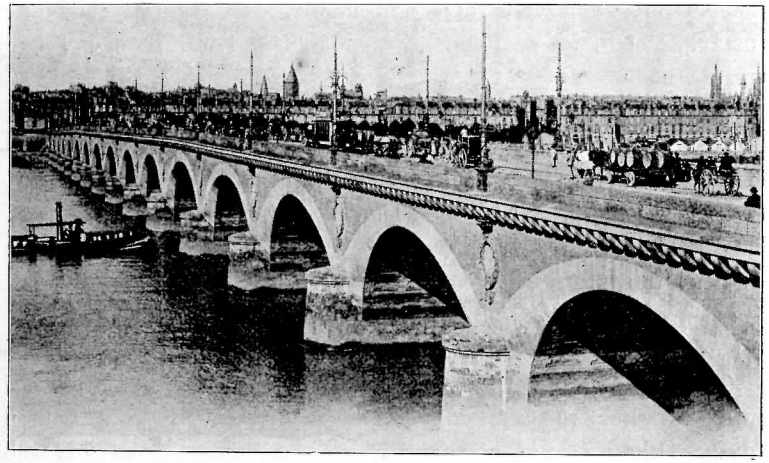

Bordeaux.

đutim Louis ležao u pokrajnoj sobi slomljen od napora i srvan od žalosti. Vrativši se u sobu nađe oca začudo mirna. Otac zaište znakovima, neka mu dade sat, a pošto ga je dobio, metne ga zajedno s lancem sinu u ruke, neka mu bude uspomena na tom tužnom rastanku.

Silna krv nanovo šikne iz ustiju; nije bilo više nikakve nade. U svratištu bila velika buka: davala se gozba. Pjevanje i smijeh miješao se s uzdisanjem i jecanjem, što si ga mogao čuti u sobi žalosti. Napokon prestade buka. Tišina zavlada cijelim svratištem.

Gdjekad bi vojnički kirurg (ranar), koji je sjedio u jednom kutu, ustao i pristupio k bolesniku, da vidi, kako mu je. Bolesnik je mirno, nepomično ležao. Jednom ranar opet opipa bilo . . ., metne ruku na srce . . . i onda pogleda samilosno djecu. — Louis piše:

»Razumjeli smo: našega oca nije više bilo. Liječnik se šuteći ukloni; mi ostadosmo sami samcati cjelivajući tijelo oca našega. Moje su sestre klečale do nogu postelje, na kojoj je ležalo sve, što nam je ostalo na ovom svijetu od onoga, kojega smo ljubili. Ja sjedoh na strunjaču više glave njegove, držeći njegovu ruku u svojim rukama. Tako nam prođe noć. Bože moj, ti znaš, što sam ja trpio!« Nije uzalud trpio, niti su se zaman njegove sestre onu noć molile. Bog svojih nikada ne ostavlja, nego im se nađe na pomoći, i kad mu se čovjek najmanje nada.

»U cik zore drugoga dana iznenada otvore se lagano vrata: svećenik uđe. Nijesmo ga poznavali. Pomolivši se pred mrtvacem progovori nam: »Draga djeco, baš sam evo začuo, da vas je velika nesreća zadesila. Ja sam službenik Isusa Krista. Došao sam, da s vama skupa trpim bol vašu i da vam, ako hoćete, donesem njegove božanske utjehe«.

Sve troje ga pobožno slušalo, riječi ih prijaznoga svećenika ganule. De Sonis nastavlja:

»On nam je ovako dugo vremena govorio; svaka nam se njegova riječ zasjekla u srce, svaka riječca prodirala nam u dušu. Otkad je počeo govoriti, srce se moje širom otvorilo željno, da čuje stvari, što ih već davno nijesam bio vikao slušati. Kada nas je ostavio, bio sam obraćen: Isus je opet obladao srcem mojim. Onaj svećenik bio je Isusovac, a zvao se o. Poncet«.

Krasno je Preradović shvatio znamenovanje boli u ljudskom životu:

Bol je majka čuvstvu pobožnome,
Teretom nas na koljena shara,
A uzdahom uzkrili k onome,
U kom sva moć i milost se stjeca,
Na utjehu i pomoć svakome.

(»Prvi ljudi«.)

Još je krasnije shvatio bol onaj, koji je rekao, da bi dragi Bog mudro radio, kad bi dao da propadne jedno čitavo kraljevstvo samo zato, da jedna duša napreduje u svetosti. Prema tomu možda je dragi Bog poslao smrt ocu Louisovu zato, da njegov sin živo pokroči naprijed na putu svetosti. Svakako stoji to, da se de Sonis — kako i sâm kaže — baš od ovoga časa sav predao Bogu, iz smrti oca njegova nikao je sveti život, što ga je tada odlučio provoditi.

Tako eto ostade ovo petero siročadi na svijetu samo samcato kô odsjećena grana, bez obitelji, bez pomoći, bez imutka. Louis srvan, bolestan, nije mogao da isprati oca; iz daleka slušao je prasak pušaka, koji mu je javljao, da tijelo premilog mu roditelja polažu u hladni grob.

Za četrdeset i osam sati sâmo razvrgla se sreća jedne obitelji. Odsada bit će im Bog i otac i majka.

Ne bilo zadugo, a Sonisu dopane glas, da je primljen u vojničku školu. Sestre njegove ukrcaše se malo potom put Antilâ, kamo ih odvede njihov ujak de Bernay.

Dne 1. prosinca 1844. stupi de Sonis prokušan u vatri boli u vojničku školu saint-cyrsku. Pravom se Francuzi ponose tim zavodom, koji je kanoti »posljednja i slavna slika nekadanje Francuske«. Amo su se zaklonili mnogi odlični mladići, koji vole služiti domovini mačem, nego žrtvovati državi svoje vjersko uvjerenje, svoju vjersku slobodu. Većinom su to mladići, koji su svršili više nauke i ispite za vojničku školu u kakvom učilištu, što je u čisto katoličkim rukama.

U tom se zavodu ponosno vije zastava Isusova, nitko se ne treba stidjeti vjere katoličke, već može mirno vršiti svoje kršćanske i vojničke dužnosti.

No nije tako bilo godine 1844., kad je stupio u nj de Sonis. U malo njih bilo je žive vjere, a još je manje vršilo dužnosti vjerske: t svatko zna onu strašnu moć, što ju ima preziran pogled, podrugivanje . . . Našla se tek kakova desetorica, koji bi pošli da potraže ispovjednika, kad je bilo slobodno izaći. »Svećenika«, pisao je de Sonis, »viđevali smo samo na oltaru, ono nekoliko časaka svake nedjelje«.

O kršćanskom životu de Sonisovom u ovo doba znamo samo to: kad bi god išao u Pariz, prvo bi mu bilo, da potraži ispovjednika, i ako bi mogao, pričestio bi se. Vidjet ćemo kasnije, koji je posljednji i odlučni udarac bio, što ga je pokrenuo naprijed k vrhuncu kršćanskoga života.

Što je bio u predašnjim školama, to je bio i sada u ovoj: uzoran u svemu. Već je tada imao ono svojstvo, koje ga obilježuje sav njegov život: ljubav dužnosti. Bio je doduše ponešto mučaljiv, tih, volio je samoću, no ipak doskora zavole ga drugovi. Njegova marljivost i točnost ne izmakoše starijih njegovih, i stoga postade kapral (desetnik).

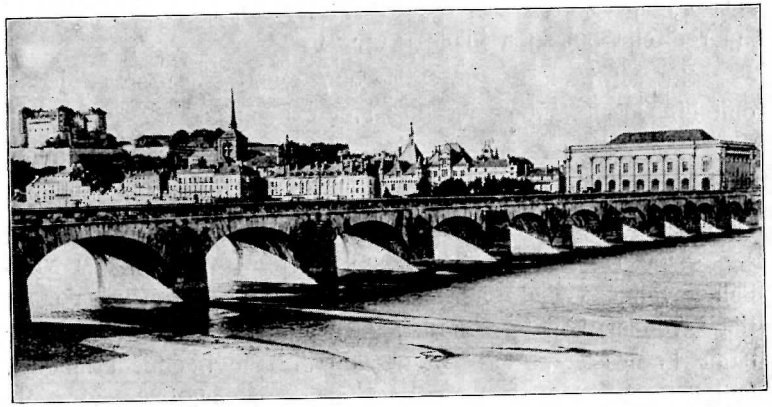

Saumur.

Dvije godine proživio je u Saint-Cyru, kadli mu se ispuni davno njegovo željkovanje: prime ga, da služi u konjaništvu. Bude dakle poslan u konjaničku školu u Saumur, kamo prispije 1. listopada 1846.

S cijelim srcem pregne, da se izvježti u tom viteškom umijeću, pa tako nije čudo, da mu skoro nije bilo među drugovima premca. I o životu u Saumuru nemamo mnogo vijesti. Jedna nam se jedina uspomena iz ovoga vremena sačuvala u jednom listu od godine 1875., što ga je pisao svom prijatelju, koji je baš bio otišao u benediktince solesmeske.

»Ima trideset otprilike godina, još sam učio za časnika u Saumuru . . . Dođoh, da u Solesmesu sprovedem dan, s još

jednim svojim prijateljem, Ezehielom Demarestom, koji je također član Vašega reda. Ovaj kratki boravak jest jedna od ugodnih uspomena mojega žića, i taj dan, što sam ga tako dobro sproveo, vrijedi mojoj duši kao jedna godina. Još se živo opominjem onih svetih i milih pojava, koje sam ondje vidio, a koje su tako lijepo okružavale veliki i divni lik Dom Guérangera, svete uspomene.

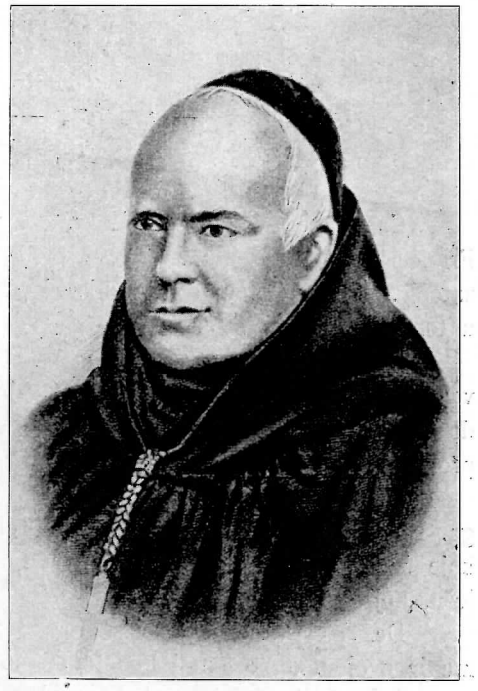

Dom Prosper Guéranger R. sv. B.

Primljen sam bio s dobrotom, koja me duboko ganula. Sjećam se, kako mi je rekao dom Leduc, tada mlad monah: »Zašto ne ostanete s nama?« — Poslije mi često ozvanjale ove riječi, koje nijesu bile doprle do dna srca mojega stoga, što sam bio uvjeren, da od mene ne može nikad postati benediktinac. Bog je zagnao moju lađicu u drugu vodu zacijelo uzimljući u obzir narav, što mi ju je dao, i ja mu na tom hvalim, ma da i jesam, kako dobro znate, vazda sačuvao vrlo visoko mišljenje o životu monaškom, na koji mi uvijek duša potajno naginje«.

Došla godina četrdesetosma, koje plane u Parizu veljački prevrat, koji se iz »vulkana Evrope« razmahao sve do Rusije. Razni događaji prinudiše privremenu vladu, da raspusti konjaničku školu još prije konca školske godine. Mjeseca travnja bude de Sonis imenovan poručnikom pete husarske pukovnije. Dne 26. istoga mjeseca ostavi Saumur i zaputi se u Castres.

Glava II.

Castres. — Pariz. — Limoges.

(1848—1854).

Castres je omanji gradić u Languedocu, u jugoistočnoj Francuskoj. Za većinu časnika bilo je to mjesto kao kakvo zatočje, možda je jedini de Sonis bio, koga nije plašio boravak u tom zabitnom mjestu.

Kada u kakav gradić dođe nova pukovnija, onda je to vazda velik događaj. Sav je Castres bio na ulicama i prozorima, da vidi konjaničku pukovniju, koja je sa razvijenom zastavom prolazila gradom uz zvuk trubalja.

De Sonis bio je sâm u svijetu, žalost i osamljenost tištala ga. Bog, koji mu je uzeo drage roditelje, pošalje jedno biće, koje će ga svojom dobrotom i ljubavlju tješiti i krijepiti u staležu, koji mu je odredio.

De Sonis upoznao se skoro s jednom djevojkom, koja mu je svojom dobrotom i ljepotom srce osvojila. Zvala se Ana Roger, a bila je kćerka uglednoga javnog bilježnika u Castresu. Pod nadzorom svojih roditelja došla je jedamput u pohode jednoj obitelji, u koju je i de Sonis zalazio. On je zaželi uzeti i zaprosi je u oca njezina za ženu. G. Roger sasluša ga s dobrohotnošću, no činilo mu se, da mu je kći za udaju premlada, tâ bilo joj je tekar sedamnaest godina, u drugu pak ruku bojao se, da će vojnička služba smetati pravom obiteljskom životu.

Obeća ipak, da će pitati kćer samu, što misli o toj stvari. Ona prostodušno izjavi, da se ne plaši opasnosti i žrtava, što su u vojničkom životu; ona će s plemenitim časnikom dijeliti sve radosti i žalosti. Otac misleći, da se ne smije oprijeti sreći

svoga djeteta, pristane, ali zaište, da se još čeka. Nije trebalo dugo čekati. »Dne 18. travnja 1849.«, piše kršćanska supruga, »Louis Gaston de Sonis i Ana Antoinetta Roger biše za uvijek združeni pred Bogom, združeni za život, a nadam se i za vječnost«.

Castres: Crkva u „Allées Corbières".

»Nas smo dvoje bili tada sretni, a naša sreća bila je tolika, kolika se uopće može na tom svijetu i zamisliti. Svaki smo dan zahvaljivali dragom Bogu, što nas je jednoga drugomu dao. Bili smo jedno srce, jedna duša. Srce mog Louisa bilo je prava riznica dobrote i nježnosti, srce vanredne ljubavi spojene

s rijetkom muževnošću i stalnošću. Lako se može razumjeti, što je meni bio takav muž i kako mi je bilo lako i slatko žrtvovati mu sav svoj život«.

Događaj, koji ćemo sada pričati, opet nam dokazuje, kako je doista bilo moguće, da se i dobar kršćanin pridruži onom

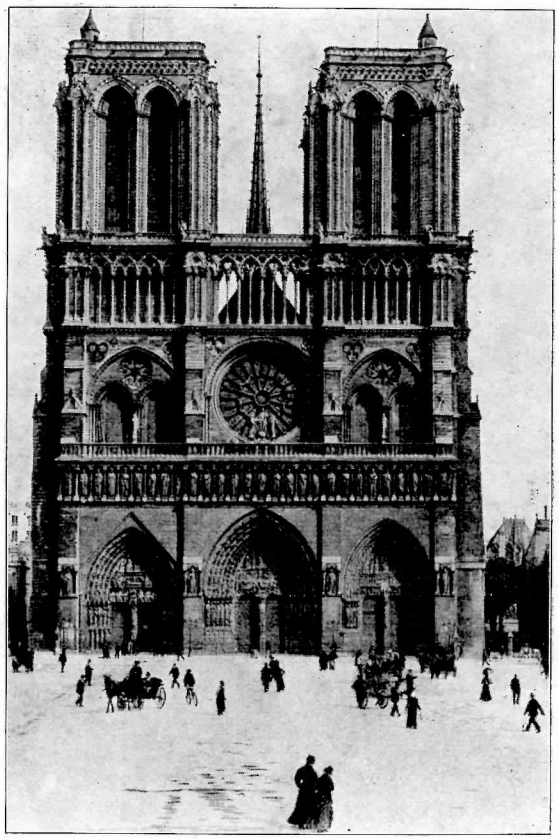

Pariz: Pročelje crkve Notre-Dame.

rovarskom društvu slobodnih zidara, toliko već puta od Crkve žigosanom i katolicima zabranjenom. Čovjek čisto ne bi vjerovao, kad ne bi bio de Sonis sam češće puta pričao, da se i on zapleo u mreže tih ljutih neprijatelja svete Crkve. Kako su

ga slobodni zidari predobili? Kad je još onako mlad i neiskusan boravio u Saumuru, dolazila k njemu nekakva gospoda salijećući ga, neka stupi u njihovo društvo: to je, govorahu, kao nekakva slobodna crkva, slobodno kršćanstvo, ali jednako uzvišeno, jednako dobrotvorno kao i ono drugo. Kako je sâm kasnije uvjeravao, nije znao, da je Crkva takova tajna društva oštro zabranila. Ele on privoli i postane članom slobodne lože.

Jednoga dana rekne mu njegov pukovnik, neka zamijeni u večernjoj službi nekog časnika, koji je pozvan na slobodnozidarsku gozbu. »Ali«, Sonis će, »zašto nijesu i mene pozvali?« — Šta, zar ste i vi slobodni zidar? — »Jesam, gospodine pukoviče; zar je u tome kakovo zlo?« — Idite, pa ćete vidjeti, reče pukovnik, koji se sav kamenio od čuda. — »E, pa dobro, poći ću, da vidim«. Dođe on onamo. Sav namještaj u dvorani bio je nekako čudnovat, sve bilo zavito u nekakvu tajinstvenost . . . . Sonis se nasmjehne. No još nije bilo sve. Stanu se redati zdravice i govori: besjedilo se, kako se carstvu praznovjerja primiče kraj, da je već na pragu vjera budućnosti, kako treba trgnuti iz ropstva razum i savjest. Sonis čeka znatiželjan, kako li će se ovo svršiti: bio je ko napeta puška. Doskora počelo se udarati na katoličanstvo, na otajstva njegova, na svećenike njegove. Sada se Sonis već nije mogao suzdržati. Jarostan koči i rekne gromkim glasom:

»Zar tako, gospodo? Kamo sam ja zapravo dospio? Ta to je zamka . . . Reklo mi se, da će se vjera uvijek poštivati, kad tamo — navaljuje se na nju! Vi nijeste držali svoga obećanja, ja sam riješen svake obveze; ne ćete me nikad više vidjeti, — laku noć!« Žestoko baci od sebe ubrus i ode ponosno dignuvši glavu. Lako možemo dokučiti, kako se taj čin junačkog mladog časnika svih prisutnika dojmio. Loža toga ne zaboravi. Dvadeset po prilici godina kasnije dičila se, da ga je ulovila u svoje mreže, i da ga omrazi katolicima, tim je oružjem udarala po njemu kod izbora, što su se vršili u Tarnu.

Međutim dogodi se nešto, zbog čega se bilo mladim ženidbenim drugovima rastati. Nastala nekakva svađa između posade i građanstva, i tako bude pukovnija premještena u Bretanju, u gradić Pontivy. Tu je kanio pripraviti udobno mjestance, a

onda će za njim doći i supruga. Nego njoj bude odveć teško živjeti daleko od muža, i stoga jednoga dana dobije Sonis list, u kojem mu ona javlja, da će skoro k njemu stići. On joj pođe u susret i u Nantesu zagrli ženu, koja je došla u pratnji svoga oca.

Pariz: Ponutrica crkve Notre-Dame.

Koristiti domovini što više — to je bilo ono, za čim je de Sonis težio svim žarom. Nastojao je stoga, da se u vojničkoj struci što većma naobrazi. Pomno je proučio gotovo sva djela generala Jominia: Traité des grandes opérations militaires (Rasprava o velikim vojničkim operacijama), Principes de stratégie (Strategička načela), Précis de l'art de la guerre (Prijegled ratnog umijeća), Histoire des campagnes de la Révolution et de l'Empire (Povijest ratova za prevrata i za carstva).

Primicalo se vrijeme porođaja. Kako je bilo udobnije u roditeljskoj kući nego u Pontivyu, zaputi se oboje u Castres. Tu im se rodi 15. veljače 1850. prvo dijete, kćerka, kojoj nadjenuše ime Marija. Velika je utjeha de Sonisu bila, što je Bog uzeo sebi prvine njegove obitelji, što je on prvo dijete svoje posvetio Presvetom Srcu Isusovu, pod čijom je zastavom lijevao krv. Marija de Sonis danas je redovnica u Družbi gospođa Presvetoga Srca (Sacré-Coeur).

Kratak je bio boravak u Castresu, kratak i u Pontivyu; jer kakav već jest život vojnički, de Sonisu bilo se opet seliti i to u Pariz. Onamo je išao to radije, što su mu tude boravile njegove sestre, da svrše svoju odgoju.

Ni u Parizu ne prestade Sonis nastojati oko vojničke naobrazbe. Plodove svoga truda skoro je ubrao. Bude imenovan natporučnikom dne 30. rujna 1850.

Slijedeća godina 1851. od velikog je zamašaja u životu njegovu. Te je godine u crkvi Notre-Dame imao konferencije slavni Lacordaire, Reda sv. Dominika. Predmet je bio, kako Bog ravna svijetom ili djelovanje Isusovo u ljudskom rodu. Sonis je bio na svakom sastanku. On je upijao svaku riječ bogoduhoga govornika, čije je djelovanje bez sumnje duboko zasjeklo u katolički život Francuske. U jednoj propovijedi one godine kliče on: »O naraštaju već brojni, u kojem sam možda posijao krepost i istinu, ja ostajem s tobom združen u budućnosti, kako sam bio i u prošlosti. No ako se jednoć moje sile iznevjere poletu mojem, a vi ako usprezrete ostatak glasa, što nam je bio drag, znajte, da ne ćete biti stoga nezahvalni, jer ništa ne može zapriječiti ikad, da budete slava žića moga i kruna moja u vijeke.« Jedan dragulj u kruni njegovoj zacijelo je naš Sonis, koji je, njemu nepoznat, od oduševljenja i zanosa upravo gorio. »Ja sam otišao odanle sav oduševljen«, pričao je poslije Sonis, »svega me zahvatila ljubav prema Bogu i Crkvi«.

U Parizu svršavale su njegove sestre svoju odgoju. Alina se udade godine 1851. za dra. Flandina. Umrla je mlada, ostavivši nakon sebe jednog sina. Druge dvije, Josipa i Marija, udariše drugim putem. Josipa, sestra mu iz prvog braka, bijaše zrelija, odlučnija, u nje prevladavao razum, dok je Marija bila nekud strastvenija i više privržena svijetu. Josipa uđe u red karmelićanka i uze ime Marija Terezija od Isusa, dok je Marija kolebala, bi li ne bi li žrtvovala Bogu svoj mladi život. Jednoga dana godine 1853. pohodi svoju sestru u samostanu u Poitiersu. Riječ se

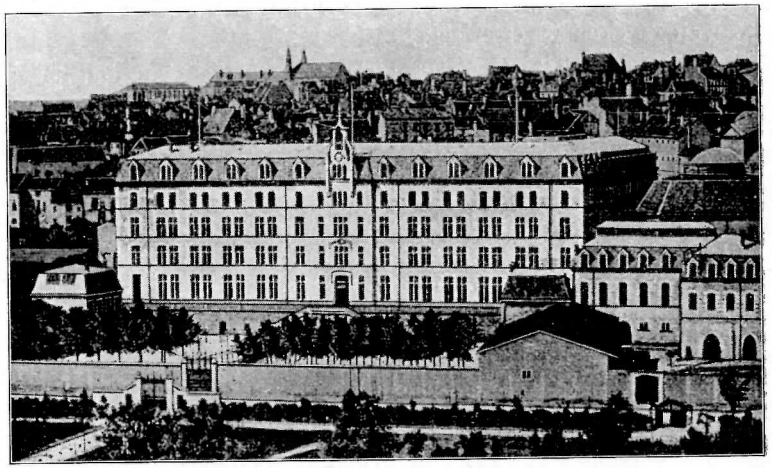

Poitiers.

povede i o tom, gdje se nalazi prava nutarnja sreća. Sestra joj rekne, da će naći sreću i mir samo u Bogu. Marija je još krzmala, no kada joj sestra pokazujući na svetohranište rekne: »Marijo, Učitelj je došao i zove te!« orose joj se oči suzama: milost je slavila pobjedu u toj duši, koja je toliko čeznula za srećom i našla ju u tišini samostana uz dragoga Spasitelja. — Koliki ljubitelji i ljubimci svijeta, obdareni svim, čim su mogli u svijetu naći sreću, nijesu ono, za čim im je srce čeznulo, našli u sjajnom i bučnom životu svjetskom, nego u samostanu pred onim svijetlom, što onako milo tinja pred svetohraništem,

u kojem je sve blago, sav pokoj, sva sreća i utjeha srca čista, Bogu jedinome odana!

Kako je de Sonis nježno ljubio sestre svoje, nije začudo, što ga je taj rastanak bolio, ma da i jest veoma cijenio redovnički život. Međutim vez, što ih je spajao, nije se prekinuo, nego je postao još čvršći. Nema sumnje, da molitva pravednika utječe na tijek povijesti roda ljudskoga, a tako je bilo zacijelo i ovdje: molitve ovih dviju svetih duša jamačno su ravnale udesom njihova brata.

Jedno nam je opet i ovdje požaliti: nestalo je mnogo listova, što su si ih ove odabrane duše pisale; što se tiče ove dobe, imamo tek ovo nekoliko redaka iz godine 1853.: »Dvije sestre moje stupile su u red karmelski u Poitiersu. Jedna je učinila zavjete nazad osam dana, a druga, koja se obukla minule godine, zavjetovat će se slijedećega mjeseca listopada. To su dva anđela«.

U Parizu bio je de Sonis pôdrugu godinu. Mjeseca listopada 1853. bude mladi natporučnik premješten u Limoges, grad srednje Francuske.

U Limogesu nađe de Sonis nekolicinu svojih drugova iz Juillya, koji ga veoma srdačno dočekaše. Jedan od najpouzdanijih njegovih prijatelja u Juillyu, Henri Lamy de la Chapelle, nalazio se također u Limogesu. Bio je oženjen, ali djece nije imao. Ove se dvije obitelji tijesno sprijatelje: svake bi gotovo večeri dolazili de Sonis i žena mu k Lamyjevim, te se malne činilo, da to nijesu dvije obitelji, nego jedna. Pišući poslije prijatelju o tom bratskom odnošaju kaže: »Vas dvoje, Ti i žena Tvoja, imate u mojem srcu i srcu moje žene mjesto, kakovo nema u njemu nitko živ. Možda su časovi, što smo ih zajedno sproveli, kanoti cvijet, koji sam ubrao na putu, što će odsada imati za me više trnja nego ruža . . . Jamačno mislim, da treba blagosiljati Boga pa ga moliti, neka nas sve sjedini u krilu svojem.«

Limoges je bio tada na glasu zbog vjernosti, s kojom se držao starih kršćanskih predaja. U ono doba nije još željeznica učinila od pokrajine kao kakovo predgrađe Pariza, gradovi su sačuvali posljednji trag svoje stare samostalnosti.

Među izvrsnim katolicima limogeskim odlikovao se i Sonisov prijatelj Lamy de la Chapelle: bio on katolik gorljiv zborom i tvorom, kakvih ima sila u velikim gradovima francuskim. Ti su ljudi, rekao bih, generalni štop one velike vojske, koja na stijegu svojem nosi krst, znak spasenja našega, a bori se za istinu i krepost. U takovo društvo dospije i naš Sonis. Uveo ga u nj njegov prijatelj Lamy. Taj ga također upozna s jednim izvrsnim svećenikom, koji je najprije bio odvjetnik, onda se odrekao sjajne budućnosti i posvetio se Bogu. Biskup videći njegova krasna svojstva uzeo ga u svoju blizinu, pa je kroz dugi

Limoges.

niz godina bio generalni vikar. U toj je službi imao silan utjecaj u čitavoj biskupiji i u gradu Limogesu, koji se s pravom njime ponosio. Više su ga puta ponudili biskupijom, no on odbi, da se ne moradne rastati sa dragom svojom biskupijom. Taj svećenik »po srcu Božjem« zvao se Bogenet.

Ne možeš svijetla sakriti pod sud. Krepost, to svijetlo od svijetla Božjega, ima svojstva svijetla: ako ju čovjek i hoće da sakrije, ne može sasvim, ona prodire sve zastore.

Ma da se de Sonis i nije hotio isticati, ipak skoro krepost njegova udari u oči svima, pogotovo, kad se zrcalila na tako

odličnoj spoljašnosti časnika, koji je svojom iskrenošću, veselom ćudi i duhovitošću umio začarati društva, u koja bi došao.

Što mu je bilo na srcu, to mu je, štono riječ, bilo i na jeziku; on nije nikad šarao niti je pred kim puzao. Baš je bio na domaku državni prevrat, što ga je pripravljao kraljević Louis-Napoléon. On se držao jedinim baštinikom porodice Napoleonove i pokuša godine 1836. i 1840., ovaj put u Boulogneu, da se Francuskoj nametne za vladara. No on bude uhvaćen i osuđen na doživotnu tamnicu. Nakon šest godina tamnovanja nasmije mu se sreća, te pobjegne iz tamnice. God. 1848. bude izabran predsjednikom republike. Domala prohtjedne mu se carske krune. Narod je imao odlučiti općim javnim glasovanjem 2. prosinca 1852., kod kojega je izbora sudjelovala i vojska. Vojska je želeći utvrditi javni mir i poredak gotovo sva glasovala za Napoleona. De Sonis izjavi jasno i glasno, da će glasovati proti njemu. To je bilo isto, koliko zatvoriti si put k promaknuću. Pukovnik njegov zabrinut za njega upozori ga, kakove bi mogle tomu biti posljedice. Ali Sonis ne htjede nikako raditi proti svom uvjerenju, pa će mu napokon pukovnik: »Natporučniče, vi nijeste iz našega vremena«. To je sloboda sinova Božjih!

Što je god u Limogesu bilo djelâ pobožnosti, vjere i ljubavi, kod svih je bio i Sonis. Odmah spočetka (3. svibnja 1852.) postade član društva sv. Vinka Pavlova. Na društvene sastanke dolazio bi uvijek točno. Isto je tako točno i revnosno pohađao siromahe i bolesnike. Ganutljivo je bilo gledati, kako taj časnik sjedi uz siromaha držeći njegove ruke u svojima, pa ga pita, kako mu je, što mu treba i tijelu i duši, kako mu govori o vjeri i o ufanju, kako ga tješi i sokoli, traži mu posla i zaslužbe i kako ga preporuča njegovom gospodaru. Sâm bi sebi otkidao od usta, da mogne pomoći siromahe, koje bi sveti Franjo Asiski nazivao braćom Kristovom. Evo što piše u jednom listu svom pouzdaniku grofu Louisu de Sèzeu:

»Bilo mi je veoma milo čuti, da si osnovao tamo kod Tebe društvo sv. Vinka. To djelo čini neiskazano mnogo dobra. Čini mi se, da je baš to djelo pozvano, da pomiri siromaha s bogatašem i da privede Bogu silu ljudi, koji su ga ostavili . . . Moj život teče ovdje sasvim mirno uz moju dragu ženu i milu

dječicu. Ćutim se sretnim. Ne tište me više one brige, za koje znadeš, a koje su me, vjeruj mi, veoma morile. Sve se to svršilo, ne dugujem više ništa. Živim, istina, veoma čedno, ali napokon ipak se živi, a to je dosta: koliki su, koji nemaju ni korice hljeba! Kadšto nalazim pače i po koji novčić, da ga udijelim svojim dragim siromasima; ali češće mi puta srce puca, kad nemam, što bih im dao. Koliko je nevolje i bijede ove godine, strahota! Ne davati ništa, — to je prava grehota«.

Krepost ne sjaji samo, ona i grije svojom toplinom, i tako nije čudo, što je utjecajem de Sonisove kreposti niklo u društvu sv. Vinka mnogo dobrih djela. Već nakon mjesec dana, otkako je bio primljen u društvo, iznese prijedlog, da se osnuje jedno društvo, koje bi poučavalo, čuvalo i posvećivalo vojnike. Tri tjedna kasnije spominje zapisnik društveni, da je de Sonis društvu predao svotu sabranu na viteškoj nekoj igri, što su je igrali konjanički časnici pete pukovnije.

Već je dugo vremena Sonisa boljelo, što se nedelje i blagdani skvrne težačkim poslovima. Da tomu doskoči, donese u skupštinu društvenu malo nekakvo djelce o obdržavanju nedelje i blagdanâ, stane živo govoriti proti toj sablazni, i doskora se u tom smjeru pokrene akcija. To je bilo u rujnu. U proljeće nikne sjeme, što su ga pod jesen posijali: osnovaše društvo, koje će nastojati oko toga, da prestanu težački poslovi u zapovjeđene blagdane.

Jedamput dobi de Sonis na raspolaganje za jedan ili dva dana velika teretna kola pukovnijska, uzme sa sobom jednoga druga i pođe s kolima kroz glavne ulice grada, da sabire stara odijela, staro rublje i slično, čim će zaodjenuti gradske siromahe. Bilo ih je, koji su s udivljenjem gledali toga mladoga časnika, gdje tovari kola, no bilo je dašto i takovih, koji su mu se podsmijevali govoreći, da je poludio. Ali ljubav k braći Isusovoj — siromasima — bila jača, vode pogrdâ nijesu je mogle ugasiti.

Društvo sv. Vinka imalo je u Limogesu 84 prava člana i 45 počasnih članova. Dne 21. siječnja 1853. držalo je svoju glavnu sjednicu u biskupskom dvoru, a predsjedao je sâm biskup. De Sonis morao je — htio ne htio — čitati izvješće, no prije

nego će početi, ispriča se ovim riječima, u kojim se zrcali njegova ponizna duša:

»Presvijetli gospodine, mišljah, da meni, strancu u ovom gradu, ne dolikuje da govorim u njegovo ime. Putnik sam u toj našoj Francuskoj, kojom bez prestanka putujem s jednoga kraja na drugi, da ju bolje upoznam, da ju više ljubim i više joj služim, pa nijesam naslućivao onog sjajnog obzorja, naime organizovanu ljubav, što nam ju kršćanstvo pruža pod imenom društva sv. Vinka Pavlova. Bijeda je meni kao i mnogim drugima parala srce, boljelo me, što joj ne mogu doskočiti; Bog mi je svjedok, da mi je od svih žalosti, što ih je sudbina meni dosudila, najgrča ovo nesuglasje, ovaj nesklad između mojega srca i novčarke«. Potom zahvali braći, što su ga primili u društvo, žaleći jedino to, što su ga danas toliko odlikovali službom, pridržanom samo starijima. »Među vama, gospodo, nema ni starih ni mladih, ni novajlijâ ni veteranaca. Isus Krist je gospodar, koji prima u službu svaku dobu, on je poglavar, koji uzima svakoga, koji hoće da k njemu dođe; pod njegovom zastavom združuje se po volji, a odgoja četâ brzo je gotova. Gospodo, vi htjedoste odlikovati prisutnost jednog vojnika, i ja govorim jamačno zato u vaše ime. Blagoslovena da je Providnost, koja je htjela, da ja kao jedan od prvih stupim u taj savez vojske i ljubavi, i ja pozdravljam iz daljine budućnost, u koju vjerujem: budućnost, koja će donijeti Francuskoj njezin mir i sreću njezinu, dan, kada će domovina položiti mač svoj na podnožje križa . . .

Sjetite se, gospodo, da je naš predsjednik bio jedan od osnovateljâ ovoga djela; i s radošću se spominjem, da su mu prvi apostoli bili moji drugovi iz kolegija juillyjskoga, gdje sam sproveo ponajljepše dane mladosti svoje«. Pošto je dao račun o djelovanju društva, stane Sonis govoriti o apostolatu uopće.

»Vi poznajete, gospodo, onu tužnu sudbinu boja, što ga istina bije u ovom vijeku. Ali može biti još nije sve propalo. Junačke čete, istina, uzmakoše, no zašto da očajamo? Je li nemoguće naći jošte onakih gorljivih duša, koje će prkositi svakoj pogibli i doći, da prihvate ovaj stijeg nekad slavan? Nema li gdjegod kakav muž junačan i smjel, koji će bjegunce

dovesti natrag u kreševo? O da bi domovina dosta tražila, našla bi djece svoje, koju će poslati na svoje granice. Bog vas čeka, gospodo! Vi ste one nove, svježe čete, koje će morati u pomoć pohrliti vjerskoj domovini u pogiblima; vi morate privijati krvave rane svete Crkve i, ako se može, liječiti bolesnu dušu Francuske. O vojsko divna, kad navaljuješ i osvajaš, ali jednako divna, kada braniš i suzbijaš!...« Ne možemo odoljeti srcu, a da ne dodamo još jedno mjesto iz njegova govora. Čitatelj znade, da se u ono doba papinska država nalazila u veoma kritičnom položaju. Držeći na umu sve one nepravde, što ih namjesnik Kristov imao trpjeti, kliče de Sonis:

»Što se tiče nas vojnika i to vojnika Francuske, mi ćemo reći Crkvi: Majko predraga, evo nas! Svijet poznaje težinu oružja našega; on znade, kako su žilave mišice, koje drže zastavu Francuske. Bude li nam dakle dano, Crkvo katolička, da se skočimo na oružje za obranu tvoju, znat će svijet, što smo. No i mi znat ćemo pasti, a potvrdo znajmo, vonj krvi naše potjerat će za dugo vremena vukove, što viju u poljanama rimskim! Presvijetli, evo što mi hoćemo da budemo; ah zašto ne mogu reći: evo što jesmo!«

De Sonis bijaše kako vidjesmo, čovjek skroz na skroz katolik, javno je ispovijedao svoju vjeru, pa ipak je bio časnicima mio i drag, svaki je poštivao njegovo uvjerenje. U drugu ruku čuvao se on brižno, da se ne povede za njihovim lakoumnim životom. U vojničku kasinu ne bi išao, već ako u službenom poslu; a gotovo nikad ga nije bilo u kavani. »Gdjekoji«, piše on »držati će me za pravog čudaka, tako nešto kô jezuita, pa neka. Tà to je ime, što ga svijet nadijeva onima, koji ljube dragoga Boga i malko na nj misle«.

Ima kadšto katolika, koji misle, da moraju vazda braniti istine svete vjere, pa bilo mjesto i vrijeme još kako nezgodno, bili protivnici zlobni, koliko mu drago. Svojom nespretnom gorljivošću ne samo ne koriste dobroj stvari, nego ju izvrgavaju ruglu, a sami omrznu protivnicima, osobito ako imadu kakvu manu ili slaboću u značaju. De Sonis je i u tom pogledu uzoran. Kad bi se našao u čitaonici, a zalazio je tamo, da čuje novosti vojničke, pa kad bi se započeo razgovor o vjerskim stvarima, on bi se lijepo držao sa strane u kakom kutiću dvorane, gdje bi čitao novine ili kakav članak kojeg časopisa. »U toj stvari«, piše u jednom listu, »nijesam imao nikad nikakove neprilike. Šta više, ne mogu se ni na koga potužiti, no uzato žao mi je od srca tih bijednih časnika, koji gotovo drugo ne umiju nego piti, jesti, spavati i pušiti svoju lulicu. Kakva li života!«

Bilo je potkraj mjeseca travnja godine 1853. De Sonis imao izvrsnu englesku kobilu, koju je zvao miss Anna, a kako bijaše na domaku velika utrka, vježbao ju je svaki dan na trkalištu nekoliko kilometara od grada. Jednoga dana pošto je objahao prvi put trkalište, počne drugi put objahivati, kadli kobila opazivši otvorena vrata skokne silovito na stranu, da pobjegne. Konjanik lebdio jedan trenutak u zraku, a onda ljosne tako žestoko o tle, da je slomio križa. Onesvjesne i ostane kao mrtav na zemlji ležeći sâm samcat. Dva cestara, koja su radila na cesti, opaziše ga iz daleka; dotrče brzo do njega, dignu ga i odnesu u svoju kolibu. Trebalo je dugo vremena, dok se vratio k sebi, a onda će odrješito: »Ne ću da ovdje umrem; posadite me na sedlo, hoću da se vratim ovako u grad«. Čudom se čudeći učine, kako je želio. Držeći se konju za vrat jahao je polako cestom. Već iz daljine mahali bi kolima, što su im dolazila u susret, neka idu polagano, jer kad bi konj i najmanje skočio na stranu, zastalno bi opet spao s njega. Kad se došlo u grad, obavijeste ženu njegovu. Ona pohiti i za čas eto je pred nosiljkom, na kojoj ležao dragi joj muž — nijem, ukočen... Ranjenik zaište svećenika i dade znak, neka se svi udalje. Ispovjedi se, kao da mu je bilo umrijeti. Kažu, da su gdjekad samrtni časovi strašno svijetli: kad odmiče ispred pogleda našega taj život i sve ono, za čim je drhtalo naše srce, ah kako se onda iz te daljine sve pričinja drukčije, kako bijedno i ništetno ono, što smo obožavali!

Svijetlo, što mu ga je Bog dragi u onim časovima užego, uvijek mu je poslije sjalo i to svijetlo pokazivalo mu put, kojim mu je trebalo poći. De Sonis je od toga doba divno napredovao. Mjesec dana trpio je žestoke boli. Bog je postigao svoju svrhu, jer je ljubimac njegov bolest onako snosio, kako to do-

likuje onomu, koji naziva Boga, početnika žalosti, svojim ocem. U listu na prijatelja Louisa de Sèza piše: »Što dulje idem naprijed, to većma vidim, da je sve ništa na ovome svijetu«.

Jednoć dođe čestitati gospođi Lamy de la Chapelle pa će joj prijazna lica zaželjeti: »Ja vam, madame, želim sretnu smrt.« »Takova bi mi se želja od koga drugoga činila veoma čudna«, kazivala je kasnije gospođa, »ali od njega, obično tako vesela, tako dobre volje u razgovoru, ta me riječ dirnu u srce, i ja sam primila sa zahvalnošću njegovu želju«. Drugi put dobila jedna od obiju ženâ novo odijelo i stala ga hvaliti pa zamoli de Sonisa, neka ga pogleda. On pođe uljudno, da vidi. Nježno, no u isti par i nešto prezirno pruži im ga govoreći: »Gospođe moje, sic transit gloria mundi. Tako prolazi slava svijeta!« —

U ovo se vrijeme govorkalo, da je imenovan kapetanom, a njegov mu prijatelj de Sèze čestitao. Na koncu lista, u kojem mu zahvaljuje za preranu njegovu čestitku, piše de Sonis: »Nekoji će kazati, da sam filozof. Ja pak velim: Ja sam kršćanin. To je ime, što mi vrijedi više od svih drugih; ja ga od dana do dana sve većma cijenim«. — To je pokazao i djelom. On se živo opirao svom promaknuću. Pukovnik njegov, koji ga osobito štovao, rekne mu jednoga dana: »Sonisu, ja ću Vas predložiti za promaknuće.« »Nemojte toga učiniti, gospodine pukovniče, ja ne ću, da se penjem na leđima ikojeg svoga druga.«

On, kršćanin, imao je posebnih razloga, da ne bude a i da se ne čini predmet osobite ljubavi. Kada su ga jedne večeri žena njegova i gđa de la Chapelle živo nagovarale, neka se ne protivi imenovanju, reče on ozbiljno: »Ima žica, koje ne titraju nikad u ženâ.« Tu se nameće sama od sebe pomisao na one manevre i manipulacije, kojih se gdjekad laćaju velika i mala gospoda, da se dokopaju dugo željkovane službe i službice. Koliko značaja u de Sonisa, a kako malo u onih drugih!

Kako je uopće presveta euharistija središte cijele Crkve, tako je središte i onih kršćana, u kojih je živa i djelotvorna vjera. U Sonisa nije moglo drukčije da bude, naročito nakon njegove posljednje bolesti. Odsada se on svakoga tjedna pričešćivao, sv. pričest bila mu je prava potreba. Svaki dan išao bi u pet sati na sv. misu, gdje bi se s velikom pobožnošću molio.

Pa bila i zima, uvijek si ga mogao u određeno vrijeme naći u crkvi. Kao kakav samostanac razmatrao bi svaki dan neko vrijeme, a isto je tako pohađao svakoga dana presveto Otajstvo.

Tvrda je bila odluka njegova, da će nebeskome kralju svojem iskazivati počast i u javnosti. Tu je odluku vršio vazda, ma koliko se gdjekad priroda nećkala. Evo što je sâm pričao. Jednoga dana pošao on u časničko društvo, jer je tako zahtijevala uljudnost. Oko njega bilo mnogo časnikâ, a on sam naslonio se uz peć držeći u ruci novine. Kroz prozor, što je blizu bio, vidjelo se na javnu ulicu. Najedamput zacilikne sitno zvonce, a još se češće puta oglasilo u jednakim gotovo razmacima.

»Pomislih, da nose sv. popudbinu bolesniku. Hoću li kleknuti? Hoću li ostati stojeći ko i ostali? U meni se, priznajem, zametnula žestoka borba; ali iznenada sune mi u glavu misao: kad bi ovi ljudi ovdje vidjeli, da sada ide ovuda njihov zapovjednik, njihov car, njihova zastava, zar ne bi iskazali počast? A evo tuda prolazi moj Bog! . . . Naprijed dakle! — Približim se k prozoru pa da ću kleknuti. Nu gle jada! dignem oči pa šta vidim? Obična kola putujućeg trgovca, a ono zvono samo javljalo, da on sada prolazi. Dragi se Bog zadovoljio mojom dobrom voljom.«

Tko nije osjetio moć ljudskoga obzira? To je jedan od onih velikih neprijatelja javnoga kršćanskoga života. Učitelji duhovnoga života uče, da treba strasti svladati time, da se radi protivno onomu, na što nas hoće da zavede. Oholost ćeš svladati djelima poniznim, mekoputnost trapnjom itd. Kako treba svladati ljudski obzir, to nam pokazuje junački čin natporučnika de Sonisa. Bila je nedjelja, a on se baš vraćao sa vojničke smotre. Došavši do župske crkve svetoga Mihovila uđe, da se po običaju pokloni Isusu u presv. Otajstvu. Upravo se svršila večernjica, a svijet se stao razilaziti. Kako je Sonis bio u svečanoj odori konjaničkoj, svi obraćali oči na njega. Bilo ga je nekako stid.

On ustane pa će sâm sebi: »Da vidimo, bi l' se ti usudio da sada pred svim ovim svijetom izmoliš križni put? Naprijed, na koljena! Ne stidimo se Isusa Krista propetoga!« Odmah klekne pred prvu postaju i zareda sve do četrnaeste — na

očigled svemu narodu. Nego pošto je svršio, zaokupi našega junaka strah: »Da nijesam možda prevršio mjeru? Da se ne pokažem kukavicom, iznosio sam na javu svoju pobožnost.« Pođe k ispovjedniku g. de Bogenetu i ispriča mu sve. Ispovjednik ga umiri govoreći: »Vi htjedoste uništiti u sebi ljudski obzir, a to je dobro. Ovaj put neka, ali ne činite više toga u buduće.«

U slijedećem događaju vidimo, kako je ćutio de Sonis uvrede, nanesene Spasitelju, no ujedno izbija na javu njegova skrb, da srce očuva čisto, bez trunka grijeha osobito prije svete pričesti. Na svetkovinu svetoga Vinka Pavlova ujutro bio je urečen sastanak društveni, svi će poći k sv. pričesti. Idući onamo susretne na trgu du Palais presv. Otajstvo, što su ga tada u Francuskoj javno i svečano nosili bolesnicima. Naš časnik u uniformi klekne u prašinu i pokloni se svom Spasitelju. Baš u taj par prolazila otvorena kočija, u kojoj sjedila mlada žena. Kad ona vidi časnika, gdje kleči na tlu, digne se sa sjedala i prasne u glasan smijeh. To ruglo, koje je išlo više samog Isusa nego njega, silno ga raspali. On ustane i mjereći je prezirno od pete do glave dovikne joj jarosnim glasom: »Tomu li se zar smiješ!«

Ženska problijedi, sjedne, i u tren oka iščezne kočija. De Sonis dođe u kapelu, gdje se htio pričestiti, i pođe odmah da upita ispovjednika, šta misli Bog mira o uzbuđenosti, s koje mu je još srce igralo.

Ako se uopće može s pravom reći, da je odnošaj prema presvetom Otajstvu mjerilo, o koje treba mjeriti kršćanski život, onda je jamačno kršćanski život u Limogesu lijepo cvao.

Ne samo da se išlo često k sv. pričesti, nego je ondje bilo još nešto, što odaje tankoćutno i nježno osjećanje: ljudi su kroz dan dolazili, da se poklone presvetom Otajstvu. Nego de Sonisu ne bijaše to dosta. On je htio obradovati Isusa i noću, njemu iskazivati čast u ono vrijeme, gdje nitko na nj ne misli.

Sâm mu Bog udahne misao, neka bi se priredilo noćno klanjanje. Bude ugovoreno, da će se pobožni klanjaoci skupljati u kapelici otaca prikazanika Marijinih (Pères oblats de

Marie). De Sonisu je drhtalo srce od milinja, što može tako dokazati zahvalnost dragom svojem Spasitelju i ljubeznom njegovom Srcu. U jednom listu prijatelju de Sèzeu daje oduška svojem veselju:

»Mi smo ovdje odlučili, da se svakog mjeseca noću sastajemo, da se klanjamo presvetom Otajstvu. Počeli smo to djelo već ove godine, a prvi smo put imali klanjanje na pokladni utorak. Drugi je put bilo u sredini korizme.

»Na ovaj smo način htjeli staviti na vagu suda Božjega malko ljubavi u zdjelicu milosrđa, u kojoj je tako malo djelâ zadovoljštine, neka bi ta ljubav bila kanoti utega zloći ljúdî. Ima nas osmorica katolika, koji smo se združili bez buke, kao kakovi urotnici. Mi sprovodimo divno noći u kapelici samostana prikazanika Marijinih. Pa i ove večeri, na blagdan Naše Gospe od Pomoći, sastajemo se u istu svrhu. Mi nastojimo izabrati dan uoči najveće svetkovine, koja se u mjesecu slavi. Pisao sam svojim sestrama karmelićankama, neka se združe s nama«.

Spiritizam, koji je opet dandanas postao moda, bio se u ono vrijeme razmahao svuda, no osobito — to se zna — u Francuskoj. Sav svijet se uskomešao, svuda su pitali stolove i pravili druge spiritističke pokuse. U jednoj inače kršćanskoj kući, u koju je zalazio de Sonis kao prijatelj, baš su bili neke večeri dvaput pravili pokus spiritistički i oba im puta uspije. Sonis uđe. Ponude mu, neka i on zajedno pokuša, no on zahvali učtivo.

»Ali Crkva toga nije zabranila«, reknu mu.

»Znam, još nije zabranila«, odvrati on, »ali Crkva svemu tomu nekako ne vjeruje, i to mi je dosta.« Kako je bilo dobro razvijeno u njega ono katoličko osjećanje, sensus catholicus! Međutim počnu pokus bez njega, dok je on u kutu dvorane ozbiljno sjedio. Nuto vidi čuda! Sve su točno i kako treba radili, ali ništa se nije micalo. Šta je tomu bio razlog?

Možda je smetala đavlu, koji sigurno kod gdjekojih spiritističkih sjednica djeluje, prisutnost bogoduhoga časnika, barem su to svi ostali mislili.

Nedjelja, petak i Uskrs — po tom trojem možeš lako razabrati, s kakvim katolikom imaš posla. Kako je svetkovao nedjelju i primao sv. sakramente, to smo već vidjeli. Uz

korizmu strogo bi postio, pa i onda, kada bi u službenu poslu bio na konju od jutra do dva sata popodne. Od velikog četvrtka do Uskrsa ne bi jeo ništa, a kad mu nekakav redovnik savjetova, neka si ne krati toliko, odgovori: »Ako me savjest ne prekorava zbog ovolike trapnje, zar mi je onda možete braniti?«

Zborom je i tvorom de Sonis nastojao, da privede Bogu što više duša, da se što većma rasprostrani kraljevstvo Božje. Negdje bi ga bili nazvali zelotom i fanatikom, ali dotičnici zaboravljaju, da i oni svoje ideje nastoje unijeti u narod i marljivo gdjekad za to rade. On je međuto upotrebljavao poštena sredstva, dok se znade, kakovim se često sredstvima služe protivnici.

Da vidimo, kako je de Sonis nastojao u dobru unaprijediti svoju obitelj. Neka priča njegova supruga, koja je o tom sačuvala dragu uspomenu.

»Moj me muž sokolio, da stupam s njim putevima savršenim, jer je ljubio dušu moju većma nego išta na svijetu. Kadikad oćutjeh, sa stidom priznajem, nekakvu zavist zbog njegove pobožnoti. On me blago ukori, govoreći, da ne valja biti zavidan dragome Bogu; što ćemo ga više ljubiti, to će naša međusobna sklonost biti trajnija. Kolike su sveze počele kao naša, no nijesu dugo potrajale u sreći, jer im Bog ne bijaše vez i središte. Ja sam mu se divila i nastojala sam slijediti ga iz daljine.«

Po svemu onomu, što je dosada o Sonisu pripovjeđeno, može čitatelj slutiti, kako će on djecu svoju odgajati. Kao što je poštovanje osnova uzajamne ljubavi uopće, tako je i kod ljubavi roditelja i djece i djece među sobom. Stoga je de Sonis sve upotrebljavao, kako će ovo štovanje što većma učvrstiti. Jedno od tih sredstava jest i ovo, što ga spominje njegova starija kći:

»Živom svojom vjerom, što ju je naš dobri otac osjećao u dnu duše svoje, poštivao je u nama krsnu milost i zato nije htio, da jedno drugoga tiče, nego smo si morali kazati vi. S kojom je skrbi ravnao naše mlade duše i popravljao male pogrješke mladosti naše!« — Osobito je Sonis kaznio i najmanju laž.

Marija, kći njegova, piše: »Kako očinski blagoslov uvijek djeci donosi sreću, naš bi dragi otac poslije skupne večernje molitve učinio nad svakim od nas križ, kojim nas je znakovao već od kolijevke naše.« Jedan očevidac priča:

»Uvečer sam s udivljenjem gledao, kako dolaze redom djeca pred stolicu oca, a on bi ih zagrlio znamenovavši ih znakom svetoga križa. Dirnula me velika nježnost oca. Činilo mi se, da pribivam prizoru kojeg minuloga stoljeća.«

Koliko je radosti uživao u svojoj obitelji, toliko mu je zadavao žalosti život brata njegova Teobalda. Taj je u ovo vrijeme bio dosta nehajan kršćanin, ono malo vjere, što je još imao, bilo kao mrtvo. Evo kako se Sonis jada u jednom listu: »Sretan li bih bio, da nije Teobald izuzetak među nama. Kako me boli, što se otuđio vjeri! Ja bih podnosio mirno i odano svaku žalost, što bi mi je Bog poslao, ali ovu ne mogu primiti. Moli se dakle za nj, dragi moj Louisu!«

Blagotvorni utjecaj de Sonisov dopirao je i u samostan do njegove dvije sestre. Starija, Josipa, uzela je, kako je rečeno, ime Marija Terezija od Isusa. Bog ju je obdario velikim darovima prirodnim i natprirodnim, pa je doskora bila samostanu na veliku korist. Mlađa, Marija, bila je mnogo živahnije ćudi, pa joj bilo puno poteškoća svladati. Brat ju je tješio i jačio u zvanju. Svečanosti oblačenja pribivao je i on. Jednoga dana vidi, da mu je sestra nekud uzrujana. Upita, šta joj je, i doznade, da ju je jedan ukor veoma ucvijelio. Tada će joj on: »Zar bi ti htjela, mila moja sestrice, da uvrijediš Srce Isusa, koji žarko želi, da mu budeš zaručnicom? Činilo mi se, da se takovom Učitelju ne može ništa uskratiti, pošto mu se čovjek sav predao.« Ona je razumjela tu bratsku opomenu. Opet upravi sav žar mlađanoga srca prema svetohraništu i prikaže svoju žrtvu onomu, koji se iz ljubavi žrtvovao za rod ljudski, i tu nađe pokoj svoj. Za svega svojega vijeka osjećala je u srcu veliko ganuće i ljubav, kad bi god gledala presvetu hostiju izloženu na oltaru, a neiskazanu bi utjehu ćutjela primajući Isusa svoga u sv. pričesti. S pravom je uzela u redu ime Marija od svetog Sakramenta. — Štilac se može biti snebivao slušajući, kako se mlada redovnica uzrujala, kad ju je glavarica ukorila. To nije nimalo za-

čudno. T i redovničke su osobe ljudi kô i drugi, a u samostan donesu sve svoje mane i slabosti. Nego tu sada nastaje razlika od većine drugih ljudi: u samostanu teži se ozbiljno za savršenstvom i svetošću, bori se protiv svojih mana, a taj boj stoji truda, jer je uvijek teško i mučno svladati ono, na što nas priroda nagoni.

Kao časnik vršio je svoje dužnosti točno i savjesno, a isto je tako zahtijevao, da i njegovi podložnici ispunjuju svoje propise, a to je polučivao tim lakše, što je svima bio na izgled. Svi su ga štovali, mnogi su ga ljubili, jer nije bio, kako se kadšto u vojsci desi, goropadan i tvrda srca, nego je nada sve ljubio pravdu i pravednost a s ljudima je općio prijazno. Kazivao bi: »Zlorabiti svoju vlast prema onima, što su pod nama, isto je tako podlo, kao laskati onima, koji su nad nama.« Ljubio je dašto osobito one, koji nijesu ni u vojsci zatajili kršćanskih načela. U jednom ih listu spominje: »Vazda mislim s nekim uzbuđenjem na nekoliko mladih vojnika, što sam ih sa žalošću ostavio; oni su me često zadivili, bili su za pukovniju evanđelsko zrno gorušično.« Kao pravi čovjek i kršćanin ljuto je mrzio i progonio psovku. To su dobro znali vojnici, pa bi se zato čuvali i oni, koji inače nijesu baš na kršćansku živjeli. De Sonis je morao nekoga dne nadzirati vojnike kod češanja kónjâ. Nekakav vojnik izlane po svom običaju grdnu psovku. Odmah se obazre, da nije možda Sonis blizu. Videći, da je dosta daleko, kaže: »To bolje, natporučnika nije bilo tu; da me je čuo, to bi ga jako ojadilo.«

Apostol, blagovjesnik u vojarni — krasna li prizora! De Sonis je bio apostol — ali sabljom opasan. Bilo je dosta časnika, što ih je obratio, a brinuo se za njih i onda, kada su ga od njih brda i doline i mora rastavljala. Iz Algira preporučuje svom prijatelju Lamy de la Chapelleu jednog mladog časnika, čije je obraćenje iščekivao i već malko bio započeo. Piše mu:

»Veoma bi mi drago bilo, kad bi se Ti mogao upoznati s njim; to Ti je krasna duša, koja bi se dakako morala manje opirati glasu Boga, koji ga tako silno k sebi privlači. Nije me zapala sreća, da mu otvorim oči, jer ga je zaslijepilo mnoštvo

krivih misli, što ih je — kao mnogi drugi — crpao, ne znam gdje. No ipak nas smo se dvojica često i dugo razgovarali, pa ako mi i jest dozlogrdilo, kad bi on gdjekad nijekao i sasvim bjelodane stvari, ipak me jednako ganulo videći jednu ozbiljnu dušu u tom vojničkom svijetu, gdje ih ima obično tako malo. Žao mi je, da pukovnija ostavlja Limoges. Uvjeren sam, da ste Ti i brat Tvoj mogli posve privesti Bogu ovog izvrsnog mladića.«

Opet čitamo u njegovim listovima: »Nijesam ništa novo čuo o natporučniku Robertu; samo sam s veseljem saznao, da je postao kapetan. Uvjeren sam, da je on vazda bio valjan član društva sv. Vinka. Rad sam znati, je li naš drug N., koji je otpočeo živjeti na kršćansku, sasvim izvršio svoje djelo. Javi mi to u budućem listu. Što bi bilo zanimivije od ovih novosti?« U talijanskom ratu nađoše se ta dva prijatelja. Poslije rata, u kojem se odlikovao, pođe Robert u mir, iz kojeg izađe godine 1870., kad je domovina bila u opasnosti. Pošto se uglavio mir, ode u Dijon kao privatan čovjek ne htjevši primiti časti potpukovnika. U Dijonu osnuje poput de Sonisa društvo za noćno klanjanje presvetog Otajstva i klanjanje dnevno u prvi petak mjeseca. Gorljivo je radio i u društvu sv. Vinka i sv. Franje Regisa, a naročito u Katoličkom društvu (Cercle catolique), kojemu je bio duša. Znade se za njega, da se mnogo molio za obraćenje gdjekojih svojih prijatelja, a što je molio, to je i postigao. Ako igdje a ono jamačno vrijedi za Francusku ona stara riječ: Extrema se tangunt. Tolika bezbožnost i takova pobožnost u svjetovnjaka!

Car Napoleon III., koji je za neko vrijeme pribavio Francuskoj diktaturu u Evropi, išao je i za tim, da osveti strica svoga Napoleona I. To je bio tajni uzrok krimskom ratu, za koji se tada nije mnogo znalo. De Sonis se veselio, što će i on poći na istok, a u jednom listu (24. svibnja 1853.) piše, da će sa svojom pukovnijom poći u Marseille, gdje su se čete ukrcavale. Ali od toga ne bude ništa.

Godinu dana kasnije dne 1. svibnja 1854. bi de Sonis imenovan kapetanom sedme husarske pukovnije. Ta je pukovnija tada bila u Montpellieru, a imala je skoro poći u Afriku.

Kako se očekivao porođaj četvrtoga djetata, morade gđa de Sonis ostati u Francuskoj.

Težak mu bijaše rastanak ne samo sa obitelju, nego i sa omiljelim mu Limogesom, gdje je imao toliko vjernih i odanih prijatelja, koji su se zanosili istim idealima, s njime nastojali oko istih djela vjere i ljubavi.

Završit ćemo ovo poglavlje odlomkom jednoga lista njegova, što ga je u ovo vrijeme iz Limogesa pisao a odiše vrhunaravnom ljubavlju drage mu Francuske:

»Sudbonosna su vremena sada u Francuskoj. Bog nam pruža ruku. Šta ćemo mi činiti? Ima mnogo dobra i u ovom tako zloglasnom devetnaestom vijeku. Marija nas još štiti; čini se, da ne će da se odrekne svog naslova kraljice Francuza.«

Glava III.

U Africi (1857—1859).

Burna je povijest Algira već od drevne davnine. Veliku prosvjetu, što su je Rimljani donijeli u ove krajeve, uništiše u 5. stoljeću Vandali, a kasnije Arapi. Stanovništvo Algira poraste, kada se u njemu naseliše Mavri i Židovi protjerani g. 1492. iz Španjolske. Često su Španjolci, Francuzi i Englezi s Algircima ratovali, jer su njihovi gusari kršćanima zadavali mnogo jada, ali trud im donekle uspije istom na izmaku osamnaestoga i na početku devetnaestoga vijeka, kada su velika ratna brodovlja evropska stala ploviti sredozemnim morem, dok su prije toga evropske vlasti plaćale neku vrstu danka algirskim vladarima, da im brodovi smiju slobodno jedriti morem. Algir se nekako sprijatelji s francuskom revolucijskom vladom, a ti dobri odnošaji potrajali su i za francuskoga carstva a i dulje još. Malo pomalo stanu se Algirci pobojavati za svoju slobodu, i kad Dej Husan činom pogrdi francuskoga konzula Devala, navijesti Francuska godine 1830. Algiru rat. Duperré i Bourmont pristanu uz glavni grad Algir sa 70 ratnih lađa i 37.000 kopnene vojske te zauzmu luku i grad dne 5. srpnja 1830. Ali sad istom trebalo je svladati izvrsno uređeni otpor u nutarnjosti zemlje, kojim je ravnao naročito emir Abd el Kader. U glavnom bi zauzet Algir tekar god. 1847., kad Francuzi uhvatiše Abd el Kadera. Veliki ustanci planuše godinâ 1864., 1865—67., 1870—71., 1879. pa i još nazad nekoliko godina (1901.) nastala je buna. Zanimivo je čuti, da ni ovdje nije vlada predobila muslimana tim, što im je gradila džamije, osnivala učiteljske stolice za koran, omogućivala put u Meku, šta više, u

Algiru su možda najljući muslimani čitave Afrike. Danas zaprema Algir 797.770 km² a ima po brojenju godine 1896. preko četiri i pol milijuna stanovnika, a od toga je kojih 15% katolika i to 350.000 Francuza, 160.000 Španjolaca, 50.000 Talijana itd. Algir je danas podložan ministarstvu francuskom i šalje u senat tri člana, a u zastupnički sabor šest članova. Razdijeljen je na tri golema okružja; najjužniji su krajevi pod vojničkom upravom.

Kad je došao de Sonis u Algir, bijaše upravitelj general Randon, koji ovako crta različita razdoblja u upravi ove kolonije.

»U deset godina (od 1830—1841) izmijeniše se deset upravitelja u Algiru. Uzde kolonijalne vlade mijenjaju se kao nazori javnih oblasti u Francuskoj.

»Vojska zadivljuje svojom požrtvovnošću i gorljivošću, a njezine vođe izvršuju s onom slabom pomoću zamašne stvari, kakva je n. pr. osvojenje Konstantine, gdje se posljednje topovsko tane izbacilo prije navale. Ali ta junačka djela plaše glavni grad isto toliko, koliko ga razveseljuju. Govore nešto, neka bi se osvajalo do neke određene granice; sve se čini, da onamo misle, e će biti dosta držati Algir samo s kraja, s ruba.

»Od 1841. do 1847. došlo se napokon do uvjerenja, da jedna velika zemlja, kakova je Francuska, ima dužnosti spram svoje časti i svojih interesa, i tako bude poslan u Afriku maršal Bugeaud s nalogom, da osvaja i naseljuje ense et aratro (mačem i plugom). Maršal ostade u Algiru šest godina i pol, utiša bunu, što ju bješe digao Abd el Kader, uvjeri Marok o njegovoj slaboći a našoj sili pobjedom kod Islya, otvori nam jug i otkine na istoku komad Velike Kabilije. U isto je doba doveo doseljenikâ, osnovao više gradova, otvorio puteve i koloniju naveo u kolotečinu poljodjelskoga napretka. Njegovo se geslo ostvarilo.

»Veljački prevrat otpočeo je treće razdoblje. Sedam generala u četrnaest mjeseci (od svibnja 1847. do rujna 1848.) stanovalo redom u namjesničkoj palači. Ova nestalnost u vrhovnoj upravi uspori napredak, što ga bio maršal Bugeaud izveo. Pedeset milijuna bješe namijenila zakonodavna skupština za unapređivanje poljodjelstva, koje je doduše još kako tako uspijevalo, ali osvajanje se zapriječilo. Južni dio Tela izmaknut će se našoj

vlasti. Plemena džiržirska zamakla su u svoje stijene i vrleti i drže, da su za vazda zaklonjena od našega oružja, i premda su godine 1851. generali Saint-Arnaud i Pélissier sjajno prodrli u istočnu i zapadnu Kabiliju, uskos svemu tomu ostalo je netaknuto središte gorja, a ustanak kabilski potresa svaki čas i samim vratima Algira«.

Naročito je jedno veliko i ratoborno pleme, po imenu Kabili, zadavalo mnogo jada francuskoj vladi. Kabilâ ima danas poprilici milijun. Obitavaju osobito u telskom Atlasu između Vad Isera i Vad el Kebira. Svi su ljuti muslimani, ali tumače koran

Glavni grad Algir.

dosta samostalno: osobito udara u oči, da imaju samo jednu ženu. General ih Randon doduše pokori, ali su se još češće puta bunili, navlastito godine 1871. Poslije ovoga ustanka naseli se u njihovoj zemlji mnogo Lotarinžana i Alzačana, koji su ostavili svoj zavičaj.

General Randon imao je prema osnovi cara Napoleona udariti na središnju Kabiliju. Dok se vojska spremala, porodi se krimski rat. Od 75.000 vojnika uzelo se Randonu 30.000, i tako se zategla ekspedicija, što ju je vojvoda spremao. Međutim bio je na domaku čas, kada će se poći na neprijatelja.

De Sonis je dakle došao baš u zgodan čas, no na žalost mladom kapetanu njegova je pukovnija učestvovala u boju istom dvije godine kasnije (1856).

Na početku godine 1854. nalazimo de Sonisa kao kapetana u glavnom gradu Algiru i to u predgrađu Mustafi. Danas ima grad Algir blizu 100.000 stanovnika, od kojih su gotovo polovica Francuzi.

Neka Sonis sâm opiše svoje obitavalište. »Moja pukovnija smještena je uz morsku obalu. Ja Ti, dragi prijatelju, stanujem u malešnoj kućici, koja se diže na vrhuncu strmine, što se koči nad obalom. Moj se stan sastoji od dva dijela: jedan je spavaća soba, a od drugoga sam učinio svoju poslovnicu, u kojoj sam smjestio na široku stolu od bijela drva nekoliko starih knjiga, svoje vjerne prijatelje. Ležište moje zaista je priprosto. Što me amo sklonulo, jest velika čistoća ovoga stana: zidovi su priprosto okrečeni, imam nekoliko stolica, ormar s ladicama, još jedan ormar, željeznu postelju, a sve to u veoma čednom slogu.

»Ali vidik, što ti puca sa mojih prozora, tako je divan, da ja toga kućerka ne bih zamijenio ni za kakav dvorac. Ne možeš zamisliti ništa krasnije. Ob lijevoj mi je Algir, preda mnom morski žal i tabor mustafski, ob desnoj gorje kabilsko i atlantsko; sve ovo obrubljuje beskrajno more, po kojem sveđer plove lađe na sve strane svijeta.

»Koliko sam vremena ovako gledajući sproveo uz prozor! Najvolim onako večerom snatriti i razmišljati. Kad se pak nad tom divotom još zakrijese sjajne zvijezde a zlatna se mjesečina kopnom i morem razlije, zaokupi me tajna nekakva sjeta, koja se ne da protumačiti. Onda vidim, kolišan li sam pred tom gromoradnom prirodom!

»Nikada nijesam jače osjetio ništavost svoju, no u drugu ruku nije me nikad osvojilo ni veće pouzdanje u neizmjerno milosrđe Boga, koji nas je učinio tako malene zato, ne bi li nas time potaknuo, da se duhom vinemo k njemu, koji nam u susret pruža ruku«.

Iz ove dobe od 5 godina sačuvalo nam se tek desetak listova de Sonisovih. Razabiremo iz njih, kako se lijepo razvijala ova krasna duša kršćanska, kako ju je dragi Bog vodio

kroz trnje žalosti i svakojakih jada duševnih; a i spolja bilo mu trpjeti zapostavljanje, siromaštvo. Gdjekoja ga nada prevarila, a štetovao je i u novcu. Veći je dio vremena bio udaljen od žene i djece, otrgnuo se od društva ljudskoga i živio samo s Bogom često s njim govoreći u molitvi. U takovoj školi nije čudo da je hrlo napredovao stazom kreposti kršćanske.

De Sonis je sa žalošću promatrao svoje novo obitavalište. »Zacijelo je Algir,« piše on, »grad veoma čudnovat i zanimiv, jako šarolik neizmjernom gotovo raznolikošću ljudi i običaja njihovih; nego ako se ne uzme u obzir ono, što se u ovoj južnoj prirodi doima mašte tankoćutne za sve, što je lijepo i veliko, ja priznajem, da osjećam samo veliku žalost gledajući onu veliku iskvarenost, koja se ovdje širi i bani; srce mi se puni tugom videći, kako je ovdje malo mjesta Bogu u životu ove množine vojnikâ i trgovaca. To je, mislim, dosta, da izbriše divne boje, što ih je dragi Bog po ovom kraju razasuo.

»Uzato živu ovdje starosjedioci, vanredno pobožni. Tako se drže svojih zabluda islamskih, da sa živom bolju pomišljam, kako nema na ljudsku nade, e će se privesti u krilo kršćanstva. Na sreću nijesu nam poznati putevi Providnosti, i tako moramo se nadati, da će kucnuti čas, kada će i taj nesretni narod otvoriti oči pravom svijetlu«.

U Algiru je već onda bilo sijelo biskupsko. Kada je Sonis bio u Algiru, bijaše biskupom Mgr. Pavy, pun duha apostolskoga, od Boga obdaren velikim umom i još većim srcem, muž, kojega si morao i štovati i ljubiti. Bila je u njem duša skroz vojnička, pa nije onda začudo, što su se on i de Sonis ubrzo sprijateljili. Geslo mu bijaše Resurgens non moritur — Uskrsnuvši ne umire, a zadaća, za kojom je išao, bilo je vjersko i ćudoredno uskrsnuće Afrike. Sonis piše o njemu: »Malo koji od naših svećenika propovijeda, izuzevši biskupa, koji je doista muž vanredan«.

U dobrom je odnošaju živio sa župnikom svojim u Mustafi — predgrađu algirskom — a isto tako i sa Isusovcima, koji su stanovali u Salustijevoj ulici. »Često ih pohađam,« pisao je de Sonis, »a kada sam u gradu, velika je po me sreća poći k njima, da kod njih stečem novih sila«.

Hotio je također upoznati sirotište, što su ga Isusovci uredili u Bufariku. »Možda znadeš«, piše, »da je o. Brumaud osnovao u ovom kraju dva sirotišta, jedno u Bufariku, a drugo u Ben Aknunu. Taj dobri svećenik sakupio je u Parizu sve zapuštene dječake, i to je bio početak njegova zavoda. Vlada mu

Algir: Arapska ulica.

je malko pomogla; dala mu je nešto lijepa zemljišta i stare daščare jednoga konjaničkog tabora, i tako je on uredio veoma zanimivu gospodarsku školu. Dugo sam šetao poljima, što su ih ova djeca baš divno obradila. Premda se ja nimalo ne razumijem u poljodjelstvo, činilo mi se ipak sve to veoma lijepo. Ali što me se najvećma dojmilo, bio je onaj kršćanski duh, kojim odiše cijela ona kuća. Sa svih onih mladih lišca odsijeva zadovoljstvo i pouzdanje, koje se ne da opisati. Sretan li sam bio videći, da se ipak u kojem kutu jadnoga ovog svijeta tako dobro služi dragomu Bogu. Čini mi se, da nije moguće, da toliki plemeniti trud ostane jalov. Ne mogu nikako vjerovati, da tako temeljita i istinita pobožnost, kakova je pobožnost ove dobre djece, može sasvim iščeznuti pod kužnim dahom bezvjerstva ove zemlje. Nasuprot nadam se, da će taj mladi kršćanski živalj preporoditi poljane afričke, i da će svanuti dan, kada će se ljubiti Bog u ovoj zemlji, gdje se toliko na nj huli. Svi, što ovdje žive po zakonu Božjem, vanredno su dobri kršćani, ali broj je malen.

»Bilo bi mnogo posla na sve strane, osobito u vojsci. Vojnici su živalj, u kojega bi moglo biti mnogo uspjeha. Ima još vjere pod uniformom, naročito za rata, kad pritisne nevolja a smrt je na domaku. Jedan svećenik, koji je bio pošao s posljednjom ekspedicijom u Kabiliju, kazivao mi je, da su svi ranjeni vojnici radosno primili vjersku pomoć. Ovdje u bolnici rekao mi je duhovnik, da se minule godine samo jedan vojnik nije htio ispovjediti. Kad dođem u svoju eskadronu a husari su svukli dolmu, da čiste oružje, vidim gotovo u svih medalju presvete Djevice. Ima dakle još mnogo dobra u tim ljudima, jedino mi je žao to, što se ne može ovdje osnovati Katoličko vojničko društvo (l' Oeuvre des militaires). Ali to nije moguće, jer su čete na sve strane razasute.

»Meni je u pukovniji mojoj vrlo dobro. Svi su me časnici veoma lijepo primili, pa mi je uspjelo otvoreno se pokazati kršćaninom. To je bitno, jer, kad je to učinjeno, brine se za ostalo Bog, koji sjajno nagrađuje ono malo, što se za njega učini«.

Jedno od prvih pitanja, što ih je de Sonis stavio došavši u Algir, bilo je: ima li u Algiru društvo svetoga Vinka Pavlova? Kada je čuo, da ima, odmah se javi kao pravi član, jedino je žalio, što nije mogao vazda pribivati društvenoj skupštini, koja se držala u biskupskom dvoru dosta kasno uvečer, a osim toga bio je biskupski dvor prilično udaljen od njegova stana u Mu-

stafi. No zato je jednako gorljivo pohađao bolesnike i siromahe, kojih bijaše u gdjekojim dijelovima gradskim sva sila kao uopće svuda, gdje mnogo ljudi na okupu stanuje.

Osim toga imao je mnogo zgode, da vrši djela ljubavi i u vojarnama, gdje je kuga ljuto pustošila. »Gotovo sva momčad, što nam dolazi iz Francuske, umire nakon nekoliko dana. U jednoj je noći pomrlo kakvih petnaest ovih došljaka. Jedne nedjelje vidjeli smo na smotri gdje padoše na tle dvojica ovih bijednih vojnika i nijedan se od njih nije oporavio«.

De Sonis ne oboli doduše od kuge, ali ga spopade žestoka groznica, koja ga dovede do ruba groba, kako je sam poslije kazivao. Umrijeti tako mladu, daleko od svojih — činilo mu se, to je dvostruka smrt. On se spremao, da će umrijeti, svega se predao u volju Božju, ali Bog ga je htio samo kušati — smrt ga minu. Drugi ga kalež ne mimoiđe, već ga je morao ispiti do dna; bila to osamljenost. Prijatelju svojem piše: »Mili prijatelju, ja sam ovdje osamljen, okružen ljudma, kojih gotovo ni ne poznam, i kojih se mišljenje daleko razilazi od mojega; ja sam gotovo uvijek sâm. Čim sam obavio službu i čim mine naš zajednički ručak, uzjašem konja pa kući. Tu onda uzmem kakvu knjigu, i moj Ti dan tako prolazi mirno čas učeći štogod, čas razmatrajući i moleći se. Isprva mi bilo dašto teško priučiti se takovu životu. Ja toliko ljubim svoju ženu i djecu, te mi se činilo, da ne ću nikako moći bez njih živjeti; ali ja sam sve ovo metnuo podno križa i sada mi je sasvim dobro. Šta više, rado mislim na to, da se mogu dosta koristiti ovim novim stanjem, u koje me je stavila Božja providnost. Često sam se spominjao riječi svetoga Pisma: »Povest ću je u samoću i ondje joj govoriti srcu«. O kad bi mi bilo srce vrijedno ili bolje rekavši kad ne bi bilo nevrijedno čuti ovaj glas!«

Iz samoće proizašli su veliki ljudi, veliki sveci, koji su preporodili svoj vijek. Samoća odgajala je i odgaja bogoduhe kršćane. Sonis je to odmah shvatio, i tako ga vidimo, gdje ide u samostan trapista u Staueli, da ondje razmatrajući vječne istine čuje glas Božji. »Već dugo vremena mislim s velikom radošću o toj stvari«, piše svom prijatelju. »Poći ću, da se molim s onim dobrim ocima i da umolim u Boga pomoć, e bih sretno

preturio još ono puta, što mi preostaje na ovoj zemlji, pa da izmolim milost, kako ću dobro sprovesti ono malo vremena, što ću može biti još živjeti«. Opat trapista u Staueliu bijaše tada o. Franjo, koga broje među najznamenitije monahe cistercite minuloga vijeka. Godine 1843. udari temelje samostanu na bojištu stauelijskom; nebrojene zapreke morao je svladati; valjalo mu je prijeći preko grobova tridesetorice svoje braće, dok je napokon s pomoću Božjom i trudom ljudskim pustinja divno procvala. Danas je on već među pokojnima, pa ne mora gledati, kako bezbožnička ruka ruši i pustoši, što je ustrajni rad od

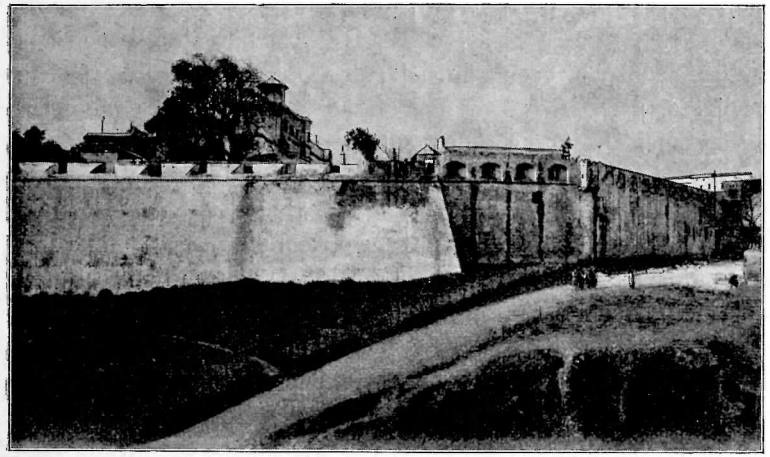

Algir: Begova rezidencija.

šest desetljeća podigao i zasadio. Tomu bogoduhome opatu povjeri svoju duševnost naš kapetan, da ga vodi putem savršenosti. Jedan prijatelj njegov priča, kada se de Sonis vratio iz duhovnih vježba, nagovarao ga, neka i on isto pokuša. On je htio, da svi kršćanski časnici prođu kroz onu školu.

Duhovne su vježbe jamačno mnogo doprinijele, da je de Sonis živo osjećao, kako i najmanji grijeh nagrđuje dušu čovječju, a videći opet, kako ga Bog opsiplje milostima, i rekao bih, draga i miluje, on je žarko ljubio onu vječnu ljubav, koja se tako milostivo snizuje k čovjeku.

Ovom dvojakom čuvstvu daje oduška u listu, što ga je pisao prijatelju; taj ga bio u listu nazvao pravednikom, a on mu ovako odgovara:

»Mili pobratime, Ti si pravednik, a ne ja. Ja se kadšto kajem, što sam povjerio pismu osjećaje duše svoje. Ja nijesam drugo doli jadan čovuljak, napunjen milostima Božjim, koji je veoma malo učinio, da iskaže zahvalnost tako dobru gospodaru. Istina, ja ljubim Boga, ali ja bih ga rado ljubio još više, no malo li je, čime mogu njemu zasvjedočiti svoju ljubav! Ne drži me, dragi prijatelju, za drugo, nego što jesam; i ako mi vjeruješ, umjesto da gubiš svoje vrijeme hvaleći me, Ti se lijepo moli za svog siromašnoga prijatelja.«

Nehaj za Boga i svetu vjeru, što je bio mnoge u gradu Algiru zaokupio, veoma je bolio de Sonisa; osobito ga je pak ucvijelilo, kada je župnik neki došao k jednom pukovniku, budućem maršalu Francuskom, moleći ga, neka bi ga instalovao, a taj mu odgovorio: »E pa šta ćete tu instalovati?« — »Štovanje dragoga Boga«. — ‚No ako je samo to, onda se, dragi moj Velečasni, možete vratiti; nema vam tu dragoga Boga'.

Nehaj i bezbožnost mnogih raspirivala plamen ljubavi Božje, koja je vladala srcem kapetanovim, i tako je i ovo zlo imalo dobrih posljedica, kako je već običaj dragoga Boga, da znade i zlo upotrijebiti za svoju slavu. De Sonis je naime sabrao oko sebe četu odličnih katolika i skoro ih je predobio za osnovu, što ju je već dugo vremena u srcu nosio: oni će davati Bogu zadovoljštinu noćnim klanjanjem pred presvetim Otajstvom. U jednom listu iz Afrike piše: «Moli se za me, prijatelju moj, osobito uoči Velike Gospe. Ovoga dana ili bolje ove noći počet će u Algiru noćno klanjanje pred presvetim Otajstvom. Ja ću biti ondje i na Te ću misliti.« Zbog nekakvih zapreka trebalo je klanjanje odgoditi, kako doznajemo iz slijedećega lista: »Djelo će se zastalno osnovati u Algiru. Sastanci bit će u kapeli otaca Isusovaca .... Kad se odredi dan prvoga sastanka, javit ću Ti, da i vi molite, da uspije djelo, koje je ma i neznatna zadovoljština za pogrde i uvrede, što se ovdje dragomu Bogu nanose. Što sam dulje u ovoj nesretnoj zemlji, to sam većma uvjeren o istinitosti prvih dojmova, što ih je na me

učinila.« Tu dodaje Mgr. Baunard: »Noćno klanjanje presvetoga Otajstva presađeno od jednog vojnika na našu francusku Afriku — to je jedna stranica naše povijesti, vrijedna, da je zapišu anđeli na nebu.«

De Sonis je imao veoma tankoćutno srce; može se reći, da je u njegovu značaju bilo i melankolije, ali to nije melankolija, koja očaja, barem se je de Sonis svojom živom vjerom toga očuvao. Gdjekad bi se izjadao prijatelju moleći ga, neka bi mu se svojom molitvom našao na pomoći. U jednom listu piše ovako:

»Moli se za me, dragi moj Louise, ja vrlo trebam molitve. Potrebna mi je veoma snaga, da podnosim ono, što se ne da u jednom listu izreći. Tako je udešen život naš: čim jedna rana zacijeli, već je tu druga, koja većma peče od prve; i to ti ovako ide sve do posljednjega časa . . .« U jednom drugom listu moli prijatelja isto: »Ti, moj dragi Louise, komu sam ja jadnik otkrio svoje izranjeno srce, Ti ćeš mi zar ne pomoći svojom molitvom? Ti ćeš misliti na me, kad se nađeš pod onim križem, koji smo se zajedno učili ljubiti, kad se život otvorio našim sanjama i iluzijama . . . Nije me strah ničega, jer je Bog tako dobar, te me je uvijek samo zato bio, da me što bolje izliječi. Osim toga zar mi on nije dao, što bi me moralo tješiti u svim nevoljama mojim: ljubav moje drage žene, najboljega bića ovoga svijeta? . . . Ova mala obitelj, što ju toliko ljubim, veže me o taj život . . .

». . . Ti znaš, mili prijatelju, otkad sam na svijetu, bio sam od svojih više manje uvijek rastavljen. Imao sam kao i mnogi drugi dobrih časova, što bi ih najvolio nazvati časovima odmora; ali ja ne poznam domaćega mirna života. Žiće moje bilo je dug niz nemira i žalostî, koje su me ostavile na svijetu gotovo sama, bez oca i majke, s braćom i sestrama, koje ću bogzna kada vidjeti! Pa ipak bio bih slijep, kad ne bih priznao, da je Providnost vodila lađicu moju. Koliko mi je puta Bog pružio ruku i bio mi otac, kada sam ono lutao po svijetu kao rasipni sin.«

De Sonis bio u ovo vrijeme iščašio ruku, ali volio je pretrpjeti boli pišući često ženi i djeci nego ih lišiti te utjehe.

Pod konac jeseni dođe onaj toliko željkovani dan, kada će se s dragom si obitelju sastati. Gđa de Sonisova prispije s djecom u Afriku. Radost kapetanovu lako je dokučiti.

Nastaniše se u gradiću Milianahu, gdje im je bio boravak dosta ugodan. Nego nakon tri mjeseca trebalo je opet seliti i to u Blidah, otklen je de Sonis pisao mjeseca veljače 1855.: »U Milianahu mnogo sam tumarao po poljima, čas da pohodim svoju milu obitelj, čas da pod izlikom lova na gazele istražim pustinju. Hotio sam vidjeti, ne bih li se kako mogao ondje smjestiti kao zapovjednik eskadrone spahijâ, da barem imadnem ondje malko mira, koji mi tako treba. Vrativši se s toga posljednjega izleta mislio sam, da ću barem još tri ili četiri mjeseca ostati u Milijanahu, kadli dobijem nalog, da prekosutra odem u Blidah. Morao sam dakle na vrat na nos spremiti prtljagu i pripraviti se, da s eskadronom krenem. Bio sam veoma rastužen i priznajem, da mi se moja kršćanska ravnodušnost u tom slučaju malko iznevjerila.« Za samoga sebe još bi on bio našao dosta ravnodušja. »Ali šta će moja žena, koja mora konja uzjahati; šta moja bijedna dječica, koju treba naprtiti na leđa mazgama, za ružna vremena, po kiši, kakva samo ondje pada, putevima, kakvih čovjek ni pomisliti ne može, preko rijeka, koje za pet časova nabujaju od silne bujice i gdje sam se ja nazad mjesec dana gotovo utopio, a vidio sam, kako mi je konja voda zanijela kilometar daleko . . . Sve ovo dakako nije nikakav užitak, pa sam zato bio odlučio ostaviti obitelj u Milijanahu, ali ženi mojoj bilo odveć teško opet se rastati i to možda do proljeća.

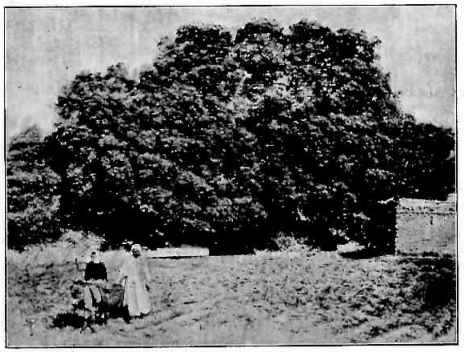

Algir: Golem kesten.

»Napokon došao nam dragi Bog kao vazda u pomoć. Otišli smo za kiše; ali tek smo mi odmakli za četvrt sata puta, vrijeme okrene na bolje, rijeke splasnuše, i tako smo mogli prevaliti za tri dana ono dvadeset milja (80 km.), što nas je rastavljalo od Blidaha, i dvadeset i dvije rijeke, koje smo morali prijeći. Sreća nam se nasmijala, pa je voda dopirala našim konjima samo do trbuha.«

»U Blidahu provodimo život u samoći. Ne možeš tu nikoga vidjeti, ama baš nikoga, barem do sada ne.« Došlo je u Algir nekako društvo, a Sonis govoreći o njemu piše: »Sve Ti to pleše, skače, igra se okolo našega stana pa bi nas i glava zaboljela, da nijesmo zaklonjeni debelim zidovima naše maurske kuće, koja nas zatvara sa svih strana ne dajući nam drugamo vidik nego u naše nutarnje dvorište, zasađeno sa nekoliko lijepih naranča. Tu skaču vas Božji dan moja dva mališa. Kako vidiš, mi živimo sami za se. Bože moj, kako mi taj život godi! Oni (Gaston i Marija) lijepo rastu. Mnogo vremena provodim tumačeći im katekizam. Pouzdano se nadam, da će danas sutra od njih postati dobri kršćani: za tim jedinim čeznem.«

Jedva se de Sonis nekako smjestio u svojem novom omiljelom mu obitavalištu, kadli dođe nov nalog, da se s posadom odseli natrag u Mustafu. Time su htjele vojničke oblasti uzdržati vojsku raspoloženu i spremnu za svaki posao i napor, ali de Sonisa je ta vječita selidba dakako skupo stajala. Osim toga trebalo je raditi proti vlastitom osjećaju, a to je teško. De Sonis se koristio takvim neprilikama i neugodnostima znajući, da se onima, koji Boga ljube, sve obraća na dobro (Rimlj. 8, 22).

»Ovo me je novo premještenje dosta ožalostilo, čovjek mora uvijek trošiti. Nego otkada smo ovdje u Mustafi, gdje je tako izvrsno podneblje, a more tako blizu, te moja djeca ne osjećaju odveć sunčane žege, blagosivam dragoga Boga, koji sve udešuje na najbolji način i obraća na dobro ono, što mi držimo za zlo.«

»Često bi uzjahali konje«, piše supruga, »pa bi pošli gdjekad u lov a gdjekad bi pohodili plemenske poglavice arapske. Mi smo napokon bili tako sretni, što smo zajedno, da

su nam se sve muke i patnje naše činile kô ništa; što se mene tiče, taj bi mi se pustolovni život bio u neku ruku sviđao, da nije bilo jedne velike poteškoće: odveć je bio skup.«

De Sonis bijaše gorljiv član društva svetoga Vinka Pavlova; za ovo je društvo kazivao da je »veliko djelo našega vijeka i može biti jedna od dasaka, na kojoj da se spasemo u socijalnom brodolomu.« Pridobio je društvu i nekoliko pobožnih časnika. U listu od 29. srpnja 1855. piše: »Devetnaestoga ovoga mjeseca, predragi moj Louise, pristupili smo svi mi k svetoj pričesti, kao po svoj prilici i Ti i Tvoji. Moljasmo se Bogu i velikomu svecu, čiju smo svetkovinu slavili, neka bi procvalo djelo naše i neka bi nam u srcima raspalio malko onoga božanskoga ognja ljubavi, kojim je gorjelo srce Vinka Pavlova. Bijasmo ondje tri kapetana, dvojica od ženijskih (mjerničkih) četa i ja, a još k tomu jedan pomorski računarski činovnik. Kad bi se kojom srećom povećali naši redovi! Moli za nas, mili pobratime, i za ovu bijednu zemlju, koja molitve toliko treba.«

Premda je de Sonis imao kao kapetan još dosta nisku plaću, a onamo opet mnogo trošio seleći često puta, ipak je od svoje siromaštine rado i mnogo davao siromasima. Šta više — u listu prijatelju de Sèzu čitamo: »Inače sam dobivao L' Univers, koji me je vazda izvješćivao, što se zbiva u vjerskome svijetu; ali šta ću, tečaj se svršio, a moje su financije tako loše, te sam se morao odreći ove male nasladice.« Nije pušio, barem nije imao te navike; ne bi zalazio u društva i kavane niti bi išao na zabave, samo da mogne potpomagati siromahe.

Čim je de Sonis stigao u Afriku, odmah se dade na učenje arapskoga jezika, ne bi li ovako izašao što sposobniji, da služi domovini. U jednom listu spominje on i arapske knjige, što ih imao na svom stolu. Zanimivo je čuti, u kakvom su društvu ove knjige bile: uz djela grofa de Maistra, Balmesa i nekih drugih novijih pisaca, zapinje ti oko o jedno djelce svetoga Augustina, a malo podalje — čovjek gotovo ne bi vjerovao — eno starina Virgilije. Živo prione učiti arapski jezik. Upotrebljavao je za to gotovo sve vrijeme, što bi mu preostalo od službenih poslova.

Kao svuda treba razlikovati i u arapskom jeziku govor književni i govor pučki sa svim njegovim raznim narječjima. De Sonis je vješto umio i govoriti i pisati u oba govora t. j. u književnom i u pučkom govoru onoga kraja, a to je bila stvar veoma rijetka. Može se kazati, da se je de Sonis mogao u tom natjecati sa svakim francuskim časnikom onoga vremena. Taj ga je uspjeh osokolio. Čitamo u jednom listu: »Želim ostati i nastaniti se u ovoj zemlji, čiji se događaji već opažaju na obzorju. Mimo to ovdje ne bih bio izvrgnut onolikom vrijeđanju misli i srca, u čemu sam, kako znadeš, vrlo osjetljiv. Uostalom znaš dobro, da ne marim za časti i da ne želim ovoga mjesta, već ako zato, što mojoj ženi, djeci i novčarki treba malko pokoja. Ali dašto u svemu tomu, mislim, najpametnije jest: predati se sasvim u ruke Božje, koji udešuje stvari najbolje.«

Štiocu je jamačno već udarilo u oči, kako je de Sonis sve promatrao sa gledišta vrhunaravnoga. Poznato je, koliko je krvi stajao saveznike krimski rat, naročito opsada Sebastopola. Dugo stizale na zapad nepovoljne vijesti. Osvrćući se na to piše u nekom listu: »Koliko se onamo dolje krvi prolilo! Ali i koliko je bilo kršćanskih smrti! Bez sumnje Bog upotrebljava sve one nesreće na korist i vodi k sebi mnogo duša, koje se bez toga ne bi bile k njemu obratile. Znadem za nekoje, koji su pali kao junaci, a što je još više — kao kršćani. Kad li će se ta žrtva svršiti — to znade jedini Bog!«

Napokon dočeka de Sonis, što je tako dugo čekao. Njegova pukovnija dobije mjeseca travnja godine 1856. zapovijed, da krene u Kabiliju. Ustanak bio planuo u Džiržiri, koja bijaše posljednja točka slobodnoga primorja, ali donle se činilo, da je odveć opasno ući u one gudure i klance. Arapi palili i ubijali u dolini sebanjskoj. Osim toga bila je Džiržira središte kabilske zemlje, vulkan, čije bi riganje pozivalo susjedna plemena na boj proti »nevjernicima«. Napoleon III. odluči, da se Džiržira ima pošto poto osvojiti. Ta ekspedicija odmah nakon krimskoga rata a uoči talijanskoga prošla je gotovo neopažena, ali po francusku Afriku bila je od golema zamašaja.

De Sonisu bilo se opet rastati s obitelju, šta više, poslati je u Francusku. Razlog tom rastanku navodi u jednom listu,

pisanu iz tabora u gradu Tizi-Uzu. »Moje financije bile su tako loše zbog silnih troškova, što sam ih morao činiti seleći se bez prestanka, i zbog velike skupoće svih stvari u ovom kraju, da sam se morao rastati od svoje jedine utjehe na ovome svijetu, jer nijesam hotio doći u položaj, koji mi je odveć dobro poznat. Mnogo me je muke stajalo, dok se odlučih na to i dok utroh suze svoje žene, i ja mislim, da mi ne bismo mogli odoljeti srcu, da nijesmo molili jakost u onoga, koji je izvor jakosti. Napokon moradosmo se oprostiti. Teško li je bilo! U Boga sam molio ravnodušja, i on mi ga je malko udijelio, pa sam još mogao njemu zahvaliti, što mi je bar dao sreću srca, jer — izuzevši žalost, što mi ju uzrokuju novčane moje neprilike, ne bih umio reći, da li ima savršenija sreća srca, negoli je moja.«

De Sonis se nadao, da će iz Tizi-Uza, najjače i najbolje spremljene tvrđave na međi kabilskoj, udariti odmah na neprijatelja, ali ministarska naredba određivala, da se ovu jesen imade samo utrti put velikoj navali slijedećega proljeća. Ova pripravna ekspedicija lijepo uspije. Glavni junački čin bijaše zauzeće sela Džeme, koje se smatralo nepredobivim. Ova tvrđava bila podignuta na veoma zgodnom mjestu. General Deligny, pod kojim je Sonis služio, opkoli ju sa četiri bataljuna i osvoji nakon ljute i krvave borbe. Kako su bile nastale velike jesenske kiše pa se bilo bojati, da ne nabujaju rijeke i presijeku povratak vojsci, bude odlučeno, da se prekine ratovanje. Dne 10. listopada oglasi upravitelj general Randon vojsci dnevnu zapovijed, u kojoj je spominjao njezina skorašnja djela i pozvao ju, neka se na proljeće nađe opet na okupu za odlučnu taj put ekspediciju.

Sonis dobi dopust i odmah pohiti u Francusku u Castres, gdje mu je obitelj boravila, koju je — kako čusmo — nazivao svojom jedinom zemaljskom utjehom. Očekivao se porođaj petoga djeteta. »Moja žena« — piše on — »osjeća stoga zajedno i radost i žalost: ona vidi, kako me muči misao na tu našu milu porodicu, pa se boji, da me ta pomisao ne bi još više kinila, kad vidim, kako se u tom razmjeru množi. Ja se, dragi moj Louise, sasvim uzdam u Providnost. Ufam se svom dušom svojom, da će nam se Bog naći u pomoći. Ne mogu nikako

vjerovati, da će on ostaviti u nevolji toliko milih stvorića, koji će — čvrsto se nadam — biti njegove vjerne sluge.«

Djeca bila međutim ponarasla, trebalo se pobrinuti za doličnu naobrazbu, ali odakle da se namaknu potrebita sredstva? U arapskim uredima nadao se da će dobiti mjesto, jer je bio vješt arapskomu jeziku, pa mu se to mjesto bilo obećalo. No ova služba zapane drugoga. »Ipak je gorko«, piše, »morati se odreći ove službe, za koju sam se toliko trudio (učeći se); no Ti znadeš, da mi obično ništa ne polazi za rukom.« U Tunisu vježbali francuski časnici vojsku tuniskoga bega. Sonis je neko vrijeme želio, da ga u tu svrhu onamo pošalju. Mislio je i na Carigrad, gdje bi vršio istu službu. Ali od svega toga ne bude ništa. Da se to postigne, bilo bi se trebalo mnogo klanjati i obilaziti pragove visokih činovnika, a to mu nije dao ponos njegov i želja, da bude vazda u svemu nezavisan ma bilo od koga. Stoga nije ni htio, da tko drugi njega zagovara i preporučuje. Čujmo jednu zgodu iz ovoga vremena.

Prijatelj njegov grof Louis de Sèze nagovori kapetana Horacija Verneta, izvrsnoga slikara bitaka afričkih, neka bi svojim ugledom kod viših isposlovao de Sonisu kakvu masnu službu. Sonisu kad to začu bi veoma žao pa se zato prijatelju potuži: »Hvala Ti, prijatelju, što si za me zainteresovao gospodina Verneta; ali hoću da Te iskaram, što nijesi u toj stvari mario za moju želju, za koju si dobro znao. Međutim ja se nadam, da ćeš se ovaj put držati onoga, što sam ja čvrsto odlučio — da naime ne ćeš nikad više moliti ma bilo u koga. Nije to možda kakova nadutost ili glupa slavičnost: Bog mi je svjedok, da mu se molim, neka iščupa ono slavičnosti, što mi je može biti ostalo. Ja to činim zato, što ne ću da drugima dodijavam i da se za me tko brine, a i stoga, što u svim bolima svojim, koje s privolom Božjom dušu moju snalaze, želim uživati barem tu veliku sreću, da je moje ime nepoznato onima, štono dijele milosti i dobročinstva ovoga svijeta. Znajući, kako su velike dužnosti mojega staleža, ne ću da sebe pretovarim još onima, što bi mi ih naprtilo osobno priznanje. — Ja dašto dobro znam, ako mi je Bog dao brojnu obitelj, da sam također obvezan učiniti sve, što mogu, kako bi dolično mogla živjeti. Nego čini mi se, ako

može gdjekad biti dužnost, da zamoliš milostinju i ideš prosjačiti koricu hljeba, kad ga nemaš ni sâm ni djeca tvoja, opet nigdje ne piše, da treba prosjačiti milost i naklonost.«

Pišući ovo žiće nije nam bila svrha samo ugodno pozabaviti čitatelja, nego smo išli za tim, da pomognemo čitatelju u njegovu nastojanju oko oplemenjivanja srca, a to smo radili slijedom slijedeći tu krasnu kršćansku dušu po svim putevima, kojima ju je nebeski umjetnik vodio do savršene ljepote — kršćanske savršenosti. Zato smo iznosili uvijek sve one crtice, koje su na tu svrhu smjerale, a zato smo naročito obilno crpali iz njegovih listova, koji nam otkrivaju sve ljepote, što ih je Bog pohranio u toj odabranoj duši.

U jednom listu iz ove dobe čitamo, kako je Sonis shvatao kršćanstvo. Čovjeku je tako voljko čitajući, kako jedan časnik uzvišeno misli o kršćanstvu, a još mu je većma voljko, kada znade, da je on prema ovom uvjerenju svojem i radio. »Kako bi nam bilo ugodno, mili prijatelju moj, zajedno sprovoditi život, što smo ga skoro otpočeli, u sjeni najčišće ljubavi, pod okriljem vjere, kojoj — hvala Bogu — ostadosmo vjerni. Krasnih li bismo časova sproveli jedan uz drugoga, s našim ženama i djecom našom, svi kô stvoreni da se spoznamo i ljubimo! Oh kakova bi to sreća bila zajedno opremati ove mlade duše za nebo i pripravljati za svjetski boj ta nježna srca kršćanska! Srce mi drhtne od uzbuđenja, kada na to pomislim, dragi pobratime, jer mogu Ti reći na moju dušu, da ne marim za čast ovoga svijeta, već sam vazda snovao i snivao samo o tomu. Ali Bog dragi nije hotio; podvrgnimo se svetoj volji njegovoj. Biti kršćaninom nije drugo nego baš to, i kad bih morao zbiti u dvije riječi našu božansku vjeru, ne znam, ima li riječî istinitijih nego su ove: ljubav i predanost u volju Božju. U tom je čitavo kršćanstvo«.

Baunard nadovezuje na ove riječi: »I zaista, kršćanstvo de Sonisovo nije bilo niti je smjelo biti kršćanstvo površno i svakidašnje, moralo je biti kršćanstvo jednog vojnika, jednog junaka, kršćanstvo križa; on nije poznavao nikada drugog«.

Vrijeme dopusta primicalo se kraju, dužnost zvala na bojište. De Sonis dobro upotrijebio vrijeme adventsko, da se pripravi za rastanak, koji je dakako mogao biti vječan, da ga dragi Bog nije štitio u krvavu boju. »Stavih život svoj do nogu onoga, koji je svoj život dao za nas«.

Napokon kucnu čas, kada se valjalo oprostiti. Molitve njegovih milih i dragih pratile ga preko mora, gdje je maršal Randon spremao odlučnu navalu. U krvavoj borbi trebat će zaposjesti one grdne tvrđave, što ih je priroda sazidala od kršna gorja i silnih vrleti.

Dne 17. svibnja 1857. krenu tri divizije generalâ Remaulta, Jusufa i Mac-Mahona pod vrhovnim vojvodom maršalom Randonom proti najmoćnijemu plemenu Kabilije Beni-Ratencima, koji su sa svojih visočina podjarivali ustanak na sve strane. Vojska kretala prema mjestu El-Amizu. Bio je 24. svibanj, svetkovina Naše Gospe od Pomoći. U pet sati ujutro dade se znak za navalu. Divizija Jusufova primicala se El-Amizu u središtu, a druge dvije sa boka lijevo i desno. Nakon dva sata žestoke i očajne borbe bude mjestance zauzeto, a dva dana iza toga predadu se Beni-Ratenci.

Pod vedrim nebom služila se misa zahvalnica, a govorio ju je abbé Suchet, generalni vikar algirski. Velik križ nadvisivao oltar, opkoljen svežnjima oružja, vojničkih znakova i topovima. »Prama jugu silno stijenje džiržirsko, pozlaćeno prvim tracima mladoga sunca, prama sjeveru plavetno gorje, štono se uspinje između primorja i obale Sébaua, dalje brojna sela kabilska, bijeleći se na vrhuncima gorskih kosa, to je bio golem i veličajan okvir oko žrtvenika, tu se glas prirode stopio s glasom Crkve i s glasom topova, da zapjevaju Bogu vojskâ«.

Govor je besjedio abbé Suchet. Predmet mu je odredio tako rekavši »slučaj«. Jedan vojnik našao na putu drevan kamen iz rimskoga doba, na kojem je pisalo: »Kriste! o kad bi mogao ti i tvoji sasvim posjedovati ovu zemlju, što ju gledaju oči naše!« Svaku je riječ govornik zanosno protumačio, a nitko ga jamačno nije slušao pozornije od našega kapetana.

Buduć se rat vodio u gorovitim krajevima, nije bila dakako uloga konjaništva znamenita, i Sonis se upotrebljavao više za izviđanje.

Da se uzmogne vojska lakše i sigurnije kretati, odluči vojvoda sagraditi vojničku cestu od Tizi-Uzua do tvrđave, koja se imala podići na visokoj gori. Mjernički časnici pod generalom de Chabaud-Latourom živo prionu uz posao. Dne 3. lipnja počne se gradnja, a dne 21. lipnja dogotovi se ta liepa voj-

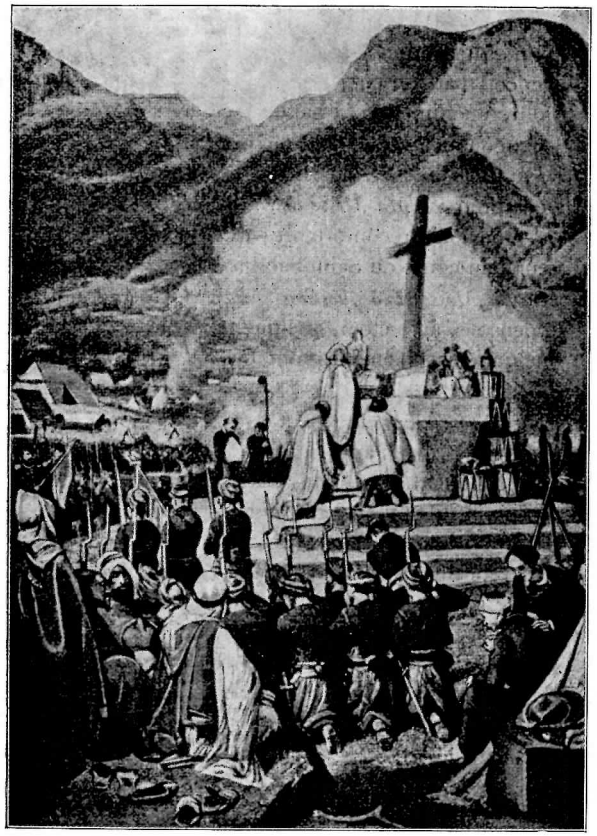

Vojnička misa u pustinji.

nička cesta. Široka je do šest metara a vodi kroz neprohodne inače gudure i doline, uzbrdo nizbrdo 25 kilometara daleko. Dne 14. lipnja postavi Randon prvi kamen tvrđave, kojoj nadjene ime Fort-Napoléon. Onoga jutra vrgoše u kraj trnokope

sve čete, što su radile od Tizi-Uzua pa do mjesta, gdje će se podići tvrđava, i pohitješe, da pribivaju toj slavi. Oltar bio lijepo okićen na vojnički. Svečanu misu pjevao je abbé Suchet sa svećenicima triju divizija.

Sa žalošću promatrali Arapi, kako se diže grobni spomenik zlatnoj njihovoj slobodi.

Još je preostalo hrabro pleme Beni-Jenjansko, trebalo je naročito osvojiti glavnu tvrđu Ischeriden, koju je branilo 4000 Kabila. Ti su se čudom čudili, kako su neustrašivo Francuzi srtali uzbrdo unatoč grâdu tanetâ, što su ga očajni branitelji na njih sipali. Ali uzalud sve junaštvo; umijeću i hrabrosti francuskoj nijesu mogli odoljeti potomci onih, pred kojima je nekoć strepila Španjolska i s njom katolička Evropa. Dne 1. srpnja počne opća predaja: pleme po pleme predade se na milost i nemilost, a 12. srpnja nije bilo plemena, koje ne bi priznavalo francuske vlasti. U triumfalnom proglasu izjavi general upravitelj, da se ekspedicija svršila. Divizija se Jusufova vrati u Algir, a s njome i Sonis. Ova slavna ekspedicija svršila se za 47 dana; 27.000 vojnika pošlo je u boj, a 1500 ljudi, časnika i momčadi, plati svojom krvlju osvojenje Kabilije.

Sedma konjanička pukovnija, u kojoj je Sonis služio, spremala se, da pođe u Francusku. De Sonis mišljaše, da je njegova budućnost u Africi, zato zamoli, neka bi ga premjestili u prvu lovačku pukovniju u grad Algir. On se naime tada nahodio u Blidahu, a to bijaše šesta posada, u kojoj je bio za osamnaest mjeseci. Iz jednoga lista doznajemo, zašto je to molio. »Ovo premještenje, koje će opet novaca stajati, jest s moje strane posao razuma. Ma da i ne marim za časti, ipak sam dužan nastojati, da što prije postanem eskadronski šef, jer ću samo onda moći staviti u ravnotežje svoje primitke i izdatke. Nade moje za promaknuće ovdje su dvaput veće u ovoj zemlji, nego bi bile u Francuskoj. Zato sam prešao u lovačku pukovniju afričku, gdje su me međutim divno primili, i tu sam sada sasvim dobro«.

Krasni doček u pukovniji pripravio je Sonisu prije svega njegov pukovnik grof Jules de Salignac-Fénelon, oduševljen katolik kao i on. De Sonis bio svuda u vojsci na dobru

glasu; svojim neporočnim životom, svojom prijaznošću i uslužnošću zadobio on štovanje i ljubav svih, s kojima bi dolazio u doticaj. I tako nije ni čudo, što su ga i ostali novi drugovi lijepo susretali. Jedan je od njih kasnije o Sonisu pisao:

»Poznavao sam toga kršćanskoga junaka, kad je došao k nama u prvu lovačku pukovniju. Bijaše još mlad, vitka struka, briljantan kavalir, vrstan časnik, čedan, vrlo prijazan, veoma dobrohotan spram sviju, ali jako strog sebi samomu držeći se točno stege i propisa. On nas je odmah sve zanio«.

De Sonis bude smješten u Gornju Mustafu. Tu je stanovao u velikoj arapskoj kući, otkale je imao vidik, da je teško ljepši i zamisliti.

Apostolski duh, što je u njemu bio, nagonio ga, da i tu privodi Bogu one, što su »sjedili u sjeni smrtnoj«, a naročito bi nastojao, kako bi zavoljeli njegovi drugovi svetu vjeru. Tadašnji župnik mustafski g. Alanzer piše o tom: »Njegov apostolat postojao je osobito u tom, da svakojakim uslugama učini svojim drugovima vjeru dragom. Kada bi čuo, da se koji od drugova opasno razbolio, namah bi upozorio svećenika. On bi sâm pošao k bolesniku kao prijatelj u pohode i pripravio ga na moj dolazak. Odabirao bi pak zgodno vrijeme, da usadi u tu dušu spasonosne misli, koje bi on s tolikim uvjerenjem umio reći, da su prodirale do dna duše. To Vam je bio kršćanin prvih vijekova. Njegov nutarnji život bijaše većma život jednoga redovnika nego vojnika. Neprestana molitva i česta pričest — to ga je dvoje dizalo sve više do savršenosti. Koliko sam god puta u svojoj službi smio proniknuti u tu dušu, ja sam se vazda ćutio od toga dodira kano oživljen u svojoj službi svećeničkoj i misijonarskoj«. — Ako je ikoga nastojao de Sonis što bliže privesti Bogu, a ono je zacijelo nastojao svoga brata Teobalda, koji je došao u Afriku i bio dodijeljen arapskom uredu u Blidahu. On je to dakako oprezno i ljubezno radio, nije htio sve najedamput, nego se ugledavao u Boga, koji znade kadšto mnogo godina čekati u milosrđu i dugotrpnosti svojoj.

Ni boravak u Mustafi ne potraja dugo. Bilo mu se nanovo seliti. Nego prije odlaska svoga još je doživio veliku radost. U dogovoru s pukovnikom i župnikom dade podići velik gvozdeni

križ na zavoju ceste, kojom su svakoga dana dolazili vojnici i časnici k ljetnoj palači namjesnikovoj. Posveta križa ovršila se svečano: procesija išla iz crkve do mjesta, gdje će biskup algirski blagosloviti križ; prisustvovalo je i više časništvo, a glazba svirala vojničke komade. Taj čin vjere kažu da je zadivio i same muslimane. Što je de Sonis mislio kao kršćanin o svojoj vladi, koja je toliko išla muslimanima na ruku dižući im džamije i davajući im kojekakve povlastice, to nije baš teško dokučiti.

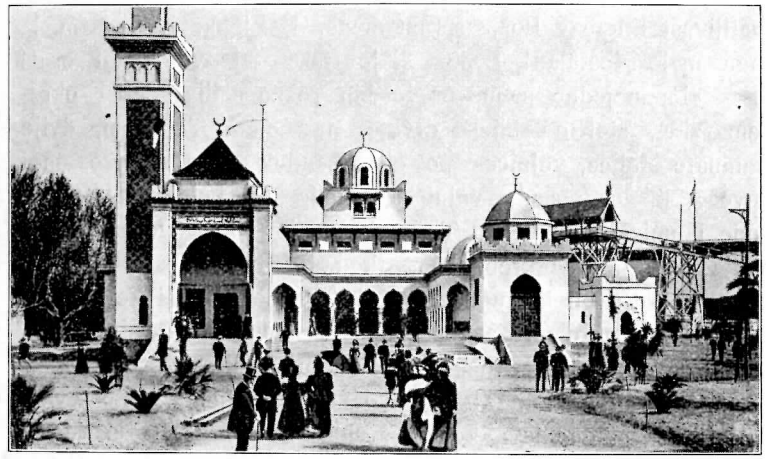

Marseille: Algirski izložbeni paviljon.

Na početku ove godine (1858) pođe de Sonis sa svojom pukovnijom na jug, odakle se vrati srvan od groznice, koja ga je mučila sve do proljeća 1859.

U mjesecu travnju nalazimo ga u Telu u Omaliji (Aumale). Jedan list, što ga je odavle pisao svojoj starijoj sestri Mariji Tereziji od Isusa, odaje nam, do kolike se visine već u ono vrijeme uspeo i s kolikom je nježnošću sestru ljubio. Nedjelja je, on se vratio s večernje; ostaje mu malko dokolice, da se pozabavi onom, koju naziva »svojom premilom i predobrom Joséphinom«. On se za nju moli svaki dan, da ona i mlađa sestra budu »posude odabranja« (vas electionis). On se moli za oca i

majku, koji su već pokojni, za ženu i djecu, što su daleko od njega. Priznaje, kako roni slatke suze, kada se u svojoj samoći sabere pred Bogom, da pohodi tolika draga bića svake večeri. »Ja nastojim sve više oko toga, da se predam Bogu dragomu, a to mi nije ni teško; jer većma nego išta drugo olakšava mi moja narav jaram božanskoga Meštra. Nije dakle moja zasluga, što se zaklanjam u to Srce, koje mi je vrelo utjehe, i mogu reći, što više u nj ulazim, to više hoću da u nj uđem. Ja sam u neku ruku obasut tolikim milostima, te bih, da se usuđujem govoriti na svjetsku, kazao, da me je smela predusretljivost i ljubav Božja spram mene. Pa ipak, kako sam ja toga malo dostojan! Lomna li je trska taj tvoj jadni brat!

»Imam jednu sobu, pravo bih rekao ćeliju. Četiri okrečena zida, stol od bijela drveta, na kojem Ti pišem, dvije slamnate stolice, vojnička postelja, sanduk za staklenke, moj kovčeg, limena posuda, vojnička zdjelica, u kojoj si donosim vode i umivam se, — to Ti je sve moje pokućstvo. Kako je ovdje studeno, upotrebljavam (kod loženja) mjesto klješticâ komad obruča od lagva savit u dvoje. Lopata mi je komad željezna lima, što mi ga je momak prikovao na kraju štapa. Vidiš, da sam se sa siromaštvom barem zaručio. Na jednoj su daski moje drage knjige: nekoliko arapskih djela, sveto evanđelje arapsko, ono isto, kojim se služe naša braća Sirci, Maronićani libanski, ti divni kršćani prvih dneva; sveto Pismo, Stope Kristove (Nasljeduj Krista) na latinskom jeziku, nekoliko drugih svezaka arapskih, latinskih i francuskih, krasna knjižica svetoga Alfonza Liguorija. Od toga se društva rijetko kroz dan otkidam. Ostavljam sobu gotovo samo kad idem na ručak, što ne traje baš dugo. Jedem s našim časnicima, koji su ljudi mirni i dobro odgojeni. Blagovaonica nalazi se uz moju sobu . . .

»Ja činim, što mogu, da postanem bolji, ali to nijesam, tä jasno razabiram, da ne valja biti Božji tek napola.

»Sretan li sam, što se mogu često pričestiti, svaki drugi dan. To je hljeb, za kojim čeznem; moje srce ne pozna u tom posta; da nemam te nebeske hrane, ja bih umr'o duhovnom smrću. Kasno lijegam, ali večernji časovi nijesu mi pusti, jer ih sprovodim s Bogom. Onda se ja tužan spominjem tolikih

nevolja i tolikoga milosrđa. Čemerna li je povijest moja! Ja tada mislim i na vas sve, oko srca mi se ovije tuga poradi prijašnjih mojih dneva. Pariz, Neufchâteau, Libourne: bolni stepeni patnjâ, što ih vrijeme nikada ne će moći izbrisati! Treba li, da Ti kažem, da mi se slika naše jadne i premile sestre Aline često vrze po pameti? Ove tri smrti jesu kanoti 3 zrnca moje žalosne krunice«.

Potom govori o svojoj ženi, koja se sve većma odbija od svijeta i radosti njegovih i hrli naprijed putem kreposti. »Velika je doista sreća po me i rastapam se od miline motreći, kako Isus Krist djeluje u toj duši. Nas obadvoje učinismo svet ugovor: mi radimo za nebo. Mi hoćemo, da nam djeca budu sveci: to je slavičnost, koju Bog dopušta . . . Sretna li mene, kad bih vidio, da se moja tri sina posvetiše Bogu; čekam čas, kad će morati birati između Boga i svijeta«.

Načela de Sonisova treba da drže na pameti svi roditelji, kada im se djeca možda hoće da posvete Bogu i slijede poziv njegov. Opasno je smetati Bogu, kad izvršuje svoje pravo t. j. kada hoće da uzme ono, što je po najsvetijem pravu već njegovo. Jer djeca kud i kamo više pripadaju Bogu nego roditeljima. Koliko se pak puta dogodilo, da djeca, kojima roditelji nijesu dali, da se prikažu Bogu, nijesu postala srećna, dok u drugu ruku Bog ne da, da je itko u njegovoj službi nesretan.

Iz istoga ovoga lista doznajemo, kako je Sonisu bilo mnogo stalo do toga, da u njegovoj obitelji vlada ljubav, a budući nema ljubavi bez poštovanja, nastojao je, da to štovanje što jače uhvati korijen. Jedan način, na koji je on to gledao postići, činit će se možda gdjekomu nekako čudan, ali tu vrijedi stara riječ: »De gustibus non est disputandum« . . . .

»Hotio sam, da moja djeca svojim roditeljima kažu vi, a želim također, da si i među sobom ne kažu ti. Čini mi se, da se može jednako ljubiti, i ako se ne tiče. Ja pače nalazim u vi neko kršćansko dostojanstvo i čistoću, koja svakako mora oplemeniti i najnježnije odnošaje. Familijarnosti, kako se obično shvaća, nema mjesta u kršćanskoj kući. Nema u njoj čistoće bez toga. I tako se unatoč starim običajima moja žena i ja vičemo« . . .

De Sonis se upravo spremao, da sudjeluje u vojničkoj ekspediciji u Kabiliju, kadli se obzorje zažari od rata, što je bio planuo, da se lombardijsko-mletačko kraljevstvo oslobodi austrijskoga gospodstva. I Sonis će sa svojom pukovnijom poći, da se bije za ujedinjenje Italije, ali taj mu se rat nije nikada milio, jer je jasno vidio, kamo zapravo smjera sve to: napokon će pasti u ruke bezbožnim osvajačima i sama baština svetoga Petra. Duša njegova bila odveć katolička, a da bi bio ikada mogao odobriti tu svetogrdnu otimačinu.

Gospođa de Sonisova i djeca otići će u Francusku. Oproštaj bio je na podnožju oltara. Kapetan i žena mu, okruženi od svoje djece, pričestiše se. Otac prikaza život svoj Bogu i njemu izruči milu porodicu svoju, da joj on bude otac, ako mu je poginuti u boju.

Glava IV.

Solferino (1859).

Nakon krimskoga rata (1854—56.) bio je Napoleon postao neograničeni gospodar u Evropi. Tako moćnoga vladara htjedoše Viktor Emanuel i ministar Cavour pošto poto pridobiti za svoje osnove i to su nastojali postići svim mogućim mahinacijama. Tâ nedavno, godine 1848., navijestio otac Emanuelov Karlo Albert rat Austriji, koja je 1815. zaposjela Lombardiju, no bi poražen kod Novare dne 23. ožujka 1849.

Ali ujedinjenje čitave Italije bijaše kano kakova zvijezda, o kojoj su uvijek i Emanuel i ministar mu Cavour snivali. Emanuel reče jednom: »Kad bih bio uvjeren, da će Italija biti jača kao republika, sašao bih s prijestola a zahtijevao bih samo komandu jedne pukovnije«. Mjeseca srpnja 1858. putova na oko u Švajcarsku, ali zapravo u Plombières k Napoleonu III., kod kojega proboravi tri dana. U Italiju ponese Piomontez u džepu napisan ugovor francusko-talijanski, kojim se sklopio savez: Francuska će s Piemontom navijestiti Austriji rat, oslobođene zemlje sačinjavat će s Piemontom kraljevinu Italiju, a za uzdarje dobit će Francuska Nizzu i Savoju. Kroz šest mjeseci čuvala se potpuna tajna.

1. siječnja 1859. ponio se Napoleon kod diplomatskoga primanja u Tuilerijama prema austrijskom diplomatu barunu Hübneru tako neprijateljski, da se ovaj put nijesu prevarili oni, koji su osjećali u sebi proročki dar politički: svak je vidio, domala buknut će između Francuske i Austrije rat.

Katoličko novinstvo odlučno stane pisati proti naumljenomu ratu, koji će napokon uroditi propašću vlasti papinske,

i Napoleon za čas krzmao. Ali prepredeni Cavour umio ga umiriti, i tako je uzalud cara svjetovao razboriti Drouyn de l' Huys, tadašnji ministar vanjskih posala, zaman ga odvraćala carica, koja s užasom pomišljaše na to, da bi joj muž mogao danas sutra svetogrdnom rukom dirnuti u prijestol nasljednikâ svetoga Petra — rat italski bio je odlučen, i 21. travnja prekine Piemont očito s Austrijom svaki prijateljski odnošaj, a sutradan stanu se kretati francuske čete.

Car Napoleon III.

Vojska francuska bila je razdijeljena na četiri zbora: prvomu je zboru bio na čelu maršal Baraguay d' Hilliers, drugi je vodio general Mac-Mahon, treći maršal Canrobert, a četvrtim je zapovijedao general Niel.

U ovaj posljednji zbor bio uvršten odio Desvaux, u kojem se nalazila i Sonisova pukovnija t. j. treća pukovnija afričkih lovaca pod pukovnikom de Salignac-Fénelonom.

Dne 10. svibnja ode car, da se stavi na čelo vojsci italskoj. Ugledavši se u Napoleona I. ostavi vladu u rukama caričinim. Prije svoga triumfalnoga odlaska izda dug proglas, koji će umiriti Evropu a osobito katolike, koji se s pravom zgražahu, što Francuska pruža pomoć talijanskoj revoluciji. Među ostalim pisalo u proglasu: »Kada Francuska trgne mač, biva to, ne da gospoduje, nego da oslobađa. Svrha dakle ovomu ratu jest povratiti Italiju njoj samoj, a ne promijeniti joj gospodara . . .

Mi ne idemo podjarivati prevrat niti uništiti državu svetoga Petra, koga smo mi vratili na prijestol, nego mi hoćemo da ga riješimo onoga tlaka tuđinskoga, koji je dotežao cijelome poluotoku«. Proglas se svršava ovim lijepim frazama, koje će budući događaji skoro utjerati u laž: »Providnost će blagosloviti naš trud, jer je sveta u očima Božjim ona stvar, što se osniva na pravednosti, časti, ljubavi domovine i slobode!«

Istoga dana, kojega je Napoleon pošao, da se stavi vojsci na čelo, ostavi de Sonisova pukovnija luku grada Algira. Brod Sèvre, na kojem se de Sonis vozio, bio već star a gotovo prenakrcan, stroj njegov već istrošen, i tako su plovili veoma

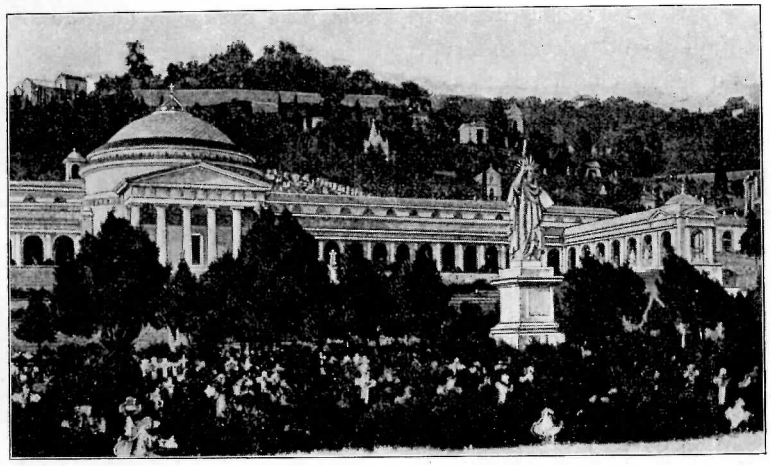

Genova: Groblje.

sporo. Čitavim morem križale francuske lađe, kojih su dimnjaci podavali moru vid kakvog velikog tvorničkog grada.

Napokon iznikne u daljini iz mora divni onaj amfiteatar genovski. S oduševljenjem momčad i časnici pozdraviše Italiju, no Sonisa zaokupiše drukčije misli: molio se Bogu, da oslobođenje Italije ne bude početak nemira u krilu kršćanske Evrope. Dne 17. svibnja iskrcaše se Francuzi. Talijani ih dočekaše s neiskazanim ushitom: čitav gotovo grad izašao, da ih pozdravi; ruže su na njih padale kao kiša, a bez prekida orilo se kli-

canje »Živjela Francuska i Italija!« Dok su se vojnici i časnici rastrkali po gradu i napunili sve krčme i kavane, klečao je Sonis u glasovitom prošteništu Naše Gospe Carignanske moleći se za svoju obitelj, za dragu si Francusku i za svetu Crkvu.

Pošto je pukovnija sprovela jedan dan koje u Genovi koje u Coreglianu, gdje je bilo ratno spremište svih eskadrona, krene pukovnija na sjever i to prema Stradelli. Čitavim krajem sve vrvjelo od kola i konja, konjanika i pješaka. Kiša je lijevala kô iz kabla, ali vojnici ipak veselo koracali gorskim putevima, što su ih bili izrovali potoci a konji i kola sasvim pokvarili. Išlo se hrlo naprijed, jer se vojska morala sjediniti prije, nego bi to Austrijanci mogli zapriječiti.

U društvu bio de Sonis vazda pa i sada, na domaku ozbiljnih događaja, veseo drug, pravi vojnik od pete do glave. U listu jednom pomorskom časniku piše: »Još se zacijelo sjećate one lađe, na kojoj ste došli, da se sa mnom oprostite? Donijeli ste mi bili jedan krasan sanduk madejre, koja je u Ronzu vratila život vojvodi Rochefoucauldu, tada eskadronskom zapovjedniku u trećoj afričkoj pukovniji. Želudac toga staroga konjanika živo je protestovao proti užasno pripremljenim jelima, što smo ih morali jesti u nekakvoj krčmi trećega reda, u kojoj smo bili smješteni. Sve je to bilo u krasnom skladu s mutnim vremenom i neprestanom kišom. Još se opominjem uspjeha Vaše madejre, koju sam ja iznio na stol s velikom svečanosti, a zaboravih Vam kazati, da su svi gosti pili u Vaše zdravlje baš uoči bitke kod Montebella«.

Montebello je selo blizu grada Vogere na sjever Genovi. Tu je dne 20. svibnja divizija Foreyeva potisnula Austrijance, koji su se hrabro borili. De Sonisova pukovnija saznala je veselu vijest u Serravali. Ovaj uspjeh razigra dakako vojnike, pa su sada još naglije spješili na sjever. Na putu sretnu cara francuskoga, koji se vozio željeznicom: pozdraviše ga s burnim poklicima.

Grad Vogera slavio slavlje: zastave se vijale sa okićenih kuća, stanovnicima sjalo lice od veselja, šešire uresili vrpcama, u zapučke zatakli cvijeće. Gdje bi se god Francuzi, osobito časnici, pokazivali, svuda bi ih s neopisivim ushitom pozdravljali.

Maršal Canrobert pohađao s maršalom Baraguay d' Hilliersom ranjenike, koji su ležali u jednoj zgradi u Vogeri. Blijedo lice ranjenika, piše jedan očevidac, odavalo zanos, kojeg im je srce bilo puno. Maršal Baraguay d' Hilliers pokazujući svoju osakaćenu ruku onima, kojima će možda domala liječnik otpiliti koju kost: »Naprijed, djeco moja, ja sam tuda prošao!« Ranjenici se nasmjehnuše videći, — završuje spomenuti očevidac — da ima časnih puteva na tom svijetu, kud se može još stupati ravno i sigurno, pa bilo i s nekoliko kostiju manje.

Svršivši Sonis svoju službu pođe k ranjenicima. Čitav onaj svečanosni dan sprovede uz njih pomažući, kad bi se prenosili i kada bi im se rane zavijale. On bi im čestitao, što su se kao vojnici tako krasno ponijeli, a onda bi ih opominjao, da se i kao kršćani isto tako ponesu. I Isus, njihov vrhovni gospodar i učitelj, i on je prošao istim putem. »Znate li vi moliti?« pitao bi ih, pošto ih je pohvalio zbog njihove hrabrosti. Odmah bi ih počeo učiti kakove lake i kratke molitvice i uzdahe: on bi ih pred njima izgovarao a oni za njim ponavljali. Nijednoga ne bi ostavio, a da mu nije dao koju blagoslovenu medaljicu govoreći: »To će vam donijeti sreću!« Iza njega nikad nije svećenik dolazio zaludu, tako je bolesnike umio dobro pripraviti za ispovijed.

De Sonis pođe na bojište, da izbliza vidi ratne strahote, koje su se u divnoj proljetnoj prirodi činile još strahotnije: koliko zgrušene ljudske krvi na zgaženom cvijeću i povaljanoj travi!

Crkva montebellska bila je pretvorena u bolnicu, a župnik, kršan starac, vršio službu bolničarsku. De Sonis pođe k njemu. Doskora se njih dvojica sprijatelje, a starac kô starac stane domala pričati: on se još živo sjeća, kao da je danas, prve bitke, što ju je godine 1800. gledao na ovom istom mjestu, ali ovaj put on je zamakô u crkveni toranj i odanle motrio kretanje vojskâ. Prije no će se oprostiti, kazat će Sonis: »Molite se, velečasni, za duše dviju vojskâ«, i zamoli ga, neka bi u tu nakanu rekao dvije mise. Na krilima katoličke istine digao se »nad zemaljske neravnosti« i iz te visine vidio je, da su i prijatelji i neprijatelji djeca Božja i stoga oboji vrijedni iskrene ljubavi.

Nakon tri dana, što su ih sproveli u Montebellu, za kojih se sjedinila divizija generala Desvauxa, pošlo se naprijed: najprije na zapad u Alessandriju, onda opet na sjever u Casale i krivudajući kojekuda stiglo se napokon 1. lipnja u Novaru, koju su Austrijanci malo prije ostavili. Okolo Novare našla se na okupu gotovo čitava vojska. 4. lipnja čula se od Magente mukla grmljavina. Prva pukovnija afričkih lovaca stajaše na desnoj obali Ticina izvan dohvata topova. Noć sprovede u jednom žitnom polju držeći uzde u rukama gotova svaki tren da navali, ali zapovijed ne dođe. Putem, koji je mimo ono mjesto vodio, išla kola za kolima bez prekida puna ranjenika: vidjelo se, borba je bila ljuta, krvava. Dne 5. lipnja raznese se poput munje po vojsci glas, da su Francuzi pobijedili. Boj je bio strašan a trajao je do 9 sati uvečer. Slava toga dana pripada Mac-Mahonu, koji je u dobar čas stigao na bojište i spasao od sigurne propasti zbor maršala Baraguay d' Hilliersa. Sada dobiju lovci nalog, da prijeđu na lijevu obalu Ticina i izvide okolicu, jer se bilo bojati, da će naša vojska nanovo navaliti, ali nigdje nije bilo vidjeti ni jedne austrijske uniforme. Podvečer stignu lovci u San Martino, gdje nađoše kolodvor natrpan zarobljenicima i

Maršal Mac-Mahon, vojvoda Magentski.

ranjenicima obiju vojska. Car francuski i kralj sardinski sastadoše se ondje i zajedno večeraše priprostu večeru u nekakvoj krčmi.

Sutradan zaputi se car na bojno polje: one lokve krvi, tolika raskinuta tjelesa, otkinute ruke i noge, toliki ranjenici i mrtvaci . . . sve to silno potrese dušom carevom. Prvi je put vidio takav prizor, a pomisao, koliko stoji ratna slava, istisne mu suze na oči. Dne 6. lipnja stigne i Sonis na bojište. Odmah odluči, da će ukloniti ona užasno nakažena trupla, jer bi se taj prizor bio sigurno vojske neugodno dojmio. On nađe u ravnici do 40 seljaka, koji će pokopati mrtvace. Seljaci su dosta sporo vršili svoj posao, za koji govorahu ne bi ni tjedan dana bilo odviše, pa sjedavši na nagib golemih jama mirno bi se razgovarali pušeći svoje lule. Međuto su hrpe časnika i vojnika obilazile bojištem promatrajući redom lica ubijenih i tražeći prijatelja, druga, rođaka, kojega je nestalo.

Zanimivo je, kako su ga i ovdje promatrali njegovi drugovi pazeći na svaki njegov korak, njima uopće treba zahvaliti, što znamo toliko potankosti iz njegova života.

»Dok je svatko pošao da se malko odmori, nestane našega kapetana. Nijesmo ga vidjeli do večera. Tad smo saznali, da je vrijeme sproveo u bolnicama donoseći ranjenima vjersku utjehu. Premda nije ni živoj duši kazivao o svojoj požrtvovnosti, ipak mu ne pođe za rukom sve prikriti. Mi smo poštivali njegovo mučanje, ali mi mu se divljasmo, i doskora postade Sonis cijeloj pukovniji predmet pravog obožavanja.«

Posljedice bitke magentske bile su: Austrijanci ostaviše Milan, općina milanska proglasi Viktora Emanuela kraljem, a Parma, Piacenza i Modena izgube samostalnost. — Tri dana poslije Magente vojska francuska uniđe u Milan. Doček je bio upravo sjajan. Sred općega veselja jedini je Sonis bio prilično hladan. Njegov natporučnik priča: »Svi su nam klicali kao svojim osloboditeljima, a nama je dašto takova ovacija godila. Jedini de Sonis, koga nijesam puštao s vida, nije odavao nikakva ushita. Nijesam se usudio pitati ga, nego sam čekao zgodan čas, kada ću mu to moći spomenuti.«

8. lipnja podvečer začu se opet u daljini tutnjava. Zbor maršala Baraguay d' Hilliersa, koji je bio ujutro u naglom hodu

prošao kroz Milan, zakvačio se s austrijskom vojskom kod Melegnana, Milanu na jug. Francuski su vojnici bili još okićeni cvijećem, što je na njih padalo u Milanu. I ovaj su put topovi doglasili pobjedu francusku. Austrijanci uzmicahu na sjever

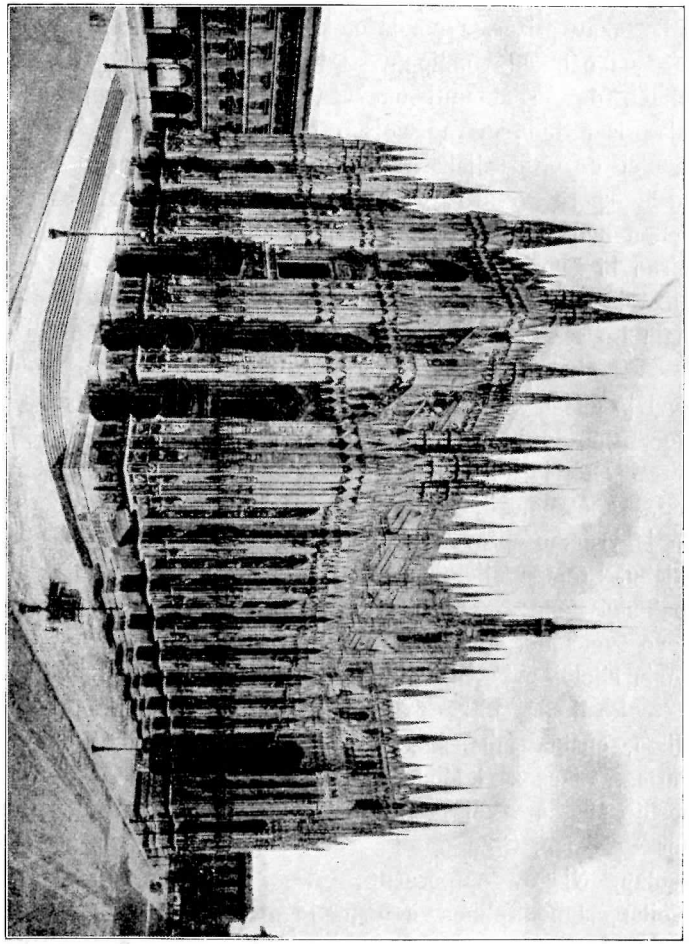

Milan: Prvostolna crkva.

prema Bergamu, a lovce prve afričke pukovnije zapade zadaća, da pođu za neprijateljem i izvide puteve i paze na kretanje njegovo. To neprestano trkanje sad amo sad tamo bez počinka — bijaše dakako dosta mučan posao.

Rat i sva ona žurba i uzrujanost, što je obično uzrokuje, nijesu ga tako zaokupile, da ne bi bio mnogo mislio na Boga i nastojao, da što češće primi svete sakramente. Misionarima u Laghouatu ovako je poprilici poslije pričao o toj dobi: »Kad bi moja eskadrona stigla na svoje određeno mjesto, ja bih dao četi svoje zapovijedi a onda bih stao tražiti, ne bih li gdjegod mogao uočiti kakav toranj, a zatim bih pravcem išao u župni stan. Tu bih našao župnika, koji je umio toliko francuski koliko ja talijanski. Pomoću latinskoga jezika uspjelo bi nam, te se razumjesmo . . .: Velečasni, ako izvolite, ja ću vam se najprije sad namah ispovjediti, a imadnemo li vremena, moći ćemo se poslije razgovarati. Kad sam mogao, pričestio bih se još istoga dana, inače sutradan. Obavivši posao vratio bih se u tabor radosna srca, pun Boga. Smrt je mogla doći, ja sam bio pripravljen, uzjahao bih na konja gotov na svaku žrtvu.«

Kako je de Sonis bio vazda čedan i razborit, piše jedan časnik, čuvao bi se, da ne svrati pozornost drugih na ta svoja hodočašća. Ali ako nije činio od toga paradu, opet nije ni odveć sakrivao, i svatko je znao, da je pošao k svom vrhovnom zapovjedniku, da od njega primi zapovijedi i da mu služi.

U jednom listu, što ga je pisao gospodinu Dhéraldu čitamo nešto, u čemu se divno spojiše viteštvo francusko i pobožnost kršćanska. List je pisan između dvije utrke pa zato se i vidi u njem neka žurba. »Za našega izviđanja hodajući kroz trgovišta i sela opazimo zvonik: »Meštar je ondje; dolje!« Sjašemo obojica — bijaše tada s prijateljem Decroixom, živinarskim predstojnikom — uđemo u crkvu, zamolimo svećenika neka nas pričesti. Gotovo. Odmah odemo, nemamo kad. Djelo zahvale poslije svete pričesti činili smo jašući na konjima . . .«

Ima lijep list Sonisov iz ovoga vremena. Upravljen je na o. Brumaulda u Bufariku: »Iz Universa, koji sam uvijek rado čitao, doznajemo, da se sav kršćanski svijet moli za mir. Premda sam vojnik, ja taj mir ipak od sve duše želim; nije mene izmorila oskudica i napor, niti mi je život naš dodijao, ma da i jest vrlo mučan, nego para mi srce tolika kršćanska prolivena krv. Ovih posljednjih dana — kod Magente — mi smo koracali preko mrtvaca, a to je trajalo dva dana. Koliko duša na

sudu Božjem! U novinama mnogo se govori o duhovnicima, ali ja nijesam vidio do jednoga, koji je pratio maršala. Naši bijedni vojnici nemaju ama baš nikakove vjerske pomoći. U Piemontu govore neki svećenici kako tako francuski; no u Lombardiji ne umije nitko francuski. Moram govoriti latinski, ali izgovor se njihov tako razlikuje od našega, da jedva štogod razumijem. Unatoč tomu često sam bio tako sretan, te sam se mogao pričestiti nekoliko puta — u Genovi, Novari, Leinati... To su mjesta, kojih će mi uspomene uvijek ostati srcu drage sred toga burnoga života. Mio li je drug naš Gospodin, kako pravo imadu učenici emauski!... Ne znam, hoćete li moći čitati ovaj list, jer ja vam pišem kao mačka. Istina je, pišem zguren kô mačka. Kuća moja ili bolje rekavši duplja sastoji od dvije vreće pričvršćene o dvije puške... otklonili smo naše velike šatore. Pod ovim malim i slabim šatorima pokisnemo svaki Božji dan, jer otkad smo došli pod to divno italsko nebo, izlijeva se na nas prava potopna kiša.

»Uostalom dosta mi je drag taj krović od platna, ja se u njem načinim malen, koliko samo mogu, da tako budem što bliže svom božanskom učitelju. Velečasni oče! za mene, koji sam siromašan, no koji to nijesam od svoje volje i za ljubav Božju, velika je sreća, što mogu ovdje malko okusiti siromaštvo evanđeosko.

»Molite se za me, moj oče, da se u svemu od svega srca podvrgnem volji Božjoj. U tom stoji sve, i ja nastojim učiniti sve, što mogu, da to kako treba shvatim. Molite se i za moju pobožnu i milu ženu, ako bi me možda Bog dragi k sebi pozvao, da imadne srčanosti, te podnese tu kratku odsutnost pa da nađe u svojoj vjeri potrebitu jakost, da kršćanski odgoji djecu svoju. Molite i za ova predraga bića, da budu sasvim Božja i da Bog od njih napravi svece. Napokon nemojte mene zaboraviti kod svete mise i izmolite mi jakost, jer u meni nema ništa do mnogo slabosti.«

Iz pisma jednoga njegova prijatelja doznajemo ono, što de Sonisu poniznost nije dala da piše. Njegov šator veoma se razlikovao od šatorâ ostalih časnika: u njegovu šatoru skrajnje siromaštvo, dok su drugi časnici stanovali u elegantnim šatorima,

gdje je bilo svega, što treba za udoban život: lijepo kuhinjsko posuđe, dosta rublja i drugog odijela itd. Tako je bilo sve bogato uređeno, te je došla zapovijed, da časnici ujednostave svoj namještaj.

Nekoliko dana prije bitke kod Solferina pisa Sonis svojoj sestri Mariji iz Brescie list: »Tako moradoh smanjiti svoju prtljagu, te nijesam ponio sa sobom ništa do one zlatne knjižice Nasljeduj Krista,* koju si mi Ti poklonila. Ta je knjižica u mojim rukama, i ja udišem miris njezin kô miloduh kitica najkrasnijega cvijeća. Prava mi je potreba hraniti se svetim Pismom. Jedan prijatelj ovdje pozajmljuje mi svoj Novi zavjet; inače mi je gdjekad dosta teško dobavit si ga.« Mòlî ju, neka bi mu priskrbila jedan primjerak, »ako ne stoji odviše«, dodaje on. Kako je bila bitka već na domaku, on to spominje: sasvim je odan u volju Božju, jer Bog znade najbolje, što je po nas korisno. »Nijesam nimalo nemiran. Pozove li me Bog k sebi, on će mi s milošću svojom biti na pomoći, pa se nadam, da će sve najbolje ići. Ako bi se to doista zbilo, trebalo bi misliti, da nijesam već ni za što na svijetu, pa će taj dobri naš Meštar djeci mojoj biti otac mjesto mene. Inače topovska taneta zujat će kraj mene i ne će me pogoditi. Sretan sam, te se mogu često pričestiti, — i tako imam svetu popudbinu vazda sa sobom.«

»Misao na smrt blago je za kršćane. Kako se svijet vara plašeći se smrti! Ta naš je zavičaj gore na nebu!«

»Sirota moja žena mnogo trpi, a i ja trpim s njezinih patnja. Koliko mislim na nju i na djecu! Koliko je već osnova niknulo u glavi mojoj, kako ću ih odgojiti. Volja Božja neka se vrši!...«

Združena vojska francusko-talijanska prispije 23. lipnja u Esentu i Castiglione podno gardskoga jezera, gdje se austrijska vojska utvrdila na visočinama Pozzolenga i Solferina. Na vrhu potonjega grada kočio se jak toranj. Zvao se Spia d' Italia (Italski stražar), jer se s njega mogli vidjeti mnogi gradovi sjeverne Italije.

* Hrvatski prijevod toga latinskoga djelca izdalo Društvo sv. Jerolima 1903.

Tu je bilo smješteno austrijsko topništvo, koje je s ovoga gotovo nepredobivoga mjesta gospodovalo svim okolnim točkama.

Istoga dana uvečer dobije združena vojska nalog, da bude sutradan u tri sata spremna za boj. Bitka se spremala na prostoru od šest milja.

Piemontezi stajahu na lijevom krilu vojske, zbor Nielov na desnom.

Oko ponoći, piše de Sonis, čija je eskadrona morala izviđati, dođe mi vijest, da će se u 2 sata dati znak za uranak, a u tri sata neka je eskadrona spremna na konju. Obavijestim o tom svoju momčad, u tren oka zasjaju se vatre, zgotovimo

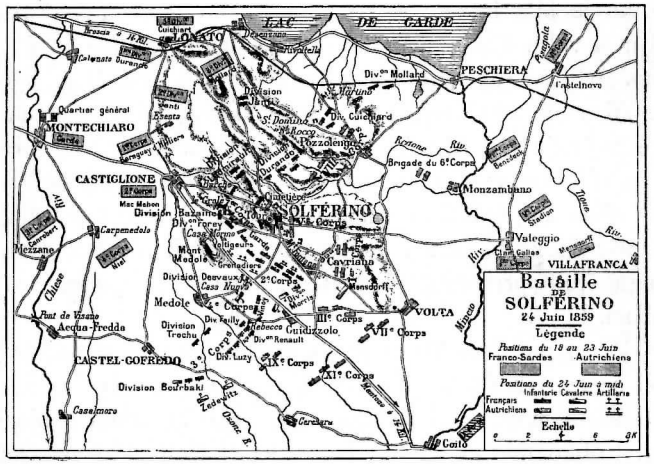

Raspored vojskâ kod Solferina (24. lipnja 1859.)

kavu i popijemo ju . . . Mene je već dva dana izjedala groznica, te nijesam dva dana ništa jeo. Svjetovali mi, da pođem u bolnicu, ali ja sam bio uvjeren, da će mi Bog dati sîlê, a možda će, mišljah, sutra moja eskadrona poći u vatru. Ostadoh dakle na svojem mjestu, i bilo mi je tu dosta dobro; dopodne sam mnogo trpio, ali nakon našega juriša ozdravih posve i bilo mi je potom, kao da otpočinjem nov život — pravo čudo dobrote Božje.«

Da bude čitatelju jasan utjecaj, što ga je de Sonis sa svojom eskadronom imao u odlučnoj bici kod Solferina, mi ćemo najprije ovdje ukratko ocrtati tijek cijele bitke.

Rano ujutro zagruvaše topovi, krvava igra otpočne. Združena vojska navali s neodoljivom silom, i Austrijanci moradoše uzmaknuti s bojišta na visine solferinske. Sa utvrda sipali su Austrijanci smrtonosnu vatru na neprijatelje, koji su srtali uzbrdo unatoč tomu, što su svaki korak krvlju plaćali. Mac-Mahon i Canrobert pritisnu jače, i nakon očajne borbe od sat i pô viju se u Solferinu francuske i talijanske zastave.

Glavni stan austrijski bio je u Cavrianu. Austrijanci budu i odavle potisnuti. Kako je središte bilo probijeno, već je Franjo Josip I. htio dati znak za uzmak, kadli saznade, da njegovo desno krilo nadjačava Piemonteze, a lijevo krilo junački odolijeva zboru generala Niela. Dade dakle zapovijed, neka se sva sila naša upravi na desno krilo neprijateljsko.

Tirolski lovci stavili se u četvorinu, koju je trebalo raspršati pošto poto: do toga je stajao možda uspjeh bitke i spas četvrtoga zbora francuskoga. Divizija Desvauxova, koja je donle čekala, kad će i ona u to krvavo kolo, dobije nalog, da navali. Čas je bio ozbiljan. Prva će jurišati treća eskadrona afričkih lovaca. De Sonis, koji ju je vodio, prekrsti se i jurne s oduševljenim svojim vojnicima proti onom živom zidu. Grdna vatra hrabrih Tirolaca za nekoliko časaka pokosi velik dio eskadrone. De Sonisov konj klone smrtno ranjen.* Cijela divizija nasrne poslije toga na četvorinu. Tirolci ne mogoše odoljeti, i tako dade Franjo Josip zapovijest, da se uzmakne. Konjaništvo — husari i afrički lovci — otisne se za vojskom austrijskom u potjeru.

»Ali Bog htjede da na kraj stane ovom groznom klanju: silna se oluja razbjesni kao glasnica srdžbe Božje. Munja za munjom sjekne iz oblaka, a grmljavina razlijegala se ravnicom kao turobna jeka gromorne rike topova . . .«

* Ovdje bi doduše mjesto bilo, da umetnemo list de Sonisov ženi, u kojem sve točno opisuje, no da ne prekidamo tijeka pričanja, donijet ćemo poslije ovaj list u cjelini.

Za takoga vremena nije se moglo ići dalje u potjeru: tâ ljudi su se bili do 12 sati bez hrane i pokoja u ljutoj sunčanoj pripeci.

Kad se oluja stišala, pođe Napoleon III. kô nekoć Napoleon I. da razgleda bojno polje. Što je tu vidio i čuo, tako ga se dojmilo, da je odlučio sklopiti mir što prije.

Međutim se uglavi primirje od nekoliko sati, da se mognu odnijeti ranjenici a mrtvaci pokopati.

Evo lista, što smo ga naprijed spomenuli. On je jedan od onih rijetkih listova, što ih je gđa de Sonisova sačuvala, dok je ostale gotovo sve spalila.

«U taboru, na bojištu bitke od 24. lipnja; pred Castiglionom dne 26. lipnja 1859.

»Ja sam Vam pisao nakon bitke, da Vam javim, da sam ostao čitav.

»Danas evo hoću da Vam potanje ocrtam onaj dan, koji će ostati možda najgrozniji u svemu životu mojemu. Noću između 23. i 24. bude oglašeno, da će se trubiti na uranak u 2 sata poslije ponoći. U tri sata izađosmo iz tabora i udarismo ravno naprijed putem, uz koji bio zasađen gust drvored, te nijesmo mogli vidjeti one šest milja duge ravnice, na kojoj će se biti jedna od najvećih bitkâ našega doba.

»Nakon hoda od jednoga sata ustavismo se čekajući kakva tri četvrta sata s uzdom u ruci, dok će proći prvi vojnički zbor. — U četiri sata začujemo s lijeve strane najprije riku topova a onda živo puškaranje. Napokon plane bojna vatra u duljini koje četiri milje. Strašno je bilo čuti ono gruvanje topova . . . Naša pješadija i topništvo navališe u isti čas na sva sela, što su se bijeljela na vrhuncima visočina. Sve do časa, kad se započela bitka, nitko nije mislio, e će biti boja. Tajna se čuvala potpuno, reklo se, da nema na toj strani neprijatelja. Napokon mi uzjahasmo konje, stigosmo u kasu na onu divnu ravnicu, gdje se svršila žrtva, koju ne ću nigda zaboraviti.

»Naša divizija afričkoga konjaništva pod generalom Desvauxom bila je postavljena na ulazu u ravnicu, a divizija Partouneauxova, koja je sastojala od kopljanika, druge i sedme husarske pukovnije, stajala nama ob desnu; topništvo ovih dviju divizija ponamjesti se pred njima i stane sipati vatru.

»Vatra se tako podržavala od četvrtoga sata ujutro pa sve do noći i to na čitavoj liniji dugoj više milja. Mi smo mirno i nepomično pribivali toj velikoj drami, samo smo se gdjekad maknuli, ne bismo li na se svratili pozornost austrijskoga konjaništva, koje se sakrilo u šumu nama nasuprot.

»Napokon okolo 4 sata poslije podne naša se divizija raširi pa se približi šumi, u kojoj se bio neprijatelj sakrio.

»Doglase nam, da će se odmah dati znak za navalu. Naše su dvije eskadrone bile upravo divne. Bili smo u bateriji za-

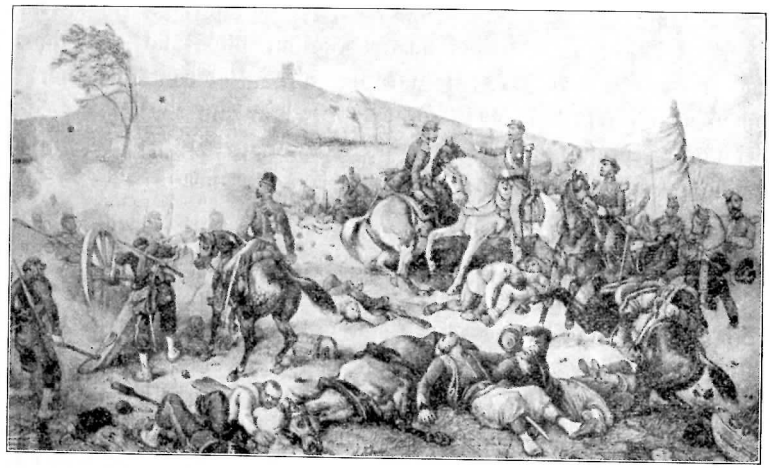

Prizor iz bitke kod Solferina.

premajući velik dio ravnice; pješadija na visovima nas gledala nestrpljivo čekajući, kad ćemo mi navaliti, jer je trebalo poduprijeti zbor Nielov, koji je već malaksao pod pretežnim neprijateljem. Četvrta eskadrona pod Guystom sačinjavaše zadnju kolonu lijevoga krila. General pozove kapetana ove eskadrone, hoteći mu dati nalog, neka krene napried, ali vika i tutnjava bila je tolika, da jedan drugoga nije mogao razumjeti.

»Ali budući je već bilo hitno, pa se moralo navaliti, bude moja eskadrona određena; u skoku dojašem do generala i zaustavim četu, da primim njegovu zapovijest.

»Glas njegov odavao, kako je uzbuđen bio znajući, da me

*

šalje u gotovu smrt; naloži mi, da zapodjenem s neprijateljem puškaranje, a kad ostala linija navali na oba krila, onda ću se ja u sredini upeti da prodrem.

»Bijasmo tako blizu neprijateljima, s kojima ćemo se biti, te sam mogao razabrati, da su to tirolski lovci. Upozorim generala, da će mi ljude redom postrijeljati još prije sveopće navale, tâ neprijatelja zakriljuje šuma a jak je brojem, naše mu puške ne će mnogo nauditi, zato ga zamolih, bih li smio odmah navaliti. On se zamisli nekoliko trenutaka, a tada će mi tronutim glasom: »Dobro, imate pravo, navalite namah«.

»Okrenem se k eskadroni i zapovjedim juriš. Hrlo srnem naprijed bez ikakve uzbuđenosti, srce mi bilo tako spokojno, kao u časovima velikoga unutarnjeg mira. Bio sam pun vjere. Jahao sam po prilici deset koračaja pred svojim ljudima, a četiri koraka pred Jalabertom, koji je zapovijedao prvim mojim odjelom (pelotonom). Bio sam dakle izvrstan nišan.

»U jurišnom skoku dojašemo na domak šumi. Neprijateljska pješadija uzmakne, a mi uzastopce za njom. Ali stigavši do sredine mlade šume spetim kršne četvorine (carré) tirolske, kojima se pridružiše pješaci: saspu na nas strašnu vatru opkoljujući nas sa svih strana. Htjedoh skupiti svoje konjanike, da načmem jednu od tih četvorina, ali oko mene padali ljudi kô snoplje. Videći, kako malakšu moji junački lovci, srnem kao bijesan na ove četvorine i nađem se nasuprot licima, kojih ne ću nikad zaboraviti, nasuprot bodovima, koji su sijevali pred očima mojim kao oštrica od britve, a međutim su mi zujile tisuće zrna oko ušiju. Bio sam sâm. Dio moje eskadrone legao na tle, a drugi dio napala s boka eskadrona ulana. Moj siromašni sivac poda mnom bio smrtno ranjen. Podbodem ga, on me iznese iz toga groznoga klupka, i pošto me odnio 20 otprilike koračaja, sruši se.

»Ja se oslobodim, što sam brže mogao; oko mene zujala prava tuča tanetâ; svojom sam sabljom morao odbiti bod, koji bi me bio zacijelo probo. Držeći golu sablju u ruci trčao sam k svojim redovima. Tako sretnem treću lovačku pukovniju afričku, koja se baš raširila i naprijed stupala s mojom pukovnijom, da

naše kretanje potpomognu. Jedan moj lovac dovede mi konja.[1] Zajašem ga i stignem do naših.

»Bio sam pošao s divnom eskadronom, a eto sada nijesam imao ništa do jednoga pelotona. Jedan naš časnik, g. Bailloeuil, pao je od puške; nijesmo mu tijela mogli naći. Gosp. Godardu ubiše konja kao i meni. Poslije mene navalila je pukovnija. Tu je palo više naših prijatelja. Sve je to diviziju afričkih lovaca skupo stajalo, ali mi smo spasli zbor generala Niela i obranili staru našu slavu . . . Neki će me može biti prekoravati, što Vam govorim o opasnostima, u kojima sam se nalazio, jer se mogu opet desiti u istim pogiblima, i tako Vas samo uznemirujem. Ali ja promatram stvari s veće visine pa želim, da ih i Vi tako gledate kao ja.

»Hvalite Bogu od svega srca, što me je čudom svemožnosti svoje očuvao smrti. Vjera će Vaša još oživjeti, kad pomislite, da su se svi izgledi smrti u neku ruku oko mene sakupili, da bude što očevidnije, kako me je Bog štitio. Ja sam se od sve duše preporučio Bogu i Mariji, kojima sam Vas izručio, predraga moja, Vas i djecu našu«.

No i jednom uzornom katoliku preporučio je on ženu i djecu: bio to onaj nadživinar Decroix, kojega smo netom spomenuli. U jednom listu povjerava de Sonis svojoj sestri u Poitiersu, kako za čitave bitke misli da nije ni za čas zaboravio nazočnosti Božje.

Poslije bitke trebalo je još napojiti konje držeći se one »Prvi je konj, onda konjanik«. Do vode su bile kakve četiri milje. De Sonis se vratio s momčadi svojom oko dva sata ujutro, nakon što je bio 24 sata na konju bez jela i pila. »Groznici«, piše, »nije bilo ni traga«. On odmah dodaje: »Non

[1] Toga konja doveo mu je nadživinar Decroix, koji ovako dopunjuje pričanje kapetanovo: »Dvije trećine razmaka, koji bijaše između nas i neprijatelja, imao je de Sonis prevaliti, a on se vraćao pješke i trčao. Poletim k njemu i ponudim mu svoga konja. Ali on otkloni govoreći: »Vaš život vrijedi koliko moj. Uklonite se!« Kako se sveudilj kratio da primi konja, uočim nekoliko koraka od nas lovačkoga konja, koji nije imao više gospodara. Zgrabim ga za uzde i dovedem kapetanu. Potom odbrzah u skoku, da stignem svoje tri eskadrone«.

nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam. — Ne nama, Gospode, ne nama, nego imenu tvojem daj slavu«.

Gdje je kršćanstvo zahvatilo dubok korijen, nestaje onoga bešćutnoga duha, koji obično obilježuje pristaše nekršćanskih vjera. Gorljivost Savla koliko se razlikuje od gorljivosti Pavla!

Kolika razlika između kršćanskog viteza i muslimanskog janjičara! I u Sonisa nije bilo drukčije: kako se god hrabro borio i junački srtao na neprijatelja, on ga nije mrzio, šta više nesretna neprijatelja iskreno bi sažaljivao.

Evo primjer. Dan iza bitke dođe nekakav vojnik k štopu i izjavi, da je obalio u bici austrijskoga generala, a za dokaz eto kabanice i pisama onoga generala. De Sonis se nasmjehne. Tâ koji vojnik nije u boju ubio barem jednoga generala. No bilo kako mu drago, mišljaše Sonis, onaj je časnik može biti otac, a u kolikom li su valjda strahu žena njegova i djeca! A kad dočuju, da su izgubili hranitelja i branitelja svoga, koliko će sirotinjskih suza poteći! On će dakle njima barem tu utjehu pribaviti, da imadnu kakvu uspomenu na miloga si oca. De Sonis zamoli vojnika, neka mu dade svoj plijen, on će mu ga dobro platiti.

Jednoga dana htio on pohoditi bolnicu. ali kako je bio od kiše pokisnuo, nemajući druge kabanice ogrne se kabanicom onoga generala i pođe.

Dok je on hodao po bolnici, opazi ga nekakav ranjeni Austrijanac i dade ga pozvati. On je prepoznao svoje odijelo. Bio je sav sretan, kad je opet dobio kabanicu i pisma, ali Sonisova sreća ne bijaše manja.

Pogled na krvavo bojište gotovo mu parao srce: tolika prolivena krv, toliko osakaćenih ljudi, što jauču i svijaju se od boli, tolika razmrskana trupla . . . sve to silno potrese dušom njegovom. »Koliko patnja«, piše prijatelju, »ali i koliko junaštva!« No on stoji na visoku gledištu, na gledištu vječnosti, i vidi daleko preko svih tih zemaljskih stvarca i zato kliče u istom listu: »Prijatelju moj, o da je barem malen dio toga junaštva bio u službi Božjoj, kolika bi to bila žetva za nebo! Ali tužno je pomisliti, da je Bog ovdje nepoznat! Na tom mrtvačkom polju nije bilo vidjeti svećenika, i srce mi je krvarilo: međutim kažu,

da imade svećenikâ u bolnicama. Sutradan pokopali smo svoje drugove. To je bio prizor, koji ne ću zaboraviti, dok sam živ.

»Sve su položili u istu jamu, a odjeveni su bili u uniformu, kao da će u boj. Jedan je talijanski svećenik blagoslovio taj golemi grob . . .

»Pohodio sam bolnicu. Svi ovi jadni ranjenici leže na slami u jednoj konjskoj staji: sve je puno, svaku minutu izdahne koji ranjenik. Liječnici režu unutra kao mesari, no ipak valja priznati, da gorljivo vrše svoju svetu službu. Vidio sam jednoga svoga

Prizor iz bitke kod Solferina.

lovca, koji je ostao 24 sata nezavitih rana, nekoliko hitaca razbilo mu je bedro. To je bio pravi kršćanin: prije nego će u boj, zadovoljio je uskrsnoj dužnosti. Najvećma je žaliti one, kojih nijesu mogli odnesti s bojišta, pa su morali sprovesti noć na bojnom polju«. Vidjet ćemo, da će poslije bitke kod Loignya slična, ali kud i kamo strašnija kob zadesiti i njega.

De Sonis bude odlikovan i to kao prvi u svoj kolikoj diviziji. Njemu je to odlikovanje bilo veoma drago, jer ga je doista zaslužio — vršeći tako savjesno svoje dužnosti, da nije mario izgubiti i sâm život. »Ali ja sam«, piše povjerljivo sestri, »hvala Bogu dosta kršćanin, pa mi to ne će zavrtjeti mozgom,

i ne mogu na ino, nego da sa žalošću pomišljam na one, što su ovu crvenu vrpcu smatrali jedinom svrhom dana, koji je bio posljednji dan njihov«.

Dne 1. srpnja prijeđe francuska vojska rijeku Minčjo i uđe u poznati onaj četverokut, što ga sačinjavaju tvrđave Peschiera i Mantova na Minčju, a Verona i Legnano na Adiži.

Ali Napoleon nije imao toliko vojske, da bi bio mogao podsjedati Mantovu i Peschieru; mimo to nije htio, da Sardinija odveć ojača, a jednako se bojao i one opće čežnje talijanske za ujedinjenjem, nikako pak ne htjede, da se zbog Romanje zavadi s papom. Napokon se bojao francuski car, da uz Austriju ne pristane Prusija i ostala Njemačka, u kojoj bivalo sve općenitije uvjerenje, da Rajnu treba braniti na Padu.

Odmah poslije bitke solferinske stupiše evropske velike vlasti u dogovor zbog posredovanja o miru. Uvjete posredovanja dostavi Napoleonu car ruski. Dne 6. srpnja pošalje Napoleon te uvjete caru austrijskom u Veronu. Sutradan stiže u glavni stan francuski u Valeggiu privola austrijska, a već 8. srpnja potpisaše u Villafranci Vaillant, Hess i della Rocca primirje. Nakon tri dana sastanu se u istom mjestu oba cara. Jedan sat trajao je dogovor, Napoleon se vrati u Valeggio i napisa dogovor u obliku preliminarnoga ugovora, koji onda posla caru Franji Josipu. Ovaj nakon nekih ispravaka potpiše, a sutradan potpisaše ga i saveznici, Napoleon i Viktor Emanuel. Pravi bi mir uglavljen tek 10. studenoga 1859. u Zürichu.

Pogodbe toga mira bijahu ove: 1. Car Franjo Josip predaje caru Napoleonu Lombardiju izuzevši Mantovu i Peschieru, a ovaj će Lombardiju dati Sardiniji. 2. Italija imade biti savez država pod začasnim predsjedništvom papinim. 3. Protjerani vladari toskanski i modenski uspostavit će se, ali bez tuđega posredovanja. — Osim prve točke ostade sve drugo mrtvo slovo.

Kada se u Italiji doznalo za pogodbe primirja u Villafranci, spopadne Talijane pravo bjesnilo. Najvećma osjećao je tu nedaću lukavi Cavour videći, kako mu se rasplinuše najljepše nade. Pohiti smjesta u glavni stan, no već bijaše kasno. Ljuto se tude porječka s kraljem, ali uzalud. Vrati se u Turin i podnese (19. srpnja) ostavku.[1]

[1] Rabar, Povijest najnovijega vremena. Zagreb (Mat. Hrv.) 1898. str. 301

Čitatelj se još sjeća, kako su Talijani dočekali Francuze, kad su došli, da ih oslobode od mrskog im tuđinca. Iza onoga neopisivoga oduševljenja slijedilo je nepovjerenje, pače gotovo neprijateljstvo. De Sonis je o toj stvari pisao glavnome vikaru limogeskom: »Došli smo u Italiju, narod nam bez kraja i konca vikao živio; a pošto smo orosili njegovu zemlju svojom krvcom, eto nastade oko nas tišina, koja pokazuje, da nas rastavlja odveć visoka pregrada . . . Svršio se rat, koji mi je donio krst: to je i više, nego sam želio. Svi smo mi uvjereni, da ćemo morati opet skočiti na oružje i vratiti se doskora amo. Mi smo ovdje sred prevrata. Nema ništa žalosnije i smiješnije od toga lakrdijaškoga naroda. Jadna li je ta Italija, kojoj je jedino seosko pučanstvo doista kršćansko! Napokon, kako god malo vrijedimo, ipak smo još vojnici Crkve«.

Što se tiče ovih posljednjih riječi de Sonisovih, istina je, da se Napoleon dugo žacao upropastiti papinsku državu i htio, da ostane papi barem Rim i ostala baština sv. Petra, ali htio on ne htio ipak je podupirući revoluciju bio jedan od grobara papine samosvojnosti. Kad je poslije desetak godina zbog njemačkoga rata pozvao iz Rima francusku vojsku, koja je čuvala papinski Rim, razbojničke čete piemontske zauzeše prijestolnicu katoličkoga svijeta.

De Sonis je to predviđao kao i mnogi drugi, a o tom ga je još bolje uvjerio jedan upravo gadan prizor. U nekom gradu, u kojem se desio, bila se sabrala svjetina na trgu oko nekakvog konjaničkoga spomenika. O konjsko kopito bio pričvršćen talijanski natpis. Kako nije bio vješt tomu jeziku, zamoli latinski nekakvog svećenika, koji je uza nj stajao, neka bi mu natpis preveo. Natpis je bio: »Da možeš kopitom svojim razmrskati glavu posljednjega svećenika i posljednjeg Bourbonca! »De Sonisu uzavrije krv pa će jarosno: »Gospodine, kad ste mi htjeli biti tumač jedan put, budite mi još drugi put: recite toj gadnoj prostačini, da ne će nikada biti vrijedna slobode!«

Prva lovačka pukovnija afrička bude određena, da sudjeluje kod zapremanja predane zemlje. De Sonisu bilo žao, što nije mogao odmah pohitjeti k miloj obitelji svojoj. »Jedva čekam«, piše, »da se u krilu te male zadruge naužijem malko mira, za

kojim toliko žudim, a koji mi je toliko puta uskraćen. Volja Božja neka se vrši! Mi kršćani i vojnici treba da smo dvaput ljudi požrtvovnosti i dužnosti; ja sam za svega ovoga rata nastojao, da o tom uvjerim sve one, što su išli uz mene. Presretan bih bio, kad bih mogao štogod pridonijeti k tomu, da proširim oko sebe kraljevstvo Božje!«

On je čeznuo, da se razgovara s Bogom, miljem i omiljem bogoduhih duša. Ta mu se želja ispuni u San Giustini uz gardsko jezero, gdje bijaše prva pješačka divizija prvoga vojničkoga zbora, komu je bila Sonisova eskadrona na službu dodijeljena. Starijoj sestri pisa odavle: »Ovdje ću imati malko više vremena, da se bavim sobom i Bogu se molim. Ma da i jesam u taboru daleko od grada, ja ću nastojati, da se gdjekada pričestim; ne će biti potrebno, da zahvalu poslije svete prišesti činim na konju. Osim toga ima divizija, kojoj sam dodijeljen, francuskoga duhovnika, a to će biti po me velika sreća, što ću imati duhovnoga vođu«. Samo je nekoliko mjeseci de Sonis morao iza rata sprovesti u Italiji, i to je bila po nj sreća: nije ni godina dana prošla, a ugovori villafranški budu prekršeni, svetogrdna noga stupi na baštinu svetoga Petra. Naš junak nije barem te žalosti doživio, da gleda skršenih ruku onu bezbožnu otimačinu.

GLAVA V.

Na maročkoj granici.

(1859.)

Dok je vojska u Parizu i ostalim gradovima slavlje slavila, nadvili se nad afričkim kolonijama crni oblaci: na maročkoj granici pala je krv. Već je bilo na izmaku trideset godina, što su Francuzi osvojili Algir. Po nekakvom maročkom »proroštvu« imalo je francusko gospodstvo u Algiru trajati samo 30 godina. Maročani bijahu, kao što jesu i danas, vatreni muslimani. Sada je došao čas, da se mrski tuđinac istisne. Našao se i fanatičan vođa, koji si nadjene ime Muhamed ben Abdalah. Njegove čete provale u Algir mjeseca kolovoza i rujna 1859. Sveti rat otpočne. Gdje bi Maročani naišli na Francuze, bilo pojedine bilo omanje čete, bez milosrđa bi ih sasjekli. Šta više opkoliše i dvije francuske eskadrone, ubiše do trideset lovaca, a krvav plijen odvukoše na sve strane, da još većma potpiri vjerski zanos. Napokon navale njih šest do sedam tisuća na utvrdu Zuiu u okružju magnijskom i na tabor tiulski, ali se otuda vratiše krvavih glava ostavivši na bijegu svoje mrtvace, ranjenike i svu prtljagu.

Nije se mogla zahtijevati zadovoljština, jer maročki sultan nije ni imao prave vlasti u tom dijelu svoje države. Zato odluči francuska vlada, da sama dozove pameti one razbojničke čopore. General de Martimprey, vrhovni zapovjednik sve kolike kopnene i pomorske vojske algirske, dobi stoga nalog, da što prije opremi jedan vojni zbor. Ovaj je zbor sastojao od dvije pješačke divizije pod generalima Walsin Esterhazyjem i Jusufom, i od jedne

konjaničke divizije pod generalom Desvauxom. Pukovnija de Sonisova, koja se umorna vratila u Algir, bi također određena, da pođe s ekspedicijom, ali prva eskadrona, u kojoj je baš on služio, nije morala ići. De Sonis je trebao mira, ta koliko se napatio u talijanskom ratu; bio je željan tihog obiteljskog života. U njemu se zametne borba: tko će nadvladati, otac i muž ili vojnik? U listu, što ga je pisao ženi svojoj, čitamo, što ga je sklonulo, da se podvrgao tako napornom poslu, kakav je jedna ekspedicija u onim pustim i vrućim krajevima: njegov je stalež, piše, stalež besprekidnog prijegora; on će većma koristiti svojoj obitelji, pođe li onamo, gdje ima više nade, da će biti promaknut; on će raditi na korist domovine, koja treba muževa dobre volje, a tih mora najviše biti među kršćanima.

I ova načela njegova dokazuju, kako se on jako razlikovao od ljudi običnoga kova, koji ne gledaju toliko na dobro zajedničko, koliko na svoje. Još se iz toga razabire, kako se dao više voditi onim, što je potrebito, nego onim, što je samo ugodno, a kolikima je užitak kanoti putokaz u svem njihovom djelovanju! Jednom prijatelju javlja, da će poći s ekspedicijom, i nadovezuje: »Ti ćeš lako dokučiti, što je trpjeti ženi mojoj i meni. Treba biti kršćanin u takovom času ili imati srce od leda; a ja sam svijestan, da mi srce nije od leda. Sasvim se pouzdajem u Boga, koga sam pitao za savjet. Svemoguća pomoć Božja ne će mi uzmanjkati, a sreća povratka, kad se nađemo svi na okupu, bit će mi to slađa, što ću je morati dulje čekati. To je sva sreća moja«.

Vojničko zapovjedništvo udovolji želji de Sonisovoj, i tako se spremi i on za ekspediciju. On će zapovijedati trećom eskadronom afričkih lovaca.

Prva pukovnija bješe izgubila svog pukovnika, koji je postao generalom, nakon što se onako krasno ponio u talijanskom ratu. Dok prispije novi pukovnik, bude pukovnija povjerena potpukovniku Feninu, koji je doduše bio junak od oka, ali tek nedavno dodijeljen pukovniji. Opazilo se, da to vojnicima nije baš najdraže, a pogotovo ih onako umorne strašila ekspedicija u nepoznat, pust kraj, dok su još nedavno išli po plodnim lombardskim poljanama od pobjede do pobjede, a što ih čeka sada?

Vidjet ćemo, da ih slutnja nije prevarila. Dne 30. rujna krene vojska iz grada Algira uz živo klicanje stanovništva: »Živjela Francuska!« De Sonis se ujutro pričestio, put će biti dug i tegotan. Jakosti će mu trebati i za njega i za druge.

Vojska udari vojničkom cestom prema Oranu, gradu uz obalu sredozemskoga mora. Cesta je vodila kroz gradove Blidah, Bou-Metfu, Milianu, Orléansville, Mostagenem, Mazagran. Nakon četrnaestdnevnoga hoda stigne zbor u Oran. Amo prispije u isto vrijeme novi pukovnik de Montalembert. Ujutro razvrsti

Oran: Ksar.

potpukovnik Fenin pukovniju, Montalembert se predstavi, preuzme zapovjedništvo i, pošto je vojnike s malo riječi osokolio, dade znak, da se krene prema Tlemsenu.

Artur de Montalembert bijaše mlađi brat slavnoga katoličkog govornika, koji nije ni pred kojom zaprekom predao, kad bi valjalo braniti svetu Crkvu. I brat njegov, pukovnik de Sonisov, bio katolik dušom i tijelom, pa se de Sonis uvelike radovao, da može služiti takovog pukovnika. Osim toga vezala ih je slična sudbina: obojica su ostavila ženu i djecu svoju, obojica se odlikovala u Italiji.

Međutim trebalo je ostaviti vojničku cestu i zaći u gore. Već nekoliko tjedana nije bilo kiše, a što će to reći pod žarkim afričkim suncem — znade svatko. Sada počeše vojsku moriti svakojake patnje i nevolje.

Usput nailazila bi vojska svaki čas na koju mrtvu mazgu, kako leži kraj ostavljenih teretnih kola. Zle slutnje zaokupljahu momčad i časnike: svak je vidio, da se nije dosta pobrinulo za prevoženje prtljage, koja je osobito u takovom događaju jamačno od istoga zamašaja kao i vojska sama. Naročito su se čudno doimali glasovi, da u tom kraju smrt hara na sve strane.

Klonula duha stigne vojska dne 20. listopada u Tlemsen. Tu se istom točnije saznalo, koliko je smrt štete nanijela: svaki je dan umiralo po četiri od stotine. U općenitoj zabrinutosti i strahu, koji je obladao gotovo svima, bio je de Sonis miran, pače veseo. Kad mu jednoga dana natporučnik njegov Bailloeuil u čudu reče: »Ali, gospodine kapetane, vi znate, da nijesu besmrtni . . . .«, on će mu: »Istina je, ali ne će biti nikada ništa drugo, osim što Bog hoće. Vršimo najprije dužnost svoju, a u ostalom — predajmo se Bogu! Sveta volja njegova neka se vrši!«

Sutradan prolazeći kroz berberski grad Nedromu dozna se, da je vojska na dohvatu kud i kamo strašnijemu neprijatelju, nego je arapski gorštak: bijaše to kuga, koja je baš pustošila onaj kraj; i sâm aga onoga grada bio na umoru.

Napokon pane željno iščekivana kiša i to istoga dana, kojega su prešli rijeku Kis, koja međaši Algir. Na neprijateljskom tlu trebalo je biti na oprezu, zato bude naloženo, da svak bude spreman na udarac. Ali neprijatelju nigdje ni traga ni glasa, premda su uhodnice čete bile poslane na sve četiri strane. Vojska se bez ikakve zapreke utabori u velikom okolu. Tu se nađe na okupu prva kolona, pet tisuća momaka, od toga bijahu četiri konjaničke pukovnije. De Martimprey namjeravao je najprije navaliti na veliko pleme kabilsko po imenu Beni-Snasen, kojemu bijaše na čelu odrješiti i vješti El Hadž Mimun. Dok će ova prva kolona zapodjeti borbu s El Hadž Mimunom, dotle će druga i treća kolona stajati s juga i zakrčiti put, ako bi

pobijeđeni pokušali onuda umaći. Sve tri kolone zajedno imale su kojih 14.000 vojnika.

Međutim kuga nemilosrdno prorjeđivala redove. Prva lovačka pukovnija pošla bi češće puta, da razvidi okolicu, ima li gdjegod neprijatelj, i tako bi Sonis i njegovi barem za kratko vrijeme umakli kužnome zraku u taboru. Čudno je zaista bilo, što se neprijatelju nije nikako moglo ući u trag. Poslije takovih jalovih istraživanja, piše jedan lovac afrički, moradosmo se vratiti u onaj zlokobni tabor, u kojem nam je kuga svaki dan ugrabila po stotinu ljudi. Kakovo je bilo raspoloženje u vojsci, nije baš teško dokučiti. Iz lista jednoga časnika razabiremo, koko se vojske dojmio pogreb generala Thomasa, koji je umro od kuge:

»Veo žalosti pokrio tabor. Žalost, pače očaj obladao svima. Pohađali bi se međusobno u službenom poslu, inače malokad, a i ručalo bi se gotovo šutke«.

Si fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruinae!

Te riječi vrijede o kršćaninu, kakav je bio de Sonis. U teškim prilikama pokazuje se, koliko je u koga duha i srca. De Sonis onako odvažan i veseo, s onim nepokolebivim pouzdanjem u Providnost, s onim srcem punim ljubavi, čiste i žarke kô ono sunce na nebu, bio je kao kakav anđeo utjehe i mira, i teško je zamisliti kakvoga bogoduhog redovnika ili svećenika Isusova, koji bi se ljepše bio ponio za onih crnih dana žalosti. Mi smo tako sretni, te možemo saopćiti odlomak iz razgovora, što ga je imao s nekoliko svojih intimnih prijatelja: »Kada smo odilazili«, kazivao je, »ja sam žrtvovao život svoj, premda me je to mnogo stojalo zbog žene i djece moje, za koje sam se molio svaki dan. No na posljetku Bog je otac; ja sam se pouzdavao u njega, nastojao sam, pošto smo otišli, da budem vazda s njime združen, i živući u njegovoj prisutnosti nadam se da sam se održao u milosti njegovoj. Ja sam mu se dao na raspolaganje, da činim ono, što je ondje bilo činiti; razabrao sam, da ljubav očekuje od mene koješta. Tuga mi se ovila oko srca gledajući, gdje dragi moji vojnici padaju svaki dan kao snoplje, a nikoga nije ovdje bilo, da im misli upravi na Boga, na dušu njihovu, na njihov vječni spas: nijesmo imali svećenika. Često sam čuo

pukovnika de Montalemberta, kako se ljuto zbog toga tužio; njega je to boljelo kao i mene. Ja sam dakle kod tih jadnika, što su umirali, radio sve, što sam mogao. U tom nijesam imao nikakve zasluge, jer sam za tu pomoć bio naplaćen utjehom svake ruke. Ljudi ne znadu, kakova se zlatna srca kriju pod tom tvrdom korom.

»Čim bi osjetili, da ih je kuga zahvatila, obratili bi se Bogu, i vidio sam ih, gdje umiru, kako bih i sâm htio umrijeti. Bijednih li tih mladih ljudi! Povjeravahu mi svoje posljednje poruke svojim roditeljima, svojim prijateljima; gdjekad mi je htjelo srce pući od boli. Unatoč žestokim bolima moljahu se jedni više, drugi manje, ali svi me uvjeravali, da hoće umrijeti kao dobri kršćani. Ja sam ih sokolio i tješio pokazujući im propelo. Više nijesam mogao uraditi, da im otvorim nebo, no s pravom se — mislim — ufam u presveto Srce Isusovo, koje mi je puno pomoglo u tim prilikama«.

De Sonis nije svega rekao, što je tada radio kao milosrdni Samarjanin, poniznost mu je branila. Evo što piše njegova žena: »Nakon povratka svoga u Francusku moj mi je muž štošta pričao o onim žalosnim i groznim prizorima. Sred noći odmah bi ustao, kad bi iz obližnjega kojeg šatora zamijetio kakav bolni krik. Bio je jedan njegov drug, kojega je iznenada spopala strašna bolest, pa se grčevito valjao u smrtnoj stisci. Koga si ostavio zdrava i čila, našao si ga nakon malo vremena mrtva. Ne znam za sva požrtvovna djela mog supruga za onih žalosnih dneva, jer mu njegova poniznost nije dala, da sve očituje, pa ni meni samoj«.

Da čujemo, šta o njemu pričaju časnici, koji su dan na dan gledali krasan njegov izgled. »Pošto smo došli u tabor kod Kisa, tužnih li su prizora gledale naše oči! Svaki, kojega spopadne bolest, već je unaprijed osuđen. Svega nam je manjkalo: svećenikâ, bolničarâ, liječnikâ; pa ni same vode nema, jer se sve okolo nas osušilo: nije pala kiša onamo od travnja. Sred tolikih nevolja i jada nalazio se de Sonis štono riječ u svom elementu, a taj je ljubav. Koliko bih vam crtica mogao kazivati o njegovoj divnoj požrtvovnosti!

»Što je većma kuga napredovala, to je samoprijegor njegov

više čudesa stvarao. On ne bi ostavio bolnicê; tu nijesu bili toliko bolesnici, koliko sva sila umirućih, koji su zahtijevali lijek, prijatelja, svećenika, a gdjekoji čašu vode. Većina je tih nesretnika zahvaljivala Bogu za utjehu, koju im je donio de Sonis, koji se tako rekavši podvostručio ne ostavljajući ih ni danju ni noću.

»Iza smrti njihove vidjeli bi ga, gdje ostaje ondje, da izvrši posljednje dužnosti spram ovih nesretnih i grozno nakaženih smrtnih ostanaka, koje su jedva imali kad i čim pokopati. Spominjem se, kako se jednoga dana rastužio videći one jadnike onako zapuštene, pa mi rekao okrenuvši se k meni: »Dragi moj Bailloeuile, u čast čovjekoljublja nastojmo zaboraviti, što imamo pred očima!«

Iz istoga dopisa saznajemo još jednu značajnu crtu, s koje nas ova požrtvovnost njegova još i više zadivljuje: on ne bi mnogo govorio o svojim djelima. Jednom je netko u prisuću njegovu pripovjedio, da je taj i taj lovac noću umro. De Sonis pokaza, da ga se ta novost jako doima. Istom poslije saznade se, da je on sâm sproveo noć uz postelju onoga vojnika i da nije otišao od njega, dok nije izdahnuo.

Kada su se nekoga dana kratili vojnici, da ukopaju mrtvace, sa svetom ogorčenošću uze rukama svojim jednoga mrtvaca, koji je bio netom preminuo, položi ga u jamu pa će obrativši se vojnicima, koje je taj prizor ganuo: »Naprijed, ugledajte se u svoga kapetana!«

Dalje se već nije dalo, vojska je upravo čeznula, da izađe iz toga okuženog mjesta i da se ogleda s neprijateljem. U cik zore 25. listopada krene kolona prema Ain-Taforaltu: to je kršević visočina, šumom obrasla. Mislilo se, tu su se jamačno Kabiljani jako utvrdili, pa će biti ljuta boja. Pukovnik Montalembert živo je nastojao oko toga, da svoju pukovniju ohrabri, zato je često dolazio među vojnike, ručao s njima i pokazivao se veseo. Sad na maršu stavi na čelo pukovniji pjevače, koji su i inače u taboru znali probuditi oduševljenje. Pjevači sad skladno zapjevaju, a čitava kolona skraja na kraj prihvati: nastade opće oduševljenje.

Nakon dva dana hoda prispiju do podnožja visočine, a

poslije podne (27. listopada) oko dva sata počne navala. Otpor bio je neznatan, i tako se već u pet sati vijala na ravni zastava druge zuavske pukovnije, a kad je zapala noć, vojska se utaborila. Francuza bi četrnaest ubijeno, a trideset ranjeno.

Dne 30. listopada dođe šeik El Hadž Mimun u francuski okô, obeća platiti globu na svaku pušku i dati nekoliko odličnih talaca.

Međutim je operovala druga kolona pod generalom Durrieuom na jugu u maročkoj Sahari: sreća se generalu nasmije te on svlada pleme mahijsko i angadsko; oba mu se plemena predadu na milost i nemilost. Zapovjednik de Colomb u isto je vrijeme pokorio ratoborno pleme Beni-Guil. Ova dva posljednja uspjeha obradovaše svu vojsku. Nije to bila radost zbog kakovih velikih pobjeda, ali sada se primiče kraju onaj strah, one patnje, što su ih toliko mučile. Svuda se orila pjesma: »Vers les rives de France .... Na obale Francuske«. 31. listopada priredila se velika svečanost: glazba svirala, radosne vatre plamsale, zanosni proglasi se čitali.

Ali kuga ipak ne prestade harati. Baš u noći prije 31. listopada osjeti potpukovnik Fenin, koji je do Orana zastupao Montalemberta, da se i njega primila kuga. Čim je to de Sonis doznao, eto njega odmah uz bolesnika i ostade uza nj cijelu noć govoreći mu o Bogu ljubavi i milosrđa. Fenin se bio istom nazad nekoliko mjeseci oženio; pomisao, da ne će više vidjeti svoju milu ženu, parala mu srce. I de Sonisu bilo teško pri duši, on je pojmio njegovu bol. Ali gorljivost i živa vjera njegova umjela je naći riječi tako uzvišene, te je mladi potpukovnik junački prikazao Bogu život, što ga je toliko ljubio, i sprijateljio se s mišlju, da mu se sa svijetom za uvijek rastati. Zamoli dakle Sonisa, neka bi mu doveo svećenika. No svećenika nije bilo nigdje u blizini, zato ako svećenik dođe kasno, neka bi on saslušao sada ispovijed njegovu pa ju poslije saopćio svećeniku, ako se ne bi mogao sam ispovjediti. Da li se bolesnik doista njemu ispovjedio, ne zna se. Kad ga je došao pohoditi pukovnik de Montalembert sa više časnika, rekne, da znade, što ga čeka. Zanosno uze onda govoriti o vojničkom staležu i svojim vjerskim nadama. A kad je stao govoriti o ženi, koja

će skoro postati udovica, ganu nazočne gotovo do suza. Potom uze novčarku i metne je Montalembertu u ruke i zamoli ga, neka joj to preda i izruči njegov posljednji s Bogom.

Kad su izašli iz njegova šatora, zapitat će pukovnijski živinar Decroix: »Zar ne bi trebalo odmah poći po svećenika?« »To više«, doda liječnik Dumont, »što bolesnik nije čitavu noć prestao da moli za svećenika!« Čestiti Decroix zajaše nato konja i pojuri u štop, a onda u glavni stan, ali nuto žalosti — nigdje nikakav svećenik! Kad se Decroix vratio s tom žalosnom viješću, Montalembert će ogorčeno: »Zločin je i sramota, što je krivnjom francuske vlade ostalo 15.000 ljudi bez vjerske pomoći, pak još onda, kada ovi ljudi umiru za nju na barbarskom tlu!«[1]

Izašavši iz šatora izjavi Montalembert, da ćuti u sebi zametak bolesti; nitko ga nije mogao uvjeriti, da mu se to samo pričinja: on je znao, da je kocka na nj pala. Zato preda Decroixu onu novčarku, neka je on uruči gospođi Feninovoj: »Uzmite, ne ću ja, nego ćete vi izvršiti taj tužni nalog. Gotov sam, ja to osjećam«.

Sutradan — na blagdan Svih Svetih — bio Montalembert sa časnicima za objedom, kadli ga iznenada spopanu muke. Valjalo ga odnijeti. Kuga eto lišila pukovniju obaju glavnih zapovjednika, koji su, kaže Baunard, pali jedan uz drugoga, ali obojica u naručje Božje.

Montalembert bijaše jedan od onih katolika, koji su uvjereni, da treba ispovijedati Boga i u javnosti, da treba Bogu javno dati čast, koja ga ide kao vrhovnoga gospodara svih stvorova. Stoga je vazda vršio »javne dužnosti kršćanske«, a osobito je svom živom uvjerenju dao oduška jednim činom, kojim je ujedno hotio ojunačiti vojsku, što je već bila malaksala pod silnim bičem Božjim. Tri dana prije, no što je morao leći, napisa dnevnu zapovijed (ordre du jour), koja je zaista vrijedna,

[1] Iz pisma Isusovca o. Mermilloda, što ga je pisao u Oranu 15. prosinca 1859., razabire se, da vlada nije bila kriva, što je vojska umirala bez svećenika. Ona se brinula, da pođe s vojskom dosta svećenika. Za vrijeme je zatražila pet ili šest svećenika za kolonu od 15 do 18 tisuća momaka. Već dugo nije bila ekspedicija tako dobro opskrbljena. Radi nepredviđenih uzroka ne dođoše oni, što su se prijavili ili bili određeni.

da se i zlatnim pismenima zapiše u povijest junačke prve pukovnije afričkih lovaca. Mi ćemo tu dnevnu zapovijed ovdje prevesti, nek joj bude i među nama spomen.

Prva pukovnija afričkih lovaca. — Zapovijed dneva 29. listopada 1859.

Junaci!

Bog nas sve kuša: ufajte se i molite! On ne će ostaviti svojih afričkih lovaca. Stavimo sve pouzdanje svoje u njega; pak ako ih ima, kojima je podleći, neka ne smetnu s uma, da umirući vrše jednu misiju, da su u neku ruku mučenici i da će poći u nebo.

Ako pukovnik vaš moradne da bude od toga broja, ne zaboravite ni to, da će se on za vas Bogu moliti.

Međutim prkosimo smrti, to nam je zanat. Očaj neka ne oblada nama. Bog čini dobro, što čini, a mi smo djeca njegova!

Vaš pukovnik
de Montalembert.

Ta se dnevna zapovijed činila nekima »gore« odveć kršćanska, pa se zato nije pukovniji oglasila. Montalembert podnije tu bol; no većma ga je boljelo to, što se nije bilo nadati, da će skoro doći svećenik: tâ bolnica, iz koje su pozvali svećenika, bila vrlo daleko, čak u Lalla-Magniji.

Uza nj se nalazio Decroix, koji ga opomene, neka se savršeno pokaje.[1] Montalembert pristane pa će mu: »Ne biste li mi htjeli pozajmiti ovaj križić?« pokazujući rukom propelce, što ga je taj značajni časnik uvijek javno nosio. Decroix mu ga dade. On ga uzme pobožno i stane žarko cjelivati. Potom počne upola glasa kazivati grijehe. Prijatelj se dakako ukloni. Sonis uđe u taj čas. »Dođite«, kaže mu bolesnik, »ostanite uz mene ... svećenik ne dolazi ... bit će kasno ... Vi me saslušajte ...

[1] Savršeno se pokajati jest pokajati se ne iz straha od pakla ili zbog kakvoga vlastitoga gubitka, nego zato, što smo grijehom uvrijedili Boga, samu svetost i dobrotu, koja već sama po sebi zaslužuje, da se ljubi mimo svako stvorenje, a osim toga Bog nam je učinio neizmjerno mnogo dobra, on, naš otac najljubezniji. Takovo kajanje otvara nebo, ma se čovjek i ne mogao ispovjediti. Stoga je korisno, dà potrebno, da se čovjek nauči ovako se kajati, da se može spasti u samrtni čas, ako se ne bi mogao ispovjediti.

svećeniku ćete isto ponoviti, što ja po svoj prilici ne ću moći kazati ...« ‚Ne tako', kapetan će, ‚nego molimo se skupa, da dođe svećenik'. I doista stanu njih dvojica moliti se Bogu, neka bi se smilovao i poslao pomoć. De Sonis mu je govorio o ljubavi Božjoj i tako ga pripravljao na ispovijed, jer se čvrsto ufao, da će Bog uslišati molitvu dvojice, koja se u ime Isusovo zajedno mole.

Sutradan, priča Decroix, dovede nam de Sonis, to dijete Božje, jednog oca Isusovca, koji je služio u bolnici lalla-magnijskoj. Taj se Isusovac zvao o. Mermillod, a bio je iz rezidencije u Oranu. Najprije pohodi potpukovnika Fenina, koji je još živio; sav sretan primi Fenin posljednje odrješenje, za kojim je toliko čeznuo. Odmah potom pođe o. Mermillod k Montalembertu; kad ga ovaj ugleda, bolno mu se lice razvedri. Potankosti zabilježio je sâm o. Mermillod u listu, što ga je još istoga mjeseca pisao gđi Montalembertovoj.

»Gospodina grofa vidio sam, čini mi se, 2. studenoga, i to na visočini Ain-Taforalt. Bilo je poprilici osam sati navečer. Nađoh ga gdje leži u svojem šatoru držeći u ruci krunicu i križ, a o vratu mu visio škapular. Opazio sam u njega i molitvenik.[1]

»Dadoh mu medalju presvetih Srdaca Isusa i Marije; on je primi i stane cjelivati. Ovo me raspoloženje nije nimalo iznenadilo. Ja sam bio tako vičan vidjeti u časnika, koji bi me pozvali, ruho Marijino, te bi mi bilo udarilo u oči, da toga nijesam u gospodina grofa našao.

»Najprije mi je nekoliko časova govorio o Vama, gospođo grofice, o djeci, o obitelji: mogao sam slutiti, koju bol ćuti u duši zbog odsutnosti i nemira Vašega; uvjeren sam, da je to nemalo uvećalo njegovu bolest. Potom mi reče: »Oče moj, molim Vas, oprostite mi, što sam Vas tako kasno pozvao amo iz tolike daljine, ali vruće želim ispovjediti se«. On se, kaže, pričestio nakon svoga povratka iz talijanskoga rata. Ali on se htio

[1] Pukovnik pisa nekoliko dana pred svoju smrt: »Ja ostavljam ovu knjižicu svom sinu Andriji; on će u njoj naći sve, što je potrebno za spasenje«. — Andrija de Montalembert odreče se svijeta i stupi u Družbu Isusovu, gdje umrije god. 1870. Bile mu istom 23 godine.

s Bogom izmiriti, da mu se duša upokoji. Pošto se ispovjedio, stisne mi ruku pa će reći: »Sada neka Bog radi od mene što mu drago, ja mu se u svemu podvrgavam«. Vidjelo mu se, da je uvjeren, e će za malo dana umrijeti.

»Kad sam sutradan, prije nego ću u Sidi-Bu-Noriju, hotio pohoditi g. pukovnika, nijesam mogao toga učiniti, jer su ga bili uklonili, da ne bude svjedok pogrebu svoga potpukovnika Fenina, za kojega je neprestano pitao.

»Nije ga zapala sreća, da se okrijepi svetom popudbinom; nitko, koga bi kuga zahvatila, nije se mogao pričestiti, a razlog je bio naročito taj, što se svete prilike nijesu mogle čuvati u koloni, koja je sveudilj morala putovati. No on ne presta Bogu prikazivati žrtvu, što ju, gospođo grofice, doista možete nazivati njegovim mučeništvom«.

Sadržaj dopisa o. Mermilloda, što je bio objelodanjen dne 28. siječnja 1860. u velikom katoličkom dnevniku l' Universu, poznat nam je gotovo sav po onom, što smo dosada pripovijedali, no ipak će čestiti štilac taj dopis sa zanimanjem čitati, jer ima u njemu po gdjekoja nova a krasna crtica: »Kad sam ušao u koji šatòr, vidio sam, gdje se lica razvedruju a ugasle oči gdje oživljuju. Bolesnici mi glasno zahvaljivali, grlili me i stiskali mi ruke, a i često, pošto sam svršio posao kod jednih pa morao hitjeti k drugima, s teškom bi se mukom mogao osloboditi tih zagrljaja. Nikad me nijesu katolički vojnici i časnici odbili.

»Bijedni bolesnici ležahu tako blizu jedan uz drugoga, te tajna ispovijed nije bila moguća, jer je svaki imao gotovo samo toliko prostora, koliko ga zapremaše tijelom. Ništa zato, mnogi se htjedoše u onolikoj stisci na glas ispovjediti pred svojim drugovima; ja sam ih morao od toga odvraćati i utišati.

»Kad sam ih opominjao, neka se uteku Mariji, odgovarali bi: »O da, uvijek, uvijek«, ili često: »Ja drugo i ne činim dan i noć«, ili još: »Hoću, to mi treba, inače propadoh. Molite se njoj za me«.

»Liječnik mi jedan reče: ‚Gospodine, odsuće nas je Vaše veoma žalostilo. Jedva gdje počnemo svoje vizite, a već nam sa svih strana dovikuju: ‚Radite od nas, što vam drago, ali

dajte nam svećenika! za ime Božje — svećenika! Ne ćemo da umremo kao psi'.

»Samo sam dvaput imao kad reći svetu misu: sveti se čin vršio pod velikim otvorenim šatorima; oltar je bio stol jednoga časnika, a kad ni toga nije bilo, uzesmo škrinju za dvopek. Što sam živ nijesam našao više sabranosti i pobožnosti u našim crkvama. Kad nijesam mogao govoriti misu, moljahu me, neka barem molim vani. Ja sam onda svečano molio po obredniku molitve za vrijeme rata i kuge, a ceremoniju svršio bih blagoslovom s križem. Kako nije bilo svećenikâ, nađe se nekoliko svjetovnih duhovnika, kojima su umirući vojnici svu duševnost svoju povjeravali, te se čovjek i nehote opominje Bayarda, koji se ispovjedio svom štitonoši naslonivši se na stablo, uz koje će doskora izdahnuti.[1]

»Prije no što sam prispio u jedan kraj (Ain-Taforalt), saslušao je takav konjanički časnik, koga su svi cijenili i častili svojim povjerenjem, mnogo tajna ljudi, što su mu otkrivali duševnost svoju. Kad bi svećenik onamo došao, već je bilo sve pripravljeno, bolesnik bio obaviješten i u dobrom raspoloženju. Trebalo je odmah zaći u stvar samu ne trateći vrijeme kojekakvim uvodima.

»To vam je jedan od onih časnika, koji su onako divno obavljali službu milosrdnih sestara. Kroz dva sam dana pohodio četiri puta istoga bolesnika i svaki sam put uz postelju umirućega našao jednog kapetana — bolničara s lepezom, što ju je sam bio izumio, da goni dosadne muhe s bolnog onoga lica. Nakon takovih djela ljubavi ne će baš biti teško vjerovati, da sam više tê gospode iznenadio, gdje čitaju Nasljeduj Krista ili kakovu drugu pobožnu knjigu ili gdje se mole u svojim šatorima. Uz takove časnike moja je služba bila laka, i da nijesam morao vidjeti tolike patnje naših jadnih vojnika, moja bi mi služba bila podala samo utjehe«.

Čitatelj je jamačno po nekim crtama pričanja Mermillodova razabrao milu sliku de Sonisovu.

[1] Bayard, vitez bez straha i prigovora (le chevalier sans peur et sans reproche), glasovit junak francuski, koji je služio Ljudevita XII. Lamé Fleury piše o njemu: »Izvan bojnoga polja, na kojem mu bijaše, činilo se, prirođena lavska srčanost, bio je Bayard blag i bezazlen kô janje«.

Jedan od onih časnika, koji su vršili službu milosrdnicâ, bijaše mladi odlični časnik Chabert de Lans, »čovjek divan, vojnik savršen, gorljiv kršćanin«. Između njega i de Sonisa nastade odnošaj sličan onomu među sinom i ocem. Chabert bi ga vrlo često pratio, kad bi pohađao bolesnike, i pomagao mu, a de Sonis bi se za nj brinuo očinskom skrbi. »Za cijele ekspedicije bijaše taj čovjek Božji«, pričao je Chabert, »anđeo čuvar svoga mladoga druga, koji ga ne će nikad zaboraviti«.

Kad je taj mladi časnik god. 70. bio pozvan na Rajnu, pričao je zaručnici svojoj uoči polaska svoga, kako ga je dragi Bog malne čudesno sačuvao u Maroku, zato neka se ne boji. Kako je štovao i ljubio de Sonisa, i nehote mu dođe na um krasan njegov izgled i zato će zaručnici svojoj: »Časnik neki, stariji od mene za više godina, koji je zapravo zaboravljen u Africi, jest svetac pod uniformom. Ime mu je de Sonis. Oženjen je veoma kršćanski; to vam je obitelj savršena. Hoćete li, mila vjerenice moja, da ih uzmemo za uzor i da se ljubimo kô oni?« Za opsade Metza umrije Chabert od rane, što ju je zadobio u bici kod Bornya.

Nakon što je vojška proboravila nekoliko dana kod Ain-Taforalta, stane se vraćati. Naprijed će poći konjaništvo. Montalembert zaželi s konjaništvom otići. S divskom snagom volje zajaše on više mrtav nego živ konja, no nije se mogao na njemu uzdržati nego samo jedan sât, a onda morade sjesti u kakolet, stoličicu s jedne i druge strane sedla.

Dne 6. studenoga bilo je konjaništvo u Sidi-Muhamedu, 7. u Ain-Tinzyu, 8. u Sidi-Musaben Abd-Allahu, a dne 9. studenoga u Islyu, gdje su Francuzi nazad petnaest godina (1844.) pobijedili. Tu nađoše bistre hladne vode, koje već davno nijesu okusili. Sutradan dne 10. studenoga priredila se velika svečanost u spomen pobjede pod generalom Bugeaudom: igrale se junačke igre, palili se vatrometi, glazba svirala, pjesma se orila, a na velikoj gozbi redala se zdravica za zdravicom.

Montalembert bio je tako oslabio, da ga je trebalo otpremiti u bolnicu lalla-magnijsku, koja nije bila daleko. Prije nego će pukovnika odnijeti, sakupe se svi časnici prve pukovnije kod njega: sjedio je na kakoletu, smrt mu već utisla svoje crte u

lice. Časnici redom pristupali k njemu i rukovali se s njim, de Sonisa zagrli. Svima navirahu suze na oči. Napokon bilo se rastati. Pukovnika pratio časnik Béchet. Kad je opazio, da su oko njega Arapi, obuze ga strava: umišljao si, da su to neprijatelji, i stao moliti, neka ga ne ostave u njihovim rukama. Kad mu rekoše, da je to njihov gum,[1] koji će ih pratiti u bolnicu, umiri se.

Na žalost bolnica bijaše tako puna, te ga moradoše smjestiti u nekakvoj krčmi, a sutradan naći će se koje zgodnije mjesto. Ali sutradan ne doživje taj plemeniti patnik. U noći pozva ženu i djecu svoju, potom zaplaka. Upokoji se ljubeći propelo i često se puta prekrsti govoreći: »Ufam se, da će me Bog pomilovati«. Zatim zadrijema. O. Mermillod, koji je tada ušao, ne usudi se prekidati njegova počinka: bio je posljednji počinak. Primicao se 11. dan studenoga, kad pukovnik Artur de Montalembert blago preminu — možemo zaista ovaj put reći — u Gospodu, koji mu je nakon dobroga boja, što ga je bio, podao sigurno vijenac pravde.

Kad je ostala vojska prispjela u Lalla-Magniju, saznade sa žalošću, da ga već nije među živima.

Kolona je izgubila mnogo vojnika, četvrtina je podlegla kugi. Novine su umjele na lijep način iskriviti istinu, pa zato se u Francuskoj samo malo govorilo o silnim gubicima, a mnogo o dosta čednom uspjehu cijele te maročke ekspedicije.

Caru Napoleonu, koji je tada boravio u dvoru compiègneskom, budu predane dvije otete zastave i puno svakojakoga oružja.

Jedno svakako stoji: vojska je francuska dokazala, da je u njoj žive vjere, a kako znamo, još se to hvala Bogu može donekle i danas kazati; broj je katoličkih časnika upravo zamjeran; a kako su se mnogi lijepo ponijeli u onom ljutom protivucrkvenom boju francuskom, živo nam je svima u pameti.

Osobito se sjajila u kušnjama, što su bile zadesile kolonu Martimpreyevu u Africi, pojava de Sonisova, pak onda nije ni čudo, što su ga svi upravo poštivali. A kad bi de Sonis dne

[1] Gum (franc. goum) jest odio vojnika, što ga svako arapsko pleme daje francuskoj vojsci.

13. studenoga imenovan šefom eskadronskim u 2. pukovniji spahija,[1] bila je opća radost u cijeloj dojakošnoj pukovniji njegovoj.

Mjesec dana iza njegova promaknuća nalazimo Sonisa u Castresu na dopustu. Tu će on u kolu svojih milih proboraviti tri mjeseca i naužiti se mira, što ga je doista nakon tolikih patnja zaslužio.

Dne 10. veljače pisa odavle prijatelju de Sèzeu list, koji odiše čednošću i ljubavlju spram Boga i obitelji:

Premili Louisu!

Koliko li je toga prohujilo nada mnom, otkad sam Ti posljednji put pisao! Uzastopce sam bio u dva rata u Italiji i Maroku, i pošto sam malo ne čudom umakao sigurnoj smrti, svršilo se sve tim, da sam dobio krst počasne legije i postao eskadronski šef u drugoj spahijskoj pukovniji.

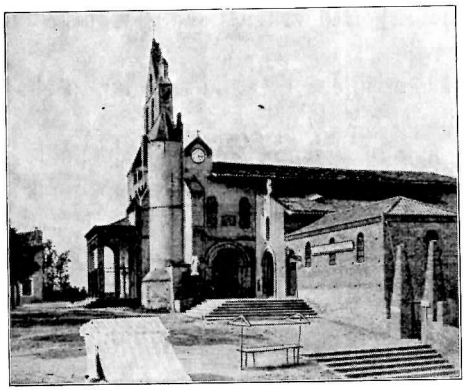

Pibrac: Zavjetna crkva sv. Germane.

Ne treba da Ti kazujem, prijatelju dragi, o sreći, što opet smjedoh zagrliti ženu i dragu djecu svoju, od kojih sam bio rastavljen više od godinu dana. Ja sam toj miloj maloj obitelji uzrokovao mnogo briga i jada; tâ u kolikim sam se opasnostima nalazio! Bog me je sačuvao za ovu dragu djecu, koju ću ja, ako Bog da, odgojiti za njega. Sretna li mene, da Te mogu naći u Bloisu! Zagrlio bih Te i ispričao sve one milosti, koje mi je udijelio Bog za one dvije velike borbe, u kojima sa pribivao«.

Sreću mu je mutilo samo to, što je revolucija sve bjesnije navaljivala na papinsku državu. I u samoj Francuskoj sputaše

[1] Spahije (spahis) su arapski konjanici u francuskoj službi.

neprijatelji Crkve ruke katolicima, te ne smjedoše ni braniti u javnosti nezavisnost papinu. L' Univers bi zaplijenen, što je uzeo braniti papu. De Sonisu se to vrlo na žao dalo. »Da nijesam otac«, piše, »već bih bio u Rimu. Ali Bog ne će ostaviti Crkve svoje; potrebno je, da nam vjera bude na visini sadašnjih prilika«. Vrijeme dopusta upotrijebi de Sonis, da odvede svoju kćerku Mariju u zavod Sacré-Coeur u Poitiersu, a sinove Gastona i Henria u kolegij Isusovački istoga grada, u kojem su prebivale obje sestre karmelićanke. On ih pohodi, a u crkvi karmelskoj pobožno se pričesti. Obađe i Limoges i tamošnje prijatelje svoje, potom zaputi na proštenje u Pibrac na čast blažene Germane Cousin. Kako dragi Bog daje na prošteništima osobite milosti, ćutje i naš pobožni hodočasnik neobičnu utjehu kod svete pričesti, što ju je primio u maloj onoj crkvici.

Međuto isteklo vrijeme dopusta, a Sonisu bilo poći k drugoj spahijskoj pukovniji, koja je tada bila u Maskari.

Oprosti se sa svojima, koji će skoro poći za njim u Afriku, i ukrca se 15. ožujka u Marseilleu.

Glava VI.

Okružni zapovjednik u Tenezu i Laguatu.

(1860—1861.)

Uoči Josipova iskrca se de Sonis u Oranu i skoro krene u Maskaru. Ne prođe ni dvadeset dana, kad bi imenovan okružnim zapovjednikom u Tenezu. O tom imenovanju pisa prijatelju de Sèzeu: »Sa svojom novom službom vrlo sam zadovoljan. Ja je držim kao za kakvo promaknuće, jer se mogu smatrati vrhovnom glavom okružja, kojim zapovijedam i upravljam, baš kao što upravlja general subdivizijom. Ovisim samo o svojem generalu i stoga se nalazim na višem vidiku nego u pukovniji. Mogao bih se dakle lako okoristiti ovim položajem za budućnost svoju«. U drugom listu čitamo: »Napokon ja sam prva osoba ovoga kraja, pa da nijesam kršćanin, bilo bi koješta, što bi godilo sebeznalosti mojoj, premda moje okružje, koje je veće od nekoliko okružja (département) francuskih, nije baš jako naseljeno«.

Na početku travnja vrati se Sonis u Oran i odavle stigne morem u Tenez. »Tenez je«, piše, »milovan gradić; položaj mu je slikovit, a okolica upravo divna. Podneblje je veoma zdravo, bolesti rijetke, a sve je to za jednog oca preznamenito. Našao sam ovdje krasan stan, za koji ne moram ništa platiti, a još će ga k tomu država lijepo urediti i snabdjeti pokućstvom, a time mi kud i kamo više vrijedi, kako ćeš lako dokučiti. Nadam se dakle, da će mojoj ženi biti ovdje sasvim lijepo, a to je sve, što želim. Gdjekad me znade zanijeti misao, da ću može biti ovdje probaviti koju godinicu u kolu porodice svoje... Mili moj Louisu, što većma starim, to mi više prianja duša uz našu svetu vjeru, koja me je tako božanski uzdržala u svim

mojim nevoljama. Još nijesam doduše ništa veliko učinio za dragoga Boga, ali kad nije bilo ništa veće, a ono sam barem živo nastojao oko napretka na putu svetosti. Toliko se ljúdî zavjerilo protiv našega božanskoga Učitelja i svete Crkve njegove. Zar se ne moramo uz njega priljubiti s istim žarom, s kojim ga mrze? Mržnja ova neka bude mjerilo naše ljubavi! O da može kojom srećom ovo mjerilo zadovoljiti i pomiriti Srce Isusovo!...

»Dragi pobratime, ja Ti svaki dan ćutim sve veću bol rad onoga, što čitam u novinama. Nesretna Italija, zbog nje vrije čitava Evropa. Kolika sljepota! kakova urota protiv istine i općeg uvjerenja! Oh, da ne moram Bogu odgovarati za život svoj, za odgoj i budućnost djece svoje, da nije draga moja žena privezala svoju kob o moju, daleko bih ja bio odavle! Kolika bi to po me sreća bila, da mogu svojom desnicom služiti svetomu Petru! Ako se ičijoj smrti zavidjeti može, a ono se može jamačno smrti onih, koji su pali u svetom ratu ostavivši domovinu i obitelji, da podupru ono prijestolje, što je još jedino vrijedno suverenog veličanstva, posljednje utočište istine na toj zemlji, koja više no igda robuje zabludi i nepravdi! Ali treba da umirim srce svoje, koje bije — vaj — odveć jako. Svakomu svoja dužnost, a živa je istina, da Bog ne dopušta, da sami sebi odaberemo svoj križ«.

Oaza.

De Sonis je začudo sigurnim pogledom naslućivao, što se doista dogodilo. Oslobođenje Italije i njezino ujedinjenje bio je početak propasti papinske države. Slobodni zidari, koji i danas više utječu u javni život, nego se gdjekojima čini, bijahu u svojim sjednicima odlučili, da ima papinska država pasti, i taj

se čas brzo približavao, ma da i jest Cavour godine 1859. odvratio radikalce od njihova nauma, da se otme papi sve do baštine svetoga Petra. Ta je imala tada kojih 750.000 žitelja, dok je pučanstvo cijele papinske države (1859.) iznosilo koja dva milijuna.

Silno ogorčenje zahvati sav koliki katolički svijet, i stotinama hrlili katolici svakoga staleža, mladići i muževi, u Rim pod papinsku zastavu, da se uz nju bore za čast i slobodu vrhovnoga poglavice crkvenoga, namjesnika Isusa Krista.

Jedan list de Sonisov pisan 29. travnja 1860. prijatelju Lamyu de la Chapelle jest kanoti odjek onoga svetoga zanosa.

»Zacijelo slutiš, kolika mi bol kinji dušu. Ozbiljno se pitah, ne zove li me dužnost pod stijeg Pija IX. Ako se uopće štogoderce razumijem u plemenito umijeće vojničko, ako sam uopće uz sinove Francuske, koja je nekoć bila tako kršćanska, nešto od ratnih tajna naučio, ako sam navikô taborskom životu, puščanom prahu i rici topova i igri pušaka, pa ako Bog dopusti, da srce moje, koje tuče za njega, ne bije jače ondje nego inače, kako bih ja, ponoseći se tim malim uspjehom sretan bio u službi namjesnika Isusova! Ako u ratu ljudi postaju veliki, ako se čovjek ponosi imenom kršćanskim, što ga treba nositi kao junak u ove velike ratne dane, kako ne mora ovo junaštvo — koje je naša baština — kud i kamo sjajnije zasjati u službi stvari, od koje nit ima niti je ikad bilo plemenitije! Čini mi se, da se sin prometne divskim junakom, kada mu je braniti oca, na koga su nedostojno navalili ili ga uvrijedili.

»Nekoliko šačica Francuza moglo je zakrčiti put onim razbojnicima. Još nedavno izvrgnuo sam se bio smrti nebrojeno puta, da pomognem stvari tako kukavnoj, a gle sada sam ovdje kô prikovan! Ah, ja razumijem dobro La Moricièra, to je plemenit junak. Ne poznam njegovih vojnika, ali pod vrlim su vodstvom; revolucijonarci to dobro znadu«.

De Sonis zavidio onima, koji su mogli bez zapreke pohitjeti na obranu pape, a u dnu duše tinjala iskrica nade, e će i njega jednom zapasti sreća, da se bori za najpravedniju stvar. »Nepravda«, piše u jednom listu, »napreduje tako hrlo i za

kratko vrijeme prevaljuje tolik put, da ja ne znam, šta li će još biti . . ., ja čekam«.

Iz istoga lista doznajemo još nešto, naime čega se on najviše bojao za svoju djecu. »Bog me je učinio ocem obitelji i to obitelji, koju ljubim toliko, da sav zadršćem od straha, kad pomislim, da bih ostavio za sobom sirote izvrgnute otrovu bezbožnosti, kojim je zadojen naš vijek. Uvjeren sam, da mi je dužnost ovu djecu dovesti do muževnoga doba, da ravnam koracima njihovim u tim tako teškim kušnjama i da ih napokon vidim čvrste i stalne«.

Žalosno je i prežalosno, na što se obično u otmenijih obitelji kod uzgoja najviše pazi. Mukom mimolazim tašto nastojanje i ispraznu brigu većine matera, kojima je glavno to, da priprave kćerku za »dobru partiju«, a hoće li joj kćerka biti prava kršćanska majka, to »čudno« pitanje ne dolazi im ni na um, tko će se za takovo što brinuti. — Za sina je obično najvažnije, da bar kako tako izobrazi um, nauči salonsko vladanje i potom dobije »masnu službu«. Većina otaca gotovo se ne brine za dušu, za značaj, samo nek nije spolja zamjere, to je dosta, kao da čovjek nije više nego cirkuski pudel, koji si svojom okretnošću i majmunskim vladanjem služi svoju svagdašnju hranu.

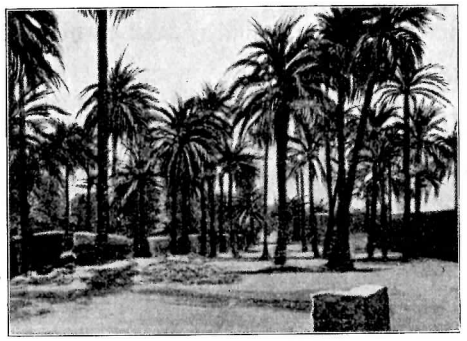

Nasada palama.

Kako visoko stoji nad tim tisućama taj kapetan, koji kod uzgoja djece svoje tako svijesno i jasno teži za onim, što čovjeka najvećma resi, a to je plemenit značaj u kršćanskom ruhu. Ne plaši njega vremenita nesreća djece njegove, ali on drhće, kad pomisli, da bi tu milu djecu njegovu mogao okužiti dah grijeha.

Netko je jednom rekao, da nema ništa ljepše od djeteta,

kad se Bogu moli. No meni se čini, da je nešto još ljepše na zemlji: muž, vojnik, kad se moli Bogu za djecu svoju.

Iz jednoga lista de Sonisova vadimo ovo: »Što se više primiče kraj žića moga, to se većma otkidam od svih dobara, što mogu privezati čovjeka o zemlju. Što se tiče onih, koje ja ljubim — a Ti ih znaš — ne vidim ništa, što bi me u tom moglo toliko žalostiti; vjera mi kaže, da se ne ću od njih rastati, jer su i oni vjerna djeca istoga Oca, kojemu je tako dobro služiti ovdje dolje. Ja ga dakle molim, neka uspiri u ovim mladim srcima ovu vatru ljubavi, koja ne bukti nikada dosta. Jutrom i večerom mećem svu svoju dječicu do nogu Gospodina našega, i kad bi ih on uzeo u službu svoju, bio bih veoma sretan . . . . . U grob bih svoj legao pjevajući sav blažen (sa Simeonom) Nunc dimittis — Sad otpuštaš s mirom slugu svojega, Gospodine!«

Tako se rastati s djecom svojom i ćutjeti još sreću u takovu rastanku, može samo duša, koja je skroz proniknuta vječnim istinama i gleda zemlju i život ljudski sa nebeskog, jedino pravog stanovišta.

Iz ove godine sačuvao nam se još jedan prekrasan list, što ga je pisao svom desetgodišnjem sinu Gastonu, koji je sa mlađim bratom učio u Isusovačkom kolegiju u Poitiersu. U istom je gradu kod Sacré-Coeura bila i kćerka njegova Marija. Francuzi uopće više upotrebljavaju vi nego to mi običajemo; nama je poznato već otprije, kako je de Sonis želio, da se u njegovoj obitelji upotrebljava uvijek vi, pače je on, kakomo vidi u slijedećem listu, i svojoj djeci govorio vi. Bio to izraz duboka poštovanja spram djeteta, u kojem prebiva Duh Sveti. »Je li potrebno, dragi moj Gastone, da Vam kažem, da neprestano mislim na vas troje? Misao na vas ne ostavlja me nikad; osobito ujutro i uveče, kad kleknem, da se Bogu pomolim, jedva mogu ustati, toliko mu imam o vama reći.

»Kada kažem vi, dragi sinko, onda govorim i o Mariji i o našem malom Henriu; Vi znadete, da imadete jednako mjesto u srcu oca svojega i majke svoje. Ali kad mi se misao zaustavi na Vama napose, onda budne nekud ozbiljnija, jer ja onda mislim na ono, što ste mi povjerili o svojoj budućnosti.

I ako ne dajem Vašim riječima veće cijene, nego ju one prema dobi Vašoj imadu, opet vidim tude, da je Vaša dužnost poraditi oko toga, e ne bude nesuglasja između vladanja Vašega i njih, nego da postanete pobožni i čisti kô anđeo i marljivi kao božansko dijete nazaretsko, kojemu hoćete da služite.

»Sretan li ću biti, predragi moj Gastone, ako mi mognu poitierski oci javiti, da ste najpobožnije dijete od svega razreda! A uopće kako je lako i slatko ljubiti Boga! Vi nemate drugoga posla, nego dobro upamtiti i duboko si usjeći u dušu ono, što Vam se bude kazivalo iz žića Gospodina našega Isusa Krista, a napose o mukama njegovim za nas.

»Odsada priviknite tomu, da se molite iz dna srca svoga, a ne samo usnama. Ne valja se šaliti s Bogom: to donosi nesreću.

»Obećaste mi, da ćete se svake večeri prije počinka nešto moliti na moju nakanu do nogu propela, koje Vam je poklonila Vaša tetka. Dobro dakle, želim, da se ovako za me molite: Moj Bože, učini, da te moj otac ljubi svaki dan sve više! — Ovo će nekoliko riječi mnogo kazati Srcu Isusovom.

»Za sebe, sinko, molit ćete prečistu Djevicu, da sačuvate vazda krsnu nevinost. Izmolite od njezina materinskoga srca milost čistoće. Čistoća ključ je nebeski: Blago čistima srcem, jer će Boga vidjeti!

»Bdijte, molim Vas, nad mojim malim Henriom: Vi ste mu najstariji brat i kanoti mali otac. Svjetujte ga i putite, budite mu zaštitnik, brinite se, da se druži samo s valjanom i kršćanskom djecom . . . S Bogom, predragi Gastone, ja Vas blagosiljem i grlim od svega srca i sve vas stavljam u božansko Srce Isusovo, Vas, Henria i Mariju.«

Na početku svibnja prispiju u Tenez žena mu i najmlađa djeca. Službu svoju u zemlji nekršćanskoj smatrao je nekom vršću apostolata, što mu ga je Providnost, premda nevrijednu — kako govoraše — namijenila. Valjalo je uljuđivati i prosvjetljivati narode, što si ih je Francuska u gornjoj Africi podvrgla.

Kako je de Sonis bio vješt arapskom jeziku, brzo se s narodom sprijatelji i stane se s uspjehom baviti njegovim probitkom. On je taj narod ljubio videći, kako je lijepih svojstva u njega. Za taj uljudbeni posao osjećao je veliku volju, a

dao se na nj s onom požrtvovnošću i savjesnošću, kojom se vazda u svemu odlikovao. Da vidi, koji jadi tište pojedina plemena, on bi često zalazio među njih, pohađao poglavice i s njima vijećao.

U kraju, kojim je de Sonis upravljao, prebivaju većinom arapska plemena. Gradova nema nego jedan imenom Mazuna, koji se smjestio u lijepoj dolini, što ju natapaju bistri potočići; ostali narod stanuje po šatorima. De Sonis bi najedamput osvanuo među tim nomadima jašući na vatrenu konju, a pratili bi ga afrički vojnici (gum). Arapi se čudom čudili, kako on lijepo govori njihovim jezikom; a najviše bi ih zadivilo, kad bi on njih stao onako dobrohotno pitati, koje su im potrebe i nevolje, a kad istom upoznaše nesebičnost de Sonisovu, ne mogoše na ino, nego da toga čudnoga tuđinca zavole. Još je nečim taj tuđinac nadilazio ostale »Franke«: on se nije stidio svoje »roumiske« (rimske) vjere, nego bez straha govorio krunicu, postio i jutrom i večerom klečeći se molio. Zgledavši se među sobom rekli bi gdjekoji: »Imat ćemo dobra zapovjednika (iraraf Rebbi), on priznaje moć Božju«.

Međutim zbude se velika promjena u upravi Algira: carskom odlukom od 24. studenoga 1860. bude algirsko ministarstvo ukinuto, a uprava predana vojničkoj oblasti. Maršal Pélissier[1] bi imenovan namjesnikom, a general de Martimprey postavljen na čelo političkim poslovima. Slijedila su dakle mnoga premještenja, pa tako bude i naš Sonis premješten i to u Laguat kao okružni zapovjednik. Danas se stere francuski posjed algirski daleko niže Laguata, no u ono vrijeme nalazio se grad Laguat po prilici na granici prema Sahari. Bio je dakle jako izvrgnut navalama slobodnih plemena arapskih. De Sonisu bilo kao vojniku drago, što se stariji u njega pouzdavaju povjeravajući mu tako znatno mjesto. On se ukrca s obitelju u Tenezu, sretno prispiju u Algir a odavle krenu kopnom u Laguat. Trebalo je prevaliti do Laguata put od kakvih 115 milja. Od Algira do Bogara išlo se lako, ali od ovog potonjega mjesta put

[1] Maršal Pélissier odlikovao se u krimskom ratu. Francuzi pod njegovim vodstvom uđoše prvi u Sevastopol nakon 350 dana opsade. Pélissier bude imenovan vojvodom Malakovskim.

bio veoma loš. Mimo to nije bilo vode, sve gotovo sama pustoš, a sunce žestoko pripicalo.

Sretni su bili, kad bi se namjerili na koju kukavnu krčmicu francusku. Jadan li je bio život na tako zabitnu mjestu u pustinji! De Sonisu bilo tih ljudi žao, no još mu se više dalo na žao, što nigdje nije našao kakav veći trag kršćanstva. Samo se jednom desi na veliko čudo našim putnicima, te u nekakvoj karavanskoj postaji nađoše negdje u zakutku malu bogomolju, što si ju je bila vlasnica one postaje uredila. Bilo unutra i nešto kô kakav oltarić, pred kojim bi se ona molila. Na zidove prilijepila šarene sličice vojnika. De Sonisa se ta priprosta kapelica vrlo ugodno dojmi »videći u toj pustinji barem jednu dušu, koja misli na Boga«.

Putovanje kroz onu veliku jednoličnu pustinju primicalo se kraju, Laguat je na domaku, kazivali vodiči. I zaista pri jednom zaokretu puta puče iznenada putnicima pred očima krasna oaza laguatska sa svojih 18.000 palama zasađenih gradu uokol i u njemu samomu.

Gospođa de Sonisova pripovijeda: »Prispjeli smo vrlo kasno. Bijaše jedna od onih divnih noći, kakove se mogu vidjeti tek pod južnim nebom kud i kamo prozirnijim, nego naše što je.

»Dočekaše nas s veličajnom fantazijom.[1] Gum bijaše sav na okupu, konji arapskih poglavica nosili veoma dragocjenu ormu s pokrivačima zlatom izvezenim. Iz blizine palile se puške tik pred našim konjima: s takom počasti primiše svoga novoga zapovjednika. Uz prasak pušaka i jujuškanje žena, što su se sakupile na krovovima, uđosmo u grad. Ovo sjajno inscenovanje, ove bijele kuće ističući se iz bujne zeleni, mjesečina obasjavajući šumicu paomsku — sve je to zajedno sačinjavalo zaista vilinski prizor«.

Prvi čin novoga zapovjednika bio je nešto neobično. Pohodio je prije svega i svih staru kukavnu crkvicu, koja je prije bila džamija, a potom pohodi lazariste, koji su se skrbili za nju. Kad su mu natuknuli, kako ih je svojim pohodom zastidio, jer oni takova odlikovanja ne zaslužuju, rekne im: »Kada dođem u koje mjesto, u kojem ima crkva i svećenik, onda je moj prvi pohod kod presvetoga Otajstva, a drugi kod službenika njegova.

[1] Fantazija je arapska trka na konjima uz pucanje.

Ako ima još kakova duhovna zadruga, onda pohodim nju. Nitko mi ne može zamjeriti, što većma poštujem Boga nego ljude, i zamjenike njegove više nego svjetovne oblasti.«

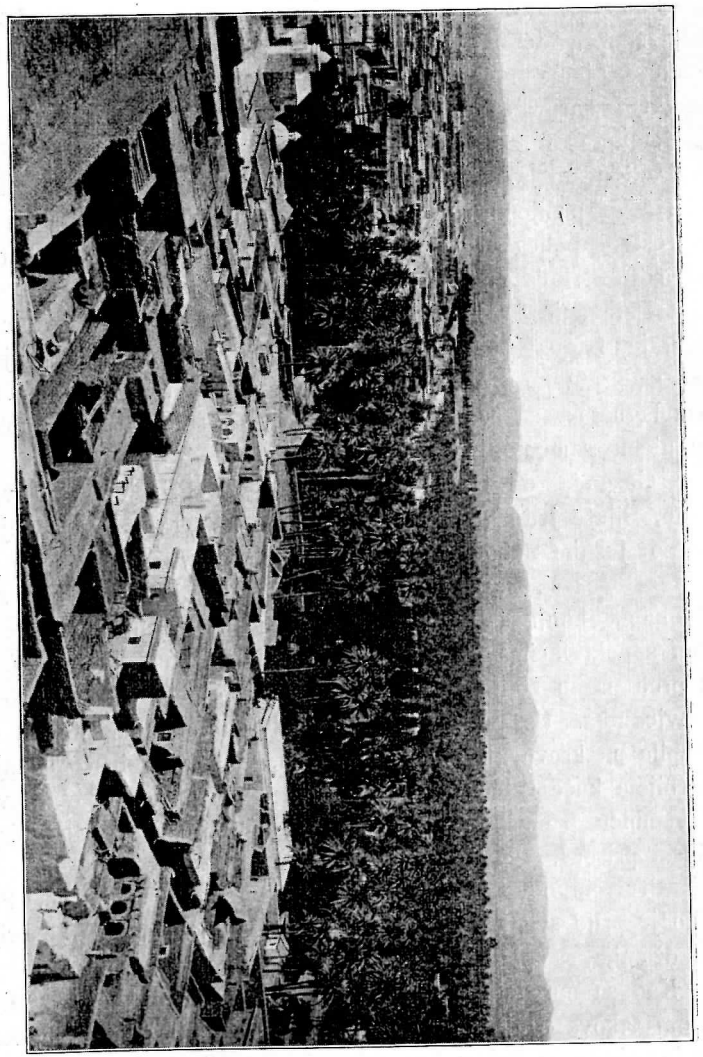

Laguat

Stan bio jako lijep i udoban: građen je bio od opeke, imao je ravan krov, izvana galerije, s kojih je pukao vidik

daleko onamo na ravnicu i pustinju. De Sonisu se činilo, da je stan njegov prema crkvi odveć lijep; bilo ga je stid, što ima ljepši stan nego dragi Spasitelj.

Da malko ogledamo novo obitavalište Sonisovo. Laguat broji s posadom kojih 5.500 stanovnika, a dandanas je spojen s glavnim gradom Algirom lijepom cestom. Milovidni se gradić lijepo smjestio u bujnoj zeleni. Prvi su ga put zauzeli Francuzi god. 1844., a god. 1852. nanovo ga osvojio maršal Pélissier nakon krvavog boja, u kojem je zaglavilo više od 1.200 Arapa. Odsada ostade Laguat u francuskim rukama do danas, pa se dosta lijepo razvio osobito kao tržište.

Kako su se onamošnja plemena samo naoko pokorila, a u drugu ruku Laguat ležao na domaku slobodne Sahare, htjelo se za upravu mnogo vještine i opreznosti. De Sonis bio je treći upravitelj laguatskoga okružja. Čujmo, što piše o njemu jedan časnik onoga vremena. »Izbor nije mogao biti bolji. Kako je bio Sonis čovjek pobožan, morali su ga štovati oni, što su videći bezbožnost naših časnika nazivali časnike psi, pasji skotovi! Kelb-ben-Kelb. Umio je dobro arapski govoriti i stane općiti sa starosjediocima; neporočan i nesebičan kô malo tko podizao je čast francusku postupanjem, s kojega ne treba da od stida poniknemo. Napokon mogao je on, čovjek oženjen i otac brojne obitelji, zalaziti skupa sa ženom svojom u šatore onih, kojima se gadila pokvarenost velikoga broja naših. Njegovo neustrašivo, viteško junaštvo ne ću da spominjem, tà to je narodno naše svojstvo.«

Okružni zapovjednik vrlo bi često morao zajahati konja i pohitjeti čas amo, čas tamo, svuda je htio biti, da vidi, kako stvari stoje.

Poznato je, da Arapi umiju izvrsno jahati. De Sonis je i njih začarao, takav je bio jahač. Kad bi on mimo njih projurio na vilovitom svojem konju, dugo bi znali ostati na istom mjestu i gledati za njim, gdje onako lako preskakuje zapreke svake ruke. »Kao jahaču«, piše jedan očevidac, »nije mu bilo premca. Koliko sam ga puta vidio, kako je zajahao neobuzdana konja i kako preskakuje pregrade, penje se preko stijena i litica, a ne silazi s konja, dok ne bi siromašna životinja sva znojna,

rekao bih, molila milost! Zadivio je i Arape, inače tako vrsne jahače.«

Prvi put pošao je de Sonis baš u korizmi sa svojim gumom, da pregleda okružje. Kao što je vazda obdržavao crkveni post, tako ga je obdržavao i sada. Znao je doduše, da ima dosta razlogâ, zbog kojih nije dužan postiti, tâ putovanje bilo je tako mučno, opet ne htjede dati Arapima priliku, e reknu, da oni svoj ramazan bolje drže nego kršćani svoj časni post. Zato ne bi kroz dan ništa založio, a istom navečer ručao bi.

Biskup algirski bijaše tada znameniti Mgr. Pavy. Godine 1861. javi on Sonisu, da će na biskupskoj vizitaciji pohoditi i Laguat. Mjeseca travnja krene na put sa svojim generalnim vikarom Suchetom i jednim slugom. Već su se primicali Dželfi, gradu, što leži na putu od Algira u Laguat, kadli bane pred njih sav zasopljen jedan spahija i preda biskupu pismo od laguatskoga zapovjednika, koji mu javljaše, da su Arapi navalili na Dželfu i poubijali dosta naroda; kako su oni gospodari ravnice, neka ni pod koji način ne pođe dalje, on ne će da bude odgovoran za nesreću, koja bi Presvijetloga mogla zadesiti. Biskup pisa Sonisu samo ovo nekoliko riječi: »Ne ću se zaustaviti, Bog će me čuvati!« Potom će vikaru: »A šta ćete vi sada?« On odgovori: »Sequar te, quocumque ieris, Poći ću za tobom, kamogod pođeš; ali ja mislim, da će biti pametno vratiti se, ustaše su jamačno gdjegod u zasjedi. Po svoj će prilici udariti na vaša kola i otpraviti nas na drugi svijet.« — »Pa dobro«, biskup će, »putovat ćemo zajedno pa ćemo svetom Petru predati dobar putni list.«

Kako se smjeli i bogoduhi biskup nadao, Bog je doista nad njima bdio i tako stignu nakon nekoliko sati sretno u Dželfu.

Župnik dželfski, koga je bio de Sonis obavijestio o smionoj nakani biskupovoj, dočeka ga na ulazu u grad sa dva ministranta, od kojih jedan imaše zavezanu glavu, jer ga je jatagan lako ranio; bio tu i zvonar, i on zamotane glave, ozlijedilo ga puščano zrno.

Ono malo stanovnika, što se usudilo izaći iz svojih utvrđenih kuća, plakalo je od ganuća videći, u koliku je pogibelj išao njihov pastir, da njih utješi.

Čim je de Sonis čuo, da je planuo ustanak, odmah pohiti u Dželfu s odabranom četom konjanika i jašući cijelu noć stigne u osvit onamo prevalivši 36 milja. U Dželfi bijaše sve u strahu. Nekakav muslimanski propovjednik nagovorio dvjesta do trista Arapa, što su s njime išli na jedno muslimansko prošteništе, da sasijeku sve kršćane, koji se nalaze u Dželfi, to će biti djelo Bogu veoma milo. Baš je bio sajam, dakle mnogo svijeta na okupu, a oni će svoju nakanu izvršiti, kad sve pozaspe. I zaista najedanput u gluho doba noći srnu Arapi grozno urlajući iz svojih šatora i stanu klati kršćane. U Dželfi bila posada od samo 50 vojnika s jednim poručnikom. Toj četi pođe za rukom raspršiti one razbojnike. Skoro iza toga prispije i de Sonis, koji pohvata još ono nekoliko njih, što nijesu imali kada umaći. Odmah sastavi kanoti kakav ratni sud od nekoliko časnika, i poprilici desetorica onih pustaija bude osuđena na smrt i smjesta postrijeljana.

Oaza kraj Laguata.

De Sonis bojeći se, da će možda Arapi nanovo navaliti, svjetova biskupu, neka ostavi Dželfu i pođe u Laguat. Pošto je Pavy svršio pastirsku svoju službu, zaputi se u Laguat, gdje mu de Sonis pripravi krasan doček: ta ovo je bilo prvi put, što je biskup pohodio Laguat.

Ljepota oaze svega ga začara, osobito one divne palme. Sâm od sebe nada mu se predmet propovijedi: *Justus ut palma florebit, Pravednik cvjetat će poput palme.* Među ostalim reče vojnicima, da on dolazi k njima kao biskup i kao križar. Križarska vojna, koju on misli, jest osvojenje one pustinje, oni neka

budu zastavnici u toj vojsci, neka budu kanoti trublje evanđeoske u svoj kolikoj Africi. Bog nam je, govoraše, otvorio vrata samo zato.

Pavy je bio još istoga dana rekao de Sonisu, kad je dao smaknuti onu desetoricu Arapa: «Gospodine zapovjedniče, smionu igru zaigraste«. »Znam ja to, Presvijetli«, odgovori de Sonis, »ali ja poznam Arape: da nijesam bjesnio danas, oni bi nanovo počeli sutra. Pitao sam savjest svoju, dužnost mi je čuvati dobre strahujući zle«.

De Sonis je dakako namah obavijestio Pélissiera, što je i kako je sve bilo. Maršal Pélissier bio je uvjeren, da je trebalo tako postupati; tâ sâm je god. 1845. na grozan način pogubio preko jedanaest stotina Arapa: on dade pred špiljama, kamo se bijahu Arapi utekli, naložiti velike vatre i tako izgiboše od dima svi do jednoga. Ali ovaj put digoše novine silnu viku iskrivljujući događaj, kako to obično biva, kad se o čem iz velike daljine strastveno piše. Pélissier dakle bojeći se za sebe svrgne de Sonisa sa službe i pošalje ga k njegovoj pukovniji u Maskaru.

De Sonis nije stao rogoboriti na svojega poglavara, ma da mu i jest krivo uradio, samo reče, da je to doduše očekivao, ali opet sad istom osjeća, kako je to gorko. »Ova gospoda u Algiru ipak znadu, da ja običajem putovati o svom trošku».

Da su laguatski Arapi žalili za njim, ne treba ni spominjati. Za ono šest mjeseci, što im je bio zapovjednik, svi su ga bili zavoljeli, može se reći, kô nikoga odslije.

On se vrati s porodicom u Algir. Kad su ga prijatelji nagovarali, neka zatraži audijenciju u namjesnika, ne htjede nikako da na to pristane, nego reče: »Vojniku je slušati bez prigovora«.

U Algiru ukrca se za Oran, otklen prispije sretno u Maskaru, gdje mu žena rodi kćerku na samu svetkovinu Naše Gospe Karmelske (16. srpnja). Djetetu nadjenuše na krštenju ime Marta Karmel. Ta je utjeha blažila donekle bol, što ju je osjećao s nepravedna postupanja. Jedan list, što ga je pisao u ovo vrijeme o. Fessardu, komu je povjeravao duševnost svoju, otkriva nam, kako je on podnosio i taj križ. «Istina je, velečasni

moj oče, da je moj život bio i jest pomiješan mnogim kušnjama, no ujedno moram priznati, da mi Bog dragi nikad nije uskratio milost, da ih svladam; jest, Isus, Gospodin naš, presveta Majka njegova i sv. Josip uvijek su mi se na čudesan način našli u u pomoći, njima običajem povjeriti sve nevolje svoje.

»S ljudskoga gledišta moj je život zamršeno pitanje, budućnost mi se moja čini mračna. Kao kršćaninu srce mi je spokojno, ja počivam na srcu Gospodina, koji zapovijeda moru i vjetrovima.

»Nešto sam zabrinut poradi oluje, koje se znaci viđaju na političkom obzoru. Revoluciju u dnu svoje duše prezirem; njezini se valovi sveđer dižu pa će nas može biti odnijeti . . ., no i to će biti na sve veću slavu Božju. Ta nas misao može tješiti videći, kako revolucija napreduje na užas onima, koji ne znaju za sreću kršćanstva.

»Preporučam se Vašim molitvama, one će mi biti, čvrsto sam uvjeren, jaka pomoć, da nastavim put života svojega sve se više priljubljujući uz božanski znak svetoga križa, zastavu sviju nas«.

Dolazak de Sonisov sve je iznenadio, a kad su časnici začuli, zašto je onako nedostojno svrgnut s časti, zavlada opće ogorčenje, naročito u njegovoj pukovniji. Tâ svak je znao, da nama čestitijeg i neporočnijeg časnika od njega; on je sâm mogao reći: »Neka pretraže moju prtljagu, ne će naći ništa drugo, nego što sam sa sobom ponio u Laguat«. Govorilo se, da se takav postupak protivi običaju algirskom, da je on sasvim pravo radio; ta koliki su zapovjednici i predstojnici slično radili, pa ih ne samo nijesu zato kaznili, nego još pohvalili; a Sonisovo je postupanje bilo, govorahu, baš onakovo, kakovo treba da bude na onoj dalekoj i nemirnoj granici. Maršal je sve to jamačno čuo, jer su časnici bez ikakva straha davali oduška negodovanju svojem, i tako se napokon nađe u neprilici, osjećajući, da je nepravdu nanio tako zaslužnu časniku.

De Sonis je međutim mirno vršio svoje dužnosti, kao da se ništa dogodilo nije, no kako se god namjesnik za nj zanimao i za nj pitao, ništa ga ne mogaše sklonuti, da izađe iz svoje smjerne rezerve. Pače, kad ga jednom Pélissier pozva

na sijelo, odgovori zahvaljujući, da će doći, kad dobije za to nalog.

Takav samostalan i ujedno poslušan značaj zadivi ga i on položi oružje. Dade ga k sebi pozvati, a kad de Sonis uđe u njegovu sobu, reče: »Zaboravimo, gospodine zapovjedniče, što se dogodilo, vi ste muž od dužnosti«, i pruži mu ruku. — Ne potraja dugo, a de Sonis bude imenovan zapovjednikom u u okružju saidskom.

Glava VII.

Okružni zapovjednik u Saidi.

(1862.—1865.)

Grad Saida, središte istoimenoga okružja, osnovan je godine 1854. Nalazi se na jugu od Maskare uz željeznicu, koja ide od Orana dalje na jug.

»Mi smo tu«, piše gđa de Sonisova, »stanovali gotovo u potpunoj zabiti, samo kadšto vidjeli bismo časnika od arapskih poslova i župnika g. Lacombea, kojemu je Albert svaki dan dvorio kod mise. Bili smo tako sretni, te nas je pohodio presvijetli g. Pavy, koji je onamo došao, da dijeli sv. potvrdu«.

Nitko se nije dolasku Sonisovu toliko veselio, koliko župnik saidski. On piše: «Dolazak zapovjednika i obitelji njegove u Saidu bijaše za moju župu kao zora vjerskoga uskrsnuća, a to je baš i trebalo. Ja sam to mogao slutiti već onda, kad sam se spremao k njemu u pohode, a viteški me eskadronski šef pretekao i ušao u moj stan: »Htio sam vas preteći«, reče, »kako to treba, jer ste vi svećenik, namjesnik Božji«. Sutradan rano ujutru vidjeh ga na misi, kojoj će, govoraše, svaki dan pribivati, to je sreća njegova. On je želio svaki se dan tamo pričestiti, ali morao sam uzeti u obzir podrugljivi i raskalašeni duh, koji mi je bio na žalost i previše poznat, pa sam zato mislio, da će biti bolje, ako ograničim broj njegovih pričesti na dva ili tri puta u tjednu. Kasnije sam vazda žalio, što sam lišio tu lijepu dušu sreće i slasti česte svete pričesti i presv. Srce Isusovo svesrdna klanjanja duše, koja je bila najvećma njegova od svih, što sam ih ikada poznavao«.

Velika je moć dobroga izgleda, to vidimo i ovdje u Saidi, gdje je crkva uvijek bila gotovo prazna. Putem, što ga je bio k crkvi utr'o de Sonis, naskoro pođe dosta časnika i naselje-

nika, i na blagdane crkva bi znala biti puna. »Ovaj dobri izgled«, govoraše župnik, »proizveo je isti učinak kao jedna misija!«

Vojnici i mnogi drugi naseljenici življahu veoma razuzdano, i tima je dakako de Sonis bio trn u peti: nijesu se žacali klevete i dojavljivanja, samo da maknu s puta tog propovjednika, koji je bez riječi propovijedao gromornim glasom i korio grješni im život. Gdjekoji su mislili, da je de Sonis ovdje nastradao vršeći dužnosti kršćanske, kao što je nastradao u Laguatu vršeći dužnosti vojničke. On je znao za spletke i rovarenje svojih neprijatelja, no on je bio značaj tvrd kô mramor, govorkanje ljudsko pa i sama šteta ne bi ga mogla odvratiti, da ne teži za onim, što je mislio, da mu valja činiti.

Ista ona pravednost i čovjekoljubivost, kojom se odlikovao u Tenezu i Laguatu, pribavila mu isto poštovanje i istu ljubav svih njegovih podložnika. Pohađao bi Algirce u njihovim selima, zalazio bi u šatore ili sjeo gdjegod pod palmu i ondje sudio i slušao njihove tužbe, a dakako siromah mu je bio isto toliko kao i bogataš.

Ima dosta primjera iz njegova zapovjedništva u Saidi, kako je bio neporočan i mrzio mito. Jednoga dana javi se nekakav bogato obučen Arapin, da želi u nekom poslu govoriti sa zapovjednikom. Uvedu ga, i on stane onako slatko i medeno moljakati za nekakvu službu, za koju su se mnogi natjecali. Pošto je naveo nekoliko razloga, razgrne svoj veliki ogrtač, pokaže vrećicu punu zlatnih novaca od 5 franaka i zazveči novcem s poznatim onim smiješkom. De Sonisu uzavrije krv. Skoči sa stolca, pozove momka i dade molitelja odvesti k predstojniku arapskoga ureda, da ga zatvori petnaest dana, što je uvrijedio okružnika. Taj se čin Sonisov brzo razglasi po cijelom okružju, i svi s poštovanjem spominjali ime zapovjednikovo.

U Saidi služio u vojsci nekakav strani časnik visoka roda; jednom nije de Sonisa bilo kod kuće, pa taj časnik pomisli, sad je najbolja zgoda, da se pozabave lovom na nojeve. Takav je lov veoma zanimiv. Mnogo se Arapa sakupi na konjima i hajka otpočinje. Najprije se načini golem krug oko onoga mjesta, gdje se nalaze nojevi, i onda se ide naprijed prema središtu. Kad se već lovci na puškomet nojevima približe, stanu

na njih pucati. Ako koji nojevi umaknu iz kola u pustinju, otisnu se lovci za njima u potjeru i gone ih dotle, dok ne klone ili konj ili noj.

Taj je put poginulo mnogo konja. Onaj stranac prisili Arape, kojih su konji ostali na životu, da namaknu svojim drugovima nove konje. Ovo globljenje bilo je to nepravednije, što se šteta mogla nadoknaditi prodajom nojeva perja.

Kada se de Sonis vratio, potuže se Arapi, a on ispitavši stvar pozove onoga časnika: »Gospodine«, reći će Sonis, »evo birajte između ovoga dvoga: ili ćete sastaviti službeni istinit izvještaj, kako ste se ponijeli u toj stvari, a taj ću izvještaj ja

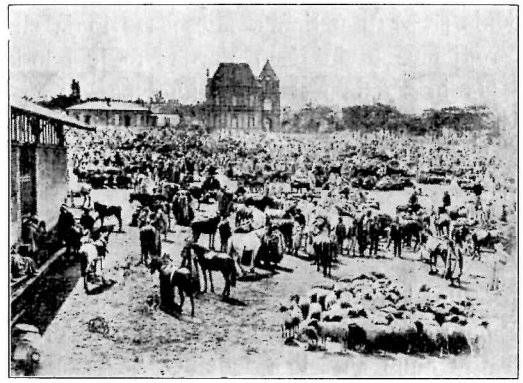

Sajam u Saidi.

glavom otpremiti generalu, ili ćete poći s mojim arapskim tumačem, koji će me zastupati, da potražite one konjanike, koje ste pozvali na onaj lov, pa ćete im ondje reći, da dolazite u moje ime i po mojem nalogu, da im platite štetu, što ste im ju učinili, pa ćete onda odmah svakomu Arapinu isplatiti cijenu poginuloga konja. Gosp. kapetane, što volite?»

Kako je god prije Arape postupak ovoga časnika ogorčio, tako ih zadivi čestitost i pravednost Sonisova. Njega su naprosto zvali »veliki svećenik Francuza» — to jest svetac i pravednik, i još dandanas živi u tamošnjem narodu uspomena na toga neobičnoga čovjeka.

Ne znam, ne će li ova knjiga dopasti rukû čovjeka, koji već odavno nije osjetio one sreće, što je ulijeva u dušu živa

zajednica s Crkvom, u kojem je možda vjera gotovo ugasla: taj će valjada podsmijevajući se čitati, što ćemo evo sada pripovjediti. Za takove ljude nije baš ova knjiga pisana.

De Sonis naime pođe u praznicima god. 1862. s obitelju u Castres, a onda u Poitiers, gdje su mu sestre živjele u samostanu karmelićanskom. Hoteći da njih troje veže ne samo krv, nego i duhovna sveza, naumi stupiti u treći red karmelski. On bude primljen i 18. listopada iste godine obuče odijelo redovničko. »Čitav svoj vijek vazda ga je nosio pod uniformom kao kakav oklop nebeski; on otpoče tada novaštvo trećoredsko radujući se, što je posinak jedne velike redovničke obitelji svete Crkve«.

De Sonis se vrati u Saidu. Mjeseca svibnja slijedeće godine 1863. rodi mu se sin Josip Marija; to je bilo kano melem za bol, što mu ju zadala smrt mlađahne još kćerce Marije Terezije, koja je bila umrla daleko od roditelja u Francuskoj.

U travnju god. 1863. bude u Parizu određeno, da će se plemena priznati za vlasnike onoga zemljišta, što ga posjeduju na stalnom obitavalištu i za koje mogu dokazati da ga uživaju od starine.

»Algir nije kolonija u pravom smislu«, pisa Napoleon Pélissieru, »nego je arapsko kraljevstvo. Starosjedioci imaju isto pravo na zaštitu moju kao i naseljenici, ja sam jednako car Arapa i Francuza«.

Među članove povjerenstva, što će poći k pojedinim plemenima, da obavi popis i diobu zemljišta, bi uzet i de Sonis. Prije no što ćemo ga na tim putovanjima pratiti, priopćit ćemo odlomak lista, što ga je pisao mjeseca srpnja Henryu Lamyu. Iz njega razabiremo, kako je ozbiljno shvaćao duhovni život i dužnosti svoje spram Boga.

»Moje žiće zaista je nešto čudno, pa se gdjekad bojim pravednosti, jer sam odveć kušao milosrđe. Bog mi je dao, da tako jasno proniknem u stvari drugoga svijeta, on me je kadšto tako jako rasvijetlio i tako mi jasno pokazao svrhu, da bih teško sagriješio, da ne pođem njegovim putem. Molite se dakle za me, divni moji prijatelji, jer jako trebam pomoći. Zavidim vam sreći, što možete u samoći praviti duhovne vježbe. Kako sam ja daleko od toga! Ja vam se bez prekida potucam po

brdima i dolinama. Pa ipak kako bi mi bilo potrebno, da mi dragi Bog dopusti, da se malko sklonem u tihu samoću i tude razmišljam o sebi samomu!«

Na početku listopada dobi de Sonis zapovijed, da pođe s povjerenstvom u Mostaganem, pomorski grad Saidi na sjever. Dne 13. listopada krene s komisijom, kojoj je bio predsjednik.

»Svetkovinu sv. Terezije«, piše sestri Tereziji od Isusa, »sproveo sam na putovanju, no ipak sam mogao ujutro pribivati svetoj misi.

»Putujući potom na konju među arapska plemena, ja sam se često mišlju prenio k vama, u onu crkvu, u kojoj sam, ima evo godina dana, primio odijelo karmelsko.

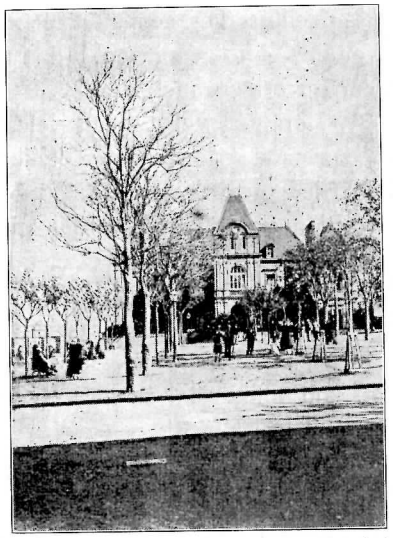

Saida: Šetalište.

»Nastanio sam se u šatoru skupa sa svojim drugovima; okolo nas sve sami Arapi, kojima moramo izmjeriti zemljišta . . . Kako ne znam potvrdo, dokle će taj naš posao trajati, nijesam smio poslati ženu u Francusku, i budući nijesam daleko od toga grada, moći ću svaku večer poći onamo večerati, a sutradan ujutro opet se primiti svog posla.

»Drugovi moji i ja radimo zajedno. Naš posao stoji u tom, da odgonećemo i sređujemo pisma arapska ili da saslušavamo dobre Beduine, koji sveđer jedno te isto kažu. To potraje do deset sati. Onda doručkujemo razgovarajući se o našim poslovima, baš kao stari vojaci, koji i ne umiju o čem drugom govoriti nego o svojim ratovima. O podne uzjašemo konje pak onda hajd među arapska plemena; s konjâ ne salazimo do šest sati i pô. Večeramo, malko se razgovaramo i onda svak sebi. Vidiš, da je kroz dan malo vremena baviti se Božjim stvarima. Tako bi i bilo, da mi on, dobri Učitelj, nije vazda na pa-

meti, i da mu srce moje, što vazda kuca za njega, ne prikazuje sva moja djela, za koja svijet doduše ne mari mnogo, ali ona su ipak dragocjena Ocu milosrđa«.

Ovaj list pisao je 3. studenoga, još su u njemu tinjala čuvstva, što ih je dan prvo — na Dušni dan — imao, i zato govoreći o vjernim mrtvima kaže:

»Ja bih rado učinio štogod za mile pokojnike, da ih utješim, rado bih punim jedrima zaplovio strujom samozataje. To će biti s milošću Božjom, ako moja lomna narav ne smalakše i moje slabašno jedro ne klone pod navalom vjetra.

»Velikim korakom stupamo smrti ususret. Već sam prevalio 38. godinu, i to je mnogo, a da i ne spominjem onoga »tata», o kojem govori evanđelje.

»Morat ću velik račun polagati Bogu. jer ja sam krmilar svoga zanata, krmilar drage lađice, koju Ti poznaješ, a koja više vrijedi nego njezin gospodar . . .

»Mnogo mislim na svoju milu dječicu; sretan ih gledam, kako se razvijaju, jedva čekam, dok poodrastu. Kakva je moja služba, ja sam više nego drugi u ruci Božjoj, pa zato mogu ta siromašna djeca svaki čas izgubiti vođu u teškim godinama svojega života. Ta bi me misao često ražalostila, da me dragi Bog, koji toliko čini za me, nije uvjerio, da me ne će u mojima nikada zapustiti.

»Vidim ih dakle s pouzdanjem gdje rastu. Već unaprijed kušam slatku radost gledajući ih u duhu, kako su se ukrcali u lađu života i u sva jedra plove prema onom velikom i jedinom cilju, kojino je Isus Krist!«

Povjerenstvo francusko radilo je već kakovih pet mjeseci, kadli plane ustanak arapski, koji malo pomalo zahvati velik dio južnoga Algira.

»Mi smo ovdje na jugu«, pisa 3. svibnja jednom Isusovcu, «sred pravoga ustanka, a to je mnogo opasnije, nego što se misli. Jedna kolona naša sasječena je; druga je morala biti dva puta krvav boj, da mogne unići u Géryville, koji su Arapi podsjedali. Izgubili smo silu momčadi i ako ne udarimo odmah kako treba, sve me je strah, da će buna buknuti na sve strane.

»Nitko ne će da jasno vidi u toj zemlji, gdje je vjera mrtva. Ne shvaća se, da je zapravo po srijedi pitanje vjersko, i

da nam Arapi nikada ne će oprostiti, što nijesmo muslimani. Mi smo se primili stvari naopako i tako postadosmo učitelji fanatizma. Mi im zidasmo džamije, kojih nijesu tražili, mi kršćani, koji nemamo crkvî.

»Evo žanjemo, što posijasmo. Ja ne uveličajem zamašaj onoga, što vidim, ali sve me nekako strah hvata, da ne bi možda Bog pustio tešku ruku svoju na jadni naš francuski narod, koji nije došao u zemlju jednog Augustina, jednog Ciprijana bez otajstvene svrhe milosrđa Božjega, a gle žalosti, taj je narod posve promašio svoju svrhu.

»Vi tamo u Francuskoj žalostite se poradi nekoliko tisuća glupih obožavatelja Renanovih; no utješila vas je jamačno pričest od šest tisuća kršćana u Notre-Dameu. Ovdje je smrtna tišina, koja čovjeka plaši. Tu nema mjesta Bogu. Ja ne znam, kako se može biti kršćanin i ne vjerovati, da mora svanuti dan, u koji će Bog ovaj narod podsjetiti, što je on.

»Krv teče u Africi u ovaj čas. Koliko duša ostavlja zemlju u žalosnu stanju! Plače se, što se tjelesa rastaju, ali nakon osamnaest vijekova kršćanstva ne misli se na duše više nego u Scipionova vremena . . . Prekosutra na Uzašašće pristupit će prvi put k svetoj pričesti moj dragi sin Henri . . . Veliku bol zadaje majci njegovoj i meni, što ne možemo pribivati toj svečanosti. Slatke li radosti, privesti svoje dijete prvi put k svetomu stolu! No Bog hoće, da je tako, neka je blagosloven, vazda blagosloven u svemu i za sve! Mi ćemo ovdje biti sjedinjeni po krvi i tijelu Božanskog Spasitelja. Unatoč moru, što nas rastavlja, mi ćemo onoga dana biti jedno, a to jedno bit će sâm Isus, Učitelj, božanski Učitelj!

»Bijedan li je taj svijet ne znajući toga! Koliki oci rastavljeni od svega, što ljube, bili bi ipak sretni, kad bi se držali ove istine! . . .

»Hoće li smrt doći, da me uzme? Bog to znade, ništa se ne događa bez njegova dopuštenja. Moram vjerovati, ako me pozove k sebi, da će on sâm bdjeti nad milom dječicom mojom. Njegova se ruka odveć pokazala u onom, što se mene tiče, pa bih sagriješio, da posumnjam o njegovoj providnosti«.

15. lipnja zadesi ga velika žalost: umre mu mala Marta Karmel, koju on nazivlje »biserom obitelji«. »Hoću da idem u

nebo«, reče mala umirući. Izdahnula je izgovarajući ime majke i upirući očice u raspelo, što je visjelo vrhu njezine postelje. Smrt ovoga djeteta osobito je Sonisa žalostila, što se vidi već po tome, što ju često u poznijim listovima spominje. U jednom kaže, da je Marta »dragi kamen u kruni, što resi glavu Naše Gospe Karmelske. Tamo teže sve misli moje. Ako suze naše padaju na zemlju, naše se oči dižu sa srcima našim: sursum corda! k nebu srca!«

Sonis bi tražio utjehe ne u bučnim zabavama i svjetskom uživanju, nego u blizini Božjoj, u razgovoru s Bogom, u što tješnjem prijateljevanju s njim, a to Bog i namjerava, kad čovjeku pošalje kakovu žalost.

»Ah moj pobratime, kako je sve taština osim služiti Bogu! Ja sam doduše nešto neznatno, osjećam to dobro, ali Bog se udostojao sve većma me k sebi pritegnuti. U njemu nalazim čitavo more utjehe, u njemu nalazim one jedine radosti, koje mogu kušati na tom svijetu. Molim ga, neka mi ništa ne bude draže od njega, i tako će me učiniti boljim, jer sve ono od nevoljne naravi prijatelja Tvoga, što Ti poznaš, preobrazit će se milošću onoga, koji će uništiti prah staroga čovjeka i stvoriti srce novo«.

Ovaj je list pisan 26. srpnja, a istoga dana ode Sonis iz Mostaganema, »da se sakrije« kako kaže »u samoću jednoga seoca na morskoj obali, gdje je mir, tišina, pogled na nedogledno more jako prijao duševnom raspoloženju njegovu«.

Tu je očutio, da Bog rastavlja samo zato, da sjedini. Na dan sv. Vinka Pavlova duša mu se kod sv. pričesti rastapala od milinja i Bog ga je dragi na osobit način rasvijetlio. Piše: »U tišini srca moga, u kojem je govorio Bog, slušao sam prekrasnih stvari o svemu, što mi ljubimo i što zaslužuje ljubav našu, o našem Božanskom Spasitelju, o presvetoj Majci njegovoj, o svecima Božjim, a između ovih o sv. Vinku Pavlovu, apostolu one ljubavi, koja je stvar tako uzvišena, da je Duh Sveti poistovjetuje s Bogom samim: Deus caritas est, Bog je ljubav. Ja sam jutros čuo sve ovo u duši svojoj, a i drugo koješta, što mi donesoše iz Limogesa vjetrići, štono zamiru na žalu, gdje stanujem . . . Dragi Henri! nema ništa na ovome svijetu, što bi bilo vrijedno, da se uza nj prilijepimo. Jedini Bog može ispuniti srce čovječje. Prionimo dakle uz Boga, i uvijek sve više prionimo uza nj!«

Čega se de Sonis bojao, to se doista dogodilo: ustanak sve većma preotimao mah: propovijedao se sveti rat, svuda grmjela bijesna vika: »Smrt tuđincu!« Kako se Francuzi nijesu nadali tolikoj buni, mnogo ih izgine i vojnika i naseljenika. Dne 29. rujna navali Si-Lala blizu šerguitskih jezera (u jugoistočnom Algiru) sa silnom konjicom na kolonu pod generalom Jolivetom, probije ju i sasiječe. Tri dana potom bi uništena jedna satnija pod Bressolesom. Arapi, što su bili uz Francuze, također su ljuto stradali. Čas je bio zaista kritičan. Mac-Mahon, koji je u mjesecu rujnu zamijenio Pélissiera, naredi odlučan boj proti ustašama. De Sonisu bijaše poći. Zato naumi ženu i djecu poslati u Francusku. Rastanak je bio težak. »Oprostismo se«, piše, »u neku ruku na grobu našega djeteta. Skupa poljubismo grobni kamen, i onda se rastadosmo, ona, da se ukrca, a ja, da krenem na jug. Srce mi pritisla tuga, ali Spasitelj dragi uzeo je jednu čest tereta«. Mnogi su bili poginuli u boju sa Arapima, stoga se de Sonis pripravi, da bude spreman, ako ga Bog pozove.

Put, kojim je eskadrona de Sonisova morala udariti, nanese ih na ono mjesto, gdje je jedna kolona (pod Beauprêtreom) izginula. Došavši onamo, uzmakne momčad od prizora, od kojega je teško zamisliti užasniji.

»Nađosmo«, piše Sonis, »sve mrtvace na njihovim mjestima; bili su postavljeni u četvorini. Ruke im bile zgrčene. Bio to grozan prizor, a ujedno velik nauk. Na nekojim vidio se još komad mesa, pa su se mogli razaznati. Drugi se opet pretvorili u mumije, tako im je sunce preustrojilo kožu«. Zadah je bio tako strašan, da se šakali i ptice grabilice nijesu usuđivale ostati uz trupla. Zapovjedilo se, da se mrtvaci pokopaju, ali nitko se ne usudi da naprijed ide. Onda prihvati de Sonis trnokop i lopatu, pođe naprijed i stane kopati jamu. Kad to ostali vide, zastide se i prionu uz posao i tako biše sahranjeni oni nesretnici. »Ali«, jada se on u jednom listu, »kako uvijek, tako i ovoga puta nije bilo svećenika u toj vojsci kršćana, da blagoslovi grob«.

Osobito se jedan mrtvac usjekao Sonisu u pamet: bio to prije elegantan mlad čovjek. »Vidio sam to tijelo, za koje se toliko skrbilo . . . ali sirota duša, što je od nje postalo? Jest, mi smo i duše, i na to treba da mislimo . . .«

»Jutros na treću nedjelju dolaska Gospodnjega (11. pros. 1864.) čitao sam za stolom svoga šatora svetu misu (iz misne knjige) i nađoh u evanđelju ove riječi, što su upravljene na velikoga preteču: »Tu quis es? Tko si ti?« Svršivši svoju molitvu ne mogoh na ino, a da ne upravim ove riječi na sebe samoga: Tko si ti? — Prenio sam se duhom u svijet beskrajan, koji otpočevši prvim dnevima djetinstva moga i prošavši kroz nesigurno doba mladosti doveo me do ovoga današnjega dana. Uvijek me nosila ruka Boga tako dobroga, da nije moći shvatiti te dobrote. Tko sam ja, te dobih toliko milosti? Tko sam ja, te se podigoh, nakon što sam toliko puta pao? Tko sam, te sam očuvan od tolikih zala, te sam zaustavljen bio u dnevima mladosti svoje na početku puta, što me vodio u ponor? Ah tko smo dakle...? Mi smo duše otkupljene krvlju božanskom; mi nijesmo samo tjelesa od mesa i blata, mi smo nešto veliko, mi smo duše besmrtne.«

De Sonisova eskadrona operovala je pod vrhovnim vodstvom generala Yusufa, operacijono središte bijaše Ain-Madhi, a u Laguatu nalazila se skladišta: u ovo potonje utvrđeno mjesto uzmaknut će vojska, bude li došlo do gusta. Ustaše nijesu navaljivali na ovaj vojni odio u velikim odjelima, nego su samo čas ovdje čas ondje svanuli, brzo izmetnuli puške i opet uzmakli u pustinju.

No više je muke zadavala priroda i mnogovrsna oskudica. Sonis piše: »Vojska je trpjela, mnogo trpjela. Što se mene tiče, ja nemam te zasluge, jer je dragi Bog, koji me čuvaše, bio prema meni nježan kao otac. Studen, kiša, vjetar, snijeg poslije tropskoga sunca, mjesto kruha dvopek, blatna voda r'dirska, slana i gorka voda iz jama pustinjskih, sve je to prohujilo nada mnom, a da nijesam imao nikakve zasluge, te bih se bio morao opirati tim nevoljama. Ah, da moram svoju vjeru u vrhunaravno učvrstiti, trebao bih samo da promotrim sebe«. „Kakav je čovjek taj Sonis!« piše o tom četovanju njegov pukovnik Marmier, »i kakav uvjereni kršćanin! Gdjekad nijesmo imali

drugo da jedemo do poginula konja, pa ipak nikada ne bi u petak mrsio! To je najčudniji časnik u vojsci.«

Iz jednoga lista, što ga je pisao svom pouzdanom prijatelju ocu de Bouchaudu, saznajemo, kako je dobio od dragoga Boga i tu milost, da podjedno osjeća u duši neku sigurnost i pokoj, koji mu baš nijesu od prirode dani. On se zato sve jače priljubljuje uz Boga, a i svetu Crkvu ljubi iz dana u dan svesrdnije. I kako je, piše, obikao svaki dan razmatrati o smrti, osobitoj prijateljici vojničkoga staleža, često ga zaokupi živa želja, da umre za stvar Crkve.

U toj pustinji tako daleko od svojih dragih tješilo ga i to, što je pouzdano znao, da sva njegova mila porodica stupa putem spasenja: »Žena je moja«, piše, »puna srčanosti, sasvim se Bogu podala i lijepo napreduje putevima njegovim. To me i tješi i sokoli. Ljubav naša, od koje ste vidjeli u Limogesu prve dane, s godinama se učvrstila. Osniva se na Bogu, koji se dostojao blagosloviti je.«

U ovo vrijeme javi mu brat Teobald, da se ženi s gospođicom de Chiseuil. De Sonis se požuri da pošalje svojoj snahi ove retke koliko učtive toliko bratske i kršćanske:

»Ovdje u jednom taboru južnog Algira saznao sam, da ste pošli za mojega brata. Ne bi bilo dostojno Vas, kad bih uzeo kazivati, kako smo sretni zbog svega onoga, što donosite našem dragom bratu, zbog čara duha Vašega i milòstî, kojima Vas je Bog obasuo. Dopustit ćete mi dakle, da se jednostavno s Vama združim i zajedno pomolim onome, koji mi je Vas danas dao za sestru, pa da mu zahvalimo skupa, što je providnost njegova — koje dobročinstva svaki dan brojim — spojila dvije duše tako prikladne da se razumiju i ljube. Ja Vam već unaprijed zahvaljujem, moja sestro, za sreću, što ćete je donijeti mojemu bratu. Ne će Vas iznenaditi, kažem li Vam, da je on polovica moga bića. On će Vam reći, da smo vazda imali samo jedno srce; vjeri Vašoj preporučam ono mjesto ovoga srca, u kojem prebiva Bog. Moja skrb za predragog mi Teobalda smjera baš na to mjesto. S Bogom, sestro . . . prije no što ću Vas ostaviti i prije nego Vas upoznah, dopustite kršćaninu, da preporuči u molitve Vaše sebe i svoje.«

Da je de Sonis druge putio na dobro, kad bi se desila zgoda, o tom smo čuli već nekoliko crtica. Jedan ćemo primjer iz ove dobe spomenuti, što nam se sačuvao u njegovim listovima. Otac de Bouchaud preporučio mu u pismu mladića od sedamnaest godina, koji je bio zajedno sa Sonisom na vojni, a nalazio se u istom taboru. O. de Bouchaud pisa mu, kako je majka onoga mladića, kršćanka staroga kova, zabrinuta za život duše i tijela njegova.

Ne bilo zadugo, a materi prispiju dva lista iz Afrike, jedno od sina, a jedno od nepoznate joj ruke — od Sonisa.

On joj je pisao:

»Tek sam pročitao list oca de Bouchauda, odmah pođoh, gospođo, da potražim Vaše drago dijete: nađoh ga, gdje zguren sjedi u svom malom šatoru. Brzo smo se upoznali, i ja ga povedoh u svoj šator, koji je nešto veći od njegova. Tu mu dadoh sve, što mu je trebalo, da piše majci, i odatle je izašao list, što ste ga primili, a u kojemu sam ujedno i ja zahvalio dobrome o. Bouchaudu za ono malo dobra, koje mi je dopustio da učinim na spomen njegovu i za ljubav Spasiteljevu.

»Sin Vaš tako je zanimiv, da mi ga nije bilo teško zavoljeti. Pošto smo nekoliko dana zajedno općili, bili smo već kô stari znanci, i on će Vam kazati, da sam se svaki dan tužio, što me rijetko pohađa, tako mi je omilio . . .

»Je li potrebno, da Vam kažem, da sam pravcem pošao k svomu cilju htijući saznati s kim imam posla? To bijaše uostalom tim korisnije, što smo bili sred rata, i što je tane moglo utrnuti život, koji Vam je tako drag. Bio sam sretan, što sam otkrio u njemu osjećaje žive vjere, i velika mi je utjeha, što se Bog htio poslužiti mnome, da je oživi u srcu Vašega djeteta. Zajedno si ispitasmo savjest i dođosmo u Saidu s odlukom, da ćemo se popraviti, a sasvim novim i Bogu posvećenim životom da ćemo zatrti trag prošlosti, koja je malko stenjala pod tiskom mlakosti.

»Ja nijesam ništa manje tražio od Petra, i Vi me jamačno zato ne ćete koriti. Uveo sam dakle to drago dijete — kako sam mu rekao — u ono majušno društvance kršćana, kojemu i ja pripadam, a koje se već ističe u vojsci: to dakako bezbožnicima zadaje puno jada. Mi smo većim dijelom gojenci

Družbe Isusove, jer njezini nam zavodi šalju svaki dan naše najbolje novake. Mi nastojimo da izađemo kršćani, kako bijahu i ocevi naši po vjeri, a poznam više njih, kojih bi se život mogao staviti kao uzor Vašemu dragomu Petru.«

De Sonis bio dobar prijatelj vikontu de Lignièresu, čovjeku odličnu i kremen-katoliku. Njemu on preporuči onoga mladoga vojnika, neka bi ga od strijelaca uzeo u svoju pukovniju. Lignières mu želji udovolji. Sonis pisa opet majci Petrovoj: »Svakoga jutra slušamo zajedno svetu misu; obećao mi je, da ne će ostaviti Saidu, a da se ne pričesti uz svoga prijatelja. Mislim, gospođo, da će Vas to vrlo tješiti i uvjeriti Vas, da je sv. Josip veoma dobar otac i moćan zaštitnik. On će se latiti velikoga pothvata, naime potpunog obraćenja našega Petra. Kad kažem obraćenje, onda mislim da se čovjek sav dade Bogu, da mu svu dušu daruje, sebe svega posveti Isusu i Crkvi njegovoj. To ja želim da bude od mojeg mladoga prijatelja, jer duša njegova dika je moja. Živo želim, da raste i da se diže u one visine, gdje istina prebiva, gdje je zrak tako čist i gdje je duši tako voljko!

»Recite dakle, tom dragom djetetu, da ne dolikuje veliku srcu stvari samo napola izvršiti. Kažite mu, da ne valja mjeriti zahvalnost spram jednog Učitelja, koji je bio prema njemu tako podašan. Kažite mu, da treba s nama da nosi znak svetoga Križa na čelu otisnut, i to usprkos svim onima, koji nijesu tako sretni, da su kršćani. Vi, gospođo, imate posebnu milost, da ganete srce sina svojega, a on Vam je opet jako odan. Ne sumnjam nimalo, da će dragi Bog blagosloviti savjete i molitve Vaše. Što je do mene, nemojte sumnjati, e se neću sasvim dati na ono djelo, kojemu je vrhovni cilj — proslava Boga. Veliku sreću osjećam u duši gledajući, kako raste u vojsci stablo vjere, koje je na početku mojega vojničkoga života bilo tako slabašno i maleno. A gle mi se ljubimo, stadosmo u čvrsto kolo jedan uz drugoga i eto već počinjemo tvoriti četu, koje se protivnici moraju bojati«.

Ustanak bio je počeo mjeseca travnja, a mjeseca prosinca bila su već sva plemena pokorena, no ni toga časovitoga uspjeha ne bi bili Francuzi za tako kratko vrijeme polučili, da im nije pomogao jedan strašan saveznik — glad i svakojaki

jadi, što su ljuto harali u redovima ustaškim. General Yusuf javi svojoj vladi, da su se sva plemena džebel-amurska pokorila. »Što da Vam kažem o našoj vojni?« piše de Sonis ocu de

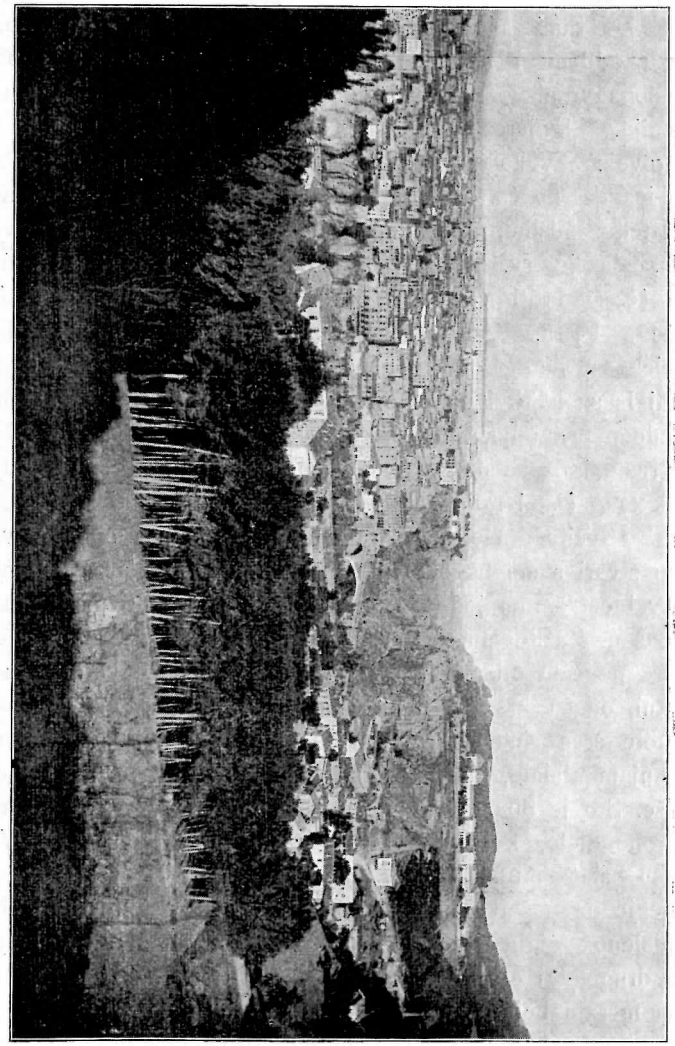

Constantine

Bouchaudu. »Nijesmo se baš odlikovali junaštvom. Plemena su se doduše pokorila, ali tako smo ih slabo suzbili, da me je strah, e ćemo na proljeće morati nanovo poći na vojsku«.

Budući je vlada francuska ovamo isto slutila, a onamo se opet nije pouzdavala u građansku upravu, prijeđe sva uprava u ruke vojničke vlasti. De Sonis se vratio u Saidu i opet preuzeo upravu okružja. Veselio se, što će moći često k sv. pričesti. »Mnogo sam vremena morao biti bez hljeba euharističkoga, pa je za me pravi svetak, što se opet mogu podati slatkom svojem običaju, jer Bog postupa sa mnom kao s razmaženim djetetom«. Radovao se i tomu, što će onako na kršćansku sprovesti božićne blagdane. — Uspomena na neprežaljenu kćerku Martu napunjala mu dušu nekom sjetom. »Misao na moju malu siroticu ne ostavlja me. Svaki kamen velike ove kuće, u kojoj se samotnik nalazim, svaki cvijet ovoga vrta, u kojem ju još sada vidim gdje trči, dovikuju mi njezino ime. Sirotica mala, ona je doduše u nebu, ali vjera, koja mi dušu diže u vis, ne može da odvrati očiju mojih od ove zemlje, štono krije njezino malo tijelo. Jest, oče dragi, život je pun kratkih radosti i dugih žalosti. Ali treba se naoružati junaštvom i biti dobre bojeve.«

Nemiri algirski zadavahu mnogo briga caru Napoleonu. Da bi Algirce pridobio za Francusku, zaputi se na početku svibnja 1865. u Afriku i iskrca se u Algiru, gdje ga dočekaše sa svim mogućim sjajem; priređivale se utrke, kakvih Napoleon još nikad vidio nije, izvodile se vojničke vježbe i ratne igre arapske, itd. Mladi je okružni zapovjednik jahao na čelu dvjema eskadronama, koje su svojom vještinom i srčanošću Napoleona upravo zanijele, osobito mu zape oko o njihova kapetana. Kako je uopće volio oko sebe imati ljude od oka, razabralo se iz njegova govora, da bi rado imao de Sonisa u svojoj carskoj pratnji. A bijaše de Sonis zgodna osoba i stoga, što je dobro umio arapski, a car želio stupiti u saobraćaj s afričkim svojim podanicima.

Prije no će ga caru poimence označiti, ponudi mu Mac-Mahon nasamo to mjesto. De Sonis zahvali, ali ne primi: Napoleon mu nije bio nimalo simpatičan; t i on je bio kriv, što je papi oteta država, pa kako da on, koji je bio spreman i život dati za stvar svete Crkve, živi u društvu saveznika jednog bogumrskog otimača, kakav je bio Viktor Emanuel? Pred takovim značajem morali su skinuti kapu i protivnici njegovi, dok su ga prijatelji njegovi odsada još i više štovali.

Vidimo iz ovoga događaja opet, da je Sonis stajao čvrsto kao hrid, kad bi se radilo o savjesti i vjernosti, i volio je žrtvovati i promaknuće nego počiniti, što bi se kosilo sa značajem katolika. »Jest, vjeran sam, ja to osjećam«, piše on, »vjeran Bogu, vjeran vladaru, vjeran svakomu, koji je dostojan vjernosti. Vjeran sam svojim prijateljima, koji mi i ne bi bili prijatelji, da nijesu prije svega prijatelji Božji. Svakim danom raste u meni ljubav napram Crkvi, a mržnja, kojom na nju mrze u bijednom ovom vijeku neprijatelji njezini koliko okrutni toliko i nemoćni, još oživljava moju ljubav.«

Mac-Mahon uvelike cijenio vrline Sonisove, zato bude zaslužni kapetan imenovan potpukovnikom u prvoj spahijskoj pukovniji. To je bilo u sredini lipnja. Skoro zatim pohrli on u Francusku, da sprovede u obitelji svojoj nekoliko mjeseci na dopustu. No tek je prispio k svojima, kadli mu stigne vijest, da se vrati u Algir: namjesnik učinio ga zapovjednikom jednoga odjela, koji će na jugu Algira ratovati a uporište bit će mu u Laguatu. De Sonisu bijaše drago, što mu se dala na ovaki način potpuna zadovoljština, no u drugu ruku — ma da se i bio sasvim predao volji Božjoj, — opet mu bilo teško pri srcu, što se mora rastaviti s obitelju.

Sonis se vrati dakle u većoj časti na isto mjesto, s kojega je bio nazad malo godina dignut.

Glava VIII.

Opet okružni zapovjednik u Laguatu.

(1865.—1869.)

Svi, kojima je bilo stalo do pravoga boljka i napretka okružja laguatskoga, živo se obradovaše, što im je vlada vratila okružnika. I Sonisu samomu bijaše ovo mjesto drago, no osjećao je nekakvu osamljenost. Zato je nastojao, da što većma opći s Bogom, tim izvorom svake utjehe. »Živim osamljen«, piše, »a sveto Pismo kaže: Vae soli, Teško si ga samomu! Nego volja Božja neka se u svemu vrši! Jedino to umiruje izmoreno srce i zadovoljuje ga, jer je neizmjerni Bog predmet i svrha njegove ljubavi. , . . Mogu kazati, da sam o Boga privezan cijelom dušom svojom, pa i ne znam za drugi stalež, drugu službu, nego — ljubiti Boga.«

Za ono nekoliko godina, što de Sonisa nije bilo u Laguatu, stanje se okružja laguatskoga silno promijenilo, baš onako, kako je Sonis naslućivao. Znao je on, vječitim popuštanjem ne će se pripitomiti fanatički Arapi, trebalo je oštro postupati naročito s onim razbojničkim četama, koje su nemilice pustošile i pljačkale sve, što im je bilo na putu. Baš nekoliko mjeseci prije, nego što je prispio de Sonis u Laguat, bili su ustaše sasjekli sve Francuze, što se bijahu naselili u Ain-Useri, i počinili mnogo zla. Dvije godine trajao je pomalo rat. Arapi bijahu zapravo gospodari ravnice i svih mjesta, gdje nije bilo francuske posade. Na brzim svojim i ustrajnim konjima uznemirivahu cijeli onaj kraj laguatski, a jamačno bi bili navalili i na Laguat, da ih nije bilo strah posade, koja je morala gotovo svaki dan obilaziti okolicu laguatsku.

Najveće i najmoćnije nepokoreno pleme pijaše pleme Ulad-Sidi-Šeik, na jugozapadu od Laguata. Na čelu tomu plemenu nalazio se mlađahni i vatreni Sidi-Hamed-ben-Hamza, ko-

jega je putio i savjetovao ujak mu Si-Lalla, čovjek odvažan i ratovanju u onim krajevima veoma vješt. Geslo bijaše »Jedan Bog«; sva manja plemena okupiše se oko te dvojice. Godine 1864. bili su pobijeđeni i nagnani onamo prema Maroku, a slijedeću godinu 1865. upotrijebiše, da se priprave za odmazdu. Svećenici muslimanski propovijedali sveti rat, glasnici išli od jednoga plemena do drugoga, ustaše zašli i u krajeve južnoga Orana nagovarajući narod, neka se odmetne, što im doista pođe za rukom. Jedan ustaški vođa usudi se doći u Ain-Madi, nedaleko Laguata, i uze potpirivati mržnju na tuđince obećavajući, da će osloboditi krajinu laguatsku i bogarsku. To se javilo de Sonisu i on se odmah stane spremati. Francuska je vlada poslala mnogo vojske u Oran. De Sonis zaište dopuštenje, da krene sa svojim četama prema Ain-Madiju, da oransku vojsku obezbijedi od navala s južne strane; ako bi pak ustanak zahvatio i krajinu Moab (na jugoistoku od Laguata), on će onda na ova plemena, za koja je dobro znao da su ih već neprijateljski odaslanici predobili.

Osnova njegova bude odobrena, i on se uzme pripravljati. Kako su vremena bila burna, bio se on već malo pomalo spremao, da može krenuti, čim gdjegod zatreba; namaknuo je naime do 2000 deva, bez kojih se u onim krajevima rat ne može voditi, jer treba obično sa sobom ponijeti ne samo streljivo, svu hranu i krmu, nego i istu vodu; a jer se konji ne mogu upotrebljavati ni za odulje proganjanje neprijatelja, nužne su deve i za ovu svrhu.

Kolona, što će je Sonis povesti na neprijatelja, smjestila se izvan oaze po prilici kilometar od Laguata u veoma fantastičnim kolibama, koje su vojnici sagradili u zemlji: tabor je taj naličio — piše nekakav nizozemski putnik — kao kakovu dabarskom selu. Bojna je sila Sonisove kolone sastojala od dvanaestoga bataljuna pješačkih lovaca, od bataljuna zuava, eskadrone konjaničkih lovaca, od nešto spahija; kolona je imala dva topa i bolnicu, a pratilo ju je i dosta činovnika i ljudi, što će se brinuti za razne vojničke potrebe.

Vojska krene na put u sredini jeseni i to prema zapadu. Kao obično išli su i taj put pred vojskom konjanici arapski, što ih je svako pokoreno pleme davalo: kako su bili dobro naoružani i srčani, a poznavali život pustinjski i podobni bili podnositi sve tegobe naporna jahanja, mnogo su koristili francuskim kolonama, kada bi pošle na kakav vojnički pothvat. Na vilovitim svojim konjima brzo bi istražili kraj, kojim je bilo vojsci proći, otiskivali bi se za neprijateljem u potjeru, tražili vode itd. Ovi konjanici arapski zvahu se gum, kako sam već naprijed spomenuo. Gum, što ga je imao de Sonis, bio mu veoma privržen: tako pravedna, čovjekoljubiva i pobožna čovjeka a ujedno izvrsna jahača nijesu još imali za zapovjednika. Zato mu bijahu odani i — što je vrlo rijetko — vjerni, on se svagda mogao u njih pouzdati.

Mjesec dana pravila je kolona vojničke demonstracije između Laguata i Géryvillea, a po tom se vrati u Laguat, da

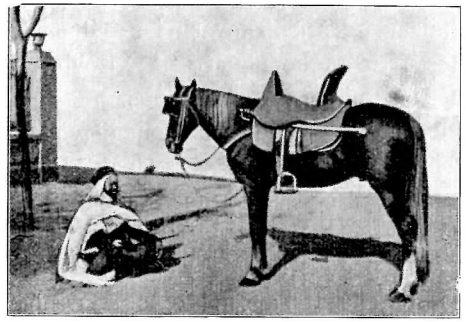

Spahija

se opskrbi hranom i streljivom. Nakon nekoliko dana krene prema jugozapadu u južni Oran: došla mu vijest, da dvije kolone francuske pod de Colombom i Lacretellom progone ustaše, koji hite prema jugoistoku. Najprije dođe u Sidi-El-Hadži El Din, a potom skrene na jugoistok i kod Beige stigne 3. prosinca jedan neprijateljski odio, koji prisili na predaju. Kod svega ovoga posla najveća zasluga ide Sonisov gum.

Kolona se vrati u Laguat, a skoro dopane Sonisu glas, da se Si-Lalla nalazi na jugu i to u trgovištu Metliliju, kojih 50 milja od Laguata, da je pobunio narod i navalio na jedno pleme, koje je bilo u savezu s Francuzima. Ne počasiv časa pohrli onamo i stigne 9. siječnja, ali Si-Lalla već uzmaknuo u pustinju s velikim brojem naroda i stadâ. U cik zore slijede-

ćega dana pošalje Sonis šest stotina konjanika od svoga guma na onu stranu, na koju je bio Si-Lalla zamakao, neka izvide kraj i otmu ona stada, što su može biti zaostala. Oko osam sati izjutra iznenada začu se živa pucnjava. Ranjen Arapin gumski dojaše i javi, da su nabasali na ustaše, koji su zaposjeli klisure klanca sidišeikskog. Kad im se poručilo, da će ih pomilovati, ako predadu stada, odgovoriše vatrom iz pušaka. Kako je navala neprijateljska nenadana bila, uzmakne gum, samo se tridesetorica junački odupriješe. Kapetan dakle obavijesti potpukovnika i zamoli pomoć, sakupi svoje i pođe naprijed u jedan zaselak okružen palmama. Tu će on pričekati, dok de Sonis raspršiustaše, koji će jamačno ovim putem bježati, a on će onda na njih navaliti.

Sonis doista odmah pohiti u brzom hodu s konjaništvom, s dvjema satnijama pješačkih lovaca i s jednom satnijom zuava. Nakon četvrt sata oštra hoda uoče na visovima ustaše. Umah se dvije lovačke satnije rašire i stanu se nogama i rukama penjati uz pećine, dok je međutim konjaništvo s druge strane jednom uvalom stiglo na onaj zaravanak. Ustaše ne mogući odoljeti nagnu bježati na sve strane ostavljajući mrtve i ranjene na putu. De Sonis otisne se s konjaništvom u potjeru, a pješacima naloži, da pođu što brže za njim. Konjanici dostignu jedan odio neprijateljski, koji je sa sobom gonio stada, zapovjedi lovcima i spahijama, da sjašu, razredi ih i dade znak, da se puca. Smrtonosna vatra izvrsnih pušaka francuskih strašno razrijedi redove neprijateljske: ustaše dadu se u bijeg skačući preko vrleti i ostavljajući svoja stada. Malo pomalo prispijevahu i ostali odjeli francuske kolone, ustaše se razbjegli, i nakon kratka odmora stane se kolona vraćati u tabor metlilijski, kamo stiže u 7 sati i pô navečer.

Jedan sat kasnije vrati se i gum u tabor goneći sa sobom 7350 ovaca, 260 deva i kakovih 60 magaraca. Osim toga pohvatala je i kolona francuska 5000 ovaca, preko stotinu deva i nekoliko desetaka mazgâ. De Sonis je vješto vodio svoje čete, zato i nije bilo na njegovoj strani mrtvih ni teško ranjenih, dok je gum izgubio nekoliko ljudi, a šestorica ih je bila smrtno ranjena: tomu gubitku bili su, čini se, krivi sami, jer nijesu u bici sjahali s konja, kako su to učinili Francuzi po nalogu Sonisovu.

Sonis je uza svu blagost srca znao biti strog, kako smo i naprijed vidjeli. I ovaj put kazni on Metlili oštro: nametne mu veliku globu od 100.000 franaka. Poglavice i činovnici njihovi bjehu umakli iz Metlilija i prebjegli k neprijatelju. De Sonis dade trgovištu nove poglavare. Dok je on bio zaokupljen tim i sličnim poslovima, dođe mu glas, da je četiri dana od Metlilija vođa Ben-Naceur-ben Kora sa stotinom konjika i trista pješaka. On bi bio pošao odmah na ustaše, ali naputak više vlasti nije mu toga dopuštao. Dne 28. siječnja 1866. vrati se s cijelom kolonom u Laguat.

Sa sobom doveo je Sonis crnaca i crnica, što su prije robovali u Arapa; nekoje pusti na slobodu, a nekoje smjesti u dobrim kućama laguatskim, da rade. Ujedno se pobrine, da budu poučeni u kršćanskim istinama.

U kući jednoga od glavnih urotnika našle se 52.000 franaka. Jedan arapski časnik imenom Lakdar-ben-Muhamed pripovijeda, kako je upitao de Sonisa, šta će on sada s tom svotom učiniti. »No to je sasvim jednostavno«, reći će mu Sonis, »metnut ću je u blagajnu«. Časnik se začudi i rekne: »Tâ blagajna je bogata, Francuska potroši svaki dan 10.000 franaka za uzdržavanje kolone; šta će njoj ta svotica, koja je i onako vaš plijen, a onamo imate brojnu obitelj . . .« De Sonis ga oštro pogleda i kaže mu: »Nikada!« Potom doda: »Zar ne ću gol leći u grob?«

Laguat se de Sonisu veoma milio: nekoliko su ga puta čuli prijatelji, gdje veli: »Kad bih mogao imati ovdje svu svoju obitelj, ja bih najvolio ovdje sprovesti cijeli svoj život.« Laguat nije baš bio grad, u kojem je vladao Bog, tek jednu obitelj po svom srcu nađe on, bijaše to obitelj prvoga bolničkoga liječnika dr. Hursta. »Muž i žena«, piše Sonis, »trećoreci su svetoga Dominika, a to nam kaže sve. Ima osim toga jedan mlad genijski poručnik, veoma pobožan. Često se sastajemo kod svetoga stola, to mi je velika utjeha. Ima još dosta časnika, koji doduše nijesu praktični katolici, no duševno raspoloženje nije baš tako loše, pa mi se čini, da im je Bog namijenio milost obraćenja.«

Boljelo je de Sonisa, što i u cijelom okružju njegovom nije sve ni izdaleka bilo onako, kako bi to moralo biti pod jednom katoličkom vladom. On piše: »Žalosna je misao, da đavao ima

tako široko polje, da ga obrađuje pa da na njemu vlada po miloj volji. Pa ipak je na čelu Algira najbolji maršal francuski. Maršal Mac-Mahon jest čovjek vrlo krepostan, zagrijan divnom revnošću, rekao bih strašću za kršćanska djela. Ali šta ćete? taka vam je već svuda navika, taki je duh nevjere, toliko neznanje, da u otvorenome boju ovih dviju sila ne nadvlađuje dobro.«

Što je god bilo kršćanskih zavoda i djela u Laguatu, svima je bio zaštitnik i odrješit branitelj okružni zapovjednik. U Laguatu nastanila se dva svećenika lazariste i četiri sestre milosrdnice. Svećenici su umjeli arapski govoriti, a i sestre su bile tom jeziku toliko vješte, da mogahu općiti s Arapima o najpotrebnijim stvarima. Kako je de Sonis jako štovao i ljubio svetoga Vinka Pavlova, toga apostola djelotvorne ljubavi kršćanske, mnogo se veselio gledajući, koliko dobra čini to šestero djece ovoga sveca. Čim je došao u Laguat, odmah je nastojao da proširi područje blagotvornog im rada. I doista doskora steko še povjerenje starosjedilaca, koji im počeše djecu slati u školu. Šta više, nijesu se protivili ni tomu, da djeca njihova pribivaju kršćanskim obredima.

Kao grom iz vedra neba stiže u Laguat vijest, da vrhovni starješina lazarista ukida misiju laguatsku, a misijonari i č. sestre da se moraju vratiti u Algir. De Sonis sâm pohrli u Algir, no sve njegovo nastojanje pa ni zagovaranje maršala Mac-Mahona ne pomože ništa. Šta li je uzrokovalo ukinuće one misije i drugih katoličkih zavoda? Vlada francuska htjede ukrotiti katolike, koji su odrješito ustajali na obranu pape i papinstva, osobito papinske države, kojoj je tada gotova propast prijetila. De Sonisa se postupak vlade jako kosnuo i on je svom negodovanju dao oduška, pa kad ga je neki lazarista upozorio, neka se ne izvrgava pogibli, odgovori on njemu ovako: »Provu lađe svoje vazda upravljam prema dragomu Bogu. Duvali vjetrovi kakvi mu drago, pogodni ili nepogodni, ja ću istim smjerom naprijed, jer napokon u ovu luku hoću da uđem«.

Uz lijepe džamije laguatske čudno se doimala katolika župna crkva okružnoga grada. De Sonis lati se stvari i skoro iznese jednu osnovu. Bila se počela graditi džamija, no gradnja zapela i sad stajala nedograđena džamija pusta, nadbiskup već obećao,

da će ju o svom trošku preinačiti i dogotoviti, ali opet stade vlada na put bojeći se vjerskoga bjesnila arapskoga. To poniženje kršćanske vjere ucvijelilo ga je i on se uzdišući podvrgne.

Što većim marom nastojao je de Sonis, da proširi kraljevstvo Božje u dušama svih onih, s kojima bi dolazio u doticaj. Tako je na primjer zahtijevao, da časnici pribivaju svake nedjelje i blagdana zajedno s njime svetoj misi. Časnici udovoljiše želji njegovoj i to ne samo gdjekada, nego bi doista vazda

Zaručnici algirski

točno dolazili na sv. misu. Već smo prije vidjeli, kako se on brižno skrbio za spas duše, što bi mu se ili same povjerile ili ih drugi njemu preporučili. U jednome listu piše: »Za vladanje i život kršćanski sve stoji, mislim, do toga, kako se započme. Nema ništa lakše mladu čovjeku, koji se junački pokazao kao katolik, nego nastaviti za svega svoga službovanja svoj kršćanski život. Ali ništa nije tako teško, kao što je teško obratiti se u vojsci. To je puno lakše onda, ako tko uđe u pukovniju, u kojoj nalazi pomoć u njezina zapovjednika. Prvi su koraci ovako osigurani, a poslije teško je posrnuti, gotovo bih rekao, nije moguće.«

Ađutant njegov piše o ovim godinama u Laguatu, da je sa svojim potpukovnikom općio kao dijete s ocem, kao učenik

s učiteljem. »Moja je vjera bila oslabila; on je upotrebljavao mnogo toga, da ju ojači; nikad se nije prepirao sa mnom, nego bi tražio zgodu, da mi pred oči stavi kakovu knjigu, kakav primjer, koji me mogao učvrstiti. No najbolji primjer bio je njegov primjer.«

Često se događa, da se mladići pa i djevojke odgojeni u kakvom vjerskom zavodu iznevjere onim načelima, što su ih kroz više godina ispovijedali, nemaju dosta snage, da odolijevaju svakojakim napastima, što ih salijeću, niti osjećaju u sebi sile, da vrše kreposti, koje su nužne za spasenje duše. To se ne događa samo u nas, nego se to i događa i događalo se i u Francuskoj i u Njemačkoj i uopće svuda, gdje imade »prognanih sinova Evinih«. De Sonis jaduje zbog toga u jednom listu pisanom u Laguatu: »Žalosno li je misliti na to, kako malo mladih ljudi ostaje vjerno u vojsci. Mnogi, nema sumnje, očuvaju vjeru i opet žive po njoj, kad se vrate u obitelji svoje, ali u vojsci jedva ih ima nekoliko, koji se ojunače u toliko, da ispovjede Isusa Krista i otresu se obzira ljudskoga. Naš je vijek osobito plašljiv i kukavan; toj kugi ne izmače ni vojska«.

Budnim je okom pazio, da stane bar donekle na put onome grijehu, koji se među kršćanima ne bi smio ni spominjati, kako veli sv. Pavao apostol. Jedan svjedok piše: »Premda je naš pukovnik stanovao u gradu, opet je odanle pozornim okom bdio nad taborom, u kojem je kolona bila smještena pod njegovim nadzorom. Zahtijevao je, da tabor bude zatvoren zloglasnim ženama; dao bi se obavijestiti o njihovu dolasku iz grada Algira, protjerao bi ih po oružnicima, zabranio im ući u okô, a gdjekad nije im dao ući ni u grad«.

Da je imao protivnika de Sonis, nije ništa novo, kad se zna, kako je mrzak opakima onaj, koji ih već samom pojavom svojom prekorava. No bilo je i takovih, koji su mu se doduše divili, ali opet im nije bio sasvim po volji: »Kako je pukovnik bio pobožan, strogih načela, uzorna vladanja, nije dopuštao stanovitih slaboća ljudskih. Njegovi se momci divljahu njegovoj srčanosti i vanrednom junaštvu, ali ne mogahu shvatiti njegovu vrstu strogosti i tako nijesu ga ljubili«.

Da ogledamo njegov privatni život. Najprije udara u oči njegova točnost i urednost. Jedan časnik zabilježio je o toj dobi ove retke: »Najvećma me zadivila u njegovom krasnom življenju radinost, red, točnost, koja je tude vladala. Sve bijaše u njega uređeno kao u životu, ne kažem vojnika, nego redovnika. Gospodin bi de Sonis početak dana posvetio Bogu. Rano ujutro prije nego će u ured, zaklonio bi se u tihu kakvu sobicu, tamo bi se molio često sâm, a kadšto sa mnom. Obično bi čitao i razmatrao po jedno poglavlje iz koje pobožne knjige, naročito svetoga Pisma ili Nasljeduj Krista. U šest i pol ili u sedam sati pošao bi na sv. misu i to mučke, ja sam ga onamo pratio. Još se sjećam, kad smo išli preko velikoga trga, što dijeli palaču zapovjednikovu od gradske crkve, kako sam mu gdjekad pričao po koju mladenačku šaljivu doskočicu. On bi me potom blago ukorio napominjući, da su muslimani ozbiljni, kad idu na molitvu, pa bi im se mogla moja djetinjska živahnost učiniti neumjesna.

»Vrativši se iz crkve brzo bi zajutarkovao, primao bi ili francuske časnike ili poglavice arapske, a točno u 9 sati pisao bi izvješće. Poslije ručka, za koji bi sjeli u 11 sati, prošetao bi se malko sa gospođom de Sonis i s dječicom svojom. Potom bi uzjahao konja. Opominjem se, kako je najvolio zajahati prema jugu, u onu neizmjernu ravnicu, pustu, golu i glatku kao površina morska. Obzorje ono beskonačno vrlo je prijalo misaonoj mu ćudi.

»Oko 2 sata i pô sjahaobi i opet prionuo uz posao. Mimo strukovne svoje nauke, koje su ga doduše zanimale, no opet ne preko reda zaokupljale, bavio se u Laguatu napose još posebnom naukom, za koju se hoće mnogo vremena.

»Sad bi čitao kakovu duhovnu knjigu sad kakovo novo vojničko djelo, n. pr. l' Armée en 1867. od generala Trochua. Tako bi radio do večere. Večer bi sproveo razgovarajući se s porodicom svojom. Poslije toga otvorio bi zapovjednik još samo jednu knjižicu: bijahu to »časovi« iliti mali časoslov, što bi ga svakoga dana molio kao karmelski trećoredac. Dan bi se svršio zajedničkom krunicom i zajedničkom večernjom molitvom«.

Za vršenje posala od velikoga je zamašaja držati se reda, pa i stara poslovica to kaže: »Serva ordinem, ordo servabit te.

*

Drži red, i red će tebe«. To je osobito važno za one, koji imaju mnoge poslove svaki dan obavljati. Kad su se lazariste laguatski čudili, kako može de Sonis u jedan dan toliko posala ovršiti, odgovori im on: »Dragi Bog umnožava vrijeme onima, koji mu služe«. Potom doda, da mu je na veliku korist, što rano ustaje i što vrijeme zgodno dijeli.

Lijepu sliku njegova značaja nacrtao nam je jedan časnik, koji je dugo uza nj živio: spomenik je to ljepši i vredniji od svakoga spomenika, što ga ljudi ljudma podižu. »Bio je (Sonis) čitav katolik; sveđer je nastojao i trudio se, da dostigne ona svojstva, za koja bi mislio, da ih nema u dosta visokom stupnju. Čudi bijaše žestoke, no trsio se, da bude hladan, da ni u čemu ne prevrši mjere. Rijetko bi kad sudio bližnjega, no kada bi ga sudio, brinuo se za to, da dobro razlikuje talenat od značaja. Bio talenat velik koliko mu drago, čovjek ga ne bi zadivio, ako je u njega bila duša podla.

»Najviše je cijenio dobrohotnost, blagost, praštanje nepravde. Novajlije, koji još nijesu ništa pretrpjeli i zato sačuvali neku vrstu bezazlenosti, osobito bi ga privlačili. Nepravednost bijaše mu mrska; a kad bi nepravda pogodila njega, za čas bi mu duša planula, no skoro bi se opet upokojila. To je bila borba između naravi i milosti: milost bi uvijek nadvladala. Veoma je bio milosrdan, ljubio je siromahe i davao im, koliko je samo mogao. Jednom mi reče u razgovoru, ne sjećam se više, kakav je bio savez, da bi on, što se njega samoga tiče, najvolio biti siromah i ostati siromah. Razumio sam, da on tim želi nasljedovati Gospodina našega Isusa Krista.«

Ovaj duh skroz kršćanski crpao je on iz razgovora s Bogom, iz čitanja pobožnoga štiva i naročito primajući često presveto tijelo Gospodnje. Svakog bi se tjedna više puta pričestio. O većim blagdanima podvostručio bi gorljivost, a u noći od velikoga četvrtka do velikoga petka dao bi se zatvoriti u crkvu, da probdije u molitvi uz dragoga Spasitelja cijelu noć.

De Sonis bio je tako rekavši utjelovljena točnost i poslušnost. Bio je uvjeren, da su ova dva svojstva temelj dobre vojske, pa je htio ujedno i druge potaknuti svojim primjerom, da se priviknu točnosti i poslušnosti. Zanimivo je, kako je on

sudio o zuavima. Ma da su zuavi imali krasnu prošlost, opet su mu strijelci bili draži, jer je u njih stega bila kud i kamo bolja.

De Sonis bio je skroz na skroz kršćanin, osim toga bistre glave, željezne volje — vrsnijeg glavara od takvoga čovjeka teško je naći. Neka nam priča jedan viši časnik, koji je mnogo po svom poslu općio sa Sonisom, kakav je bio poglavar. »Gosp. de Sonis duboko se u pamet moju zasjekao kao najsavršeniji gentleman (gentilhomme) svoga vijeka. Dobrota i ljubeznost, s kojom

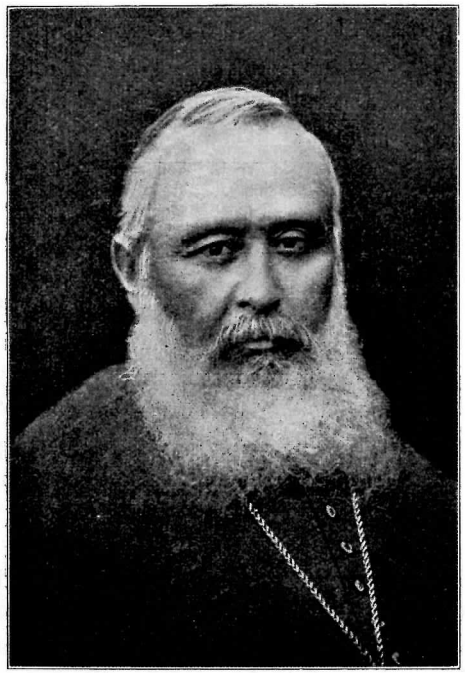

Kard. Lavigerie

me je primao, posve me začaraše. Obično sam dolazio k njemu, da primim naloge njegove, da ih priopćim ostaloj vojsci i odmah dadem izvršiti. Kada stvari ne bi išle, kako je trebalo, vidjelo bi se na njemu, kako je uzbuđen, a i prve njegove riječi odavale bi ponešto uzbuđenost njegovu, no nikad ne bi popustio u savršenoj uglađenosti svojoj«. Naskoro bi ušutio, pripovijeda

dalje onaj časnik, i nepomično bi gledao u jednu točku u uredu. Časnik bio znatiželjan, šta bi ono bilo, i skoro nadade mu se zgoda: morao je jednoga dana nešto tražiti po uredu i dođe do onoga mjesta. Šta je bilo? Raspelo! Propeti Isus jačio ga. O kad bismo i mi razumjeli onu propovijed, što ju Isus dragi besjedi s križa! Jer svaki dan vidimo propelo, obikli smo gledati ga, a da nas se gotovo nikako ne doima ona rijeka utjehe, nade i jakosti, što istječe iz toga božanskoga izvora.

Osobito se brinuo de Sonis za one, koji najviše trebaju utjehe — za bolesnike, a prva mu bila skrb, da nijedan ne umre bez okrepe svetih sakramenata. Iz lista jednoga doznajemo, da je naložio liječniku, neka svaki dan obavješćuje bolničkoga svećenika, kako je onima, koji su opasnije oboljeli. »I tako«, piše onaj svećenik, »kad bih god došao u bolnicu, da pohodim bolesnike, morao mi predati popis onih bolesnika, koji su najvećma trebovali moje pomoći. Kolike mu duše duguju tu sreću, što su se pomirile s Bogom!«

Duh prave ljubavi kršćanske uvijek je bogoljubne ljude vodio tako, da su bili blagi prema bližnjemu, strogi prema sebi. Sonis je bio blag prema drugima, no tijelo je svoje oštro trapio pa i onda, kad bi morao poći daleko za poslom. Tako n. pr. kad bi jahao iz Laguata u Algir — a taj golemi put prevalio bi i za dva dana — jeo bi začudo malo, komad kruha i malko kave. Šta više, kad je vodio ekspedicije na jug u pustinju, jeo bi u korizmi samo jedan put na dan i to navečer.

Supruga de Sonisova bila se s djecom povratila u pratnji muža svoga u Laguat odmah nakon posljednje ekspedicije, koju je de Sonis poveo protiv Si-Lalle. Ljubav njihova ne samo da nije jenjala, ona je za duga rastanka ojačala. »Bog u svojoj dobroti ne prestaje blagosiljati našu svezu, i Vi znate, da smo i mi veoma sretni . . . Svaki dan, što prolazi, nova je karika u lancu, koji nas spaja. Naša međusobna ljubav iz dana je u dan sve jača, jer se osniva na ljubavi Božjoj. Malo se duša razumije i ljubi, kao naše što se ljube i razumiju . . .«

Drugdje opet čitamo: »Molite se za moju premilu ženu i djecu. Svi ovi ljube jako Crkvu, a to mi je velika utjeha. Nikad nijesam u Boga molio časti i blaga. Moja djeca neka su gor-

ljivi kršćani — evo to je sve, što žudim«. Načelo mu je bilo, ako se hoće ljubiti vanredno, onda treba ljubiti božanski. »Bog je jedini dostojan, da bude naša svrha. K njemu dakle valja prije svega upraviti pogled. Treba da se vinemo u one blažene krajeve, da ondje ljubimo sasvim slobodno, sasvim čisto draga bića obitelji, što su tako vrijedna, da poslije Boga zauzimaju najveće mjesto u našem srcu«.

U jednom listu godine 1867. piše: »Velikom mi utjehom napunjuje dušu, što vidim, kako se Bog doista ljubi u našoj obitelji. Čini mi se, da je svaki čin ljubavi, što ga naše ime šalje na nebo, kanoti rosa, koja pada s nebesa na duše onih, koji nam to ime namriješe«.

»Mnogo mislim na Vašega oca i molim se za nj. Vi znate, da li ga ljubim. Bog će dovršiti na njemu djelo svoje kao i na ostalima, jer ime je de Sonis kršćansko pa ga treba preporoditi u Bogu«.

Na utjehu i pobudu roditeljâ zabrinutih radi budućnosti mile im djece navesti ću odlomak pisma, što ga je pisao Sonis (1869.) pobratimu de Sèzeu: »Sve misli moje kreću se oko budućnosti moje djece. Ne znam, što će od njih danas sutra biti. Uvjeren sam tvrdo, da će im Bog dati kruha, jer ja im ga ne mogu dati. No ni za što drugo nijesam toliko zabrinut, koliko da ih vidim vjerne Bogu, vjerne predajama, što ću im ih ostaviti. Volio bih, da ih vidim bijedne pa i gdje umiru od bijede, nego da ih vidim ne možda bezbožne nego samo mlake. A znade Bog, da li ih ljubim! Ali što je život prema vječnosti?« Istom je prijatelju predložio, neka se udruže njih dvojica zajedno s obiteljima u jednu duhovnu obitelj: molit će se naime jedni za druge, svakoga će se prvoga petka u mjesecu pričestiti u tu svrhu, da im djeca postanu gorljivi kršćani. On (de Sonis) još će se prijateljeve djece sjećati kod svake druge pričesti.

Kad smo već spomenuli taj molitveni savez, nadovezat ćemo namah ovdje, kako ga je tijesno prijateljstvo vezalo i s nama već poznatim Henriom de la Chapelleom.

Prije no će otići iz Limogesa, dogovore se njih dvojica, da će 27. dana u mjesecu oni i žene njihove izmoliti krunicu

jedni za druge. Deset godina iza toga piše de Sonis iz Laguata baš 27. srpnja svom prijatelju: »Ti znadeš, da sam danas više no obično s vama spojen krunicom. Nastavljam svoj razgovor (moleći krunicu), tek sam otišao od svete pričesti, gdje sam molio za Tebe i Tvoje, koji su nam tako dragi, sve milosti, što vam trebaju.« Milost sve preobrazuje pa i prijateljstvo, a prijateljstva takova nijesu kao cvijet u proljeće, da za čas godi oku, a doskora nema mu ni traga, osušio se na suncu. Prijateljstvo de Sonisovo osnivalo se na milosti, na Bogu, i zato je bilo onako trajno, onako da reknem božansko, a Bog mu je zaista dao i srce puno dobrohotnosti, kojemu je najveći užitak bio — iskreno ljubiti bližnjega. Gospođi de Sèze pisa jednoć: »Ja doduše ne vrijedim mnogo, ali ne mogu da opadam srce, što mi ga je Bog dragi dao, da bude nježno i odano prijateljima mojim. Kako je god malen broj njihov, nije trijeba spominjati Vam, koje mjesto zaprema naš Louis. Naše prijateljstvo potječe iz daleka, ono počiva na istoj vjeri i na zajedničkim načelima, mora trajati dulje nego jedan ljudski vijek. S onu stranu uzanoga obzora, koji se zove smrt, a koji ja dvaput na dan običajem prekoračiti, s onu stranu toga kruga spokojno počivam u uspomeni svojih prijatelja. Vjeran sam im u molitvi a razmišljajući o nevoljama svojim sa zadovoljstvom si kazujem, da će oni na me misliti i preko groba.«

Čujmo, kako se brinuo i za pokojne prijatelje. »Vjernost našim dragim pokojnicima mojoj je duši sveta dužnost. Spominjali se mene oni, što će za mnom doći, onako, kako se ja spominjem onih, štono su prije mene preminuli! . . . Radimo dakle za ove drage duše, kojih više ne uživamo, trpimo za njih, koje toliko trpe! Slatko li je mrtviti se, kad pomisliš, da Bog prima ove dragovoljne žrtve kao zadovoljštinu za one, koje smo ljubili! . . . Kako sam god mlitav, ova pomisao, da činim dobro drugim bićima, što ih je od mene rastavila smrt, jako mi pomaže, da nosim svoj križ.«

Listovi de Sonisovi odaju pored fina osjećanja ljepote um pun krasnih, uzvišenih misli, srce plemenito i dobrohotno, osobito se to opaža u listovima na prijatelje i uopće one, s kojima ga spaja kakav osobit vez. No nad svim mislima kruži kao suri

orao jedna misao, kako je naime on združen s njima po Bogu: on ne klekne na molitvu, a da mu ne nikne u pameti mili spomen na prijatelje i onda mu se usta sama slažu moleći milost i milosrđe za sve one, što ih u srcu nosi.

Već smo naprijed čuli, da je želio, neka se djeca njegova ne bi tikala, a želio je to radi poštovanja, što ga je kršćanin kršćaninu dužan. Gđici Aglai de Sonis nije to bilo po volji, i stoga joj on pisa: »Nemojte se, molim Vas, spoticati o moje »Vi.« Odveć je dugo, što sam tomu obikao, a da bih se mogao odučiti. To nazivanje upotrebljavam i u općenju sa ženom i djecom svojom, no zato nam je srce ipak jednako vruće, a mimo to ovaj običaj naših pređa čini mi se bolji, više francuski i kršćanski.«

Na žalost nitko se od njegove djece nije tomu dosjetio, da bilježi opomene i nauke, što im ih je otac davao. I tako imamo samo po gdjekoju malu crticu ili rečenicu, iz koje se može razabrati, kako je odgajao i poučavao miljenčad svoju.

Čestiti se štilac jamačno sjeća, kako je de Sonis rado čitao iz knjige prirode i promatrao zvjezdano nebo. I u Africi ostade mu u duši ljubav k zvjezdama pa je i djecu putio, da otkrivaju u prirodi tragove veličja i ljepote Božje. Najstarija kći piše: »Naš je premili otac upotrebljavao sva sredstva, da nas odgoji za Boga. Kada bi na našim putovanjima po Africi morali uranuti, bilo zbog vrućine bilo zbog duljine puta, moj bi me otac uzeo sa sobom, i dok su konje uprezali, pokazivao bi mi nebo osuto zvjezdama, imenovao bi mi zvijezde i zviježđa, i vabio mi iz srca udivljenje nad veličinom Božjom, koju ova djela njegova posvjedočuju«. Malo ima dandanas roditelja, koji bi kod izbora staleža djece svoje onako kršćanski postupali, kako je postupao de Sonis, kad mu je najstarija ova kći povjerila, da želi postati karmelićankom. Jednomu svom prijatelju piše o toj stvari ovako: »Siromašno moje dijete moli me, da se smije žrtvovati. Hoće da stupi u karmelski red. Ni majka njezina ni ja nijesmo joj kratili; no nas dvoje želi, da proboravi još dvije godine u Sacré-Coeuru, pa da ondje potpuno dovrši svoju odgoju i upozna zvanje svoje. Ako je Bog

zove k sebi, ne ćemo ju zadržavati.« Kako je ta plemenita djevojka prinijela Bogu žrtvu svoju, vidjet ćemo poslije.

Samo troje željaše de Sonis da mu budu sinovi: svećenici, redovnici ili vojnici, ta je on tri staleža najvećma cijenio. »Ja nastojim oko toga, da nadahnem svoju djecu mojim mislima, pa se i nadam, da će vjerni biti svemu, što sam ljubio i čemu sam služio.«

Bog mu je dragi ispunio želju. Na početku mjeseca siječnja 1867. prispije mu list od sina Henria, koji je bio tada na naukama u Isusovačkom kolegiju u Poitiersu. Malo će biti listova, koji bi ga bili napunili tolikom radošću i srećom, kolikom ga je napunio ovaj list. Šta mu je pisao jedva petnaestgodišnji mladić? Moli ga za dopuštenje, da smije poći u papinsku vojsku zajedno s drugim mladićima i mladim ljudima, koji su iz svih katoličkih zemalja hrlili u Rim, da brane namjesnika Kristova od napadaja bezbožnih četa talijanskih.

Evo što je presretni otac svom milom sinu odgovorio. »Drago moje dijete, Vi ste mi poslali za novogodišnji dar sve ono, što sam mogao željeti: jedno pismo, koje mi je suze radosnice izmamilo i koje svjedoči, da srce Vaše kuca skladno sa srcem oca Vašega.

»Kad sam se jutros podno oltara molio za sve vas djecu svoju, što ste jednako dragi mojemu srcu, ja sam zahvalio dragomu Bogu, da mi je sačuvao u mladom Vašem srcu blago, što ga nijesam poznavao.

»Ja sam se dakle bez uzroka jadao Bogu u molitvi, što Vam se još nije objavio. Videći Vas, kako rastete, uzalud sam tražio u dušama Vašim onu vatru, koju vjera već dugo vremena potpiruje u mojem srcu. Ako listovi Vaši i svjedoče o Vašem napretku, oni mi ne kazivahu ništa o onom, što sam vazda tražio s tolikom željom.« Mi već možemo slutiti, da će ono »nešto« biti nešto izvanredno. Pa i jest izvanredno i tako lijepo, da bi takove riječi bile nešto divno i u ustima jednoga sveca. »Još mi nijeste rekli« piše on, »da ljubite Boga strastveno (avec passion) i da bi za svim, što je plemenito i krasno, mogla zadrhtati Vaša mlada duša i zanijeti se u one velike visine. Vaše milo pismo, moj Henri, koje sam ja često nanovo pročitao, kaže mi, da ste razumjeli glas Božji. Oh, neka je zato tisuću puta blagosloven taj tako dobri Bog! — Jest, sinko, dopuštam Vam, da pođete u Rim pa da uvećate onu svetu četu, zaklonište kreposti, utočište one drevne časti francuske, štono se danas pomlađuje u grudima djece.

»Još Vam nije petnaest godina; no ne gleda se na dob u onoga, koji s vremenom ne obračunava. I potom Vaših će petnaest godina mnogo koristiti u redovima onih neustrašivih mladih ljudi. Mislim, da ste dorasli puški, a ne mognete li njome vladati, Bog će se naći u pomoći. Moj je otac vojevao, kad mu je bilo 14 godina, pa držim, da ste dostojni njega.

»Nemam danas kada, predragi sinko, da Vam još više pišem. Htjedoh Vas samo blagosloviti. Vaš brat i Vaša sestra kažu mi, da se ćutim u Vama kao preporođen.

»Što je do Vas, moj Henri, čekajući svoj odlazak činite, što su činili Vaši djedovi. Kad se imao nekoć plemić oboružati za viteza, pripravljao bi se postom i molitvom, da primi oružje, koje će nositi na obranu vjere, udovica i sirota, pravde i pravice i svega, što je god sveto na ovome svijetu. Sinko, evo Vi idete u boj za stvar najuzvišeniju, što je ovdje dolje ima, jer je to stvar namjesnika Isukrstova. Pripravite se za tu toliku čast. Odsada neka nestane staroga djeteta, a obucite novoga čovjeka, preporodite se na život milosti, budite sveti, da se uspnete do vrhunca stvari, kojoj ćete evo služiti.

»S Bogom, dijete moje, sve što Vam pišem, pišem i u ime majke Vaše. Ona se združuje sa mnom, da Vas zagrli i blagoslovi.«

Mlađahni Henri de Sonis ne bi primljen, još nije bio dorastao ratnoj igri. U jednom listu pisa otac njegov: »Bit će, mislim, zgode, da se dade krv i ljubav časnomu namjesniku Kristovu, koji je tako izvrgnut navalama sa svih kutova bezbožnoga svijeta.«

De Sonisova rođaka Aglaé de Sonis, koja je još nazad nekoliko godina bila glavarica nekoga vrlo uvaženog uzgojnoga zavoda, mnogo bijaše pretrpjela, kad je još u svijetu živjela: umrije joj majka, zatim mlada sestra a i brat, koji bi bio ja-

mačno postao svećenik. Dragi je Bog tu dušu vodio trnovim putem, koji vazda vodi k njemu.

De Sonis je tješi: »Drago dijete, silno me tište one kušnje, što ih je Bog na Vas poslao; no u isti mah jednako mi se rastapa srce od milinja videći, koliko li Vam ljubavi Bog iskazuje. Treba prikloniti glavu s odanošću jednoga djeteta Isusova. Koliko razabirem, Bog je već govorio srcu Vašem; Vi ste obrazovani u školi kalvarijskoj pa nosite križ dosta težak za mladahna Vaša ramena. Kada mislim na prošlost, još vidim lijepi stan Vašeg oca s velikim njegovim gospodarstvom. Ali gdje biste bili danas, draga Aglaé, da ste tada živjeli ovakav život? Bez sumnje Vi biste bili mnogo dalje od Isusa, nego ste danas. U onom dakle, što je toliko mrsko naravi, zapravo je milost Božja.« Poslije toga propovijeda naš tridesetpetgodišnji časnik svojoj mladoj rođaki »kako su ništetne stvari ovoga svijeta, kako je nerazložno upraviti na njih um i srce, koje se ne može upokojiti nego u Bogu, kako je slatko nositi svoj križ za ljubav božanskoga Učitelja na dogledu vječnosti, koju ćemo uživati u zajednici onih, što smo ih ljubili na zemlji i štono živu blaženi na nebu.« Napokon ide on još dalje. Kako mu je nećakinja povjerila, »da bi se htjela sasvim Bogu predati«, on sad posve jasno govori: njegova je vruća želja, da se ona posveti Bogu davši se neopozivo na njegovu službu: »To će reći, draga Aglaé, da Vas zaista ljubim poradi Vas.« Tako završuje taj — rekao bih — duhovni otac svoj list.

Tri godine nakon toga de Sonis se nalazio u Saidi i odavle pisa sestrični radi iste stvari: »Nikada nijesam prestao bdjeti nad Vama srcem i molitvom, jer ste mi jako dragi. Jadno moje dijete, okruženi bijaste mnogim opasnostima pa još na tlu tako skliskom! Ne čudim se, što Vam je Gospodin prozborio. Vi ste jedna od onih duša, koje on ljubi; Vi ste jedna od onih, koje ga ljube i koje pozvane ostavljaju sve i idu za njim. On je doista tako dobar Meštar! Ja, koji sam mu na žalost tako daleko, ja želim, da svaki dan sve više pođem tragom njegovim.« — Pobožna je sestrična poslušala u ovo vrijeme glas Gospodnji i upravo ušla u novicijat augustinki. De Sonis joj čestita i veseli se, što će po volji kušati one svete slasti, kojima obiluje pouzdani razgovor s Bogom, izvorom prave ljubavi. »Mislite kadšto i na svog siromašnoga bratučeda i iskrenog prijatelja, koji tiho koraca svojim putem na tom bijednom svijetu i bije mučni boj proti svima, koji ne ljube Isusa Krista. Ako je život ljudski borba na zemlji, ja sam dvaput vojnik, a mač, što ga nosim o bedru, nije baš najteži.«

Sestrična njegova nije samo dobro počela, ona je i ustrajala u dobru unatoč teškoćama i napastima, koje salijeću često puta one, što se ozbiljno daju na vršenje kršćanske kreposti. Kad mu javi, da će skoro učiniti redovničke zavjete, požuri se opet, da joj čestita: »Da je blagosloven Bog, koji je na Vama učinio tolike stvari! Kada je tko tako sretan, te ima vjeru, onda bi on htio naći još tjesnije verige, što bi još prikladnije bile, da ga združe s onim, kojemu mi ne možemo nikada dosta dati, radili mi što mu drago. . . . Budite dakle sretni, premila sestro! Srčite iz čaše prave sreće. Budite svaki dan sve većma svojina onoga, koji hoće da je ljubljen bez takmaca. Obično nam se govori, da strpljivo snosimo patnje svoje, jer će nam se zato dati velika radost na nebu. Ali kako bivaju ove patnje lake već na ovoj zemlji pravomu kršćaninu, koji ljubi Isusa i nosi križ svoj s njime! Zapravo znamo jedini mi, što je to sreća, svijet je ne zna. Mi smo još na Kalvariji, a već slavimo slavlje na nebu!« List završuje ovako: »Da Vas može barem ovo pismo uvjeriti o starom mojem prijateljstvu, koje Vas je obujmilo već u kolijevci, drago moje dijete, pratilo Vas na tom burnom moru, štono ga zovu svijet, a koje Vas — hvala zato dragome Bogu — nalazi danas u luci, jest, u blaženoj luci!«

U taboru megbetskom dođe mu od sestrične glas, da se Bogu zavjetovala i da se odsada zove Marija Fourrier. Ganutljivim joj riječima čestita tu sreću, što je sada još više nego zaručnica Isusova, veseli se, što je sada sva Isusova; on i sebe potiče, da odsada još gorljivije pregne koracati putem svetosti, ta na tom će putu naći on slabić primjer i molitve srodnih si duša. Sjedinjuje se s njome duhovnom pričešću, jer u onoj pustinji nema oltara, nema svećenika. Posljednje su mu riječi: »Vi ćete biti, Vi jeste redovnica po Srcu našega božanskoga Učitelja i ja ga zato blagosiljam iz sve duše. Ne zaustavljajte

se, koracajte svaki dan kraljevskim putem križa sve za dragim Isusom, koji je toliko učinio za Vas!«

Da završimo ovo dopisivanje jednim listom, što ga je de Sonis pisao iz Laguata za svoga drugoga boravka. »Pariz, Rim, Vaš samostan . . , ja često mislim na ove razne odsjeke Vašega života, toliko je povijest Vaša svezana bila s mojom! Tako mi godi misliti, da pred Bogom često nas dvoje razmišljamo o istim stvarima. Jest, ljubimo ga, tog Boga, koji je vazda tako dobar, a napose onda, kada nas kara. Tražimo ga u nutrini duše svoje, Vi u svojoj samoći, a ja u svojoj; jer kako je god nemiran moj život, opet sprovodim život daleko od tako zvanoga svijeta, pak stoga i živo naliči Vašemu životu, koji bih i ja bio odabrao, da me je Bog držao dostojnim njega.»

Ima mnogo koješta u životu našega časnika, što te zanosi već samom neobičnošću svojom, no jedna od najzanimivijih stvari jamačno jest, što je bio čvrsto odlučio svaki dan moliti crkvene časove (brevijar), no kako nije dospijevao, da ovrši te duge molitve, morade odustati od svoje odluke. »Znam, da se lišavam velike sreće, ali dužnost nada sve! Zadovoljit ću se dakle malom službom Gospinom.«

Brat de Sonisov Teobald nije bio doduše rđav čovjek, no opet nije još potpuno vršio kršćanskih dužnosti. To ga je dakako boljelo, no nije gubio nade, da će se Bog i njemu smilovati i privući ga sebi. Ta nada poraste još, otkada se bio oženio dobrom kršćankom, za koju de Sonis kaže, da je pobožna kao anđeo; ona će neopazice djelovati na svoga muža, a ostalo će dovršiti jedan Isusovac. »Moja ga je sestra uputila k ocu Pontlevoyu«, piše on, »a znadete, kako je blagoslovan rad toga dobroga oca.«

Sve je Sonis promatrao s kršćanskog stanovišta, a tako je bilo i kod ženidbe ili udaje njegove rodbine.

Jednoj rođakinji svojoj piše:

»Veoma mi je milo čuti, da ste pošli za dobrog i pobožnog kršćanina u zemlji, gdje je više slojeve društva rastrovala slobodna zidarija i onaj nazovi-liberalizam.«

Čitatelj imao je već puno prilike, da se uvjeri, kako je de Sonis ljubio molitvu; čovjek bi rekao, da mu je molitva bila

prava duševna potreba. Bog ga je dragi zato često uslišao gotovo na čudesan način. Jedan časnik, koji je dugo bio uza nj, pripovijeda, kako su jednoć vraćajući se s obične ekspedicije koracali uz podnožje Džebel-Amura. Gorski potoci bijahu presahli. Kolona i sva njezina prtljaga bila se protegla više kilometara gotovo u nedogled. Čulo se, kako oluja bruji u gorama. Kolona baš prelazila veliku rijeku po imenu Ued-Mzi, koja je bila sasvim suha. Na drugoj obali nalazila se hrana, što su ju ondje bili ostavili, da mognu lakše poći za neprijateljem u potjeru. Morali su dakle brzo prijeći, jer uza se nijesu imali dosta hrane. Korito je rijeke široko jedan kilometar, a bilo se bojati, da rijeka najedamput ne nabuja od velike kiše, koja je padala. Nastade silna žurba i komešanje. Svi su znali, kolika opasnost prijeti. Još malo vremena, i voda će doletjeti i sve ih potopiti. De Sonis ne očajava. On klekne na obali i preporuči svoju kolonu svetomu Josipu, zaštitniku i spasitelju svete obitelji. Međutim duga povorka na vrat na nos hitjela, i tek što je uzašla posljednja deva na obalu, a silne mutne vode navale valjajući sa sobom drvlje i kamenje.

Kolona ne izgubi ni jednog čovjeka ni životinje.

Godina 1867. i 1868. doniješe laguatskom okružju mnoge nesreće: bolesti i nerodica dovedoše mnoge obitelji na prosjački štap. De Sonis je pomagao, kako je najbolje mogao. Osim toga bio on čovjek veoma gostoljubiv već po naravi, a još je to većma bio stoga, što predstavlja — govoraše — dvije stvari iza Boga njemu najdraže: Francusku i vojsku. Tako bi, te se on uza svu štedljivost svoju nađe opterećen dugom od 7000 franaka. To ga je tim više peklo, što mišljaše, da vojnički šef ne smije ni pred kim poniknuti. No Bog svojih ne ostavlja. Baš je bio mjesec ožujak. De Sonis pomisli, zar ga ne bi možda sv. Josip zagovorom svojim kod Boga mogao izbaviti iz te novčane neprilike? Obeća, da će svake godine njemu na čast izmoliti devetnicu, ako mu pomogne, da tijekom ovoga mjeseca nađe svotu, koja mu manjka. Sutradan pisa on svom prijatelju Melcionu d' Arcu, predsjedniku društva sv. Vinka Pavlova u Algiru, kakova ga je neprilika snašla i kako je obećao devetnicu svetomu Josipu. Taj prijatelj saopći to jednom bogatom

znancu svome, koga zadivi pobožnost Sonisova. Jedva se suzdržavajući od suza rekne: »Još mi sveti Josip nije nikada dao kakav nalog, a evo sada je bjelodano, da mi jedan nalog daje. Ne recite nikomu ništa: sutra ću poslati u njegovo ime u Laguat ono sedam tisuća franaka, što ih on namjenjuje junačkom i svetom pukovniku de Sonisu». Sutradan zaista ode lisnica sa 7000 franaka u Laguat, a uz novce bio samo malen papirić, na kojem je pisalo: »Od svetoga Josipa.«

Koliko je bilo iznenađenje de Sonisovo, nije baš teško dokučiti. Od srca zahvali svetomu Josipu. Dugo ostade tajna, tko bi bio njemu poslao one novce, pa baš 7000. Jednoga dana sune mu u glavu misao, da to nije možda prijatelj Melcion d'Are učinio. Upita ga dakle, no on se branio; ne hoteći pak, da njemu pripisuje to dobro djelo, reče napokon po duši, tko je zapravo one novce poslao. Odmah napisa svom dobrotvoru list, u kojem mu srdačno hvali i ujedno obećaje, da će on taj dug savjesno platiti, kad imadne novaca. Dobrotvor dakako nije na to pristao, no ni Sonis ne htjede da popusti. Postavši generalom mnogo je toga sebi zakratio, samo da mogne vratiti ono sedam tisuća franaka, što mu ih je sv. Josip pozajmio preko onoga katoličkog muža.

De Sonis je puno štovao svetoga Josipa. Već prije ovoga posljednjega događaja znamo da se s velikim pouzdanjem utjecao sv. Josipu, tako n. pr. kad mu je god. 1866. opasno oboljela najstarija kći Marija, koja je tada bila u zavodu Sacré-Coeur u Poitiersu. »U toj strašnoj uzrujanosti stiže mi zapovjed, da otpratim smjesta s kolonom svojom povorku kolâ sa živežem u Géryville, kakvih osam dana hoda od Laguata: Moradoh dakle ostaviti ženu i djecu iščekujući svaki dan glasnika, čiji im dolazak donosio mnogo više straha nego nade. Ne treba da Vam kažem, jesmo li se molili! Sveti Josip, čija nam pomoć nikad nije manjkala, mnogo se zazivao ovoga mjeseca ožujka, koji mu je posvećen. Učinio sam njemu na čast devetnicu pod šatorom, a na koncu devetnice eto mi dođe radosna vijest, da mi je dijete ozdravilo. Marija nam sama javi tu novost, da nas oslobodi straha i brige, i taj radosni list vrati nam mir.« Pod kraj života svoga pripovijedao je on jednomu pouzdaniku svojemu

crticu iz Laguata, koja mimo ostale lijepo osvjetlava njegov gostoljubivi značaj.

Nekoga dana jave mu, da se primiče oazi velika karavana, koja namjerava nabaviti deva za put u Sudan. Svrha putovanju bila su naučna istraživanja, a čitav pothvat vodi jedna gospođa. De Sonis je dobro poznavao sjevernu Afriku i opasnosti, što ih takav put krije. On poruči, da nikako ne će dopustiti, da karavana prolazi njegovim područjem. Karavana se dakle zaustavi u jednom mjestu blizu Laguata, namakne ondje, što je trebalo ljudi i konja, i stane obilaziti u velikom okrugu Laguat držeći se svojega prijašnjeg smjera. Ta junačka žena bijaše kći nizozemskoga admirala, koji je došao u Algir na svojoj divnoj jahti (lakom brodu). Brod je čekao u luci, dok se ona otisla prema jugu, a pratio ju kapetan, njegova žena i dvanaestgodišnja kćerka, dvije sluškinje i više mornara.

De Sonis već bio zaboravio tu neobičnu putnicu, kadli mu stigne od nje pismo: jedan mornar opasno obolio, ona moli liječnika. Takovu molbu nije mogao odbiti. Uzjaha dakle na konja sa vojničkim liječnikom i pohiti u okol njezin, što se nalazio tri dana od Laguata. Okol bio velik i krasno uređen. Mlada ga Nizozemka primi prijazno ali dostojanstveno. Mornar imao vrućicu. Liječnik izjavi, da se bolesnik može kako treba liječiti samo u Laguatu. Ona odluči čekati, dok mornar ozdravi, pa zamoli zapovjednika, neka joj dozvoli, da stane u okô u vrtovima oaze. On to dopusti vrlo rado, pače joj ponudi stan u zapovjedničkoj palači, no ona zahvali, jer voli stanovati u svojem šatoru.

Tri mjeseca proboravi u Laguatu, sve se zanimalo za tu čudnu ženu, koja je putovala već od svoje treće godine. Putujući tako po Dahomeji umrla joj majka: lijes pričvrsti na devi i svake bi ga večeri dala unijeti u svoj šator, da na to tužno uzglavlje nasloni glavu i prospava noć. Bijaše joj kakvih 28 godina. »Odijevala se napola na istočnu napola na evropsku, voljela je crnu boju, pa je imala i jednoga crnca po imenu Salema i crnicu Gasminu, koja je vazda bila nakićena draguljima. Jednoga dana obukoše jednu kćer de Sonisovu u odijelo Gasminino; bilo je puno smijeha.

Ništa ju ne može odvratiti od njezina nauma i ona ode i to najprije u zemlju jednoga divljega i krvoločnoga plemena. Kako je karavana nosila sa sobom velike gvozdene sanduke s vodom, mišljahu ti divljaci, to je jamačno njezino golemo blago. Nekoga dne navale oni na nju, Arapi joj se njezini iznevjere, i tako plati životom preveliku svoju smjelost.

Pod jesen godine 1868. nađe se čitava obitelj de Sonisova u Laguatu na okupu. Najstarija kći, o kojoj smo naprijed pripovjedili, svršila nauke i vratila se kući, da tu promišlja, u kojem će staležu vršiti prvu dužnost čovječju — služiti Bogu. Ljudi obično i ne misle, kako to nije tek naša velikodušnost, šta li, kad obdržavamo zapovijedi Božje, nego da je to prava dužnost i to prva dužnost, koju ako ne ispunjavamo, krivdu nanosimo Stvoritelju svojem. Ona će dakle uz svoga pobožnoga oca birati stalež, a ujedno će, kako je otac želio, odgajati njegov »mali svijet«. Sinovi svi pokazivahu veliku volju za vojništvo, a Henri se pripravljao, da mogne stupiti u zuave, čim svrši svoje škole. Pri tom mu je pomagao otac, koji se od vojnika i zapovjednika prometnuo profesorom matematike, povijesti i latinskoga jezika.

»Da nijesmo izgubili ona dva anđela, što su u nebu, sada bismo imali jedanaestoro djece. Trebamo puno blagoslova Božjega za svu ovu dragu porodicu.« — Praznici bili bi jako veseli i lijepi, ali jedno je mutilo veselje. Mali Franjo, koji se bio rodio nazad nekoliko mjeseci, teško se razboli. Sad se opet pokazalo ono toplo i nježno očinsko srce, što je kucalo pod vojničkom odorom. Četiri mjeseca pribio se de Sonis uz kolijevku sinčića svojega, da bdije nad tim dragim životom. »Cijelo to vrijeme moja žena i ja izmjenjivali smo se kod kolijevke. Nitko nije bdio osim nas; mati bi ostala do jedan sat ujutro, a toga bi sata ja otpočeo svoj dan. Koliko puta ne htjede ni ona ni ja otpočinuti ono malo vremena! Treba li da spominjem naše molitve i devetnice? Triput smo držali, da je dijete umrlo. No dragi je Bog zaista jako dobar. Naš je Franjica izvan svake pogibli i junački se oporavlja od te ljute bolesti, što ju je uzrokovalo ovo smrtonosno podneblje.«

Godine 1867. zadesi okružje laguatsko velika nesreća. Ljeto bilo strašno suho, usjevi ne mogoše dozrijeti, trave nije

bilo i tako stradahu i ljudi i stoka. A jer »nijedna nesreća ne dolazi bez velike prćije«, navale silna jata skakavaca, da pojedu sve, što je još preostalo plodova, lišća, trave, pače ne poštedješe ni kore na drveću. Ljudi su ih tisućama tamanili, ali od toga bude zlo samo još i veće: u onoj žegi sunčanoj sagnjiše lešine puštajući kužni zadah. Očevidac jedan pripovijeda, da čovjek ne može zaboraviti takovih prizora, kakovih je on u ono vrijeme gledao.

Ljudi rasprodali gotovo sve, što su mogli, samo da kupe kus hljeba, kojim će se odrvati smrti. Čitave čete išle bi uokol u dronjcima svojim ostavljajući iza sebe mrtvace. Redarstvo bilo zaokupljeno samo sabiranjem mrtvaca, što su ležali po ulicama i kućnim hodnicima. Ljudi bi pohlepno tražili kojekakve gadne ostatke i kadšto se za njih otimali sa psima. »Jednoga jutra«, piše onaj očevidac, »vidjesmo gdje ide na jedan mah prema muslimanskom groblju tužna i duga povorka od šezdeset i tri lijesa, ako se može tako nazvati ona jadna otvorena škrinja, u kojoj Arapina nose na mjesto posljednjega počinka.«

Jedan list de Sonisov iz ove strašne dobi otkriva nam, kako se njega doimala nesreća ove njegove po Bogu braće. »Mi ovdje pribivamo groznom prizoru: glad se tu razmahao u svoj strašnoj istini te riječi i to u takovom obliku, za kakav sam samo čitao u knjigama držeći, da je to ugrijano maštanje. Naši jadni Arapi umiru svuda od bijede i gladi; mrtvaci se nahode po cestama, pod šatorima, baš svuda! Ljubav se umnaža u svakom obliku, ali sve njezino nastojanje nije no kap vode u more. Što se mene tiče, pošto sam sve učinio, što sam mogao, ja mnogo trpim ne mogući pomoći, kako bih hotio.«

De Sonis dakako nije mogao mnogo dijeliti siromasima od svoje plaće, tâ imao je veliku obitelj a i onako je bilo sve poskupjelo, nego on je organizovao potporno društvo, pa što nije mogao on sâm, donekle je moglo izvršiti mnogo njih. Osim toga dade muškarcima zarade kod javnih posala.

Veliku pomoć pruži i kardinal, tada još nadbiskup Charles Lavigerie.[1]

[1] Taj se znameniti muž rodio u Bayonneu god. 1825.; bio je uditore kod rote, onda biskup u Nancyu. 1867. postade nadbiskup algirski, 1832.

*

O njemu piše de Sonis u listu grofici de Sèze: »Presvijetli g. nadbiskup, čija je revnost upravo divna, podigao je sirotište, u koje je primljeno već do tisuću arapske siročadi. Čovjek se samo u čudu pita, kako li će se unatoč svoj milostinji, što sada pritječe, moći uzdržati ovo djelo, koje uzrokuje tolike troškove. No Bog ima svoje tajne.

»Ovaj je pomor veliko dobro, njime će se, čini se, providnost Božja poslužiti, da privede istini ovaj bijedni nevjernički narod. Ne će li ova tisuća siročadi, što ju je primila ljubav katolička, danas sutra biti na čelu tisući kršćanskih obitelji i kanoti rasadnik duša za nebo? Ja sam sa svoga posljednjeg putovanja u Géryville doveo osmero zapuštenih sirota, što umirahu od studeni i gladi. Metnuh ih na svoje deve, priskrbih im kruha i dovedoh u Laguat. Dadoh ih otpremiti u Algir, gdje ih šaljem Presvijetlomu. — Ah gospođo grofice, mi ne znamo, što je to glad i jadi njezini. Gdjekoji su nesretnici ovdje došli do toga, te su se hranili ljudskim mesom. Neka žena jela je svoje dijete; strašno je na to i pomisliti! Bog će nas jako strogo suditi, ta mi smo tako skloni, da se jadamo zbog svojih malih kušnja, a imali smo kruha svaki dan. Ova bi nas misao imala potaknuti, da radosno podnosimo onu neznatnu trapnju, što nam ju Crkva nalaže u ovo korizmeno vrijeme: ona je tako laka, ako se usporedi s onom, što je ovi nesretni muslimani snose tako junački! Molite se, madame, da Gospodin rasprši njihove tmine, jer nema sumnje, kad ovaj narod primi sv. krst, on će sigurno služiti Bogu sasvim drukčije nego oni krzljavi narodi evropski, u kojih koliko nema vjere toliko ni junaštva. . . . . .«

Kao sve ostale evropske moderne vlade, tako se dakako i francuska vlada kruto malo brinula za razvitak i napredak kršćanstva u svojim kolonijama. (Kako danas stvari stoje u francuskim kolonijama, jur je i odviše poznato). Ovaj nehaj

kardinal, pak primas afrički. Za kršćanstvo u Africi svanulo je pod njim novo doba. Mnogo je uradio i za to, da se iskorijeni ropstvo u Africi, a u tom je daleko izašao na glas. Njegovu blagoslovnom radu još se i danas vide tragovi po cijeloj sjevernoj Africi. Apostolski njegov život i rad opisao je Baunard u dva sveska (Pariz 1896).

vladin bolio je Sonisa veoma, no u drugu se ruku nadao, da će Bog ipak privesti kraju djelo milosrđa svojega i bilo kad dati onomu kršnomu narodu milost obraćenja. »Vrhovni liječnik stavlja evo gvožđe u ranu,« piše on, »nadajmo se, da će slijediti ozdravljenje.«

Mnogomu se u toj stvari nadao od oduševljenoga Lavigeriea, koji je željeznom ustrajnošću krčio puteve kršćanstvu. Njemu je srce drhtalo misleći, da bi i on mogao bar nešto pridonijeti obraćenju Arapa; zato je nestrpljiyo iščekivao, da veliki biskup pohodi Laguat. Ta mu se želja ispuni godine 1867. Koliko je god njega vrli nadbiskup začarao, toliko začarao je i on nadbiskupa. U listu, što ga je pisao Lavigerie Baunardu, čitamo, kako je on Sonisa štovao i ljubio: »Ja sam poznavao, ljubio svetoga generala i divio mu se; no da ga ne dovedem u nepriliku, morao sam s njime općiti samo toliko, koliko je nužno bilo. Bijaše to u vrijeme mojega oštroga zapletaja s maršalom Mac-Mahonom, a de Sonis zaposlen domaćim poslovima afričkim stajao je izravno pod zapovijeđu pukovnika Gresleya, potonjega generala i ministra rata. Kakav je već bio, mrzio je zapovjednika laguatskoga, a mene dašto još i više. Da se ugnemo kojekakvoj spletkariji i osveti, zamolih de Sonisa, neka mi ne piše, jer za jug nema listovne tajne. No zato smo se pohađali sasvim na prijateljsku, kada bi on došao u Algir. Ufao se kao i ja u misiju kod muslimanskih starosjedilaca i neznabožaca u nutrini Afrike. Krijepio me u mojim nadama. Vidio sam ga nekoga dne, kako suze roni slušajući, gdje djeca od sirotišta pjevaju Ave maris stella.«

Druge godine svojega biskupovanja (1868) držeći Lavigerie, da je u onolikoj bijedi, što je netom opisasmo, kucnuo čas, da se ljudski prihvati posla oko obraćenja Arapa, pošalje u Laguat nekoliko misijonara Isusovaca. koji će biti kanoti zametak velikomu djelu, koje on smatraše ponajljepšim ciljem svojega žića.

De Sonis se od srca radovao, kada su došli Isusovci u Laguat, kako piše u jednom listu onoga vremena: »Prava mi utjeha bijaše, kada sam vidio, gdje dođoše Isusovci. Ja ih na osobit način ljubim i štujem. Meni se čini, da je duh Božji na ovoj družbi, na koju vazda navaljuju, koju kleveću i progone.

»Evo ih prognanih iz Španjolske, kako su ih malo prvo izagnali iz slijepe Austrije i kako će ih iz svih zemalja, koje je prevrat izgrizao i podrovao. Oni će poći da nose riječ Božju na druge obale čekajući, da otresu prašinu sa svojih sandala i da pohite k drugim narodima te se uklone novom proganjanju.«

Gorljivi je biskup postigao, da su i časne sestra (Soeurs de la Doctrine chrétienne) došle u Laguat u istu svrhu. De Sonis se i tomu vrlo radovao, kako saznajemo iz jednoga pisma: »U prvi mah treba kod toga djela velikih zapreka svladati, tâ znadete, kako se đavao u ovakim zgodama običaje uzvrpoljiti. Nadam se, da će djelo napredovati unatoč tomu, pa Vas svesrdno molim, da se za to molite.« De Sonis je kod ovoga potonjega djela sudjelovao, no žalio je, što nije misijonar i redovnik, da sam radi kod onoga velikoga pothvata:

»Ali ja nijesam bio dostojan: evo to je jedino, što mogu odgovoriti svojoj duši, a to je živa istina. Da može Bog, koji me je ostavio u svijetu, barem učiniti, da budem tude dobar, podložan i predan u svetu volju njegovu, pa da činim malo dobra, prije nego završim ovo nekoliko danâ, što mi još ostaje da živim! Da mogu raditi junački i uspješno na njegovom djelu i potpomagati svojski one, koji su pozvani, da privedu ljude poznanju i ljubavi Božjoj, da mogu malko oko sebe raširiti dobar izgled pa dokazati, da nema u dušama našim nimalo mržnje, da oni slobodno mogu nas prezirati i opadati, no mi da ne umijemo činiti drugo do moliti za one, koji nam čine zlo. Oh da mi je — riječ u jednu — postati iz dana u dan dostojnijim svoga imena kršćanskoga, koji je naše nebesko plemstvo, da mi je izdaleka slijediti božanskoga Mučenika na njegovu bolnom putu i nositi moj križ nikada se ne tužeći, da mi je pretežak!«

Glava IX.

Posljednje dvije ekspedicije u pustinju.

(1866. i 1869.)

U predašnjem se poglavlju pripovijedalo o četovanju na Si-Lallu, koje se svršilo bitkom kod Metlilia. No ovom pobjedom nije se mir povratio, pa je zato trebalo spremiti novu ekspediciju, koja će poći za neprijateljem u potjeru, dokle ga ne stigne, što većma oslabi i razoruža. Poznato je, koliko neprilika zadaje putovanju po pustinji nestatak pitke vode. Ta se neprilika kod jedne vojničke ekspedicije dakako još kud i kamo više osjeća. I zato nastade riječ, da najstrašniji neprijatelj nije Arapin, nego žeđa. Čitatelj će se možda čuditi, kako se to može reći, kad se i u južnim krajevima francuskih kolonija vidi na zemljovidu priličan broj rijeka. No treba znati, da su te »rijeke« obično suhe, nema od njih nego samo korito; tek ako pane obilna kiša, nabujaju silno, no onda zadavaju opet drugih briga i jada, a uopće presahnu te rijeke ponajviše već za nekoliko dana ostavljajući nakon sebe samo mlake ili lokve (zovu ih r'dir), no ni odavle ne može se vazda crpsti pitka voda, jer ili su je karavane potrošile ili zagadile. Jedine čatrnje pružaju sigurno vodu, pa kako znadu gdjekad biti veoma duboke, naći je i dosta dobre vode, ali ovamo ne može dostajati čitavoj koloni, onamo opet od jedne je čatrnje do druge često po više dana hoda. Ne preosta dakle drugo, nego da kolona s drugom prtljagom ponese i dovoljnu zalihu pitke vode.

Ovaj put brojila je kolona 1000 pješaka, 550 konjanika, 150 topnika, prtljagara i živežara, 900 momaka guma, svega poprilici 2600. Osim toga bijaše još mnogo gončina, što su

trebali za ono 1900 deva, koje nošahu hranu, streljivo i ostalu prtljagu.

De Sonis je imao vazda u pričuvi puno toga, što treba za ekspediciju u pustinji, pak je zato mogao doskora krenuti na četovanje, kad mu stiže glas, da je mlađahni Si-Hamed dne 16. ožujka napao kod Ben-Hattaba pukovnika Martineaua. Ben-Hattab jest mjestance Laguatu na zapad, blizu Chott ech Cherguia (Šot eš Šergia). Martineau izgubi dvadeset i dva momka, a ranjena mu budu trideset i četvorica. Si-Hamed skrene sada na jug, da se združi s plemenima benimzapskim, koje je vodio

Karavana na vodi.

Ben-Naceur. De Sonis će poći u potjeru za Si-Hamedom, da ono združenje spriječi, a ujedno će s kolonom géryvilleskom presjeći put na zapad, ako bi Si-Hamed htio zamaknuti u Maroko.

Za odlazak odabra de Sonis 25. ožujka, blagdan Navještenja. Kako bi vazđa običavao prije ekspedicije, tako se pričesti i ovaj put. Časnici laguatske posade isprate vojsku jedan sat hoda i onda se oproste. »Ovo dvije tisuće i šest stotina pješadije i konjaništva, ovo tisuću i devet stotina deva ispuni cijelu ravnicu. Na kraju te ravnice mogao si vidjeti tek modrikastu i užasno ravnu crtu, koja naznačivaše granicu neba i zemlje.«

Časnik Bernard d' Harcourt, koji je pošao s kolonom, opisa kasnije u »Revue des Deux-Mondes cijelu ekspediciju.

»Međuto pođemo mi veseli i puni nade. Glas o nesretnom boju kod Ben-Hattaba raspaljivao naš žar; malen gubitak bijaše, koji iđasmo da osvetimo. Pouzdana i zanosna riječ našega zapovjednika, potpukovnika de Sonisa, brzo nas napuni onim zaufanjem, kojim je bio sam proniknut; iz slatkih sanja svojih trgnuh se istom, kad zaori trublja, da stanemo.

»Nakon tri dana hoda kroz beskrajnu ravnicu tu i tam osutu po kojim grmom stignemo u Tadžerunu, sivkasto selo sa dvjesta ili trista stanovnika, gdje ne raste nikakav grm. Sve mu je bogatstvo jedno vrelo, koje natapa nešto povrća. Naši vojnici na veliku žalost seljana za čas iscrpe vodu. Dne 29. ožujka oprostismo se s tim ostatkom prosvjete i tri dana iđasmo uz Oued-Zegoum (Ued Zegum) raspinjući svake večeri čador na obali kakvog r'dira; tu bi se konji primamljeni bujnom travom najeli za dugo vremena zelene krme.«

Dne 31. ožujka pošalje de Sonis dio svojega guma jednome plemenu, što se bilo nedavno pokorilo, neka tomu plemenu naloži, da navali na svog susjeda Ben-Naceura, gospodara mzapskoga. Tako će Ben-Naceur pomisliti, da ekspedicija smjera na njega, a saveznik njegov Si-Salla ne će jamačno ostaviti svoga zgodnoga mjesta, gdje ima vode izobila, držeći, da se francuska vojska kreće na Mzab. Tako će, nadao se Sonis, Si-Sallu iznenadit. Da ga još većma učvrsti u njegovu uvjerenju, ostane nakon odlaska gumova tri dana u Tir el Hapšiu, a onda krene dalje.

Sad otpoče borba s prirodom. Do 4. travnja zrak bio sasvim čist, no odjednom dune vjetar i uzvitla fini pijesak, po kojem se hodalo, tvoreći goleme crne oblake. Za čas zahvate pješčani oblaci čitavu kolonu. Nastade nato takova tama, da se nijesu mogli raspoznati ni najbliži susjedi.

Kako je vojska stupala po pijesku, i onako se slabo čuli koraci, a sada se od zviždanja oluje nimalo ne čuše. Ako si htio viknuti, glas bi ti zapeo u grlu. Gdjekada bi samo za tren sinulo oštro svijetlo, kada bi vjetar rastrgao oblake, i onda se mogao raspoznati po koji konj ili konjanik. Dva sata trajaše to

nevrijeme. Potom stane vjetar pomalo jenjavati, a pijesak, koji se kovitlao sred oblaka, počne padati na tle praveći prekrasne arabeske.

Pošto se došlo na zgodno mjesto i vojska se ponamjestila u taboru, nađe se, da jednog vojnika nema. Ljudi se raziđu na sve strane vičući u sav glas, no njemu nigdje ni traga. Sad uzmu dalekozore, pretraže njima svu ravnicu sve do horizonta, no ništa se nije opažalo. Četa konjanika zaleti se natrag tražeći na sve strane. Nakon dva sata vrate se bez uspjeha. Čitavu noć gorjela je velika vatra, ali nitko ne dođe. Kud li je onaj nesretnik dospio, nikad se nije saznalo

Put se nastavi kroz onu pustu ravninu. Nigdje kakvo stablo ili čuperak trave, sve golo i ravno, tek u daljini ispinjao se niz brežuljaka tvoreći krivulju na modrom nebosklonu. Ali pošto i ova varava brda iščeznuše, eto ti opet pred tobom druga ravan, jednako varava. »Očutjesmo nešto«, piše d' Harcourt, »nalik dojmu vječnosti.« Išlo se pješačkim korakom osam do deset milja na dan (milja = 4 km.).

Kad bi čete prispjele na mjesto, gdje će prenoćiti, de Sonis bi mjerio prostor za tabor, brinuo se za mjesto pojedinih odjela, za hranu i vodu, davao bi naredbe za sutradan. Još noću viđali bi ga, gdje prolazi kroz okô prigledajući, je li sve u redu. A kad bi svršio i taj posao, još bi se kadšto dugo molio, a najvolio je gledati one sjajne zvijezde, što tako milo trepere govoreći duši o veličju, ljepoti i ljubavi onoga, koji sve to satvori. Drugi bi put upotrijebio to vrijeme, da se razgovara o Bogu i vječnim stvarima s jednim mladim časnikom, kojega je zarad lijepa značaja njegova jako ljubio. Zatim bi se zamotao u ovčju kožu i nekoliko sati prospavao na zemlji.

Kolona se već nalazila kod Sidi-el-Hadž-Eddina. Videći de Sonis, da nema dosta hrane, e bi mogao poći u potjeru za neprijateljem, kojega će bogzna kada stignuti, pošalje u Tadžerunu jednu eskadronu lovaca sa četiri stotine i pedeset deva, da donesu zalihu, što su je ondje ostavili. Međuto sinu mu u pameti druga misao: bude li on tako sporo napredovao, lako će mu neprijatelj umaknuti, a opet s cijelom kolonom ne može se brzo putovati. Zato odluči promijeniti osnovu: veći će dio

pješaštva s prtljagom i hranom ići njegovim tragom, a on će s tri eskadrone i tri satnije zuava naprijed, ponesavši sa sobom samo oružje, nešto dvopeka a ponajbolje će deve nositi vodu i što inače treba za opskrbljivanje vojske.

Poručnik d' Harcourt pripovijeda: »15. travnja u osvit krene ova mala kolona. Pošto je putovala do četiri sata popodne, stane u okô i sutradan nastavi put. Vrućina, koja je prijašnjih dana sve više rasla, postala je već nesnosna. Pješaci već iznemogli od ova dva nagla putovanja, i kako nijesu imali dovoljno vode, klonuše više od žeđe nego od napora. Drugoga dana oko podne počeše ovi jadni vojnici — pa kaki vojnici! — padati. Za jedan sat sruši ih se četrdeset ne mogući ni koraknuti. Konjanici moradoše sjahati i dignuti na svoje konje nesretne drugove, ali pješački časnici, premda smo ih ponovno nudili, ne htjedoše nipošto uzeti naših konja voleći dijeliti patnje svojih vojnika i biti im na izgled. Jedan stari poručnik odgovori izašavši sam iz reda svoje čete: »Uzjaše li časnici na konje, za pol sata ne će se već nitko držati uspravno.«

»Dalje se nije dalo ići, vojska stade. Poslije jela, koje se čučeći uzelo, svatko pripravi sebi postelju uklonuvši šljunak, koji je najvećma smetao, zamota se u svoju kabanicu i doskora usnu svladan od umora. Probudim se. Vidim ponad sebe onaj svod nebeski, na kojem nijedan oblačak ne rastavlja nâs i divne one sjajne zvijezde na nebu gotovo tropskom: ćutio sam sav neizrecivi čar onih noći. Na pamet mi panu oni stihovi lorda Byrona, u kojima pokazuje ponad nas »onaj azur bez oblačka, tako jasan i dubok, kao da nam se sâm Bog ukaza na nebu.«

Već smo naprijed vidjeli, kako je de Sonis znao biti sebi strog, a drugima blag. Tako je dakako radio još i više u zgodama, gdje je trebalo vojnike primjerom sokoliti, da ne klonu duhom trpeći uz golem napor još oskudicu.

Prvi bi uzjahao na konja, posljednji bi sjahao, kad su već okô napravili, šatore podigli i konje privezali. Nije bio samo strog u svojem jelu. nego i u svemu svojemu življenju. Gdjekojemu bi se dašto činilo, da je to način života odveć oštar i oskudan, kad si jahao od jutra do mraka a dobio samo komad dvopeka i obrok riže. Jednoga dana nekakav zuav, kako

je bio zle volje, izlane, da je lako pukovniku pustiti, da ljudi od gladi umiru, dok se on sâm dobro hrani. Kad to Sonis čuje, pozove onoga nezadovoljnika sutradan na ručak. Zuavu doduše bilo to neugodno, no tješio se time, što će se bar jedamput onako ljudski najesti. Jestvenik, komu se naš gladni vojnik toliko radovao, nije baš bio obilat: dva komada dvopeka — svakomu po jedan —, riža i obrok mlake vode u jarčevoj mješini. Kako nije de Sonis imao ni stola ni stolice, moradoše obojica pojesti ono malo siromaštine čučeći.

Onaj vojnik poslije pričao, kako je bilo na onoj »gozbi«, pa je bilo zbog toga mnogo smijeha. Odsad su svi još i radije snosili tegobe i oskudicu.

Dne 17. travnja pod mrak bijaše vojska udaljena od Ued-Gharbia kakva četiri sata, a tamo se nalazio — kazivao nekakav uhoda — Si-Lalla oko čatrnja od Bu-Aru. Isti se uhoda ponudi, da će vojsku poprijeko dovesti onamo za kratko vrijeme. Pješadija hodala onoga dana od rana jutra do četiri sata poslije podne, zato je Sonis ostavi s vodom, a sam pohiti s konjaništvom baš o sunčanom zapadu. Nada, da će se sada ipak pobiti s neprijateljem, ulije svima novu snagu i puni nade pohite kasom sa svojim provodičem. Oko osam sati prispiju do rijeke Ued-Gharbia, koje je korito bilo sasvim suho. Sađu u korito i uzmu jahati jedan za drugim sve šuteći, jer je Sonis bio zabranio vikati i pušiti, da se ne bi neprijatelju čime odali. Već se bilo sasvim smrklo, kadli de Sonis opazi, da se polovica jedne eskadrone odvojila. Odmah pošalje jednoga mladog i obrazovanog Arapina u potragu. Istom nakon jednoga sata mučnoga trkanja i dovikivanja i smrtnoga straha, nađe se zalutala četa opet na okupu.

Krene se naprijed. Bilo je najavljeno, da je blizu jedna lokva, tu će se napojiti žedni konji. Ali gle, strašno li se prevariše! U lokvi nema vodi ni traga. Momčad sjahala već s kónjâ i s užasom vidi pred sobom blato. Čete zaokupi strašno razočaranje.

Već je bilo jedanaest sati noći. Konji 24 sata na putu, a od jučer nisu pili. Dalje se ne može, a u drugu ruku ako sad

navale neprijatelji, ne ostade od njih nitko živ, jer su obale strme, korito na onom mjestu usko — moći će ih postrijeljati do zadnjega momka. Bu-Arua i čatrnje njegove, kazivalo se, blizu je, ali koliko je još možda donle? Pa nije li se i ondje voda presušila? . . . .

Situacija bijaše dakle kruto ozbiljna: radilo se o životu ili smrti tolikih stotina. Krivnja nije bila de Sonisova, tâ nije mogao znati, da će vrućina odjednom toliko porasti i tako presahnuti čatrnje i lokve. On je sad osjećao svu težinu odgovornosti, koja na njega pada. Pozove nekoliko ponajboljih i najpouzdanijih konjanika arapskih i naloži im, da pohite trkom u Bu-Aruu i izvide, ima li tamo vode. Čekali su nekoliko sati. Gospođa de Sonisova piše:

»Pripovijedajući mi moj suprug taj događaj kazao mi je, kako još i sad osjeća onu zebnju i strah, što ju je ćutio čekajući ono nekoliko sati. On se utekao svetomu Josipu, svojem običnom zaštitniku, i baš je svršio svoju dugu i žarku molitvu, kadli se vrate Arapi, noseći veseo glas, da su našli čatrnje u Bu-Arui, donle je samo kojih deset kilometara, a ima u čatrnjama vode. Brzo se svi uspnu na konje i napokon okolo tri sata izjutra stignu do ruba jedne čatrnje. Bijaše do polovice napunjena žućkastom i blatnom vodom, ali to je bio spas.«

Kada su životinje uočile vodu, napnu sve sile, da se oslobode spona, što su im smetale, pa da će skočiti u vodu, i teškom ih mukom ustaviše. Jedan zuav, pripovijeda de Sonis, reče svojemu drugu: »Trista mu, nikad nijesam vjerovao, da će svanuti dan, kad će mi zdjelica vode biti draža od boce vina!«

D' Harcourt opisuje onaj prizor uz vodu ovako: »Konji tu i tamo privezani o granje tamariskino, druge opet vode da se napiju, jedva ih mogu obuzdati, do pola tijela ulaze u vodu, da stišaju ljutu žeđu, pružaju vrat i udaraju nogom po vodi, što pljušti oko njih; ljudi skupili se u hrpama okolo malih limenih zdjela razmačući u njima svoj dvopek; nekoliko časova kasnije eto deva, koje nas stigoše; pune se bačve, a punjenje trajat će dotle, dok se još išto tekućine može uhvatiti iznad onoga blata: to su vam glavne crte one slike, od koje mo-

žemo tek nejasno razabirati potankosti kroz gustu maglu, što no se diže ponad r'dira.«

Osvježena vodom krene vojska sutradan u pet sati dalje. Raspoloženje bijaše izvrsno, jer skoro će doseći neprijateljski tabor i dokopati se silnoga plijena, a nakon tolikih patnja i nevolja čeka ih pobjednike slatki počinak. Ove i slične nade nosile su ih poput kakovih krila.

Jedan se sat išlo šutke na jednu visoku ravan — tu će Si-Lallu iznenaditi kô grom iz vedra neba. Već se vojska brzo uspinje na ravnicu očekujući prasak neprijateljskih pušaka, sad su već prvi konjanici gore; čude se oni, što su ostrag, da je gore sve mirno, a konjanici, koji su prvi izašli na vrh, ne videći ništa potjeraju konje, ne bi li štogod ugledali — ali nigdje ništa, neprijatelju ni traga ni glasa, sve sama gluha i gola pustoš. Žurbe odjednom nestade, razočaranje i beznađe obuhvati svu vojsku. Sad će se imati boriti dé Sonis s najljućim neprijateljem. Ta šta je čovjek bez nade? Dosad ih podržavale najljepše nade, sada im duh gleda u budućnost i vidi žeđu bez vode, bolesti bez lijekova, dug put bez čilih konja, osamljenost u nepoznatoj pustinji, a neprijatelj u potaji vreba na svoj plijen. Još ih stala mučiti nesnosna vrućina. Dan je odmicao, a oni svegjer napreduju. De Sonis bio u sto briga. No on nije nimalo pokazivao zabrinutosti svoje. Samo bi katkada zaustavio vojsku za nekoliko časova, da konji mognu odahnuti i prtljagari ih stignuti. Tada bi vojnik legao na tle u sjenu svoga konja. O podne bi se u toj sjeni tek glava mogla zakloniti. Kako su svi bili umorni, brzo bi zaspali, pa ih je trebalo probuditi, kad se polazilo.

Već trideset i šest sati ide se naprijed gotovo bez prekida. Dalje se nije moglo: ljudi i životinje do kraja izmoreni, vode je bilo za konja samo četiri litre a za momka litra, a kakva je to »voda« bila! Jedva bi čovjek vjerovao, da se takova kaljužina može piti. — Jedan dvopek, to je bio ručak onoga dana.

De Sonisu srce pucalo od tuge: tako je lijepo vodio ekspediciju po mnijenju sviju, neprijatelja će sad nà iznenada uhvatiti i dokopati se svega u izobilju, samo malo još fali, da dostigne svrhu, a baš sada ne može. Vojsku dalje voditi bilo bi voditi je u gotovu smrt. Mnogo se on savjetovao s Bogom, jedinom nadom i utjehom svojom, i činilo mu se, da je volja Božja, da ne ide dalje.

U četiri sata izdade zapovijest, da vojska stane, a jednomu dijelu guma naloži, da jurne u istom smjeru naprijed u potjeru za neprijateljem: ostala će se vojska povući do zdenaca mengupskih, a ako bi gumu došlo do nevolje, priskočit će mu u pomoć.

Prvi dan povratka bijaše još teži od pređašnjega. Konjima malaksala snaga pa nijesu već htjeli ići, osim ako si ih podbadao ostrugama. Gdjekoji konji padoše i nikad se više ne digoše; drugi su pak turobno išli pred svojim gospodarima, koji su ih ispred sebe gonili. Kod r'dira bu-aruanskih nadali se svi, da će napuniti tikve vodom, kako su to dan prije mogli učiniti. Lovci srnu onamo, a kad tamo — vodi ni traga, već je sloj blata počeo pucati od sunčane žege. Pa i za to gadno smrdljivo blato jagmili se vojnici: oni bi ga metali u džepni rubac i tiskali, dok bi izašlo nešto malo guste tekućine, koju bi požudno pili.

Sutradan osvane gum goneći sa sobom obilat plijen: četiristotine deva i isto toliko ovaca. Dva su sata jahali za neprijateljem, kadli naiđoše 19. ujutro na okô Si-Lallin. Dobro je dakle računao de Sonis: još samo malko naprijed, i neprijatelj je u njegovim šakama, ali strašna oskudica ne dade mu ni toliko poći naprijed. Skoro bude poslan drugi dio guma, da podje u potjeru za bjeguncima. I ovaj odio stigne ih i otme im dvjesta i sedamdeset deva.

Kolona je još uvijek bila u velikoj opasnosti, i da nije Bog pomogao, piše d' Harcourt, ne bi nitko živ došao na konju k zdencima mengupskim.

»Bilo je oko tri sata, kaže isti očevidac. Nepce suho, vjeđe oteščale, svi zamukli prepustivši se koraku svojega konja, koji je spuštene glave polagano koracao. Kada bi god posrnuo, za čas bi se prodrmani konjanik probudio: ruka bi mu namah natrag pala na jabuku od sedla puštajući da jadna živina vuče malaksale udove. Ali gle odjednom konji ožive i sami od sebe

poteku kasom i ponesu nas po nagonu svojem do grma od tamariskâ i zloljesine (oleandra), koji sakrivaše našem pogledu basen pun vode. Što sam živ, nijesam vidio onakoga oduševljenja, kaki je sve zaokupio, kad su iznenada uočili ovu svježu i bistru vodu. Turobnih misli jučerašnjega dana nestade uz onaj basen vode, a velika srčanost zapremi duše sviju: svak je mislio, da je kadar izvesti, bilo što mu drago.

»Tužna sam srca pomislio: da smo mi taj r'dir našli u noći 17. travnja, uspjeh bi ekspedicije bio drukčiji. Napunili bismo sudove vodom i tako bismo lako prevalili ono malo puta, što je bilo do neprijatelja, naša pobjeda bila bi upravo sjajna.

»Četiri milje, što su još preostajale do Menguba, prevalismo letimice i navečer u 7 sati nađosmo se kod našega pješaštva, koje se utaborilo nasred prave šumice od tamariske.«

U Mengubu ostane de Sonis, da prati gibanje Si-Lallino i da podupire onaj dio guma, što je izbivao. Skoro se taj gum vrati s velikim svojim plijenom. — Tri dana probavi Sonis u onom lijepom kraju. Konji i sva vojska oporavila se i on sad dade zapovijest, da eskadrone osedlaju konje, a po jedna satnija zuava i pješačkih lovaca da se smjesti na deve. Nalog se izvrši pred noć, a iste noći pohiti de Sonis s tim četama za Si-Lallom, ne bi li ga još blizu zdenaca zatekao.

Isprva je sve lijepo išlo, mjesečina svijetlila, ali mjesec zađe i sada se valjalo ustaviti, jer provodiči nijesu nalazili puta u tami. U zoru krenulo se dalje i pod večer stigne četa do tabora Si-Lallina, ali Si-Lalla već umakao: samo se još vidjeli tragovi, gdje su stajali čadori, utrnule vatre, dvije tri lešine deva, koje je sunce već rastvorilo. Si-Lalla bio već daleko. Muka je hvatati moćnoga nomada po pustinji. Ako je i pobijeđen, on se otisne daleko u Saharu, gdje ga bezvodna pustara bolje brani od svakoga oružja.

Dne 24. travnja opet se zaleti francuski gum za neprijateljem, koji je jamačno bio već jako oslabljen. Sreća se gumu nasmije, te on uhvati na putu karavanu, koja je nosila hranu i ostale potrepštine za Si-Lallu. Sutradan iznenadi ga gum, i taj put jedva jedvice uteče, ostavivši u taboru svoj čador, blagajnu, krasno sedlo svetačno, dragocijenosti svojih žena i najskuplji

svoj nakit. Četiri stotine i pedeset deva i mnogobrojna stada ovaca zaplijeniše, no tolike životinje nijesu se mogle dopremiti u tabor, jer nije bilo dosta vode. Na stotine ih pogibalo. Samo 250 deva i tisuću ovaca stiže ka koloni.

I ako je Si-Lalla umakao u pustinju, opet je veoma oslabio, jedno što je tako daleko u pusti kraj bio zatjeran, a drugo što mu je oteto toliko deva, ovaca i ostalih ratnih potrepština. Algir će na jugu bar neko vrijeme imati mira.

2. svibnja kolona sretno prispije u Laguat, gdje će se odmoriti od silnih patnja i dugoga stradanja za ovo šest tjedana. Mjesec poprilici dana, otkako se vratio de Sonis kući (10. lipnja), bude odlikovan časničkim krstom počasne legije.

Mnogo je de Sonis trpio i podnio za ove posljednje ekspedicije, no on je držao, da su mu one patnje koristile i duši i tijelu, kojima je, govoraše, bolje u nevolji nego u sreći.

Kako je prije viteški krst metnuo do nogu Naše Gospe od Pobjede u Parizu, tako on i sada stavlja krst počasne legije do nogu Naše Gospe od Afrike u Algiru.

De Sonis bio je odveć prosvijetljen u duhu, a da ga ne bi jedna druga nagrada, jedan drugi dar nebeski kud i kamo više veselio. Mi to saznajemo iz lista Lamyu de la Chapelle: »Za moje posljednje ekspedicije imao sam jednu veliku utjehu. Kroz dva sam mjeseca radio i polučio, da se jedna duša probudila oda sna te raste zaista na čudesan način u gorljivosti i milosti. Utjecaj Božji bio doduše blag ali tako očit, da sam vidio, kako ta duša iz dana u dan napreduje. Jako sam zavolio to dijete, jer je odista dobro dijete. Govorim o mladom poručniku zuavu, koji je svršio lani školu, a lica je tako mlada, da bi mu čovjek dao najviše petnaest godina. To jadno dijete odgojeno je u Flècheu, gdje je unatoč življenja u tom zavodu bio od srca pobožan: kadšto bi u vrijeme odmora pošao, da se pokloni presv. Otajstvu. Izašav iz zavoda ugušiše ovo raspoloženje rđava društva, obzir ljudski, itd. No naš mladić sačuvao je nevinost neokaljanu, a baš me je to sokolilo pa nijesam sumnjao, da će se obratiti.

»Bog je tako pripravio ovu dušu, koja je, činilo mi se, određena, da služi na čast našoj vjeri u okolišu, kamo ju je

Bog stavio. Nakon kušnja svake ruke i nakon teških jada i nevolja značaj toga mladoga časnika poprimi ozbiljnost, koja doista nadilazi njegovu dob. U isto vrijeme navikao je um njegov sve ispitivati i istraživati, a kad je isto stao raditi u vjeri, što ju je naizmjence ljubio i odnemarivao, ono bi ga ispitivanje upropastilo, da nije po njemu na koncu istraživanja našao vjeru.

»Prije svega ja sam se zanimao za njegovo obraćenje. Mladi pak čovjek uzvraćao mi ljubav za onu ljubav, što mu je nijesam tajio, a on je znao razloge toj ljubavi. Napokon iza tri mjeseca borbe stigao je u luku, Bogu hvala i slava! Na koncu ekspedicije ostavio me je, da se vrati u Algir, a ja sam ga uputio k superioru Isusovaca u ovom gradu.

»Taj je dobri otac priveo Bogu ovu dragu ovčicu pa mi je ganutljivo pripovijedao njegovo obraćenje i sv. pričest. On sâm, da me obavijesti o svojoj sreći, pisao mi je o toj stvari list od 20 strana: ja sam taj list čitao i opet čitao vazda s novom slašću. Dragi prijatelju, kako su duše stvar velika! Pa ipak kako malo mari svijet za njih!«

Čitatelj poznavajući čednost de Sonisovu pitat će možda, što li je on o sebi u tom pričanju prešutio. Da se u tom nije prevario, potvrđuje nam pismo misijonara lazarista, bivšeg župnika laguatskoga. »Neko vrijeme prije našega odlaska iz Laguata opazio sam češće puta na sv. misi mlada poručnika, čije držanje odavalo nekakvu zabunu. Rekoh u sebi: Evo jedne duše, koja trpi, javimo to g. de Sonisu. Doista zapovjednik pozove ga k sebi. Više se puta s njime pouzdano razgovarao o duši njegovoj. Kako se to svršilo, saznao sam istom poslije, i to ovako. Na koncu g. 1866. odoh iz Laguata u Algir i pođem k ocima Isusovcima, da ih pohodim u ime de Sonisovo. Kako li se začudih, kad sretoh ondje mladoga poručnika laguatskoga! »Pa šta radite ovdje?« upitam. »Došao sam, da se ispovjedim«, odgovori jednostavno. »Ja sam to obrekao g. de Sonisu i držat ću riječ«. Mladi je čovjek bio povraćen milosti Božjoj i vršenju dužnosti«.

Taj je mladi poručnik poslije postao visok časnik u francuskoj vojsci.

List se ovaj završuje: »Ti, mili moj Henriče, ploviš mirnim vodama, a mene zanosi silovita rijeka, koja će se zaustaviti . . . Bog zna kada! Ali«, kaže, »treba se sasvim podvrgnuti volji Božjoj. I u tom je kršćanski život«.

Mir, što je nastao poslije ekspedicije netom opisane, nije dakako dugo trajao.

Godine 1869. plane na jugu nov ustanak, koji je potpirivao isti onaj Si-Lalla. Premda nije bio poglavica plemena Uled-sidišeik, opet je veoma puno utjecao na mladoga poglavicu Ahmeda ben Hamzu, svog nećaka. Si-Lalla propovijedao sveti rat i na njegov glas skoče ustaše u algirskoj Sahari na oružje. De Sonis pošao mjeseca siječnja 1869. u Algir u službenom poslu, kad mu stigne glas, da se sprema navala na okružje laguatsko. Smjesta pohiti kući. U Dželfi dobi novih pouzdanih vijesti. Brzojavi dakle svom zamjeniku u Laguatu, da poruči plemenu Larbâa, koje je tada pošlo prema Mzabu, neka se vrati u okolicu laguatsku i neka se spremi na otpor, ako ne će, da iznebuha ustaše na njih navale.

Putujući naglo dalje prispije k plemenu Uled-Nail i zapovjedi i njemu, da pođe prema Laguatu sa hranom za 30 dana. U Taadmitu prigleda, jesu li deve kako treba opremljene, i nađe sve u dobru stanju. Dne 27. siječnja stiže u Laguat, i kolona se stane brzo opremati, da bude svaki čas spravna otići. 28. siječnja dođe brzojav, da je jedan konjanički neprijateljski odio napao francusku četu uhodnicu i da su pala dva momka. Istoga dana uveče eto vijesti iz Dželfe, da je s iste strane navalio Si-Lalla s velikom silom na jedno drugo prijateljsko pleme u Džebel-Amuru. Aga El-hadž-Kaddur s dijelom svoga guma pobio se s uhodama neprijateljskim i palo je mrtvih na obje strane. Edin aga morao uzmaknuti s velikom česti plemena na Šaref. Kapetan Saint-Martin javi, da je strah i trepet obuzeo narod Dželfi na zapad, u koji grad jatimice grnu sa svojim stadima. — Sutradan dne 29. siječnja stizale još crnije vijesti. Brzojav između Géryvillea i Frendaha prekinut je. Četa od 600 konjanika vidjela se u Sidi-Aliu, kako jaše na istok. 30. siječnja svane brojan neprijatelj Taginu na zapad.

Neprijatelji se dakle pojavljivali duž cijele granice, ne bi li tako Francuzi pomislili, da su sile njihove goleme. Narod, koji je živio s Francuzima u prijateljstvu, ne hoteći se pridružiti ustašama strepio je i bježao, kamo je mogao.

Tri su bile glavne vojske ustaške. Jednu je vodio Si-Lalla, drugu nećak njegov Si-Kaddur, a treću Si-el-hadž-el-Arbi. Kao obično provališe na francusko tlo sa maročke strane i to između Slanoga jezera (chot El-Chergui) i Géryvillea. Pošto su onaj kraj opustošili baš na divljačku, krenu naglim hodom na pozicije francuske na podnožju atlantske visoke ravni.

Osnova ustašâ bila je jasna. Sad sastavi de Sonis svoju osnovu. Kolona će udariti na zapad, ostavit će posadu u Lehnaji, odanle će zaći u veliku ravnicu, koja se prostire do podnožja Tuilat-Makme: tu će čuvati sve prolaze i klance, kuda moraju proći stada, što će ih ustaše oteti, potom će pomoći potpukovniku Colonieuu, koji ne će dati neprijatelju u Oran; tako će se naći ustaše među dvije kolone. Događaji donekle osujetiše ovu osnovu.

De Sonis prispio je u Laguat 27. siječnja, a 28. pošalje Lakdara ben Muhameda, koji je vodio brigu oko deva, u Tadžerumu, da sakupi u Larbanjanâ sve konjanike, što se mogu ondje naći, i neka od njih sastavi dug lanac arapskih izvidnikâ oko njega.

U čitavom gumu nije bilo duše vjernije i Sonisu odanije od toga Lakdara ben Muhameda. Bio on čovjek odlična roda, izvrstan lovac, junak, poštenjak — baš pravi tip saharskoga plemića. Tada mu bijaše kakvih trideset godina. Crta u licu bio je vrlo plemenitih, vladanja otmena, blag i prijazan u općenju, a opet se vidjelo na njemu, kako je vanredno jak. Umio je spojiti vjernost Francuzima i vjernost narodnim predajama arapskim. Usto je usvojio toliku uglađenost evropsku, da uljudnijega čovjeka ne bi ni među nama našao, pripovijeda neki časnik. De Sonis je toga plemenitog čovjeka iskreno ljubio hoteći ga predobiti Isusu Kristu.

Dne 30. siječnja kolona je bila sasvim opremljena i istoga dana — bila je subota — krene u jedan sat otpodne iz Laguata. De Sonis je dakle trebao samo dva dana i dvije noći,

da opremi svoju kolonu: tako je izvrsna bila njegova organizacija.

Kolona nije baš bila velika: samo četrdeset i jedan časnik i devet stotina momaka raznoga oružja: afričkih lovaca, puškarača, spahija, topnika, mjerničkih vojnika, prtljagara; dvjesta konja, osamdeset i osam mazga, osam stotina i šezdeset deva s gončinima i šest topova, od tih četiri gorska topa. Za ovu se ekspediciju odabrale same lake čete. Ostala vojska čuvat će tvrđavu i tabor.

S tom malom bojnom silom valjalo je de Sonisu biti se s tri ustaške vojske. Osim toga nije imao u arapskom uredu predstojnika, nije imao ađutanta nit ikakvog višeg časnika. Dobio je doduše predstojnika arapskoga ureda, ali taj inače čestiti poručnik nije nikad vidio juga, a pomoćnici njegovi, novi kô i on, nijesu umjeli ni riječi arapski. Znajući de Sonis, da se vojska više mjeri junaštvom i stegom nego brojem, nastojao je tim dvojem nadomjestiti, čega je koloni inače nedostajalo.

Rastanak de Sonisa sa ženom njegovom bio je ovaj put osobito težak. Gospođa de Sonis piše:

»Dok se moj suprug izvrgavao tolikoj opasnosti, ja sam očekivala doskora novo dijete, pa sam znala, da će taj čas biti po mene težak i opasan poradi patnja, što sam ih minuloga ljeta pretrpjela. Bojala sam se dakle veoma podvrći se toj kušnji sama i bez njega, pa umrijeti daleko od svoga dragoga Gastona«. Oprostiše se dakle, kao da se više nigda ne će vidjeti.

De Sonis je točno bilježio, što je kojega dana kolona izvršila, kuda je došla, kakva ju je gdje sreća pratila, pak nam stoga nije teško dosta podrobnu si sliku stvoriti o tijeku ove posljednje mu ekspedicije u Africi.

Prvi dan stala je kolona u okô u Rešagu, gdje de Sonis noću saznade, da je neprijatelj osvojio Kadru i da već prijeti Ain-Madiu, koji se grad nalazi među Kadrom i Laguatom. Ain-Madi poznat je dobro u francuskoj kolonijalnoj povijesti; tu se junački branio marabut (muhamedovski svećenik) Tidžni, francuski saveznik, proti Abd-el-Kaderu. Više od godine dana odolijevao je emiru, no napokon pade izdajstvom. Sin toga marabuta po imenu Ahmed-Tidžni u ono je vrijeme bio ondje du-

hovna i politička glava tarike ili bratstva Tadženacâ, kojeg su učenici razasuti od Tunisa do Maroka. Držanje ovoga saveznika bitno će utjecati na sudbinu ekspedicije.

Jednoga dana doglasi Ahmed-Tidžni de Sonisu, da su se u ravnici pojavile skitalice, koje su mu otele sva stada i puno deva. S pomoću Larbanjanâ, kaže, narod je natrag osvojio ovce, ali devâ nije se mogao dokopati. Ahmed još doda, da nema baruta, i zamoli naboja. De Sonisu bude to začudo, ta nedavno snabdio ga je streljivom. Poruči mu, neka se brane iza zidina, to im je lako; on stoji u taboru blizu njih, sutradan krenut će naprijed i zakrčit neprijatelju put. Zajedno im javi, da će im barut skoro stignuti, ma da i nije mogao vjerovati, da im ga zaista nedostaje.

Ujutro drugoga dana proslijedi kolona put na zapad i dođe na visine jednoga gorja, gdje nađe silu naroda s ovcama. To su bili prijatelji, koji su pokušali odrvati se neprijatelju, no podlegnuvši sili zakloniše se na ove hridi, da spasu život i stada.

De Sonis nije smio ostaviti vjerne saveznike na cjedilu, a i opasno je bilo poći naprijed, jer je neprijatelj mogao lasno napasti momčad, što je dovozila hranu i ostale potrepštine. On dakle odluči ondje se utaboriti. Pošto je sve uredio, što treba za utvrđenje tabora, izađe s konjaništvom, da izvidi neprijatelja. Nijesu dugo jahali, kadli uoče, kako tridesetak konjanika juri prema onoj visokoj ravni, na kojoj je bio tabor francuski. Drskih li junaka! pomisli de Sonis. Hoteći ih iznenaditi zapovjedi, da se krišom njima prikuče. U skoku dojašu oni na puškomet. »Već sam htio dati znak, da se opale puške«, piše de Sonis, »kadli razaberem, da su to naši: bio je Lakdar sa svojima Larbanjanima. Baš sam još imao kada, da zapriječim nesreću, jer sam na svu sreću dao zapovijed, da se puca samo izbliza!«

Lakdar ispripovjedi sve, što se međutim zbilo, a što je Sonis nekako slutio. Ujutro istoga dana bi Lakdar s dvadeset i tri konjanika poslan na izviđanje, i kad su se približili Ain-Madiu, gdje su mislili da se već nalazi francuska kolona, opaze u ravnici pred gradom mnogo arapskih vojnika. Isprva držahu,

da je to francuski gum i prtljaga. Ali prikučiv se na kilometar vide s užasom, da su to neprijatelji. Jamačno Si-Lalla opsjeda Ain-Madi, pomisle oni i pojure u grad, da ga brane. Na vratima raspoznaju čete Kadura-ben-Hamze. Šta bi to bilo? Upitaju jedno pastirče i saznadu istinu. Ain-Madi predao se Si-Lalli, koji je kod Ahmed-Tidžnia kao prijatelj i gospodar. Sad je trebalo iz te zamke iznijeti živu glavu. Baš su još imali vremena, da umaknu potjeri novih gospodara Ain-Madia. Kad su oni tako bježali, uočio ih je de Sonis i htio već zapovjediti, da se puca.

»Vijest o izdaji marabutâ ain-madijskih činila mi se jako ozbiljna«, piše de Sonis. »Ahmed-Tidžni znao je sasvim dobro, da sam mu blizu i da će ga moja kolona izbaviti neprilike. Imao je praha unatoč tomu, što mi je javljao, a iza zidina ain-madijskih mogao je mirne duše čekati, kako će se sve svršiti. Vratim se u tabor s eskadronama i malim onim gumom, sazovem časnički zbor i saopćim im, kako su sada stvari. Preporučih im, da upotrijebe svu energiju i junački se odupru«.

Oduševljenje Si-Lalle i »vjernikâ« teško se dade opisati: bez ikakve muke dokopaše se tako znamenitoga mjesta, gdje ima svega, što treba za rat proti »nevjernicima«. Sam je Alah njihov pomoćnik i zaštitnik. Već su Arapi govorili, da će Si-Lalla skoro smrviti kolonu francusku, onda će udariti na Laguat, potom na Dželfu pa na Bu-Saâdu.

I doista veliki su bili uspjesi u ono kratko vrijeme. Istoga onoga dana izdana bi zapovijed, da se združe čete od sva tri zbora arapska, što su se bile rastrkale po Džebel-Amuru; sveto je mjesto u njihovim rukama. Sad je hora, mišljahu ustaše, da se složno udari, i kletom je tuđincu odzvonilo. I prijatelja i saveznika francuskih tako se dojmio ovaj nagli preokret, da su i oni mislili, Francuzima nema spasa.

De Sonis pripovijeda: »Ne mogu se bez ganuća sjetiti, što mi je rekao larbanjski gum, kojega je vodio Lakdar. Vrativši se s izviđanja, gdje su mogli sami mjeriti silu neprijateljevu, okružiše me ti dobri ljudi i stiskajući mi ruku govorahu: »Sutra ćemo s tobom umrijeti!«

De Sonis je očekivao noćnu navalu. Ova noć od 31. siječnja do 1. veljače bila je jako nemirna i puno se u njoj ra-

dilo; na vrat na nos napravio se opkop i sva se vojska spremila, ako bi što bilo. Za noćne navale bilo se bojati, da će deve praviti velike neprilike, kad nastane prasak pušaka i vika ljudi. Stoga Sonis naloži, da polegnu sve deve na tle, a isto naredi i gončinima deva strogo im se zaprijetivši, ne budu li šutjeli ko mrtvi. Sve je bilo spremno, da dočeka neprijatelja.

Već je zanoćilo. Zvijezde titraju na tamnomodrom saharskom nebu. Sve tiho. Najedamput skokom dojaše konjanik u tabor. Bio je glasnik Ahmed-Tidžnia. Šalje ga, govoraše, njegov gospodar Si-Ahmed-Tidžni, da posvjedoči, kako mu je žao, što se morao predati neprijatelju. Njega je bilo strah, da će mu neprijatelj opustošiti vrtove i voćnjak, i to ga je prinudilo, te je uza nj pristao. On se nada, da mu zapovjednik toga ne će upisati u grijeh.

De Sonis je dobro shvatio, kamo to smjera: lukavac se bojao za rusu glavu, ako novi prijatelj njegov nastrada, i zato je držao, kako bi Slovaci rekli, Boga za nogu a vraga za rog. Sonis odgovori vrlo zgodno: »Reci ti svojemu gospodaru, budući je on Francuz, postupat će se s njim kao s izdajicom domovine. Sve, što ću moći za nj učiniti, bit će to, što ću uzeti u obzir, da je bio u teškom stanju, kad je onolika sila na njega nahrupila. Reci mu, da mi je žao, što se je dao zanijeti strahom ne imajući na umu uspomenu svojega oca, koji imajući toliko vremena na vratima svojim silnoga Abd-el-Kadera ni za živu se glavu ne htjede predati. Kaži mu, da će sutra laguatska kolona krenuti dalje, da će s pomoću Božjom protjerati neprijatelja i smjestiti se na onomu tlu, s kojega će ga otjerati. Kaži mu, ako mu mogu što svjetovati, onda neka on pogrješku svoju popravi sasvim drugim postupanjem, a ja ću sebi pridržati pravo, da s njime prema tomu postupam«.

Glasnik se sasvim smeo. De Sonis je po njegovu držanju naslućivao, da mu nije rekao nego pola istine. Poslije se tekar saznalo, što je i kako je zapravo sve bilo: marabuti ain-madijski od svoje su volje ponudili Si-Lallu i nećaka njegova gostoljubljem; deve, što su im otete dan prije, vratiše im; dogovorili se, da će ustaše dati pet stotina deva na raspolaganje, da se vjerska škola prenese iz Ain-Madia na zapad; istoga onoga

dana (31. siječnja) pred sunčani ishod zajahao je Ahmed na konja, da tobože ide k zapovjedniku, a zapravo je išao da pohodi svoje vjerske privrženike Ulad-Tiade, koji su sačinjavali znatan dio neprijateljskoga guma; ovi su mu poklonili konja i gadsku mazgu; on je njima otvorio vrata ain-madijska, pa su se s njim cijeli dan šetali po gradu kano kakvi gospodari.

Sonis upita glasnika, koliko misli da ima vojske pod one tri vojvode. Glasnik odgovori, da će biti do devet tisuća konjanika i tri tisuće pješaka. Znajući de Sonis, kako Arapin voli uvećavati, odbije dvije trećine od rečenih brojeva i po tom računu preosta još svega četiri tisuće, dakle na jednoga Francuza četiri Arapina.

Glasnik Ahmedov silno se prepao, jer je znao za izdaju pa se bojao životu svojemu, ako Francuzi nadvladaju Si-Lallu i njegova saveznika. Zato zamoli Sonisa, bi li smio u njega ostati, no on mu odsiječe: »Ti idi i reci svomu gospodaru, što sam ja rekao. Hajd!«

Noć prođe mirno, neprijatelj ju je upotrijebio, da stvori bojnu osnovu. Ujutro dne 1. veljače krene kolona naprijed vazda spremna za boj. Kolona je bila poređana u četvorini: afrički bataljun raširio se na jednoj strani, bataljun prve puškaračke pukovnije na druge tri. U četvorini bio je prvi odio puškarački, topovi, streljivo, bolnica, prtljaga. U samoj četvorini nalazile se još zdesna i slijeva dvije eskadrone afričkih lovaca: ovi će odmah ispuniti praznine, što bi mogle nastat na kojoj strani. Svi će se boriti pješice, no ako bi neprijatelj četvorinu probušio, konjanici će brzo uzjahati na konje, zaletjeti se među neprijatelje i sjeći ih mačem. Da ne bude smetnje i nereda poradi brojne prtljage, budu deve smještene sasvim nablizu, da zauzimaju što manje prostora. Svima se zapovjedila potpuna šutnja, a osobito devarima.

Tako je kolona bila kanoti kakva pomična tvrđava, koja će polako ali sigurno napredovati dotle, dok stigne na ono mjesto, na kojem je tabor neprijateljski. De Sonis je odlučio isprva se samo braniti i naloži, da se streljivo ne troši uludo. »Svi su bili naoružani šaspotima (chassepot)«, piše de Sonis, »a toga oružja ustaše još nijesu poznavali. — Došao je dan,

kad je svak od nas morao pokazati, koliko je vješt svojemu zanatu. Da me nije strah upotrijebiti velike riječi za tolišan prizor, ja bih rekao: kako smo bili oružani i organizovani braneći tlo nove nam domaje, mi smo predstavljali civilizaciju nasuprot barbarstvu«.

Kolona je tiho i u lijepu redu stupala, samo bi kadšto stala, da se prtljaga stisne i zadrži na okupu.

»Nakon hoda od jednoga sata izvidnici mi doglase, da je neprijatelj izašao iz tabora. Primicao se u redovima, i skoro smo mogli razabirati koracanje njegovih pješaka. Mi smo se baš desili u dubokoj kotlini okruženoj odasvuda kršovitim brežuljcima. Jedini laki izlaz iz toga tjesnaca bio je klanac širok kakovih šezdeset metara, kud su obično prolazile karavane. Ali neprijatelj ga je već bio zauzeo: mogli smo doista razabrati tridesetak konjanika, koji su stajali na vrhuncu, dok su čete neprijateljske postavljene za gorom čekale, da prođemo. Vidio sam opasnost u svoj strahoti njezinoj: lako sam spoznao, ako zađemo stotinu metara u klanac, sasut će neprijatelj na nas vatru iz blizine, zaklonit će se brzo od naše vatre i nastojati, da ujagmi tlo, pa kako mu je položaj zgodniji, uzalud nam onda bolje oružje, jer će nam nanijeti puno zla«.

No Sonis se brzo snađe. On pripovijeda: »Nama zdesne bila druga dolina, jako široka a jednako duboka kô i ona, u kojoj smo hodali, no od nas su je rastavljala kršovita i strma brdašca. Tamo ćemo se možda spasti, ali onamo valja stići tako, da nas neprijatelj ne ustavi, te mi njega pretečemo. Da ga prevarimo, sve sam davao zapovijedi, da se ide lijevo, da ćemo tobože zaista zaći u klanac, gdje nas je čekao. U isto vrijeme sazovem prvake pojedinih odjela i naložim, čim na moj znak udare bubnjevi i zasviraju trublje na juriš, sva će vojska skrenuti desno na označeni brežuljak, trkom će se uspeti na nj te ga odmah definitivno zapremiti.

»Bijasmo već šezdeset poprilici metara od neprijatelja, koji stane od veselja podcikivati videći nas, gdje se njemu približavamo: držao je jamačno, gotovi smo. Dadem urečeni znak. Iznenada zakrene kolona desno i ova kretnja izvrši se začudo brzo i skladno.

»Za nekoliko časova desna strana četvorine nalazila se na visovima i pođe na drugi njihov kraj, da se na drugom obronku stavi u bojni red uporedo bilu stijene. Deve budu pognane gore od treće strane i smještene na obroncima. Tako se nalazila naša četvorina na dvjema kosinama ovoga lanca. Položaj je bio izvrstan, s njega se gospodovalo objema dolinama, što su mu s lijeve i desne.

»Mimo to vrhunac ovoga gorskoga lanca bio je ravan široka dva do tri metra: to je bilo koloni kanoti most na ratnoj lađi«. Tu je Sonis stajao, dok je trajao boj, ne bojeći se ništa, jer je znao, da je u ruci Božjoj. On to lakonički spominje: »S ove ravni, odakle se na sve strane lijepo vidjelo, lako mi je bilo zapovijedati, što je kod tolike prtljage obično veoma teško«.

Takovu manevru nijesu se Arapi nadali. Namah uzmaknu i četiri stotine metara od francuzkih pozicija razvrstaju se u tri velike čete, koje počnu Francuzi biti iz dva topa. Arapi se prikuče sa svih strana. De Sonis opomene sve, da čuvaju naboje, pa da pucaju izbliza, i stavi se na konju na ono rečeno mjesto nadvisujući svu četvorinu. Tu je čekao neprijateljevu navalu.

Arapski konjanici, pripovijeda jedan očevidac, odmah jurnuše prot nama, što su konji brže mogli, i to odasvuda u isti mah. Mi ih pustismo na se kakvih stotinu metara, — a tad opalismo puške, koje nemilice prorijediše njihove redove. I prvo nego mogoše uzmaknuti, opalismo nanovo. Gdjekoji od njih usudiše se doći na pedeset metara, gdje bi opalili puške, no rijetki bi se iz tolike blizine vraćali k svojima.

Pregledniji je izvještaj de Sonisov. Neprijatelj je najprije poduzeo opću navalu na prvu stranu četvorine, potom drugu na sve tri strane u isto vrijeme, a napokon je ujedinio sve sile protiv četvrte. Zapovjednik ove četvrte strane zamalo nije osujetio uspjeh ovoga boja. Poveo je naime čete stotinu metara naprijed, da protjera neprijateljske pješake, što su se bili sakrili za jedan maleni humak. Tim je dakako nastala u četvorini velika praznina, kroz koju su deve mogle slobodno proći.

Arapi namah shvatiše kritični taj trenutak i nagrnu svom silom na tu slabu točku. Stanu puzati i verati se kroz grmlje

i nekakav jarak i već se prikučiše na tri stotine metara. De Sonis s visokoga stanovišta svoga odmah opazi veliku pogibao. Dade deve natrag dovesti i uspostavi red. Topovi budu umah na ovo mjesto dovezeni i stanu harati među neprijateljima. Najjunačniji Arapi pokušaju oteti topove; jedan poglavica njihov dođe tako blizu, te je ranio jednoga topničkoga časnika. U dobar čas dolete afrički lovci, a poslije spahije i počnu mlatiti očajne neprijatelje. No oni se bore junački. Unatoč prazninama, što nastaju u hrpama konjaničkim, unatoč mnogim praznim sedlima, unatoč gomilama od mrtvaca, ustaše ne uzmiču. Tri poglavice još jedan put okupe svoje čete i opet se juriša na sve četiri strane četvorine. Topovi ruše sve, što im je na putu, puške i mitraljeze sipaju pravu tuču od zrna. Pješaci okrenu prvi leđa i nagnu bježati, a po koje topovsko tane, što bi ih stiglo, pospješilo bi njihov bijeg. Još su ustrajali jedini konjanici, no njihovo se naprezanje razbijalo o tu šutljivu kolonu.

Ta šutnja, to novo oružje, koje — čini im se — ne treba ni puniti, zbunjuje ih i plaši. Uzalud Si-Lalli sokoljenje njegovo — nitko ga ne sluša. Kolona neprestano obara ova jata, koja od vatre njezine zaostaju, a konji i konjanici kotrljaju se niz obronke.

Oko deset sati i pol počme pucanje neprijateljsko jenjavati, samo na četvrtoj strani još se živo puca. Tu su se ustaše zaklonili za pećine i male uvale. Sonis pošalje na njih odio puškarača. Kad to oni opaze, skoče na konje i odmagle.

U jedanaest sati i pô uzmakoše ustaše. Po pijesku ležali mrtvaci, ranjenici i zasopljeni konji. Sedamdeset mrtvih izgubiše ustaše ne brojivši one, što su ih sa sobom ponijeli; ranjenika ostalo je po prilici četiri puta toliko. De Sonis je izvrsno vodio svoju kolonu snabdjevenu dobrim oružjem i s nekoliko topova, kolona se opet junački borila, i tomu valja pripisati pobjedu. Jamačno je pobjedu pospješila i posvemašnja šutnja i red u koloni francuskoj.

»Što je znatno za cijele ove borbe, jest potpuni mir, s kojim je svak vršio svoju dužnost. Na našoj strani potpuna šutnja — a na arapskoj urlikanje. Arapi su mislili, da će i ovu kolonu sasjeći, kako su sasjekli četu pukovnika Beauprêtrea«.

Ne počasiv ni časa pođe de Sonis u potjeru za ustašama, da ih odsiječe od Ain-Madia i potjera na jug. Izdaleka vidjela se prašina, što su je uzvitlali bjegunci, a kadšto bi se čula i puška: to su stanovnici ain-madijski stali grabiti ječam i živež, što su ga ostavili u taboru pobijeđeni ustaše, za kojima su i pucali.

U taboru Si-Lallinu otpočine vojska i objedova, bio to prvi obrok onoga dana.

Kada je vojska ulazila u Ain-Madi, sve je bilo začudo tiho. Inače bi pučanstvo priredilo pobjednicima sjajan doček, kako to Arapin već umije, ali ovaj put osjećali su svoju krivnju pa se bojali francuske osvete.

»Došavši u tabor«, priča de Sonis, »dadoh pozvati oba brata odmetnika, koji dođoše s dvadesetak ljudi oboružanih ali u dronjke obučenih. Marabuti se pokunjiše, činilo se, da su preneraženi. Njihova pratnja nasuprot hinila je veliko veselje poradi svoga tobožnjega uspjeha, kad su progonili neprijatelja. Ahmed se stane opravdavati zbog postupka svojega smeteno me uvjeravajući o vjernosti, no ja sam šutio ko olovom zaliven. Krzmao sam kazniti ga, prije nego mi dođe nalog«.

Da vidimo, kako je međutim bilo u Laguatu. Neka pripovijeda gospoja de Sonis. »Dne 1. veljače začusmo unatoč velikoj daljini grmljavinu topovsku. Dan nam prođe u velikoj tjeskobi, jedino me tješila molitva. A i trebalo se moliti, da Bog dade mojemu dragomu suprugu onaj hladni mir, koji mu je bio u ono vrijeme tako nuždan, jer bolje nego itko vidio je on opasnost, što prijeti svim njegovima. Znao je, ako ustaše pobijede, oni će opojeni krvlju navaliti na grad, koji je tada bio bez vojske, i sve će nas vrgnuti pod mač. Slijedeće noći pred zoru donese mi konjanik pismo od mojega supruga, u kojem mi javlja pobjedu, no pisa također, da će poći u potjeru za Si-Lallom«.

»Kako je god moja kolona bila laka«, nastavlja Sonis, »prosta od sve prtljage, opet nije bilo nade, da ću stići konjaništvo, koje je poteklo skokom preda mnom, i pješaštvo, koje je jahalo na devama. No ja sam mislio, da će kolona géryvilleska, koja je pošla na jug, zakrčiti put ovoj množiji, pa sam se nadao, da ću prispjeti u horu u Si-el-Hadž-Eddin i naći ju

ondje baš u onom času, kad će navaliti na ovu četu, a ona će se silom povući natrag k zdencima, da odanle umakne u Marok. Računajući ovako činilo mi se, da se neprijatelj nikako ne može vratiti kući ni s najmanjim dijelom plijena. Za takav uspjeh valjalo je radosno se podvrgnuti svakoj patnji i svakom naporu«. Ali kolona géryvilleska bijaše odveć spora pa još vrlo daleko, nije dakle mogla Sonisu ići na ruku. Pošto je slijedom slijedio neprijatelja šest dana, de Sonis nemajući dosta živeža, ne htjede momčad izvrći pogibli, nego 5. veljače pisa pukovniku Colonieuu javljajući mu, da se vraća, a zajedno mu posla korisne podatke i vijesti za daljnji boj. Sonisu je bilo žao, što je prisiljen vratiti se u Laguat, no nije bilo druge.

Dok glavnoga ustaškoga plemena ne bijaše kod kuće, t. j. dok su svi vojnici pošli na vojsku, provali aga géryvilleski, saveznik francuski, u njihovu zemlju i pokupi ono imutka, što se moglo odnijeti: do dvije tisuće deva i golemo mnoštvo ovaca dognaše doma agini ljudi. Nakon tolikih gubitaka pretrpljenih u ovo nekoliko godina silno oslabi moćno nekad pleme Uled-Sidi-Šeik.

Dne 10. veljače kolona se povrati u Ain-Madi. Poslije pobjede kod Ain-Madia počeo je Si-el-Bašir-Tidžni usrdno moliti, da ga de Sonis sa sobom povede na zapad, bilo što se nadao, da će ovako bar donekle popraviti pogrješku, bilo što nije htio, da stvar njegova i bratova bude zajednička. De Sonis ne videći u tom ništa neprilična, dopusti mu, no sve do Laguata ne progovori s njime ni riječi. Istom u Laguatu sakupi oko sebe u taboru Larbanjane, narod ain-madijski s poglavicama njihovim, uzme koriti Ahmeda, što je Francuze izdao, i nabroji mu potanko sva crna njegova djela. Umah budu oba brata i petnaestero ljudi njihovih uhićeni. De Sonis upita brzojavom svoga šefa, što da s njima radi. Nakon dva sata stigne odgovor, da se Si-el-Bašir pusti na slobodu, a Ahmed da se odvede u istražni zatvor. — Šta se dogodilo napokon marabutima? Čitava ona parnica »pala je u dubine arapske diplomacije«, što je Sonisa jako peklo: on je bio uvjeren, da onu dvojicu valja predati ratnomu sudu ili ih poslati u Cayenne. Unatoč toj popustljivosti ili bolje rekavši nemaru francuske vlade posljedice

ain-madijske bitke osjećale se još dugo vremena, pa i godine 1870. i 1871., kad su Francusku stizali toliki porazi i ona ležala do nogu Prusa, nijedno pleme na jugu Algira ne ustade, da se otrese gospodstva francuskoga. »Mač de Sonisov još je branio Saharu!«

U Laguatu priredište vojnici i narod koloni, kad se vratila, lijep doček. Sutradan upriličiše časnici svojemu šefu maleno vojničko slavlje. Prije ekspedicije gdjekoji su, čini se, mislili, da je pothvat previše smion, no sada su zapovjedniku svi srdačno čestitali videći junaštvo i razboritost njegovu. Četvrtoga dana pošto se vratio, rodi mu žena dvanaesto i posljednje dijete, djevojčicu, kojoj na krštenju nadjenuše ime Filomena. »Mi smo ju dali krstiti pod imenom ove mile svetice«, piše otac, »koju mi svesrdno štujemo poradi milosti, što smo ih po njezinu zagovoru zadobili.«

Iz lista od 25. veljače gospodinu de la Tour du Pin doznajemo, da je podnamjesnik pišući dugo izvješće ratnomu ministru de Sonisa i njegove čete jako pohvalio. »Naš čin od 1. veljače častan je po naše čete. Žao mi je veoma, što se naš podnamjesnik, koji je tako dobrohotan napram nama, nije zadovoljio označiti nas samo ovim riječima: »Svak je učinio svoju dužnost.« Jer jedino ove riječi pristaju francuskim četama. Već su držali, da smo propali, pa nas je ova množija pozdravila urnebesnim povicima baš kô kakvi ljudožderi. Bog se borio za nas, pa je doista lijepo bilo vidjeti šutnju sred zaglušne vike, sred nereda. . . .«

U izvještaju podnamjesnikovu pisale i ove riječi, koje dakako de Sonisu nijesu bile po ćudi, on je odveć čedan bio. »Pukovnik de Sonis ovjenčao se slavom i iskazao zemlji veliku uslugu zaustavivši neprijatelja na vrhuncu uspjeha njegovih, koji su mogli uroditi teškim posljedicama.«

O bici kod Ain-Madia i o dičnom vođi kolone de Sonisu pisalo se u novinama algirskim i francuskim. I do samoga cara doprije glas o junačkom potpukovniku. Napoleon mu pošalje Život Cezarov, što ga je baš na svijetlo izdao. Već godine 1868. bio je Sonis predložen za vanredno promaknuće, a nije bilo ljepše zgode, da se ona osnova ostvari. I doista dne 26.

veljače imenuje ga ministar pukovnikom u šestoj lovačkoj pukovniji.

Još jedno veliko odlikovanje čekalo je Sonisa, koliko za junačko djelo toliko za krepost njegovu. Dne 14. travnja nastala u zakonodavnomu zboru neka pitanja gledom na neke stvari algirske. Odgovarajući maršal Niel, tadanji ratni ministar, Juliju Favreu, spomene i junački čin de Sonisov kod Ain-Madia. O Sonisu poče ovako govoriti: »Junački pukovnik de Sonis, jedan od najuzornijih ljudi naše vojske, svojim junaštvom i svojstvima kao otac obitelji. . . .« Glavna i ponajljepša svojstva kao kršćanina nije se dakako usudio spomenuti.

Sva ova slava njega ne samo da nije zanijela, nego ga je pače još bliže Bogu privela. »Ja sam«, piše govoreći o Bogu, »sve više njegov i to, kako kaže o. de Ravignan, ne samo do vrata nego i preko glave. Kad čovjek stane Boga ljubiti, ne može ga dosta ljubiti. Ja sam ipak vazda nekorisni sluga, kako Ti to dobro znaš«.

Baš uoči svoga imenovanja piše de Sonis prijatelju: »Što će biti od mene? Rekao sam, da ću poći, kamo me pošalju. To je jedini naputak, koji mi može pristajati. Najbolje je predati se u ruke Božje, a ja to doista činim. Što dulje živim, to se većma moje srce otkida od stvari ovoga svijeta, za koji me veže, govorim po duši, samo ljubav napram obitelji i nekoje sveze, što ih vi djelomice poznate.«

Na kraju mjeseca travnja ode žena de Sonisova s djecom u Francusku, no pukovnik ih nije mogao otpratiti u grad Algir, budući je morao paziti na ustaše, za koje se nije znalo ne spremaju li se možda u potaji na nov sveti rat za vjeru i slobodu.

Ne potraja dugo, a novi pukovnik bude poslan u Omal, da tamo zapovijeda vojničkom subdivizijom. Za ono nekoliko godina, što je Sonis bio predstojnik u Laguatu, stekao je ljubav i povjerenje starosjedilaca, kojima je jako žao bilo, što ih plemeniti i pobožni predstojnik ostavlja. I Sonisu je donekle bilo teško ostaviti omiljelu mu oazu, pa bi se često u mislima vraćao u onaj kraj, »kojemu je ucijepio u dušu u ratu i u miru poštovanje spram imena Francuske i svojega Boga.«

Glava X.

U Omalu. — Francusko-njemački rat.

(1869.—1870.).

Omal je grad u Algiru na jugo-istoku od glavnoga grada Algira. Gdje je sada Omal, grad od šest tisuća stanovnika, bila je već u rimsko doba naseobina, od koje su se u petom desetljeću minuloga vijeka nalazile samo ruševine. Narod okolni zvao je ono mjesto »zaklon gazela« (Sour-egh-Gozlan). Francuzi god. 1846. stadoše graditi ovdje čvrstu tvrđavu, da im bude uporište za daljne osvajanje Algira.

Grad sam sastoji gotovo od jedne dugačke ulice, koja presijeca po srijedi javni perivoj. Kraj je onaj bogat, jer se nalazi na podnožju Džebel-Dire, koja svojom sočnom travom hrani tolika stada, da Arapi govore o »potocima mlijeka«, što teku s ovih brežuljaka.

De Sonis je shvatio, da je s novom čašću uzeo na se i veliku odgovornost za tolike ljude povjerene njegovoj brizi. Stoga je sada osobito pregnuo, da se u svojoj struci što više obrazuje. Na to ga je jamačno poticalo i to, što baš nije bilo teško opaziti, da se na političkom obzoru francuskom gomilaju crne oblačine. Lati se dakle s ađutantom svojim proučavanja rata austrijsko-njemačkoga, koji je nazad nekoliko godina sa zanimanjem pratio. Proučavao ga je pak po izvještajima austrijskim. I rat god. 1796. po zapiscima Napoleona I. puno ga je zanimao. Te zapiske poslao mu je nakon posljednje ekspedicije dobrohotno sâm car.

Štovateljima presv. Srca Isusova bit će zacijelo drago saznati, kako je de Sonis i u ovo vrijeme, što je bio u Omalu, mnogo i žarko ljubio i štovao Srce Krista, »koji ljubi Franke«.

kako kaže narodna riječ francuska. U jednome listu iz ove dobi piše: »Vi poznate moju pobožnost napram presv. Srcu. Ja obnavljam vjerno svaki dan svoju posvetu ovomu božanskomu Srcu. Rado pristajem na to, da se u tom svetom mjestu sastajemo«.

Da vidimo sada, kako je Sonis vršio prvu svoju službu od Boga mu danu, službu oca obitelji. Osobito se brinuo za kršćansku odgoju svojih sinova. Tri najstarija sina u dobi od šesnaest do dvadeset godina pripravljala se u vojničkoj školi (Ecole militaire) u Parizu, a najmlađi će skoro za braćom. Ocu je dakako godilo, što mu svi sinovi prigrljavaju vojnički stalež, no on im je nastojao usaditi u dušu misli i načela katoličkih djedova njihovih: »Ako moja djeca moraju odabrati moj stalež, o da mögû onda razumjeti, da vojničko umijeće, kako su ga shvaćali naši djedovi, nije ništa drugo nego neprekidna žrtva, odricanje od prolaznih dobara i pregaranje!«

Najviše je de Sonis bio zabrinut za trojicu svojih najstarijih: njima je trebalo kreposti muževne i kršćanske, jer jedino ta, govoraše, dolikuje katoliku. A trebalo im je kreposti, što su bili u onoj krizi, koja nastaje, kad se prelazi iz mladenačkoga doba u muževno.

Brižni otac opazio nekako, da mu se sin nešto uzoholio poradi očeva ugleda. Kako je sam bio ponizan i ljubio poniznost, isto je tako mrzio oholost pa još na vlastitom djetetu! Odmah se lati posla, da izliječi sina od ove duševne bolesti. U tom se vidi njegovo skroz kršćansko i mudro shvaćanje života ljudskoga: više je zabrinut za mane i bolesti duše nego za bolesti tijela.

Jednomu svećeniku, koji je odgajao njegova sina, pisa rad one stvari list, gdje među ostalim i ovo kaže: »Doista, Velečasni, ne mogu da sebi protumačim ovu oholost pa se pitam, na čemu se osniva zabluda jadnoga djeteta. Ja nemam nikakva imutka, a to je tako istina, da bi moja djeca morala sebi svojim žuljevima služiti kruh, kad bih ja sad umro. Moji su djedovi možebiti negda bili nešto, ali to je već davno, tolike se pak obitelji mogu dičiti, da su dobro služile Bogu i kralju, da se moja može u tolikoj množini samo zastidjeti, a ne da bi težila

za kakvim odlikovanjem. Imam doduše rođaka, koji pripadaju staromu plemstvu i bogati su, no ima opet njih mnogo, koji to nijesu. Ne vidim dakle ništa, čim bi se moglo opravdati slično osjećanje u mojih.

»Oholost je vazda stvar ružna, a ako se ni na čemu ne osniva, onda se rugobi pridružuje još i smiješnost . . . Molim Vas dakle, dragi moj Velečasni, da sveđer govorite mojemu sinu, koji je kršćanin, da je poniznost krepost kršćanska, krepost, bez koje nema drugih. Recite mu još, ako se gleda na ljudsku, dobro odgojenim ljudima jako se ona mili. I svijet razlučuje ljude po njihovoj čednosti. Ne treba zapravo da mi katekizam kaže, da je oholost korijen svim manama, to mi već samo iskustvo kaže. Treba dakle izliječiti moje dijete od ove strašne bolesti, i poznavajući Vašu revnost nadam se, da ćete raditi oko toga, da ozdravi od te gube, na koju valja staviti milu krepost poniznosti, da je svu pokrije. Ja sam tako zabrinut za boljak ove duše, da bih je rado vidio svu uronjenu u duboko čuvstvo njezine nevrijednosti, jer sam uvjeren, da joj nema spasa osim u ponoru poniznosti. Pa kad bih je mogao spasti svojim nastojanjem, ne bi mi bilo, mislim, ništa prenisko, i ne mogući više se sniziti, ja bih se drage volje bacio na tle do nogu mojega djeteta«.

To piše časnik i otac svijestan časti i dostojanstva svojega. Po tome možemo suditi, kolikom je ljubavlju kucalo njegovo srce: bila to ljubav Boga, koji je jedini velik.

»Kažite mojemu dragomu sinu«, nastavlja, »što se on više učini malen, to ću ga ja više ljubiti. Ako se nije pilo iz kupe ljubavi Božje, ne razumiju se take stvari. Kada će dakle kucnuti onaj blaženi čas, kadno će moja djeca moliti u Gospodina one vode, što je Vi dobro znate! Zašto ne mogu izvršiti ja za njih sve ono, što bih rado vidio da čine oni! Bog mi dragi ne će uskratiti milost, da ih sklonem svojom žrtvom. . . . No hoće li umjeti drago dijete čitati u onoj živoj knjizi, u kojoj su te stvari popisane? Hoće li ikada dokučiti tajne Srca Isusova? Recite mu, da ga onamo mećem svaki dan i češće puta kroz dan! . . .

*

»Na mojem skorom putovanju ne ću moći proći mimo mojega sina, a da ga ne zagrlim. Tko zna, koliko ću još živjeti i hoće li nas još Bog na ovome svijetu sjediniti? I onda bi mogao glas jednoga oca spasonosno ozvanjati u duši sina njegova . . . Život je nešto vrlo neznatno, i kako se god skrbim, da uklonim bijedu od djece svoje, ja bih ih velikodušno primio na sebe za njih, ako bih znao, da su ova draga djeca vjerna ovdje na zemlji Bogu i da su u ovim kušnjama našla put, što će ih odvesti u nebo. Neka se dobro uvjeri moj sin, da je samo jedna jedina stvar ovdje dolje znamenita: ljubiti Boga! To je istina stara kao i svijet. Nije mi namjera, da ga tu istinu učim, nego ja sam ju rad vidjeti duboko urezanu u srce njegovo. Ako je moj sin pobožan, učinit će me sretna; ako je pobožan, dat će mi snage, da se borim s poteškoćama, i pomoći će mi, da nosim svoj križ.

»Vrhu svega želim, da se moj sin dobro naobrazi u vjerskim stvarima. Sramota je upravo, koliko je neznanje ljudi u tom pogledu, a mnogi ljudi propadaju poradi ovoga neznanja. Kad bi se vjera promatrala i samo s ljudskoga stanovišta, bila bi i tada najdivniji filozofski sustav. I dok upotrebljava obrazovani svijet svoje sile, da proučava Platona i Aristotela, je li razborito dati manje vremena za proučavanje sv. Pisma?«

Ako je Sonis i zahtijevao od sinova svojih poniznost i mrzio na njima i sjenu oholosti, opet je u drugu ruku tražio, da budu umjereno ponosni i drže puno do časti i uljudna vladanja, kloneći se svega, što ne dolikuje obrazovanu i valjano odgojenu čovjeku. Njihov govor, njihovo vladanje i kretanje neka potiče druge, da obljube i štuju njihovu vjeru, njihove učitelje i ime, što su ga dobili od otaca svojih.

Čujmo, s kolikom nježnošću piše taj kršćanski junak o dušama djece svoje. »Duše ove drage djece kruh su svagdanji mojim mislima; od njihova života živim, za njih se molim, za njih radim, o njima razmišljam. Nikada ne će znati, koliko one truda i brige stoje jednoga kršćanskoga oca. Jamačno ne znadu, da mi roditelji, koji ljubimo Isusa Krista, živimo samo od Njega i od njih. Ako nam se teška tuga savije oko srca, kad bolest prikuje o postelju jedno od ovih dragih bića, koliko više trpimo

onda, kad pipajući bilo ovih dragih duša nađemo, da je poguban vjetar onuda prošao i da je bolest tu. Od ovih prvih briga do drugih sav je onaj razmak, što je između našega tijela od blata i naše neumrle duše.

»Tko toga ne poima, taj nije vrijedan da nosi na čelu znak križa. . . .

»Budu li ova draga djeca živjela od našega života, kako mi živimo od njihova, kako će nas usrećiti! Zar ne će imati zemlja kanoti predokus neba? Jedva čekam, Velečasni, da saznadem, da moj sin postaje ozbiljan i da ispituje svoju dušu noseći i u najtajniji kutić luč onoga, koji rasvjetljuje svakoga čovjeka, što dolazi na ovaj svijet! Jedva čekam, kad ću saznati istinito stanje ove duše, da li se moli, da li pomno pazi na sebe, da li posvećuje dio dana Bogu i to dobar dio dana, da li ljubi Isusa, da li ljubi Mariju, da li ljubi svece, da li ljubi Crkvu! Saznadem li sve ovo, znat ću, da moje dijete živi od moga života, da ovo tijelo od moga tijela ima dušu srodnu mojoj, i ništa me ne će više obodriti, da ne klonem duhom poput duša i te kako muževnih, kad gledaju tužno propadanje ovoga vijeka«.

Kao kakav prorok proniče de Sonis u budućnost Francuske, kadno će biti tako teško ispovijedati javno svoju vjeru. Za te crne dane treba da mu se sinovi priprave i to molitvom. »Shvatit će ta siromašna djeca«, piše dalje, »da im je potrebna pomoć Božja. To je pak milost, koja se ne dijeli nego onima, koji umiju krepko iskati. Kad bi oni umjeli zaslužiti dar molitve! Čini mi se, da bismo digli zemlju i na juriš oteli nebo«.

Već smo naprijed kazali, kako je de Sonis bio zabrinut, što mu brat Teobald ne vrši svojih kršćanskih dužnosti. Na početku godine 1869. pođe on iz Omala za nekakvim poslom u Pariz, gdje se nalazio Teobald. No ne zaputi se ravno k bratu, nego najprije u crkvu Naše Gospe od Pobjede, gdje se pričesti i svesrdno pomoli za obraćenje brata. Baš je odanle išao, da pohodi brata, kadli ga srete na ulici. Brat iznenađen klikne:

»Šta, ti već ovdje! Pa otklen u to doba?«

»Od Naše Gospe od Pobjede. Prvu sam nju pohodio, a drugoga htjedoh tebe«. Dogovore se, da će se sastati na ručku.

Teobald pođe svojim putem i idući tako rekne u sebi: »On dolazi od Naše Gospe od Pobjede, a ja, brat njegov, zašto ne bih išao i ja kao on?« Ta mu misao ili, kako je on to nazivao, taj nutarnji glas nije dao mira, i on onako zamišljen proslijedi put u onom smjeru i nađe se pred crkvom. Tu ga je čekao Bog. Uniđe, usrdno se pomoli Bogu, ispovjedi se i pričesti. Nakon malo sati bio je u zagrljaju bratovu i ispriča mu sve. Nikada nijesu bili tako braća kao onoga dana, a malo će biti dana u životu Sonisovu, koji bi mu bili tako mili, kao što mu je bio dan obraćenja brata njegova.

U jednomu listu mjeseca prosinca iste godine piše: »Imao sam preveliku utjehu: moj se je brat odjednom obratio, sav je Božji. To je milost dobivena u Parizu u crkvi N. G. od Pobjede«. Ne potraja dugo iza obraćenja, a Bog pošalje Teobaldu pouzdan znak preodabranja, težak križ — uzme mu najmlađe dijete. U toj se nezgodi Teobald ponio — piše Sonis — upravo divno, sasvim se odavši volji Božjoj.

De Sonis je obraćenje svojega brata pripisivao najviše molitvi dviju svojih sestara karmelićanka. I doista nema sumnje, da je Bogu milo, kad može uslišati ovakovu molitvu onih, koji su sav svoj život njemu žrtvovali, i po tomu mnogi treba da zahvale spasenje svoje molitvama braće, koja se Bogu posvetila u redovničkom staležu. Neka to ponuka odabrane duše, da ustraju moleći se za one, za koje znadu da su na putu, što vodi u propast vječnu.

Iz ove dobe spomenuti nam je nešto, što dokazuje, kako Sonis nije težio za običnom krepošću, nego za krepošću velikih svetaca. Vrhunac kreposti jest — križ i patnju ljubiti, njima se veseliti znajući, da je »u križu obilje višnje sladosti, da je u križu snaga srcu i radost duhu«. (Naslj. Kr. II. 12. 2.).

De Sonisu oboljela ljubljena mu supruga. U jednomu listu daje oduška čuvstvima, koja su ga u toj kušnji zaokupljala. »Da je tisuću puta blagosloven Bog kako u žalosti tako i u radosti! Treba umjeti strpljivo nositi svoju trnovu krunu i otvoriti svoje srce ranama, da poteku suze, kojeno sv. Augustin naziva krvlju našega srca. Valja dakle nositi križ svoj i vući

se po ovomu kamenitomu putu života tragom božanskoga Učitelja, kojega nam je slijediti do kraja pod kaznom smrtnom. Da bar mogu ne biti nevrijedan ove zadaće! — Ja osjećam, da mi je Bog jako dobar, i odbivši moju nevrijednost, koje sam svijestan, čini mi se, da ga sve više ljubim. Mogao bih klonuti pod teretom križa, što ga nosim; no i kad bi me moralo smrviti ono breme, ja ga ne bih zbacio s pomoću Božjom. Da je blagoslovena ruka Božja, koja me bije!«

Često se događa, da ispovjednik vodeći koju svetu dušu i sam uz nju napreduje u svetosti. Ispovjednik de Sonisov g. Alauzet, svećenik misijski, priznaje o sebi, da mu je naš pukovnik bio uzor, u koji se ugledavao, pa da ga je taj vojnik izgledom svojim poticao, da još gorljivije vrši dužnosti svojega staleža.

Na koncu mjeseca studenoga godine 1869. sastalo se u Rimu na poziv Pija IX. 779 biskupa: crkveni sabor vijećat će o zamašnim pitanjima, među kojima je ponajviše zanimalo i prijatelje i neprijatelje pitanje o nepogrješivosti papinoj u stvarima vjerskim i ćudorednim. De Sonis je imao onaj već prije spomenuti sensus catholicus, osjećaj katolički, pa je nekako istinu naslućivao. Već je sabor crkveni tri tjedna bio na okupu. Novine se dakako raspisale; osobito se isticahu protivukatolički listovi, a nije im toga ni zamjeriti, kad se znade, kako su im urednici dobro upućeni u nauku crkvenu. Njega je jako boljelo, što su i gdjekoji katolici pisali ne baš onako, kako dolikuje djeci svete matere Crkve, pa još o definiciji jedne dogme, koja mu se činila kano sjajna kruna i nužna istina u ustavu Crkve. Boli ga, kaže, što se Crkva, koja je ustanova božanska, ispoređuje s ustanovama čisto naravskim; takovo pisanje jest nada i radost rđavoga novinstva; sve bi to bilo jako žalosno, da dragi Bog ne dopušta to zlo zato, da izvadi iz njega veliko dobro.

Te su riječi izvađene iz lista kardinalu Pieu, što mu ga je pisao 15. prosinca 1869. »Ovo nekoliko riječi«, veli de Sonis, »naći će Vas, Presvijetli, u Rimu, gdje sudjelujete najvećemu djelu ovoga stoljeća. Vi ste ondje u središtu istine, svijetla, života. S onih visina jamačno Vam se mi činimo jadni, zaoku-

pljeni tisućama sitnica, za koje jedine danas živu društva, što su izbacila iz svojega krila Boga. Koliko ja blagosiljem Providnost, što me je stavila tako daleko od te buke i svih ovih težnja u ovu omiljelu mi samoću, gdje su potrebe tjelesne manje, a za to se obzor duševni proširuje!«

Kardinal Pie, čije je žiće napisao Baunard,[1] zapremao je u saboru vatikanskom odlično mjesto. Bio je biskup u Poitiersu, gdje je de Sonis imao u karmelskom samostanu dvije sestre, a u zavodu Isusovačkom na odgoji svoje sinove, i tako se upoznaše i sklopiše tijesno prijateljstvo. De Sonis je kardinala Piea vrlo štovao zbog velike učenosti i bogoduhe govorničke snage njegove, a osobito zbog pravoga duha crkvenoga.

Srce je Sonisovo bilo često u Rimu kod namjesnika Isusova u kolu tolikih dičnih pastira stada Kristova. »Puste li sreće, da mi je jednoga dana pasti na koljena pred Pijem IX. i zamoliti blagoslov svetoga Oca za svu moju porodicu! Meni se čini, da bih bio tad siguran, da moja djeca ne će nikad izdati veliku stvar Crkve, za koju bih ja hotio umrijeti.«

*

Međutim zastriješe političko obzorje francusko crni oblaci. Napoleon III. vodio je Francusku nerazumno u propast. Trijezni ljudi uzalud opominjahu cara, kamo vodi njegova politika; on je vjerovao u svoju zvijezdu i išao svojim putem naprijed. Najjači udarac vanjskoj politici njegovoj bijaše pobjeda Prusa kod Sadove ili Kraljičina graca god. 1866. Taj je uspjeh pruski mogao promijeniti stanje u Evropi i ugroziti prvenstvo, što ga je već dugo imala Francuska među velikim vlastima evropskim. Javno je mnijenje u Francuskoj bilo jako ogorčeno radi pruske pobjede, i Napoleon u svojem teškom položaju smišljao, kako bi se i sam održao na prijestolju i obitelji ga svojoj osigurao. Od rata je zazirao, a i bojao se, budući da je francuska vojska i brojem i vrsnoćom daleko zaostajala za pruskom. Ratni ministar Niel izradi g. 1867. osnovu o preustrojenju vojske, no opozicija ustane odlučno proti prevelikim teretima, i tako bude osnova silno prikrojena.

[1] Histoire du cardinal Pie, evêque de Poitiers. 6° edition. 2 forts volumes in 8°, avec portrait. 15 fr.

Bismark se također spremao povećajući i onako veliku vojsku njemačku i moglo se lako razabrati, da Krupovi topovi zapravo kreću na među francusku.

Opreka između oba takmaca za prevlast poraste, kada je Francuska postigla, da Luksenburg ostane neutralan, dok je kabinet pruski zahtijevao, da se veliki vojvoda luksenburški pridruži carinskomu savezu. Da se je Bismark pouzdano nadao, da će pobijediti Francusku, bez sumnje bi bio već tada planuo rat, no još nijesu priprave za rat bile gotove.

Prođu dvije godine, a na javu izbije španjolsko-njemačko pitanje. Španjolska naime vlada počela ugovarati s knezom Leopoldom Hohenzolernskim nudeći mu španjolsku krunu. Kad je knez izjavio, da prima krunu probudi se francusko narodno čuvstvo i u sastancima i u novinama i u samoj diplomaciji. Predbacivalo se kralju Vilimu, da smjera na granici Francuske obnoviti državu Karla V. Premda je kralj Vilim izjavio, da nije djelovao na odluku kneževu niti mu imade što nalagati, opet posla k njemu vojvoda Gramont, ministar vanjskih posala, poslanika Benedettia, da od njega traži, neka Leopoldu zabrani primiti krunu (9. srpnja 1870). Kralj Vilim odvrati, da je samo kao glava obitelji obaviješten o odluci kneževoj i da pruska vlada ne stoji ni u kakoj svezi s tom stvari, ipak obeća, da će govoriti s kneževim ocem i obavijestiti ga o uspjehu. Domala stiže vijest, da se Leopold odrekao španjolske krune. Francuski se poslanik ne zadovolji time, nego zaište još, da se kralj obveže, da ne će nikada privoljeti na kandidaturu Leopoldovu. To Vilim odbije ne hoteći dalje o tom pitanju raspravljati.

Odrješit ovaj kraljev čin izazva u Francuskoj silnu ogorčenost, a u Njemačkoj oduševljenje. I jedna se i druga stranka na vrat na nos spremala na rat, koji se i onako već davno očekivao, nastojeći usto predobiti za sebe javno mnijenje evropsko. Austrijski ministar Beust želio doista Francuskoj sreću, no javno se poput drugih vlasti izjavio za nijednostranost. Potajice pak uvjeravao je pariski kabinet, da će prema pismenomu dogovoru između Napoleona i Franje Josipa g. 1869. svojski nastojati, da Francuska pobijedi. Još je trebalo predobiti Italiju,

no nagle pruske pobjede osujetiše tu osnovu, i tako se nađe Napoleon sasvim osamljen na domaku velike katastrofe.

Silna uzrujanost zavlada Parizom na vijest, da je pruski kralj odbio svako pregovaranje s francuskim poslanikom. Poput valova morskih grnula je svjetina ulicama pariskim pjevajući marseljezu.

Uz viku »U Berlin!« razbije prozore na palači pruskoga poslaništva. U komori je velika većina za rat. Trijeznoga i umnoga državnika Thiersa ne će zastupnici da slušaju. Napoleon još koleba. Ministarstvo sastavljeno od bivše opozicije uvjerava ga, da je sve spremno za rat. Sad i sam zapliva ratnom strujom i navijesti dne 19. srpnja Prusiji rat. (»La France accepte la guerre, que la Prusse lui offre. — Francuska prihvaća rat, što joj ga Prusija nuđa«).

Prvobitna osnova francuska bila je staviti na Rajnu tri koncentrična vojna zbora. Sa 250.000 momaka pohitjet će se u južnu Njemačku i prisiliti je na nijednostranost, a zatim udariti na sjevernu njemačku vojsku. Međuto će se jedna vojska iskrcati na obalama Sjevernoga mora, te ponukati Hanoversku na ustanak, a druga na obalama Istočnoga mora te ponukati Dansku, da i ona udari na Pruse. Mimo to stalno se očekivala pomoć Austrije. Međutim su se sve ove nade izjalovile, a još se pokaza, da vojska fraucuska nije nikako spremna za rat, jer preustroj vojske još nije bio svršen, momčad slabo opremljena, opskrba neuredna i manjkava, željeznice nedostatne za otpremu velike množine vojske, koja ako i hrabra ne imađaše dovoljan broj valjanih časnika. Sve ovo prinudi francuski generalni štop, da bojnu osnovu promijeni te da se kani navale i ograniči na obranu.[1]

Prusi naprotiv bili su sasvim spremni. Šef generalnoga štopa, maršal Moltke, već je davno bio pripravio potanku osnovu za navalu. U ratnim školama pruskim proučavao se put njemačke vojske, kojoj bi bio Pariz cilj.

Za jedanaest dana bila je Njemačka vojska mobilizovana, a za dvadeset dana osvane već na Rajni i stane ju prelaziti,

[1] Cf. Rabar, Pov. najnov. vremena (1815—1878). str. 286. 408 ss. — La Faye 127 s.

jer se francuska vojska pokazala neodlučna, budući još nije bila spremna.

Dok još rat nije bio proglašen, obilazio algirski namjesnik, maršal Mac-Mahon vojsku afričku. U Omalu bio je na stanu u Sonisa. Jednom se u društvu zapodjene razgovor o ratu sa Prusijom. Svi su bili puni najbolje nade. Jedini je de Sonis od onih mnogih časnika odavao bojazan ne pouzdavajući se u francusku vojsku. To mu se dakako nešto zamjeravalo: ta Francuzi su već davno na glasu vojnici, a Prusiju je Napoleon Veliki potukao tako, da ima u povijesti malo poraza sličnih pruskomu. De Sonis je želio, da se vara, no u duši je bio uvjeren, da je francuska vojska u lošem stanju.

Pošto je rat naviješten, de Sonis je bio spreman da ode u Francusku, čim zatreba. »Rat je naviješten, ne znam još, što će od mene biti, pa je moguće, da će me doskora pozvati k vojsci na Rajnu. Spremam se na odlazak, da ne budem iznenađen.« U istom listu javlja, da mu se najstariji sin Gaston prijavio kod pete husarske pukovnije. »Jadno dijete«, piše on, »položivši ispit zrelosti otišlo je sa svojom pukovnijom proti Prusima. Bio sam više dana u Algiru, da ga čekam. Ne mogu Vam reći, koliko mi briga zadaju pogibli, u koje on ide; jako sam zabrinut za dušu njegovu, koja je tako izvrgnuta opasnosti u onom tužnom položaju«.

Nakon dva otprilike tjedna zaiska i drugi mu sin Henrik dopuštenje, da smije poći na vojsku za sve vrijeme rata. Međutim neprekidno stizali glasovi o porazima Francuza.

»Moj Bože, tužnih li događaja!« vapije de Sonis. »Kako smo teško kažnjeni poradi oholosti, kojom smo griješili! Međutim treba se uzdati, da će nam se Bog smilovati.«

Krvava slika domovine lebdila mu neprestance pred očima i on zatraži, da mu dopuste vratiti se u domovinu. Ponosio se, što je to prvi put, da nešto moli u svojih poglavara. No odgovoriše mu, da je u Africi potreban. On se bojao, da će Arapi upotrijebiti ovu krasnu zgodu, što im se nadaje, i opet ustati na oružje, pogotovo kad je mnogo afričke vojske otišlo na ratište evropsko.

Nekoliko dana poslije krvave bitke kod Gravelottea (18. kolovoza), kojom razdijeliše Prusi francusku vojsku na dvoje, piše Sonis jednomu prijatelju:

»Bože dragi, kako se strašne stvari zbivaju! Je li moguće srnuti na ovakovo smiono pouzeće tako slabo pripravljen! Što se mene tiče, ja se nijesam nikada u tomu zavaravao, slutio sam sve ove događaje, premda poznajem zamjerno junaštvo naše vojske. Ali ne da se tu ništa učiniti proti pretežnosti, kada brojevi dosegnu stanovitu granicu. S milijun ljudi navalila je njemačka vojska na nas! Ah dragi moj gospodine, vazda nam je trebala pomoć Božja, ali danas većma nego igda. Vlada, koja ostavlja Rim i uoči Velike Gospe otkriva spomenik Voltaireu — strahota! — privlači na naše glave munje nebeske.«

U sto su briga bili roditelji Gastonovi, otkad je otišao na bojno polje. Na početku rata pisao im je listove pune vjere, kako je to otac mogao željeti. Gdje je samo našao kakova svećenika, primio bi sv. sakramente. Bio je oduševljen za vojnički svoj zanat nimalo se ne tužeći na bijedu i patnje, što ih ratni život donosi. »Ali vajme«, piše otac, »od 25. srpnja nijesmo dobili ni jedne riječi od njega, a prije nam je pisao tako često i obećao, da će nam javiti svoje novosti, kadgod bude mogao. Mi mu pisasmo svaki drugi dan, ali nikad odgovora: ništa! Strašno je to, pisao sam svakamo — ali ništa pa ništa!« I treći sin Sonisov, šesnaestgodišnji Albert, pođe tragom svoje braće Gastona i Henrika.

Otac ga rascvijeljena srca blagoslovi i on se zaputi u Medeah, da se pridruži odjelu spahija, koji polažahu u Francusku. »Vidim unaprijed«, piše de Sonis, »sve nesreće pa hoću da obiknem gledati im u lice moleći Boga strpljivu odanost i odvažnost, koje mi treba . . .« »Mi vojnici valja da prednjačimo u samoprijegoru pa da žrtvujemo svoj život pače i više nego svoj život, život djece svoje, i to sasvim prostodušno, da mognemo reći kakono Makabejci: »Umrimo u prostodušnosti svojoj!«

Nedaća za nedaćom stizala Francuze. Vještim vojevanjem opkoliše Nijemci 1. rujna s 250.000 momaka Mac-Mahona, koji se nalazio sa 140.000 u Sedanu, malenoj tvrđi sjevero-istočno

od Rheimsa. Nije bilo moguće probiti željezni obruč, kojim je Moltke sapeo Francuze. Zato potpiše Napoleon, koji se u Sedanu nalazio, kapitulaciju, kojom bude preko 100.000 momaka zarobljeno. Napoleon bude odveden kao ratni zarobljenik u Wilhelmshöhe kod Kassela. — Poput munje raširile se te vijesti Parizom. Uzrujanost bijaše neopisiva. Dne 4. rujna bude proglašena republika.

De Sonis je bio odveć proniknut slavnim uspomenama prošlosti francuske, a da ga ne bi u dnu duše boljelo videći, u kakve je ruke prešla vlada, pa još u tako kobnom času. Ma da i nije bio sklon Napoleonu III., ipak je volio vidjeti njega na vladi nego kojekakve demagoge i vikače. Odvratnošću ga je napunila i nevjera, kojom se odmetnuše od Napoleona oni, što su mu još nedavno laskali.

»Uopće su se«, piše de Sonis, »činovnici ružno, baš na prostačku ponijeli; bez stida okreću leđa u cijeloj liniji. Neki general otpočeo je borbu proklamacijom, na čelu koje je pisalo: Republika francuska: sloboda, jednakost, bratimstvo! Ja sam taj dar dobio o ponoći, no umah sam odgovorio, da nipošto ne ću pogaziti prisegu. Nikada nijesam mislio, da će se jednom prilike tako stubokom promijeniti, pa da će prijatelji Tuilerijâ i Biarritza prijeći na drugu stranku, a ja nasuprot, koji sam 2. prosinca javno glasovao ne te kod defilovanja ne htjedoh na ponuku svoga divizijônoga generala klicati »Živio car!« ja, koji nikada nijesam prošao kroz ogradu tuilerijsku i koji nijesam vidio cara nego na bojnim poljanama talijanskim, ja da jednoga dana budem bonapartista! Ja sam to doista postao, otkada je nesretan te prosta svjetina na nj navaljuje. Ja sam se spremio na put nadajući se, da ne ću ostati u ovom užasnom kraju niti umrijeti, a da ne vidim u lice jednoga Prusa.« De Sonis je nanovo zamolio, da ga pošalju na Rajnu, no odgovoriše mu, da je potreban kod Arapa, kod kojih je i onako bilo vrlo malo vojske, te je pravo čudo, što nijesu u taj zgodni čas skočili na oružje to više, kad se znade da su odaslanici njemački prolazili zemljom i Arape dizali na ustanak. Dvojica dođoše i u područje de Sonisovo prerušena u arapsko odijelo. No prepoznaše ih i oni domala odoše bez traga.

Kada se jednom de Sonis opet potužio župniku omalskom, što se ne može boriti za nesretnu domovinu, reći će mu župnik: »Gospodine pukovniče, kad vam molbu toliko puta odbiše, zar to nije znak, da Bog hoće, da ostanete ovdje?« On odvrati: »Velečasni, da je što drugo, ja bih vas slušao. Ali dozvolite, da vam kažem: sad, kada se navalilo na domovinu, svaki je vojnik dužan zahtijevati, da pođe.«

Kako je god de Sonis bio zabrinut poradi sudbine svojih sinova, koji su se nalazili u onom silnom metežu, opet tješi u jednom listu od 14. rujna svoju snahu, čiji je muž tada bio u vojsci rajnskoj. Neka se ne boji za nj, piše, jer je njezin Teo sada Božji, a Bog će ga zato štititi. »U ovo tužno vrijeme,« nastavlja on, »što možemo činiti drugo, nego sasvim se predati u ruke Božje? Treba da umijemo živjeti životom vjere pa da priznamo, da smo sva ova zla doista zaslužili; treba se nadati, da sva ova krv, štono se lijeva, vapije za milosrđem i da dnevi pomilovanja nijesu odveć daleko. Valja kazati: »Gore srca« i misliti mnogo na vječnost, koja će biti kraj tolikim zlima. Ali Bože moj, teško li je to onima, koji su kao mi vezani o zemlju ovim obiteljskim sponama tako slatkim, tako jakim! Da srce nije zaokupljeno s ove strane, kako bi smrt bila laka! Kršćaninu bila bi smrt znak oslobođenja.«

Poslije tolikih poraza, gdje je palo i mnogo časnika a puno ih bilo i zarobljeno, nastala je velika nestašica generala. I tako se nasmije sreća de Sonisu, čije su vrline bile dobro poznate, te bude 20. listopada imenovan brigadnim generalom i to u Africi. No njemu nije bilo nimalo stalo do časti. Umah brzojavi u Pariz ministarstvu rata moleći samo putovnicu, pa bilo i kao prost vojnik; ako ne bude poslan u Francusku, on će zahvaliti na službi i upisati se kao dobrovoljac. Nakon nekoliko dana eto opet depeša, da se vrati u Francusku; zapovijedat će trećom brigadom konjaničke divizije generala Ressayrea u Bloisu i sudjelovati u operacijama na Loiri. Gospođa de Sonisova pričala je poslije, kako je njezin muž klicao od veselja primivši taj nalog, no nju zaokupiše crne slutnje, da su eto na izmaku njihovi posljednji lijepi dani.

Završuje se evo jedan veliki odsjek života de Sonisova: bio je taj život kao kakav mozaik sastavljen od bezbroj šarenih kamenčića; odsada bit će mu život mozaik, u kojemu prevlađuju tamni i crni kamenčići: Bog je hotio, da kroz mnoge nevolje uđe u kraljevstvo nebesko.

On se više ne će vratiti u Afriku, a prije nego će ju ostaviti, napisao je list, koji se svršuje ovim riječima:

»Kada Bog hoće da pouči, on to čini kao učitelj. Ništa ne manjka onoj pouci, što ju Francuska u taj par dobiva. Što se nas tiče, molimo Boga, neka nas ne ostavi i neka nam dade tu milost, da znadnemo umrijeti, kako kršćanin mora umrijeti — s oružjem u ruci, oči upravljene k nebu, grudi nasuprot neprijatelju kličući: Živjela Francuska!

»Polazeći na vojsku osuđujem se na smrt. Bog će mi se smilovati, ako je njegova volja. On će mi biti vazda u grudima mojim, a Vi znate, da se Bog ne predaje nikad, nikad!«

Najstarija kći njegova piše: »Zajedno smo prešli iz Algira u Marseille; tude bilo nam se rastati; naš premili otac morade nas ostaviti i poći u Tours, da preuzme zapovjedništvo. Pošto nas je redom izgrlio, utisne nam na čelo znamenje križa i pogleda nas s takovim izrazom, da ja toga ne mogu izreći. Mi se zaputismo u Castres, srca nam bijahu puna crnih slutnja«.

Dok su Nijemci opsjedali Pariz, digne se Gambetta, vođa republičke opozicije, zrakoplovom iz grada i prispije sretno u Tours, grad na dônjoj Loirei Parizu na jugozapad. Tu je Cremieux sastavio »vladinu delegaciju«, kao ministar rata i nutarnjih posala bijaše Gambetta preuzeo diktatorskom vlašću nastavak rata. Stigavši de Sonis 13. studenoga u Tours, pohiti ravno s postaje k ratnomu ministarstvu, no ravnatelja ureda nije bilo kod kuće. Dođe sutradan opet i sad saznade, da je imenovan zapovjednikom prve brigade konjaničke divizije u 17. vojnom zboru.

Zapovijednik 17. zbora, koji se tekar sastavljao, bijaše general Durrieu; tomu se de Sonis jako obveseli, jer je pod Durraeom vojevao u Africi. Ali gdje je brigada, kojoj je postao zapovjednik? Toga mu nitko nije umio kazati, tolik je metež bio u Francuskoj! Nekako slučajno dočuje, da on nije

samo zapovjednik brigade, nego — bar međutim — čitave konjaničke divizije. No gdje se ta divizija nahodi i koliko je jaka, toga opet ne mogaše saznati. Dva su dana tražili i pitali na sve strane, ali zaludu. Napokon pošalju Sonisa u Vendôme, gdje će može biti štogod doznati o svojoj diviziji.

Rado posluša sav sretan, što se riješio onih ureda: toliko neznanje i tolika sporost u tako odsudnom času!

Divizija de Sonisova bijaše dio loireske vojske, kojoj je bio na čelu general d' Aurelle de Paladines zapovijedajući neposredno 15. vojnom zboru. Kad je d'Aurelle preuzeo zapovjedništvo toga zbora, izdao je vojsci samo ovaj kratki proglas: »Što prije svega zahtijevam, jest stega i odlučnost. Ja sam čvrsto odlučio, da ću dati ustrijeliti svakoga, koji će kolebati pred neprijateljem. Uzmaknem li ja, ustrijelite mene!«

De Sonis dođe u Vendôme, no konjaništvu ni traga. Pohiti u Châteaudun, koji su pruski topovi ljuto poharali. Tu napokon naiđe na drugu konjaničku brigadu i jednu eskadronu šeste pukovnije. Drugim eskadronama naloži, da se nađu kod njega za tri dana. Još je manjkala četvrta pukovnija lakoga konjaništva, ali njoj nigdje ni traga. Ali to ne bijaše jedina neprilika.

U onomu silnomu metežu letjele brzojavne zapovijesti na sve strane često protuslovеći jedna drugoj. U noći 17./18. studenoga stigne mu iz Orléansa nalog od d'Aurellea de Paladines, da pođe s četama u Freteval, mjestance između Vendômea i Châteauduna; no general Fierreck nalagao, da štiti gradove Châteauneuf, Dreux i Landelles. Koga će slušati? Brzojavno upita, šta da čini, no nema odgovora. Pođe dakle u Freteval, no o ponoći eto mu zapovijedi, da se vrati u Châteaudun. Stigavši tamo ne nađe više generala Fierrecka; bio je otišao u Mans. Sonis brzojavi ministarstvu rata u Tours: »Tko je zapovjednik četa, što su smještene okolo Châteauduna?«: Odgovor: »Vi.« De Sonis se čudi i kameni, kako bi to bilo moguće. Držeći, da je to samo za kratak rok, možda za 24 sata, upita nanovo: »Dokle?« — Ministar odgovori: »Radite, kao da je za uvijek«.

Osnova je njemačka bila, da se vojska vojvode meklenburškoga i kraljevića Fridrika Karla združe te zajednički udare na loiresku vojsku, koja je imala svoj glavni stan u Orléansu.

De Sonis stane na vrat na nos opremati i uređivati čete. Među raznolikim svojim četama nađe na veliko svoje veselje idealnoga pukovnika baruna de Charettea, koji je vodio zapadnu dobrovoljačku legiju. Kako mu je to bilo drago, razabiremo iz uspomena de Sonisovih. »To je bila za me ugodna novost. Cijenio sam se sretnim, što sam našao među četama mojega zapovjedništva ove papinske zuave, koje je kršćansko moje srce pratilo u junačkim bojevima kod Castelfidarda, Monte-Librettia i Mentane. Smjesta sam mu pisao.«

Barun de Charette.

List se ovaj sačuvao. Evo ga. »Ja sam Vas, moj pukovniče, odavna poznavao, jer nema kršćanskoga srca, koje ne bi znalo za Vaše ime znajući već ono, što mu je pripovjedila povijest o slavnomu Vam djedu. Stigavši u Châteaudun odlučih da Vas danas pohodim pa sam već pitao za potrebne obavijesti jednoga mladog Vašega zuava. No ta sreća ne može me zapasti, jer mi je zapovjeđeno, da odem s divizijom. No prije no što ću otići iz blizine Vaše, hoću da pozdravim divnu Vašu i junačku četu u vođi njezinom pa da Vam kažem, da obožavam sve ono, što obožavate Vi, da ljubim sve ono, što ljubite Vi. U tužna ova vremena utjeha je umrijeti u kolu junakâ, kakav ste Vi, te moći kazati, da Bog Francuske ne ostavlja, jer ona jošte ima vjerne djece. — S Bogom, pukovniče moj; mećem svoju ruku u Vašu pa Vas molim, da dijelimo zajedno molitve i žrtve. Vaš najodaniji sluga

Sonis.«

»Zapadna dobrovoljačka legija», što ju netom spomenusmo, sastojala se od bivših papinskih zuava. Neka nam je slobodno ukratko ocrtati njihovu povijest. Osim toga, što su ovi zuavi i idealni im vođa sami po sebi vrijedni spomena radi dičnih djela svojih, sili nas na to crtanje i to, što je njihova zastava veliku ulogu imala u događajima, koje ćemo u ovom poglavlju pripovijedati.

Pošto je Rim 20. rujna 1870. osvojen, vrati se odio francuskih papinskih zuava u domovinu. Čete budu smještene u Tarasconu, dok je vođa njihov potpukovnik de Charette otišao u Tours, da stane u pregovore s vladom. Junački stas i velika odrješitost Charetteova, njegova vatrena riječ začaraše Cremieuxa i taj bi mu sigurno dopustio, da zuavi vojuju kao neodvisan odio, ali apsolutni gospodar bio je Gambetta. Taj im je htio oduzeti značaj katolički i rojalistički, i zato ih htjede pomiješati s drugim dobrovoljcima. No Charette ne htjede nikako da na to pristane. Nakon mnogog pregovaranja bude odlučeno, da će zuavi poprimiti ime Zapadni dobrovoljci (Volontaires de l' Ouest), no bit će autonomni i zadržat će svoju uniformu. Čim je to ugovoreno bilo, pohiti de Charette sav radostan kući u

palaču, gdje se je nahodila njegova punica i dvoje mlade djece njegove.

Hrlo otvori vrata salona vojvotkinje de Fitz-James i klikne: »Evo me napokon zapovjednikom zapadnih dobrovoljaca!« U salonu bio prisutan Dupont, koga su u Toursu poštivali kao sveca[1]. On će kazati Charetteu:

»Baš sam dobio od redovnica u Paray-le-Monialu jednu zastavu sa znakovima Srca Isusova. Mole me, neka je pošaljem u Pariz generalu Trochuu, a ako to ne bi moglo biti, neka se dade bilo generalu Cathelineauu bilo kojemu zapovjedniku za-

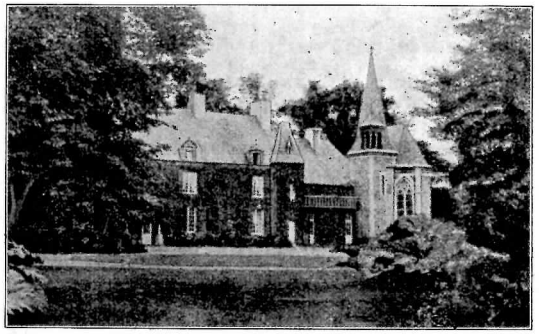

Dvorac baruna de Charettea.

padnih četa. Pukovniče, vaše imenovanje, sreća, koja me u taj čas dovela amo, to je od Providnosti. Vama po pravu pripada stijeg presvetoga Srca«.

De Charette nije ljepšega dara ni zamisliti mogao. S ushitom primi ponudu. Sutradan zaputi se s vojvotkinjom de Fitz-James, s djecom svojom i s još nekoliko osoba u kapelicu Dupontovu, gdje je zastava bila pohranjena. Pošto se pomoliše pred slikom presvetoga Lica, otvore sanduk i ugledaju milovidnu zastavu od bijele svile izvezenu zlatom: u sredini se vidjelo presveto Srce, okruženo trnovom krunom, a nad njim križ. Okolo je bilo izvezeno u crveno: Srce Isusovo, spasi Francusku:

[1] Leon Aubineau napisao je zanimivo žiće toga muža. Natpis je knjizi: Le Saint homme de Tours. Dupont je puno radio za proširenje pobožnosti presvetom Licu Gospodnjem.

No prije nego će ponijeti zastavu, odluči Charette po drevnom primjeru francuskih kraljeva staviti je na grob velikoga čudotvorca i zaštitnika Francuske, svetoga Martina. Čitavu jednu noć ležala je nova zastava na onom svetomu mjestu. Karmelićanke grada Toursa uvezaše prije toga drugi zaziv: Sveti Martine, štiti Francusku!«

Sutradan poslije svete mise odnese de Charette zastavu Srca Isusova, koju ćemo doskora vidjeti gdje lepršiu dimu bojnih topova.

O ovom su događaju svi, koji za nj znadijahu, tako šutjeli, te ni sami zuavi nijesu znali, pod kakovim će se stijegom domala boriti.

De Charette je nastojao da broj zuava umnoži, što mu doista pođe za rukom. Već 9. studenoga bilo je zuava dva bataljuna: dosta su dobro bili opremljeni, imali su pače i topova. U tom mu je mnogo pomagao de Falaiseau, stari časnik papinskoga topništva. Poslije se organizovao još jedan bataljun pod zaslužnim potpukovnikom d'Albiousseom. »Zapadni dobrovoljci«, piše Jacquemont, »junački su slijedili svoje vođe, koji su zaista bili vrijedni njihova pouzdanja. Iznenađen gledao si među njima vojničke sinove, kako lako i odrješito stupaju, dječje i staračke glave pomiješane s mladim ljudima. Evo ovdje starac dugačke bijele brade, to ti je markez de Coislin, časnik za restauracije, zatočnik rojalistički god. 1832. . . Eno ondje grof de Bouillé, koji je pošao za sinom i zetom si, de Cazenoveom . . Ovi junaci ne htjedoše časti narodnih garda i postaše vojnici, jer je to jedini način doći među zuave.«

Povijest ove zastave opisasmo nešto potanje i stoga, što je to lijep prilog za povijest pobožnosti presvetoga Srca Isusova.

Mi ćemo naskoro opet sresti zuave i junačkog im vođu, kako zajedno s de Sonisom pod prvom bojnom zastavom Srca Isusova krvcu liju.

Sad je morao de Sonis, u koliko se dalo, istražiti ratno zemljište onoga kraja, no budući nije imao lakoga konjaništva, nije mogao taj posao tako brzo ovršiti. Mimo ove tolike neprilike puno mu briga zadavaše velik broj nevještih časnika, koji

su navikli onako udobno živjeti, a rat traži toliko žrtava. De Sonis im prednjačio u požrtvovnosti: on je sam sebi odabirao za konak najprostiju sobu, gdje bi spavao za nevolju i na slami, dok je časnike smještao u stanove uglednih obitelji.

Nakon tolikih nedaća francuske vojske, nije čudo, što je narod gdjekad dao oduška svojemu nezadovoljstvu. Kad je n. pr. de Sonis išao s konjicom svojom iz Châteauduna u Freteval, naiđe kod Moréea na hrpu seljaka. Ovi im stanu dovikivati: »Ele junakâ, boje se Prusa!« Da se ta pogrda samo njega ticala, on bi to mûkom pretrpio: no pogrda išla je vojsku francusku. On problijedi i natjera konja prema seljacima. No oni se razbjegnu kud koji, a Sonis na čelu kolone nastavi put. On je taj događaj poslije pripovijedao pred istražnim povjerenstvom, kad je morao dati račun o svojem zapovjedništvu.

Iz ovih dana pričao je de Sonis još jednu zanimivu zgodu. Francuzi uhvatili jednoga rođaka Bismarkova, koji je pripadao u generalni štop kraljevića Alberta. Za nekoga izviđanja raniše ga tourski dobrovoljci i dovedoše u Bonneval. Kad su Prusi iskali, da im ga stanovnici bonnevalski vrate, odgovoriše, ako se Prusi primaknu gradu, platit će to mladi sužanj glavom. »Saznavši ja to, priča general, odlučih odvratiti od neprijatelja odmazdu a ujedno očuvati stanovnike od nečovječna djela, kakvo se zaista protivi ćudi francuskoj. Zapovjedim dakle jednom oružničkom podčasniku, da umah pohiti u Bonneval, da izruči predstojniku bolnice, neka metne ranjenika u kola i u pratnji čete draguna neka ga dade odvesti u Châteaudun. Čim mi javiše njegov dolazak, pohodih ga pokazujući mu, koliko se za njega zanimam. Ponudih mu, da ću se brinuti za njegovu korespondenciju. Svi su ga brižno njegovali, upravitelj bolnice, liječnici i sestre milosrdnice. Prije no što ću otići od njega, zapitam ga, mogu li mu u čemu ljubav učiniti. Reče mi, da želi, da ga ne bi otpremili u Tours. No ja sam to na žalost svoju kasnije morao učiniti, kad je 17. zbor uzmakao k šumama marchenoirskim«.

Da se mogne čitatelj lakše snaći, najprije ćemo ukratko nanizati bojeve loireske vojske od pobjede generala Aurellea

de Palladines kod Coulmiersa do bitke 3. prosinca, kad je Sonis teško ranjen.

Bavarski general Tann pobijeđen kod Coulmiersa spoji se na uzmaku sa zborom velikoga vojvode meklenburškoga te zajedno suzbiju Francuze 17. i 18. studenoga. Međutim se brzim hodovima približavao kraljević Fridrik Karlo od Metza, suzbio u sretnim okršajima desno krilo loireske vojske i osujetio borbom kod Beaune de Rolande namjeru njezinu, da se potisne do Pariza (28. studenoga). Uto se sjediniše kraljević Fridrik Karlo i veliki vojvoda meklenburški i uhvatiše se u koštac s loireskom vojskom kod Orléansa. Te borbe trajahu od 2. do 4. prosinca.

Nijemci osvojiše Orléans i rastaviše loiresku vojsku na dva dijela, od kojih manji uzmače na jug, a veći pod generalom Chanzyem na zapad.

Oko dvadesetoga studenoga nalazio se de Sonisov 17. zbor s lijeve strane 16. zboru generala Chanzya. Dne 20. studenoga stiže Sonisu brzojav generala Fierrecka iz Mansa, da je brojan neprijatelj probio liniju od Dreuxa do Iliersa. Čete francuske morale uzmaknuti do Vidamea i Longnya. Istoga dana javi druga brzojavka, da su se sve zapadne obranbene linije povukle ispred neprijatelja. »Evreux ostaviše naše čete. Verneuilu prijeti 15.000 Prusa, šumu kod Senonchesa zaposjelo 20.000 Nijemaca. Konjaništvo kraljevića Alberta obilazi ravnicu između Chartresa, Iliersa i Bonnevala.« Bijaše očito, da je neprijatelj kanio obaći lijevo krilo.

De Sonis pošalje ove obavijesti generalu Durrieuu podsjećajući ga nanovo, da nema lakoga konjaništva a i nijednog genijskoga časnika.

Uto dođe general Deflandre, zapovjednik treće divizije 17. zbora, u Châteaudun, gdje je mogao popuniti diviziju pješadijom, no o 76. mobilnoj pukovniji nigdje ni glasa. Njemu naloži de Sonis, da se postavi na obali rječice Conie na dohvatu 16. zboru. Tu je bila, kako je poslije Sonis doznao, i njegova 4. pukovnija lakog konjaništva, koja se čuvala za generala Chanzya.

Istoga dana (20. studenoga) dođe u 3 sata popodne nalog, »da sva linija uzmakne. Senonches, Brou, Iliers ispražnjeni su«.

De Sonis preda zapovjedništvo u Châteaudunu potpukovniku Vati s jednim bataljunom i odluči poći odmah na rječicu Conie, da brani liniju proti neprijatelju, koji se primicao. Eskadronski predstojnici Moriau i Serond dobiše nalog, da istraže obalu rijeke i nađu zgodno mjesto, da se smjeste topovi. Fregatskog kapetana Coleta pošalje, da brani Bonneval, kojemu je prijetilo 8000 Prusa. Za ovo je vrijeme Sonis odabrao stan u sredini tih operacija na sjever gradu Marbouéu, do šest kilometara od Châteauduna.

Bilo je 21. navečer. Silna kiša poče lijevati, kao da se nebo prolomilo. Kad kiša malko prestade, izađe de Sonis napolje sa svoga ležaja: bijahu to zatvorena teretna kola. Zamotao se u arapski ogrtač i stao obilaziti taborom. Sa žalošću opazi, da mnogih časnikâ nema u taboru, nego su pošli sprovesti noć u selu. Vojnici naložili vatre, da se osuše: nijesu razapeli šatora niti otvorili torbe. Upita stražmeštre, što bi to bilo. Odgovore mu: taka je zapovijed, da bude momčad spremna otići. Sutradan prekori Sonis postupak i vladanje časnikâ.

Kako je Sonis radio danju i noću, za to imamo i svjedočanstvo jednoga očevica, župnika marbouéskoga, koji piše: »Već je eto minulo osamnaest godina a ja još sveđer gledam toga čovjeka, toga kršćanina, toga vojnika, koji je osam dana stanovao pod mojim krovom; moje ga je srce puno. . . . . Ja sam mu se divio, kako na konju zapovijeda svojim četama, izdaje naloge, svuda prisutan, sve predviđajući, svakoga puteći i sve nadahnjujući gorljivošću, kojom je plamtio. Vazda je bio na nogama, čovjek bi bio rekao, da nije znao za san«.

Jedne noći nađe ga župnik u siromašnoj sobici, kako leži obučen na lošoj postelji ne skinuvši ni pokrivača. Zaogrnuo se samo svojom kabanicom. »Šta, generale, ovako Vi spavate u tako hladnoj noći, u ovoj vlažnoj sobi?«

»U ratu«, odvrati general, »sv. se Ljudevit ne bi svlačio«. Potom pridigne glavu: »No ja sam ipak već počeo drijemati. Šta je to? Ne tutnje li topovi?« . . . »Ja bih mogao pripovijedati o njegovoj živoj vjeri«, nastavlja župnik, »o večernjoj molitvi, na koju bi pozivao časnike, o njegovim čestim ispovijedima, o pričestima u ranu zoru kod svijetla nekolikih svje-

tiljki, što su se pušile, a pričešćivao bi se na očigled vojnicima, koji su noću počivali u mojoj crkvi; poslije pričesti s takom bi vatrom znao kadšto svoje drugove pobuđivati na pobožnost i domoljublje, da su se u srcu ganuli. . .«

De Sonis je sve sâm hotio da vidi. Zato bi neumorno obilazio sad ovaj sad onaj odio vojske. Kako se bilo svaki čas nadati navali njemačkoj, zareda on i 23. studenoga prednjim stražam, koje su bile porazmještene u Marbouéu, Arnouilletu, Mezellesu, na majuru Vilsardu, u dvorcu Coudreauxu, u Magnainvilleu, Saint-Mauru, Saint-Cristopheu, u šumi moléanskoj, Villiers-Saint-Orienu: ove postaje bile su povjerene mobilnim odjelima, pomorskim strijelcima i Charetteovim zuavima.

De Sonis je izvrsno uredio izviđanje, za koje je konjaničkim časnicima davao potanke naputke. »I domala«, piše on, »kako su časnici bili razboriti, revni i aktivni, vršilo je konjaništvo svoju službu upravo izvrsno. Taj uspjeh treba cijeniti to više, što moja konjanička divizija nije bila potpuna, što su konji oklopničke pukovnije bili već jako izmoreni a moju je četvrtu konjaničku pukovniju zadržao 16. vojni zbor.«

Dne 22. studenoga ujutro stigne mu zapovijed od generala Durrieua, da upravi svoje pješaštvo prema Coulmiersu a konjaništvo prema Touroisisu. No to nije bilo moguće izvršiti, a da se ne povrijede bitna pravila ratnog umijeća. Momčad naime kapetana Coleta stajala je kod Bonnevala, a ako odu Sonisove čete sa svojega mjesta, ostat će bez zaštite te može na povratku nastradati. Mimo to d'Aurelle nije bio obaviješten, kakove su zapravo prilike oko Marbouéa i kolika pogibao prijeti od neprijatelja. De Sonis pokuša svesti u sklad posluh vojnički i razbor zapovjednika: razvrsta dakle momčad na visokoj ravni spreman izvršiti više zapovijedi, u isto ga vrijeme izvijesti potanko o svojem položaju. Domala prispije zapovijed, da treba ostati.

Nijemci su međuto neprestano napredovali. Tri tisuće ušlo ih je u Nogent-le-Rotrou, dok su drugi odjeli stizali na liniju od Dreuxa do Châteauneufa, Courvillea, Iliersa itd. De Sonis to javi generalu Durrieuu. Bilo je očito, da neprijatelj snuje krišom obaći lijevo francusko krilo i zato šalje odio za odjelom

a ne odjednom svu vojsku. To bijaše uopće načelo Nijemaca u ovom ratu (»getrennt gehen, vereint schlagen!«).

De Sonis upita zapovjednika 17. zbora — Durrieua — ne bi li dobro bilo poređati se na lijevom krilu i zaustaviti neprijatelja, koji je nastojao da dođe u zaleđe.

Mjesto odgovora dobije Sonis depešu, koja ga je iznenadila: ratni ministar imenovao ga zapovjednikom 17. zbora za generala Durrieua, koji je bio odazvan u Tours. De Sonis bio donekle i žalostan naslućujući, da je nastala između ratnoga ministra i gen. Durrieua nekakva razmirica. Župnik marbouéski pripovijedaše poslije, da bi Sonis bio ostao ravnodušniji, da su ga svrgli sa pukovničke časti. »Kolika budalaština«, govoraše novi zborni zapovjednik, »učiniti od jednoga siromašnoga pukovnika od jučer zapovijedajućeg generala jednoga zbora! Nego u ime Božje!«

Orléans: Crkva Saint-Marceau.

On bi jamačno bio tu tešku i odgovornu službu još neradije primio, da je znao, koliko će kleveta morati podnijeti, što je tobože nevješt bio službi zapovjednika. Mi ćemo poslije imati zgode, da se pozabavimo oko pitanja, da li je on učinio onoliko, koliko se u onim prilikama učiniti dalo. Neka nam je dopušteno već ovdje navesti svjedočanstvo vrhovnoga vojvode loireske vojske. Njegove će riječi ujedno služiti boljemu razumijevanju prilika, u kojima se de Sonis nalazio u vrijeme, o kojemu pripovijedamo. »Sedamnaesti se zbor upravo sastavio. Bio je složen od momčadi svake vrste bez vojničke naobrazbe, bez organizacije. Gosp. general de Sonis uzeo je zapovjedništvo ovoga zbora u ovim prilikama. Moram priznati, ono

malo vremena, što je nad njim zapovijedao, bijaše s njegove strane čin požrtvovnosti. Gonili su ga sa svih strana, dobivao je protuslovne naloge, koje mu slalo ministarstvo čas iz Toursa čas od drugud. On nam je kazivao potankosti, koje bih ja nazvao žalosne po stanje njegovih četa. Primajući zapovjedništvo, koje je držao nekoliko dana, izvršio je čin velike požrtvovnosti.« (Enquête parlamentaire. Dépositions t. III. p. 261.)

De Sonis nije bio nikada na čelu ni izdaleka onolikoj množini vojske, koliku mu povjeriše sada pa još u onako teškom času. On bi bio volio drukčiju službu obavljati nego voditi jedan vojni zbor. To je sâm priznao mjerniku de Vézianu, kojega mu poslaše. »Najviše fali loireskoj vojsci«, reče mu, »baš jedan konjanički zbor, koji bi sastojao od dvije tri divizije s mnoštvom topništva na konju te bio dosta lak, da može bez neprilika prevaliti duge puteve vazda spravan, da noću navali, uznemiri neprijateljsku vojsku, presijeca njegove brzojave, prekida općenje željeznicom, priječi dobavu hrane i slično. To su službe, koje se ne dadu dosta cijeniti. Mnogo sam godina sproveo na jugu Algira pa sam može biti stekao nešto iskustva u toj stvari. Na taj sam način mogao koristiti, a evo sad mi predaše zapovjedništvo jednoga vojnoga zbora, koji je loše organizovan i od kojega znadu da mi nema koristi«.

Pred istražnom komisijom rekao je poslije rata: »Otvoreno kažem, da sam se snebivao, u kakav su me položaj stavili. Šef mi bijaše general Durrieu, koga sam cijenio i štovao, pod njim sam služio u Algiru, i bio bi se ponosio i sretnim držao, da jošte služim pod njim. No ja nijesam smio prigovarati, to ne bi bilo na vojničku, i tako moradoh primiti zapovjedništvo. Ja sam zahtijevao samo to, da mi se čete koncentruju i da mi se pošalje prva divizija pod generalom de Roquebruneom i druga pod generalom Duboisom de Jancigny«.

Glava XI.

Zapovjednik 17. vojnog zbora. — Brou, Patay, Loigny.

(23. studenoga — 2. prosinca 1870.)

Neprijatelj već se dosta blizu prikučio, a pojedini odjeli 17. zbora bijahu daleko razasuti: glavni stan n. pr. prve divizije bio je u Ecomanu, a druge divizije u Meru! Mimo to ove su divizije bile krnje i zlo opremljene. De Sonis zapovjedi dakle svim četama 17. zbora, da se zapute u Châteaudun. Za tu je akciju zaiskao odobrenje glavnoga šefa, koji mu ujedno javi, da je isto naložio generalnomu štopu istoga zbora.

Ujutro 24. izvidne čete potvrde slutnju Sonisovu, da neprijatelj doista nastoji obaći lijevo krilo francusko. Kako se bilo bojati, da će navaliti i na Châteaudun, stane Sonis razređivati vojsku, da bude svaki čas gotova, da se ogleda.

Prtljaga bude smještena za put i ujedno joj određeno, kamo će se zakloniti, ako bi došlo do nevolje. Napokon dade izvršiti nekoje radnje za utvrdu i postavi baterije, kako se najbolje dalo.

»Istoga dana stigne generalni štop u Marboué. Vidio sam redom generala de Rouvrea, pukovnika de Boutilléa, časnike generalnoga štopa, pukovnika de Langladea, zapovjednika pričuvnoga topništva, i genijskoga pukovnika Chavriera. Prva divizija i pričuva topništva ostadoše u Châteaudunu, a druga divizija bila se zaustavila u Ferté-Villeneuilu.

U noći 24. do 25. eto brzojava od ministarstva: »Vendômeu prijeti brojna vojska; de Sonis neka namah pošalje onamo — i to željeznicom — jednu topničku bateriju i jednu brigadu pješaka. »Ja odgovorim ministru, da sam već naredio bateriji i

brigadi, da odu smjesta put Vendômea, kako je zapovjedio. No primjetim, da efektiv ovih četa nije dovoljan, da zaustavi neprijatelja, ako je jak. Još pridodah, da znadem sasvim pouzdano, da se oko Broua nalazi jak odio. Saopćim osnovu, da pohitim onamo s vojskom, što ju imam; ja ću je raširiti tako, te će se činiti, da je jača, nego što zapravo jest«.

Ministar odobri osnovu. No hoće li naum uspjeti, stajalo je prije svega do brzine, kojom je trebalo izvršiti naloge zapovjednikove. No na žalost nije sve išlo onako glatko, kako je moralo. Odmah pisa de Sonis generalu Deflandreu, čiji je glavni stan bio u Donnemain-Saint-Mamertu, i zapovjedi mu, neka ostavi u taboru potrebnu posadu, a ostalu vojsku neka digne: ne će ponijeti nikakve prtljage osim streljiva i hrane za dva dana. »Moj je list«, piše de Sonis, »bio datovan 25. studenoga u 2 sata 45 minuta ujutro, pa sam se nadao, da će sve biti spremno do 4 sata onoga jutra. U ovaj sat pošaljemo jednoga kapetana generalnoga štopa po vođu kolone.

»Ali general Deflandre bijaše u Châteaudunu, gdje je sproveo noć, a moji se nalozi nijesu izvršili. Ništa nije bilo pripravljeno. Već je valjalo pograbiti oružje. Priopćim zapovijed svoju pukovniku de Jouffroyu, koji je vodio jednu brigadu 3. divizije, i moglo se otići tekar u šest sati i pol ili u sedam sati.«

Kraj, kojim je koloni bilo poći, ravan je, ali obrastao šikarjem i stoga zgodan, da se neprijatelj zaskoči. U drugu opet ruku nije se kolona mogla lasno razviti. To prinudi de Sonisa, te ne ide cestom s dubokom kolonom, koja je sastojala od nove momčadi još malo vješte ratovanju. Valjalo je dakle ići besputicom, premda je vlažno tlo dosta neprilika zadavalo. Bataljuni bijahu poređani poput skalina, a čete fregatskoga kapetana Coleta stupahu u crti između prva dva bataljuna. Bataljuni su dakle bili razvrstani u obliku lûka, a Coletove čete sačinjavahu kanoti tetivu. U luku bijaše smješteno topništvo, a za njim pješačka pričuva. De Sonis je namjeravao predobiti Logron, u kojem se kazivalo da ima 10.000 Prusa. Kolona francuska tako je išla naprijed, da je mogla sveđer napredujući odmah opkoliti grad, a topništvo našlo bi se između nje i grada. Mimo to prikučiše se gradu zaklonjeni šikarjem. Ali u Logronu ne bijaše

Prusa. Onkraj Logrona ustavi se kolona, dok se konjaništvo otisnu put sela Yèvresa, da izvidi kraj. Domala dođe glas, da su Prusi Yèvres zapremili.

Yèvres je zgodno strategičko mjesto: leži na brdu, što se ispinje sred ravnice, a osim toga zaštićeno je s one strane, s koje je došla kolona, dosta dubokom rijekom, preko koje bijahu tada samo dva uska mosta.

Kad se kolona prikučila cestom na 1.500 metara, saspu Prusi na nju žestoku vatru iz topova. Trebalo je saći sa ceste. Na velik majur, u kojem je, čini se, bila prednja straža neprijateljska, navale strijelci i zuavi, dok se ostale čete raširiše duž obale nastojeći dokopati se mostova. Vatra njemačka bijaše žestoka. No Sonis je svojima zabranio uzvratiti vatru, neka bi neprijatelj pomislio, da nemaju topova. Bitka bijaše u najvećem jeku, kadli Sonis dade znak, da se udari topovima i to svima zajedno, jer će onda Prusi držati, da je u njega mnogo ljudi. Nakon jedan sat zalete se dobrovoljci preko rijeke. Za nekoliko časova stignu pred prve kuće Yèvresa i navale bajunetima. Prusi ne mogoše odoljeti jurišu junačkih dobrovoljaca i mornara Coletovih, koje je potpomagalo dobro uvježbano topništvo. Oni uzmaknu kroz šume prema Brouu, kamo ih je Sonis gonio, a ispraznišе i Brou te se povukoše prema Iliersu.

Od momaka 17. zbora bili su se osim topništva zapravo samo zuavi i mornari Coletovi. Od zuava je koje ranjeno koje ubijeno od prilike dvadesetak. — Kako je god de Sonis puno cijenio zuave, opet ne bi nipošto zažmirio, kad bi tko od njih prekršio vojničke propise. Jednom se desi, te morade kazniti zuava. Tada će on kapetanu Derélyu: »Recite pukovniku, da njegova momčad mora biti drugima na izgled, i da joj ne ću ništa oprostiti«.

Mučan bijaše povratak u tabor. De Sonis je bio zapovjedio, da svak ponese hrane za dva dana. Ali zapovijed nije se posve izvršila, i tako mnogi ne imahu, čim bi utažili glad, nego samo krumpira, što bi ga gdjegdje našli, i malo kruha, o koji bi se otimali. To bijaše hrana nakon tolikoga napora!

Kolona stigne u tabor oko jedanaest sati noću. Mnogima otekle noge i koža im se na nogama raspucala, pa moradoše

zaostati i tekar se sutradan povratiše. Kad su poslije de Sonisu zabavljali, što je odveć mučio momčad, odvrati: »Marš je bio četrdeset kilometara, bez prtljage; to je bez sumnje bilo naporno, ali nije smjelo biti preko sila i raspoloženja ljudi, koji su jamačno znali, da se domovina može spasti samo s najvećim žrtvama. Ja sam uostalom znao, da momčad s takovih vratolomnih pothvata pada uz put.

»I tako sam sutradan poslao konjaništvo, da skupi zaostale, koji su lako mogli dopasti šaka lakomu konjaništvu neprijateljskom.« Kapetan je Derély posvjedočio kasnije kao očevidac, da je kolona vrlo sporo napredovala, samo 3 klm. za sat. Zaostao je dakle, tko je zaostati hotio. »Naša pukovnija«, govoraše, »nije izgubila ni jednoga momka. Osim toga znao bi nam general de Sonis reći, da ne ćemo spasti Francuske umirući za nju nego za nju trpeći.«

Je li Sonis polučio svrhu? On sâm piše o tom:

»Ja sam hotio zaštititi Vendôme: ali da se ne izvrgnem propasti, koja bi me bila zadesila, kad bi se neprijateljska vojska nakon ovoga zaskoka jako koncentrovala, nijesam smio dalje. Vratih se dakle u Marboué, pošto sam postigo, što sam namjeravao.«

Mimo to morao se vratiti i stoga, što mu je vojska od mučnoga puta i velikoga napora sustala, a uopće nije se za veću akciju ni pripravio.

General d'Aurelle de Paladines čestita mu sutradan brzojavno iz svojega glavnoga stana u Saint-Jean-de-la-Ruelle kraj Orléansa:

»Čestitam Vama i čestitam vojsci Vašoj na držanju njezinu i na uspjehu jučerašnjega dana. Vrlo mi je milo javiti to ministru.«

De Sonis nije uzrokovao samo to, da se zaustavilo obilaženje Nijemaca oko lijevoga krila francuskoga, nego sad je mogao očekivati, da će neprijatelj nanovo udariti s puno jačom vojskom.

De Sonis odluči ostati na osvojenom tlu i nipošto uzmaknuti. Ratnomu ministru pisa:

»Ja sam ovdje na zapovijed. Jamčim Vam, da ću ostati ovdje, dokle god mognem. Možete se osloniti na me«.

Stane se dakle spremati na obranu, ako bi možda neprijatelj navalio. Prvoj diviziji naredi, da zapremi Châteaudun, a trećoj, da se smjesti na visočini, koja se nahodi za rječicom Conie. Mjesta ova zgodna za obranu utvrđivahu se na vrat na nos. U Marbouéu kopale se na južnoj strmenitoj strani jame, u koje će se postaviti topovi; pod mostove loireske namještao se stijenj (fitilj), da se dignu u zrak, ako zatreba; čula se već u daljini tutnjava topova velikog vojvode meklenburškoga.

Govorilo se na sve strane o velikoj bici; ako nadvladaju Francuzi, pohitjet će se k Parizu, da ga oslobode. De Sonis izdade proglas, pozivajući stanovništvo, neka se drugamo zakloni.

Već je htio poprimiti ofenzivu, ali kao grom iz vedra neba stigne mu nalog, da uzmakne. Depeša bijaše potpisana od de Loverdoa: »Tours, 26. studenoga, u 4 s. 25 č. navečer. Vaša depeša iz Châteauduna odaje značaj odrješit, no u taj par potrebna je najviše opreznost. Ja sveudilj držim, da je bolje uzmaknuti k šumama marchenoirskim. Pomno pratite kretanje neprijateljevo ispod Vas; Vaša je zadaća izviđati a ne biti se.« Više puta kroz dan (26. stud.) dobi de Sonis od ministarstva rata zapovijed: »Budite oprezni! Budite oprezni! Budite oprezni!« Ovaj nalog, da uzmakne, a još više ono nepovjerenje u njegov razbor boljelo je de Sonisa.

Tko li bijaše uzrok tomu nenadanomu nalogu? Tä general d'Aurelle bio je odobrio nakanu de Sonisovu, da se prikuči zboru generala Chanzya, a i Chanzyu je to doglasio. Nije dakle vrhovni vojvoda loireske vojske zagovarao onu zapovijed, nego se tu naprosto umiješala vlada, stavljajući na kocku sudbinu posljednje francuske vojske. I Chanzy je odobravao osnovu Sonisovu, pa je 30. studenoga u ratnomu vijeću žestoko osudio nalog, koji je prinudio 17. zbor, da uzmakne i ostavi Châteaudun, jer — govoraše — sad je put neprijatelju otvoren.

Međutim valjalo se odmah spremati na uzmak. De Sonis je dobro znao, kako je u njegovim prilikama opasan i mučan

posao u redu uzmaknuti. Zato sazove vijeće na nekom majuru, koji se nalazio na visokoj jednoj ravnici. Pozvani bijahu svi viši časnici, koji su ikako mogli doći. Radi tame dugo je trajalo, dok se većina nađoše na okupu.

Nakon oduljega vijećanja o položaju zbora saopći de Sonis depešu i potom odredi pojedinim odjelima vojske put, kojim će noću ići k šumi marchenoirskoj.

17. zbor imao je 43.800 momaka, 845 časnika, 96 topova, 4246 konja. Vojska bude razdijeljena na tri kolone. De Sonis iđaše pred topništvom, koje je zakriljivao bataljun mobilaraca i dobrovoljci Charetteovi. D'Aurelle de Paladines i ratni ministar preporučivahu, neka se put do Marchenoira prevali noću, ako je iole moguće. Momčad bijaše umorna od napora, oslabljena od oskudice svake ruke. Nije dakle bila šala izvršiti nalog noću u tako kratko vrijeme.

De Sonis piše, da je napor bio neiskazan. Na putu odmarala se vojska samo 2 sata i ujutro 27. prispješe prve čete u Marchenoir.

Dvadeset i četiri sata kasnije nahrupiše u Marboué Bavarci, »razbijajući«, veli župnik marbouéski, »naša vrata sjekirama, povlačeći sablje po našim kućama i grabeći ostatak hrane.«

Dok je Sonis bio sutradan zaposlen uređivanjem svojega zbora, koji i ako prilično brojan ipak bijaše slab zbog loše organizacije i nedostatne vojne obrazovanosti velikoga dijela momčadi, eto brzojav od d'Aurellea:

»Prenagliste se, jer neprijatelj nije osvanuo pred Châteaudunom dan iza Vašeg odlaska.« Tu se d'Aurelle prevario, jer se pouzdano znade, da su Bavarci unišli u Châteaudun istoga dana, kojega je zadnja straža 17. zbora ostavila Châteaudun. (Montarlot, Journal de l'invasion de Châteaudun, str. 143.)

Bijaše bjelodano, da su veliki događaji na domaku. Tri njemačke vojske pod vojvodom meklenburškim, generalom von der Thannom i kraljevićem Fridrikom Karlom manevrovale su, kako da se združe i unište loiresku vojsku. Dne 30. studenoga držalo se ratno vijeće u glavnom stanu generala d'Aurellea de Paladinesa u Saint-Jean-de-la-Ruelleu kod Orléansa. Vijeću je

predsjedao de Freycinet. Tourski triumvirat odluči, da se Pariz oslobodi opsade.

Najprije će se naime udariti na Nijemce pod kraljevićem Fridrikom Karlom, i ako ga potuku, pohitjet će se put Pariza, otklen će general Ducrot dovesti svoju vojsku u šumu fontainebleausku. Šesnaesti zbor, koji sačinjava lijevo krilo i koji mora najdulji put prevaliti kod kretanja loireske vojske, već će sutradan krenuti prema Pithiviersu, gdje se nalazi glavna njemačka sila; 17. će zbor poći njegovim tragom i biti mu pričuva,

General de Lamoricière, vojvoda papinske vojske.

a dne 2. prosinca krenut će za njima koncentrično 15., 18. i 20. zbor.

Vještim generalima, kakvi bijahu d'Aurelle, Chanzy i Borel, davaše civilna diktatura naputke, kako će voditi vojsku na neprijatelja! Ali oni se pokoriše ministarskoj odredbi.

Vijeće potraja do 10 s. i $^1/_2$ noću. Sutradan u zoru navali Chanzy samo sa 16. zborom, potisne neprijatelja na čitavoj liniji i ustavi se na osvojenomu tlu. I 17. zbor dobije zapovijed, da pođe naprijed i to baš na one pozicije, koje bi bio de Sonis

ostavljajući Châteaudun zapremio, da su mu to dopustili. U četiri sata ujutro de Sonis je već bio u Ouzouer-de-Marché, gdje prednje čete stadoše, dok stignu zaostale divizije.

U Coulmiersu stigne od d'Aurellea nalog, da 17. zbor zaokupi pozicije, što ih je Chanzy upravo ostavio, da potisne Bavarce. Glavni stan, topnička pričuva, papinski zuavi, mobilarci od Côtes-de-Norda, 2. divizija i pričuva konjanička neka odu što brže, još pred noć, dok će prva i druga divizija, koje je bilo teže ujediniti, poći istom sutradan. Čete umorne, mnoge bez obuće moradoše naprijed.

De Sonis pričaše poslije potanko o tom noćnom hodu. Mi ćemo mu njegovo pričanje u cijelosti ovamo metnuti, jer je to dio povijesti zastave Srca Isusova, koju naprijed spomenusmo. »Mi smo dakle opet išli noću. Bijaše 12 do 13 stupnjeva zime. Napredovali smo polako, put bijaše širok, po njemu pala poledica: naši su konji išli mučno. Okrenuvši se, da vidim, tko ide za mnom, opazim pukovnika de Charettea, koji je baš sjahao, da se ugrije. Ja učinim isto i tako idući stanemo se razgovarati. Domala stignu de Bouillé, de Cazenove, de Troussures i o. Doussot, Dominikanac, duhovnik zuava papinskih. Mogu reći, da je naš razgovor postao jako pouzdan. Pobjeda coulmierska stečena 4. studenoga napunjala nas nadom.« Neka nastavi o. Doussot: »Ja sam išao između generala de Sonisa i pukovnika de Charettea. Govorasmo među se o velikom i jedinom sredstvu spasa, što ostaje Francuskoj i oružju njezinu: da postane opet odlučno kršćanska. Tada će nam de Sonis pokazujući svoju zastavu, koju je nosio jedan njegov spahija: »Evo zašto sam, morajući staviti na zastavu nekakav znak, stavio taj, što ga vidite.« Bijaše to bijel krst na modrom dnu.

»Gosp. generale«, reče de Charette, »ja bih volio tamo kakav puno značajniji vjerski znak.« — »Istina je, ovaj heraldički krst ne zbori dosta o Isusu Kristu. Ja sam isprva dao ondje slikati raspeće, ali bilo je tako loše napravljeno, da ga nijesam hotio.« — »E dobro, moj generale, evo baš ono, što vama treba.«

»Sada nam uzme pukovnik pripovijedati o jednoj divnoj zastavi sa slikom presv. Srca Isusova,« priča de Sonis, »izvezenoj od pohodnicâ paray-le monialskih. Pošto su je bogato izradile, položiše ju za mjesec dana na grob blažene Margarite Marije dotaknuvši se je moćima njezinim. One su iznajprije kanile poslati je generalu Trochuu, da je razvije na bedemima pariskim. U tu svrhu pošalju je u Tours gospodinu Dupontu, koji im javi, da je Pariz u taj mah zatvoren od cijele opsadne vojske njemačke. »Pa dobro«, odgovore one, »dajte ju dobrovoljcima zapadnih krajeva.«

Pohodnice parayske nijesu tada još slutile, komu je zapravo Bog namijenio onu zastavu. Kad je poslije Dupont saznao, da su zuavi pod dičnim svojim vođom stavili svoj mač u službu domovine, spozna, da nikomu drugomu ne pripada zastava nego njima, i pošalje im je.

Dok je Sonis slušao povijest zastave, navirahu mu suze na oči. »Dobro«, odgovori, »budući je namijenjena vašim zuavima, neka ju nosi jedan vaš zuav. Vi ćete mi izabrati i odrediti mojega zastavnika«.

Oko 11 sati i pô prispije vojska k jednom velikom dvoru blizu Saint-Péravy-la-Colombea, gdje se prije smjestio general Chanzy. De Sonis odabere taj dvor za svoj glavni stan, a vojska stane u tabor. Sonis poruči de Charetteu, da mu pošalje one zuave, kojima bi zbog mladosti kod take studeni odveć teško bilo spavati napolju.

»Dadoh naložiti veliku vatru«, pripovijedaše de Sonis. »Teškom mukom dobavismo sebi kruha, salame i nešto voća. To nam bijaše večera. Bili smo tamo na okupu u velikoj dvorani, kad eto ti uniđe de Charette s jednim plavokosim mladim čovjekom krasna stasa, koji mi se pokaza pri sjaju jake i nemirne vatre: bio to mladi grof Henrik de Verthamon. Nedavno branio on papu, otac dvoje sitne djece, koju je ostavio, da od svoje volje služi Francuskoj. — »Generale«, reče pukovnik udariv svog mladoga druga po ramenu, »evo vaš zastavnik, a evo i zastava.« — Rekavši to, pruži mi de Charette omašan svitak. Razmotasmo ga a očima se našim ukaza divna zastava. . . . .«

Pogled na nju, osobito na onaj natpis »Srce Isusovo, spasi Francusku« (Coeur de Jésus, sauvez la France!) napuni sve nazočne

*

pouzdanjem. De Sonis ganut reče de Charetteu: »Pukovniče, hvala vam! Vi ste meni prikazali ovu zastavu, a sad je ja poklanjam vašoj pukovniji. Nek je to njezin stijeg; dajte ju nositi pred pukovnijom, njoj ona najbolje pristaje!«

»Jedan časnik generalnoga štopa primijeti, da će poradi skeptičnog duha vojske bolje biti, ako se pričeka i razvije ovaj vjerski znak istom onda, kada se oglasi rika topova. Jer onda, govoraše, nije nikomu do smijeha. — Jest istina je, čekajmo znak, koji je sigurno već na domaku. — Za sada metnuše zastavu u njezinu navlaku, no ja se pobrinuh, da se Verthamonu odmah dade koplje, da na nj objesi zastavu, kad kucne čas.«

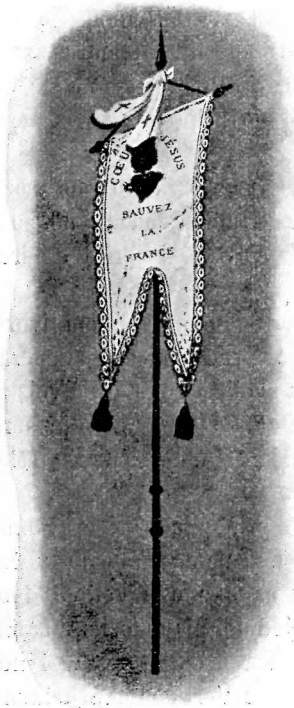

Zastava Srca Isusova.

Tako dobiše zapadni dobrovoljci zastavu presv. Srca. Taj dar im je došao, piše Baunard, od generala de Sonisa, od pukovnika de Charettea, od svetoga muža tourskoga, od pohodnicâ parayskih, od bl. Margarite Marije i preko nje od samoga presv. Srca Isusova.

U velikoj dvorani namjestiše nekoliko strunjača, i de Charette, de Bouillé i još nekoliko časnika legnu, da sat ili dva otpočinu. De Sonisu nije bilo počinka. Oko ponoći naime dođe od generala Chanzya vijest, da je navala uspjela i da očekuje, da će se sutradan neprijatelj koncentrovati; moli ga, neka mu jednu svoju brigadu dade na raspolaganje. De Sonis u izvještaju piše:

»Naložih drugoj diviziji, koja je tada sastojala od jedne jedine brigade, da se ne zaustavi u Saint-Sigismondu, kako joj je bilo zapovjeđeno, već neka nastavi put do Pataya; kada stigne onamo, neka se stavi na raspolaganje zapovjedniku 16. zbora. U isto vrijeme poslah jednoga časnika, satnika de la Gâtineriea, generalu Chanzyu, neka mu javi, da će domala ova pomoć doći, a ja ću slijediti s vojskom, koja će zajedno sa mnom otići iz Coulmiersa. O toj sam ga vojsci potanko izvijestio.«

U dva sata ujutro uniđe Sonis u dvoranu i probudi prijatelje. Svi uniđu zajedno u crkvu, da pribivaju svetoj misi, koju

General Chanzy.

će služiti o. Doussot. »Bio je prvi petak u mjesecu, drugoga prosinca, i po nekom sretnom slučaju redovnik reče misu o presv. Srcu Isusovu, kako to zahtijeva običaj njegova reda. Sretan sam bio te sam se mogao pričestiti s još nekoliko zuava.« Navečer istoga dana svi će ovi biti ili mrtvi ili ranjeni.

Pošto zahvališe Bogu za svetu pričest, vrate se u tabor. Zapovijed je bila, da se ide put Pataya.

Svi su bili u velikoj nadi. Govorkalo se, da je pariska posada provalila iz grada i sjajno pobijedila. Kano potvrda toj ugodnoj novosti došla je od d'Aurellea brzojavka, dnevna zapovijed za 2. prosinca: »Časnici, podčasnici i ostali vojnici loireske vojske! Divno junaštvo i rodoljublje Pariza probilo je redove pruske. General Ducrot na čelu svoje vojske približava nam se.

»Pođimo k njemu s oduševljenjem, kojim nam prednjači vojska pariska. Apelujem na čuvstva sviju kako generalâ tako i vojnikâ. Mi možemo spasti Francusku. Pred vama je ona pruska vojska, koju onomadne pobijediste kod Orléansa; vi ćete je opet pobijediti. Odlučno dakle i pouzdano naprijed! Naprijed ne mareći za opasnost! Bog štiti Francusku! — U glavnom stanu u Saint-Jean-de-la-Ruelle, prvoga prosinca. D'Aurelle.«

Saopćujući de Sonis tu dnevnu zapovijed generalima 1. i 3. divizije apelova na njihovo rodoljublje i naloži im, neka izvrše zapovijedi što brže, da se 17. zbor mogne bez zatezanja skupiti.

On se sam zaputi prema Patayu u 4 sata izjutra s ono vojske, što se baš uza nj desilo: topnička pričuva, zuavi i mobilarci od Côtes-du-Norda. Oko šest sati i pô stigne u Patay, gdje pred gradom s vojskom stane u okol. U osam sati predstavi se generalu Chanzyu i izvijesti ga o stanju svoje vojske moleći ga, ako je moguće, neka ga ne zove u pomoć, jer je momčad umorena; u ostalom on je dao takove zapovijedi, da će se još istoga dana 17. zbor koncentrovati oko Pataya. Chanzy mu obeća, da će svakako nastojati, da ne zatreba njegove pomoći. Nadao se, da će sâm privesti kraju pobjedu jučerašnjega dana. Međutim su već čete Chanzyeve polazile na bojno polje, stoga se brzo oprosti s de Sonisom i odjaše.

Domala razlijegala se silna tutnjava topova po svemu kraju. Ne prođu ni dva sata, što je otišao zapovjednik 16. zbora, kadli donese glasnik Sonisu od generala Vuillemota listić napisan olovkom: general Chanzy ljuto je pritisnut u Loignyu i želi, da mu se smjesta pošalje jedna brigada u Terminiers.

Dan prije (1. prosinca) potjerao je Chanzy Bavarce iz Faverollesa, ali 2. prosinca navrve Nijemci sa svih strana proti njemu. Čas je bio odsudan. Sad se de Sonisu valja žrtvovati, i on to čini velikodušno. »Čim sam razabrao položaj,« piše on, »odmah zapovjedih vojsci, što je bila u taboru, da pograbi oružje, pošaljem konjanike prema Guillonvilleu, da saznadem, kakav je položaj pukovnika Lipovskoga, koji me je pozvao u pomoć, jer ga je napao jedan zbor njemački; no ja se uvjerih, da navala s ove strane nije ozbiljna.«

De Sonis svaki čas izgledao, hoće li skoro doći sa svojim četama general Deflandre, kojemu je noću zapovjedio, da što prije ode iz Coulmiersa. No on je oko podneva bio istom u Patayu, doklen su od Coulmiersa kakova četiri sata obična hoda; on je dakle ostavio Coulmiers tekar u osam sati!

Sonis, koji je sada uzjahao na konja, da pohiti u Villépion, pošalje generalu nove zapovijedi. »U isto vrijeme«, veli njegov izvještaj, »prispije 3. divizija i stane se spremati, da se postavi na mjesto, na kojemu stajasmo mi. Poručih generalu Deflandreu, neka razmjesti vojsku poput piramide i neka joj dade, da malko otpočine, no kako se 16. zbor nalazi u velikoj stisci, nije moguće stati u okô: topovi morahu označivati smjer.« Da se je ta zapovijed d'Aurelleova izvršila, stvari bi po Francuze drukčije okrenule.

»Brigada 2. divizije, sastojeći od 10. bataljuna pješačkih lovaca i od 48. i 51. pukovnije, imađaše zapovijed, da uzme kao kažiput zvonik terminierski. Ostale čete, to jest papinski zuavi, mobilarci od Côtes-du-Norda, topnička pričuva i 3. divizija krenu put Loignya.«

De Sonis je naglim hodom spješio naprijed sa samom pričuvom, no nadao se, da će ga već ostale čete stignuti. »Ali tek što malo odmakosmo«, pripovijeda on, »sretnemo oveći broj kolâ s ranjenicima, potom mobilaraca 16. zbora, koji po četvorica ili petorica ostavljahu svoje redove i bježahu s bojnoga polja.

»To me ujede za srce. Pokušam sa svojim časnicima, ne bismo li ojunačili one, koji idu kraj mene, no zaludu. U ostalom bilo ih je prevelik broj. Taj prizor čudno se doimao naših četa;

stvari pođoše po zlu. Ne potraja dugo, dođe od generala Chanzya jedan časnik moleći me, da što brže pospješim s vojskom, a kao smjer označi mi mlin sa strane Faverollesa.

»Toga su časnika pratila druga dva od istoga generalnoga štopa, i prema njihovim uputama udesih glavu kolone, koja je morala pohitjeti više na lijevo prema Villépionu; tamo treba, govorahu, 16. zbor najvećma pomoći. Kako nijesam mogao mnogo uskoriti koraka svoje jako sustale vojske, pohitim uzagrepce prema dvoru villépionskom, da razvidim, kaki je položaj i kako ću najbolje upotrijebiti svoje čete. Na uglu villépionskoga perivoja sretnem generala Barrya, koji mi također kaže, da stvari idu po zlu«.

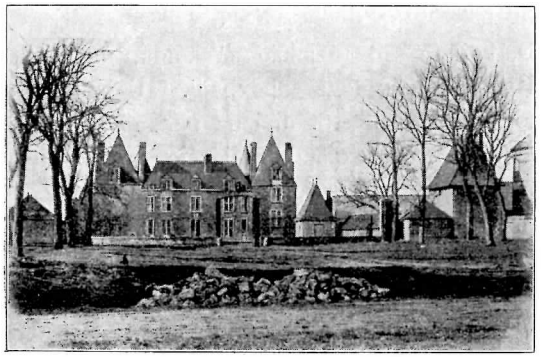

Dvorac Villépion.

Čim je de Sonis stigao u Villépion, odmah stane razmještati topove dviju baterija i to na putu od Villépiona u Faverolles. U sav glas zaviče četama 16. zbora: »Evo sedamnaesti zbor!«

To zaustavi malko iznemoglu momčad 16. zbora. Međutim su one dvije baterije počele sipati vatru na neprijatelja i smele njegove redove.

Uto doleti na konju general Chanzy i zamoli Sonisa, neka s momčadi 17. zbora zamijeni bataljune, koji se nabode pred Villépionom a sasvim su onemoćali. »Učinite mi ljubav pa me zamijenite ovdje«, reče mu.

Sonis pristane. Trebalo je stati onamo, gdje se nalazila 2. divizija pod generalom Barryem. Nut opet nove žalosti! On se nadao, kad zamijeni dotične bataljune 16. zbora, uklonit će se ovi iz bitke koja dva kilometara, da se odmore i nanovo opreme; kad tamo — bataljuni odoše bez traga. I tako nije mogao izgledati pomoći, ako dođe do gusta.

U isto vrijeme opazi, da je ona brigada njegove druge divizije, koja je morala poći prema zvoniku terminierskom, prošla mimo ovo selo; nije bilo dakle u njemu neprijatelja. Privuče k sebi ovu brigadu, koja mu je u taj par bila od veće koristi nego 3. divizija, i odmah stavi u liniju bataljune 51-e i 48-e pukovnije. Dva bataljuna ovih pukovnija i 10. bataljun pješačkih lovaca ne odazvaše se pozivu i ostaše u Terminiersu. S drugom divizijom dođoše i dvije baterije, koje Sonis postavi na putu od Villépiona u Faverolles kao nastavak onih prije spomenutih baterija. Sad je imao 26 topova.

Iza Loignya borile su se samo dvije divizije 16. zbora i njihove baterije: na lijevom krilu stajala divizija Jauréguiberyeva, a na desnom Maurandyeva. Treća je divizija baš izišla iz vatre, i tako se de Sonis nađe izvrgnut najžešćim navalama.

Pred pješaštvom bio je dug lanac puškarača. Sedamnaesti je zbor sve više tla osvajao. Konjaništvo bijaše postavljeno na obim krilima, da pazi na gibanje neprijateljevo. Bude javljeno, da neprijatelji nastoje doći u zaleđe. I zaista, guste su se čete vidjele kako se kreću od Villeranda prema majuru Chauvreuxu. De Sonis razdijeli svoju topničku pričuvu: prvom će dijelu biti potpora prvi zuavski bataljun, četiti satnije mobilaraca od Côtes-du-Norda, puškarači tourski i blidaški (Blidah) i jedna satnija 10. bataljuna pješačkih lovaca; sve ove čete pođu na ugao perivoja villépionskoga, gdje su se topovi mogli lijepo sakriti za dva velika plasta. Ostali dio s 2. bataljunom zuava i s tri satnije mobilaraca od Côtes-du-Norda postavi se na visove seoca Gommiersa.

Domala se osjeti učinak kanonade; neprijatelj odvrati žestoko, ali de Sonisovi topovi gađahu bolje. Jedan francuski hitac pogodi kola za streljivo: kola se rasprsnu. »U isti čas«, pripovijeda kapetan de Luxer, »izađe njemačko konjaništvo na visini

nonnevilleskoj. U tom se kraju tlo diže, te se u razmaku od 1600 metara pojavi sjajna crta od kaciga i oklopa. Mitraljeze saspu vatru, no jer su bile prenisko naperene, vidjesmo, kako se pred linijom oklopnikâ digla plašina. Hladne krvi čekasmo, dok se konjaništvo približi do 1200 metara, i sada zapovijednik dadne znak, da se puca po volji. Prva salva pogodi — još sad to vidim — izvrsno, baš u sredinu linije. Na razmaku više od 80 metara vidio sam kako je nastao otvor, kao da je konjanike zemlja progutala. Još dvije salve stigoše ih«. Kad pak uzeše baterije bacati među njih bombe, rasulo oklopnika bijaše

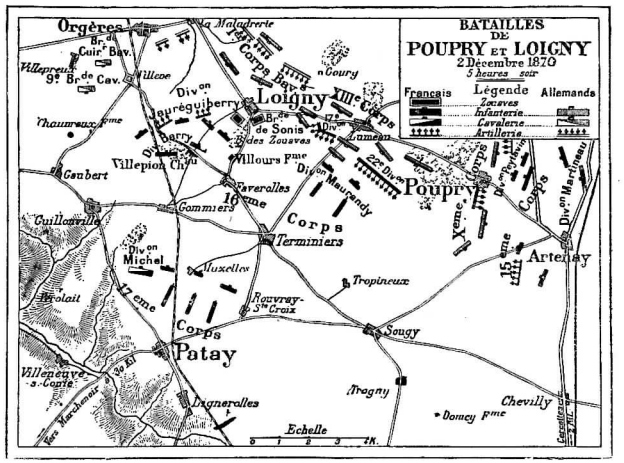

Bitka kod Loignya.

potpuno. Prođe pôdrugi sat i pucnjava prestane, a zbor njemački uzmače.

Taj uspjeh de Sonisov treba to više cijeniti, što ga je polučio s vojskom izmorenom od napora i oskudice. Posljedice njegovih operacija ukratko su ove: Nijemci zaustavljeni pred Faverollesom, zadržani pred Villépionom, suzbijeni prema Guillonvilleu, 16. zbor spasen od sigurne propasti, da su ga neprijatelji na lijevom krilu obašli, kako htjedoše obaći i 17. zbor, koji je stao na kritično mjesto 16. zbora. Francuzi dakle održaše svoje pozicije. Nijemci odluče navaliti na Loigny, jer osvojiti Loigny bijaše pobijediti. Oni su već 27. studenoga počeli

utvrđivati to mjesto, jer je bilo veoma zgodno za obranu. Ali noću 1. do 2. prosinca moradoše Loigny ostaviti, a isti dan oko podne zapremi ga admiral Jauréguiberry s 2. i 3. bataljunom 37. pukovnije. Bijaše zapovjeđeno, da se Loigny drži, dok jednoga teče.

Ne potraja dugo, što Francuzi uđoše u Loigny, a već navališe Nijemci, no budu odbijeni. Sad uzmu biti grad iz topova, zapale nekoliko kuća i osvoje vis, koji je Gouryu nasuprot, no grada ne mogoše uzeti. Nijemci provale u gostionu Saint-Jacques, a kad francuski vojnici nijesu mogli upotrijebiti oružja, pograbe stolice i udarahu njima po neprijateljima. Stanovnici loignyski posakrili se u pivnice i ondje se moljahu za se i za one, koji se za njih bore.

Dosad je nadvlađivala francuska posada. Ali veliki vojvoda meklenburški pošalje na tu točku svoju pričuvu i sada osvoje pojačani Nijemci jedan dio grada, dok su se Francuzi na groblju junački držali. Na osvojeni dio Loignya upravi de Sonis svoje topništvo, koje je on poslije pred istražnim povjerenstvom uvelike hvalio poradi izvrsne stege i zamjerne vještine i momčadi i časnika.

»Međutim saopćim ukratko kapetanu generalnoga štopa de Luxeru, da kanim navaliti na selo, i naložim mu, neka potraži diviziju Deflandreovu i neka ju namah dovede, da podupre ovu navalu. Znao sam doista, da se ova divizija nahodi između Guillonvillea i Villépiona, pa nijesam sumnjao, da će brzo biti za mnom.«

Sunce je već naginjalo zapadu. Još malo, i panut će mrak. U času, kad je general htio sa svojom brigadom srnuti na Loigny, da pomogne onim junacima 37. pukovnije i da osvoji selo, jave mu, da je nastao u bojnoj liniji velik nered. Drugi glasnik dotrči s viješću: »Središte uzmiče!« On poteče k 51. pukovniji (de marche), koja je uzmicala, i poviče iza glasa: »Naprijed! zar vas je strah?« No pukovnija sveđer uzmiče.

»Nesretnici, vi nas upropašćujete!« Potom im predoči, koliku će nesreću uzrokovati: Prusi će ih progoniti na sramotnom njihovom bijegu, vojska će francuska biti presječena na dvoje, svi topovi oteti, 16. zbor zaskočen i uništen. Ali uzalud,

pukovnija ne prestaje uzmicati. Jarostan zagrozi se vojnicima, koji stajahu pred njim, da će ih dati postrijeljati. »Vi ste kukavice«, vikao im, »vi ćete nas upropastiti, vi ćete nas osramotiti, nitkovi jedni, nevrijedni imena francuskoga; dat ću osramotiti broj vaše pukovnije!» Spahije njegove pratnje trgnu sablje i stanu bjegunce pljoštimice tući, ne bi li ih barem tako prinudili, da vrše dužnost. Oni se podvrgnu i toj najvećoj sramoti, ali ni makac naprijed.

De Sonis će im opet: »Pa dobro, kad ne umijete mrijeti za Francusku, ja ću dati pred vama razviti zastavu časti. U nju uprite oči i nastojte da ju slijedite, kad prođe kroz redove vaše.«

»Protrnuh od užasa«, piše general, »kad pomislih, da će možda svakolika linija uzmaknuti. Skokom odjašem k pričuvi topničkoj, kamo sam postavio svoje zuave, svoj sveti bataljun. Viknem Charetteu: »Prijatelju, dovedite mi jedan svoj bataljun.« Imao je dva. Potom se okrenem zuavima pa im kažem: »Eno dolje imade strašivica, koji se krate ići. Oni upropašćuju vojsku, vi ih vratite u boj. Naprijed, slijedite me! Pokažimo im, što je junak i kršćanin!« Radosno klicanje ote se grudima tih plemenitih ljudi. Priskoče k meni hoteći svi srnuti u smrt.« Tri stotine uze de Sonis sa sobom, a ostali moradoše ostati, da čuvaju topove.

Dok se zuavi spremahu, opazi de Sonis sina prijatelja svojega, pa će mu: »Petre, tvoj otac je kršćanin; jesi li se pripravio da stupiš pred Boga?« — »Jesam generale«, odgovori čedno poručnik.

Bataljun ode, a pratili su ga strijelci tourski i blidaški, mobilarci od Côtes-du-Norda, a naprijed je išla jedna linija puškarača. Svega bijaše do osam stotina momaka.

Bila su 4 sata i pol. Već se hvatao mrak. Sonis rekne de Charetteu: »Evo sada je čas, da se razvije zastava presvetoga Srca.« Kad se milovidni barjak razvio i stao veselo lepršati zrakom, svačije srce obuze nada i pouzdanje. »Mi iđasmo ovako sigurna koraka, uvjereni u duši, da vršimo veliku dužnost. Uvijek sam bio uvjeren, da će napokon ipak stignuti u pomoć 3. divizija, koju sam po kapetanu de Luxeru dao pozvati pošto poto.

Nijesam nimalo dvoumio, da će ova šačica junaka natrag dovesti u boj čete, koje već okretahu leđa. Prispjevši do 51. pukovnije reknem: »Vojnici! evo zastave časti, pođite za njom, naprijed!« Ništa pa ništa. Tresući kapu u lijevoj ruci, a mašući mačem u desnoj doviknem im: »Zar nema u vas srca? Naprijed!« Opet ništa.

»Naši zuavi sveđer stupahu naprijed. Uza me je stajao desno pukovnik de Charette, lijevo zapovjednik de Troussures. Taj posljednji zagrli me i reče: ‚Generale moj, kako ste dobri, što nas vodite k takovoj svečanosti!' To mu bijahu posljednje riječi. Plemenita dušo!«

Bitka kod Pataya.

Charetteova se momčad po nalogu njegovu razide poput puškarača. Mobilarci od Côtes-du-Norda staviše se s desna, strijelci tourski i bladaški s lijeva; iza linije jahali su general, pukovnik i još nekoji časnici.

De Sonis piše u svojim bilješkama, da je tolik zanos bio zaokupio ove čete, te je prešao i na one, koji se ni prijetnjama ni molbama nijesu dali sklonuti, da se vrate u boj. Sad videći to oduševljenje junačkih drugova a osobito svetu zastavu, koja ih napuni pouzdanjem, krenu se naprijed. De Sonisu poraste

nada. Žestoko navale nove čete na Nijemce i potjeraju ih iz majura Villoursa, koji su držali od jutra. No kada progoneći neprijatelja dođoše do neke šumice, dvije ili tri stotine metara od sela, dočeka ih silan dažd od zrnâ i prorijedi redove francuske. 51. pukovnija, koja se za čas ojunačila, klone opet duhom, uzmakne i ne vrati se više.[1]

»Ja ostadoh na čelu papinskih zuava, koji su se borili poput lavova«, kaza kasnije de Sonis pred istražnim povjerenstvom. »Nijesam vidio, da se javlja 3. divizija, koju sam dao potražiti; o 16. zboru nijesam imao nikakovih vijesti izuzev admirala Jauréguiberrya, koji je sveđer držao Villépion. Šta mi je bilo tada učiniti? Ne htjedoh sebe sramotiti te ostaviti one tri stotine zuava, koji iđahu sa mnom: nikada mi ne bi bili oprostili taj grijeh. Ćutio sam se dosta jakim za žrtvu, koju sam u sporazumu s ovim junacima doskora prinio. Oni se zvahu papini vojnici, činilo mi se, da je dobro, umrijeti pod zastavom, koja je njih zakriljivala. Svi mi zajedno klikosmo posljednji put: »Živjela Francuska! Živio Pije IX!« To bijaše naš čin vjere.

»Tri stotine zuava poletjelo je dakle sa mnom na juriš. Ja sam ih odredio samo za to, da učine moralni dojam, koji bi mogao sklonuti na posluh demoralizovanu momčad.«

Već je malo naprvo spomenuto, kako ih dočekaše Nijemci sakriveni u onoj šumici. Prvi bude pogođen zastavnik de Verthamon: on zatetura i padne, a s njim sruši se i zastava. Više njih priskoči, da dignu zastavu poprskanu krvlju onoga, koga je de Sonis poslije nazvao djetetom Srca Isusova. Prvi dohvati zastavu de Bouillé i krepkom mišicom vine ju u vis.

Kad i njega puška obori, zamijeni ga sin njegov, a sina zet mu de Cazenove de Pradines. Oko de Sonisa zujala taneta, puške neprijateljske ruše sad ovoga sad onoga zuava, ali zuavi njegovi ne dršću, ništa ih ne može zaustaviti. Najedamput osjeti de Sonis, da ga je nešto žestoko pogodilo u nogu. Nije se više

[1] Ovu 51. pukovniju treba razlikovati od 51. linijske pukovnije, koja se dično borila kod Austerlitza, Eylaua, Auestadta, Jene i u Meksiku. 51. pukovnija, o kojoj se netom govorilo, poslije si je osvijetlala lice kod Cernaya, Mansa i Pariza.

mogao držati na konju. Vikne svom pobočniku kapetanu Bruyèreu: »Prijatelju, snimite me, za danas je svršeno.« Bruyère ga položi na tle uz pripomoć de Harscouëta, poručnika papinskih zuava. Potom mu Sonis naloži, neka najstarijemu generalu u njegovo ime preda zapovjedništvo 17. zbora i neka uzmaknu. No to nije bio tako lak posao, osobito otkad su Nijemci uzmakli držeći, da iza one šake ljudi jamačno ide velika vojska; takom su žestinom Francuzi, a naročito zuavi navaljivali.

Jedan kapetan mobilarske pukovnije, de Maricourt, ocrtao je s nekoliko poteza ono grozno rvanje. On je sve to slušao ležeći ranjen pod nekakvom ruševinom. . . . »Već se smrkavalo . . . Iznenada digne se urnebesna vika praćena očajnom pucnjavom. Bijaše napadaj bajunetima, posljednja nada naših.

Patay: Crkva.

»U svoj buci bojnoga polja nema ništa, što bi se moglo poreditи s onim divljim, groznim krikom čovjeka, kada srne na čovjeka, da ga to sigurnije ubije, da vidi meso raskomadano i brizak krvi.

»Pritajismo dah i slušasmo kriku juriša, prijetnje, padanje, a sve nadvisivaše pucnjava i rika topova. . . .

»Oštri glasovi trublje pozivajući na juriš prodirahu nam do dna srca.

»Papinski zuavi Charetteovi, negdašnja katolička i rojalistička Francuska, umiraše za domovinu.«

Junačka četa očekivala, da će joj dobra pomoć doći. Ali pomoć ne dođe njima, nego neprijatelju; general de Treskow, da potisne tu šačicu ljudi, prikupi svu pričuvu svoju i sve čete pruske, koje su se naokolo borile.

Dulje se de Charette nije mogao održati, zato zapovjedi svojima, da uzmaknu. Oni slušahu sporo, a gdjekad bi popostali i opet udarili na neprijatelja, koji ih je uzastopce slijedio.

Požar Loignya i nekolikih majura naokolo rasvjetljavaše razbojište. I de Charettea pogodi tane u bedro, no on ostade

Patay: Spomenik palima 1870.

na nogama, dok je god trajao boj, a istom onda, kad ga je bol srvala, leže na tle ne dajući zuavima da ga odnesu s bojnoga polja. »Dobro mi je ovdje«, govoraše, »zašto da vi ginete? Pođite u boj za Francusku!«

I ovi slavni pobjeđenici, veli Jacques de la Faye, zuavi, mobilarci i strijelci krenu put Pataya, noseći sa sobom sve ranjenike, što su ih mogli odvesti. Zastavu Srca Isusova

jedva si mogao raspoznati. Sva bijaše razdrta od taneta, poprskana krvlju onih, koji su je nosili u boj. Cazenove de Pradines pade pogođen, zastavu prihvati Le Parmentier, a kad bude i on ranjen, predade ju podčasniku Landeauu, koga zapade sreća, da ju donese u Patay.

P. Doussot bojeći se za zastavu uze ju, smota i sakrije pod svoje haljine. »Šuteći sam se klanjao odlukama Providnosti«, piše taj vrli svećenik. »Proliće tako čiste i plemenite krvi činilo mi se kanoti zalog skoroga milosrđa za Francusku. Kad je srce Spasiteljevo bilo probodeno na križu, činilo se, da je sve propalo prijateljima njegovim, dok je zapravo ona krv, što je curkom tekla iz ranjenoga Srca, onaj čas očistila i preporodila svijet. Slične me misli zaokupljivahu za ona duga dva sata, kad sam radio oko toga, da s bojnoga polja otpremim u Loigny malu četu ranjenikâ, što se skupila oko mene.« (Iz lista Baunardu).

Gotovo jedina 37. pukovnija ostade na bojištu. Mnogi već padoše; što preostade, stisne se oko crkve, a posljednji im je boj bio na groblju. »Groblje i crkva — eto sve, što im je još mogla Francuska dati, t. j. smrt i vječnost!« Već je zanoćilo: selo gori i osvjetlava zvonik, podno kojega se posred grobnih križeva i oko crkve natrpane umirućima još sveđer bori junačka pukovnija. Već joj ponestaje streljiva. Varlet, zapovjednik trećega bataljuna, pao je. De Fouchieru dovikne general pl. Kottwitz: »Prestanite pucati!« — »Gospodine, nije moj posao ustavljati vatru mojih vojnika, vaš je!« odgovori junak. Borba se nastavi s istom ogorčenošću, a u sedam sati navečer posljednji, koji su još bili u životu, ispališe posljednji naboj i dadoše Francuskoj posljednju kap krvce svoje (Éloge funèbre de soldats morts à Loigny, par l'abbé Vié).

Francuzi dakle izgubiše ovu bitku, koja je dobila ime loignyska bitka (la bataille de Loigny). Po računu njemačkoga generalnoga štopa, stajala je Nijemce pobjeda jednako kao i Francuze: četiri tisuće momaka.

De Sonis je bio uvjeren, da bi pobjeda bila na strani njegovoj, da je svaki činio svoju dužnost, da ga je 3. divizija

poslušala i pošla naprijed, pa i pošto je ranjen bio, da su čete 16. zbora poduprle njegovu operaciju.

Svega imao je de Sonis 13 baterija, koje su skupa onoga dana izmetnule 3423 hica. Kad je on već ranjen ležao na zemlji, začuje, kako iza njega voze topove. »Ja sam sretan«, završio je izvještaj pred istražnim povjerenstvom, »te mogu izjaviti, da 17. zbor nije izgubio ni jednoga topa, dok sam imao čast njemu zapovijedati.«

Patnje i sve ostalo, što je slijedilo iza kako je bio ranjen, opisao je de Sonis poslije »za svoje prijatelje proniknute istom vjerom, kojom je proniknut sâm, i koje jače iste nade pa će rado htjeti združiti se s njime, da Bogu dadu dužnu hvalu za pomoć, što ju je iznenada dobio onu noć smrtne stiske.«

»Ja sam dakle«, pripovijeda on, »naložio Bruyereu i de Harscouëtu, da odu. Oni bi bili rado ostali, da se ne rastanu od mene. No onda bi jamačno pali u šake Prusima, koji stupahu naprijed progoneći naše čete. Prisilio sam ih, da otidu. Pošto odsedlaše mojega konja, kojega su probušila taneta, podmetnu mi ta dva časnika podupirući me jedan s desna, drugi s lijeva sedlo pod glavu i udalje se.

»Bio sam ondje sâm, nepomičan, ležeći na tlima u snijegu. Oko mene leže plemenite žrtve, koje nijesu prodale svoga života, nego ga velikodušno dale za veliku stvar domovine i časti. Četiri ili pet koračaja preda mnom, ali malko nadesno, opazim jednoga od onih junaka: leži na zemlji uprvši se o lakat. Je li to bio kakav časnik ili prost zuav? Nijesam toga znao.

»Domala eto pruske vojske idući preko naših tjelesa u potpunom redu. — Priznajem, da se ni u tom času nijesam mogao oteti udivljenju videći stegu i držanje ovih četa. — Stigavši njemački vojnici do mrtvacâ i ranjenikâ stanu i poberu oružje, koje im se činilo vrednije. I tako skoči do mene jedan vojnik i grubo me prevrćući otkopča mi pojas i skine mač i samokres.

»Satnija za satnijom prolazila: sa žalošću gledah njihov zanos zbog stečene pobjede.

»Napokon vidjeh jednoga od tih vojnika, koji je po svojem mjestu u vrsti morao nagaziti na onoga zuava, o kojem sam

govorio a ležao je nekoliko koraka od mene. Taj vojnik gurne nogom nesretnika i razmrska mu kundakom glavu.«

De Sonis je poslije saznao, tko li bijaše onaj vojnik, komu je onaj divljak razmrskao glavu: bijaše onaj isti de Troussures, koji je zahvaljivao Sonisu, što ga je poveo na tako divnu slavu. Prije nego ga ukopaše, pretražiše ga: našlo se, da mu je živu razmrskana glava, jer osim dvije rane od kundaka imao je samo ranu na nozi.

»Ja sam mislio«, nastavlja general, »da mene čeka isti udes, i zato preporučih dušu Bogu. Ja sam to mislio tim više, što sam vidio, kako jedan vojnik jedne čete, koja je išla u redu, stupa pravcem na mene pa će morati preko mojega tijela. No ovaj naprotiv bijaše meni dobri Samarjanin. Došavši do mene stane taj čovjek, prihvati me za ruku, stisne mi je s neiskazanom dobrohotnošću i reče: »Druže! (Camarade!)« To bijaše zacijelo jedina francuska riječ, što ju je znao, no on je u nju metnuo cijelo svoje srce. Plemeniti se vojnik nadnese nad mene i nagne svoju tikvicu i ulije mi u usta nekoliko kapljica rakije. Bio sam na tašte već dvadeset i četiri sata.«

Oprezno prihvati poslije toga vojnik glavu generalovu, položi je na sedlo i pokrije ga pokrivačem, koji je blizu ležao. De Sonis zahvali nepoznatomu dobrotvoru pokazujući rukom na nebo, a i poslije ostade mu zahvalan moleći se za nj Bogu, neka bi mu naplatio ljubav. Čim je došao u bolnicu, prva mu je bila briga, da dade odslužiti svetu misu za plemenitoga neprijatelja, koji mu je život spasao.

Divna li si, Božja Providnosti! Neprijatelju ulijevaš u srce ljubav, kojoj si ti izvor, da sačuvaš život onomu, koga ti ljubiš i koji tebe ljubi nada sve! — De Sonis nastavlja: »Pošto prođoše pruske čete, dođu liječnici i bolničari njemački pretražujući bojno polje. Isprva sam vidio, kako u daljini svijetle golemi crveni i okrugli fenjeri, kojima se služahu tražeći ranjenike. Više svojih digoše, no meni ne ponudiše pomoći, a ja opet ne htjedoh ništa moliti u neprijatelja.

»Kasnije sam saznao, da su Prusi nekoje naše odnijeli i smjestili u velikoj suši sela Loignya.

*

»Brzo nastane oko mene mrtva tišina, koju bi prekidali glasovi umirućih uzalud zovući u pomoć. Nikad ne ću zaboraviti onih povika: »Liječnik! liječnik! bolnica! bolnica!« Jao, na onom krvavom polju ne bijaše ni liječnika ni bolnice.

»Noć je još uvećala našu smrtnu stisku, i naskoro su plamsale u velikom krugu oko nas vatre. Prusi zapaljivahu zaseoke u okolici; selo Loigny, koje ležaše od mene do 200 metara, nalikovalo je golemoj žeravnici. Pri svijetlu požara mogao sam razabirati nejasne slike njemačkih vojnika, koji su se grijali uz goreće kuće; bučni razgovor i smijeh njihov dopiraše do mene.

»Oko devet sati začujem s desne — onamo prema Terminiersu — otegnut krik sličan onomu, koji se čuje na moru, kad se brod iz daljine doziva. Odmah mi dođe na um, da nam je koji milosrdnik došao u pomoć. Nijesam se prevario; skupim sve svoje sile i viknem: »U pomoć!« ali glas se udalji. Pokušah zatim, ne bih li mogao puzati u smjeru, otklen sam čuo glas. Ali zaludu, nijesam se mogao ni maknuti. Izgubih nadu, da ću se spasti i predah se svojoj kobi. Gg. Bruyère i de Harscouët bjehu me ostavili noseći posljednji »s Bogom« mojoj obitelji. Pomisao na boli, što će ih moja smrt njima uzrokovati, napuni mu dušu žalošću; od malodušnosti moje otrgnu me slika Naše Gospe Lourdeske, koju sam u duhu gledao; ona me nikad ne ostavi.

»Prije rata hodočastio sam k čudotvornoj špilji i poniodanle veoma živih i spasonosnih dojmova. Od toga časa nijesam vidio Bl. Djevice drukčije nego onaku, kakvu je predočuje kip lourdeski. Mogu reći, da mi je ta slika lebdila pred očima čitavu noć, koju sam sproveo na onomu krvavomu tlu, gdje sam duge satove čekao smrt. Hvala neka je Bl. Gospi, i ako su oni satovi bili dugi, opet nijesu bili bez utjehe; ja sam tada svoje patnje tako slabo ćutio, da ih se više ni ne sjećam.[1]

[1] Ispovjednik de Sonisov, karmelićanin o. Augustin od Propetoga Isusa, napisao je ove retke o milostima, što ih je one noći dobio:

»General de Sonis bio je obdaren veoma velikim milostima, i unatoč svojoj neslomivoj energiji nije kadšto mogao zadržati one bujice. Naročito ga je noć 2. prosinca ranila u srce, a rana ljubavi Božje bijaše jednako duboka, kao rana zadana mu od neprijatelja. Ova rana nikada ne zacijeli. Gdjekad bi

»Gubio sam međutim mnogo krvi. Noga mi bijaše razdrobljena na dvadeset i pet komada, kako se poslije našlo.

»Oko jedanaest sati počne snijeg padati velikim pahuljicama. Malo pomalo umukoše povici; na smrt ranjeni izdisahu, od zime im se tijelo ukočilo, — nastane smrtna tišina. Snijeg pokri sve svojim golemim mrtvačkim pokrivalom. Sve tiho, kadli opazim dvije ljudske prilike, kako se vuku prema meni. Obojica bijahu papinski zuavi, obojica pučani, jedan je naime bio sluga župnika u Saint-Brieucu, a drugi je bio postolar iz Pariza. Prvomu bijaše ime Auger, drugomu Delaporte. Ova dva mlada ranjenika, koje je zajednička vjera stavila u kolo najodličnijega plemstva francuskoga, bijahu revni kršćani pa dođoše k meni moleći me, da im govorim o Bogu. Ja sam im govorio o smrti s onom slobodom, što ju daje vjera u neumrlost. Mi smo na pragu ovih vječnih nada, koje sačinjavaju kanoti plaću onomu velikomu boju, koji zovemo život; i na tom pragu Crkva je stavila Mariju, da napuni pouzdanjem one, koji moraju preko njega. Djevica bijaše dakle predmet mojemu razgovoru s ova dva mladića.«[1]

»Nakon nekoliko vremena opaze oni, da im rane dopuštaju hodati. Jednomu je tane odnijelo svu kožu sa čela; bio je sav oblit krvlju. Drugi bijaše lako ozlijeđen. Napinjući se i pomažući jedan drugomu kušahu hodati. Oproste se dakle sa mnom i pokušaju, ne bi li kojom srećom došli u obližnje selo; no prije nego stigoše onamo, budu uhvaćeni.

»Jedan drugi mladi zuav, koji me je ugledao, dovuče se po snijegu i smjesti se do mene naslonivši glavu na moje lijevo rame. Tu domala izdahne.«

se ona nanovo sva otvorila i činilo se, da mu svojom neizrecivom sladošću gdjekoje nebeske tajne otkriva.

»Ove noći presveta je Djevica za nj činila čudesa dobrote. Ona je pohodila svoga slugu i premiloga sina ulijevajući mu u dušu neopisivu utjehu. Ti strašni časovi bijahu mu časovi nebeskog milja. Noga njegova smrvljena, druga smrznuta, sve strahote one krvave i grozne noći, užasne boli, — svega toga nestade, svih onih tjelesnih boli za cijele ove noći. »Onda sam istom počeo trpjeti«, govoraše on, »kad se ljudi stadoše baviti mnome.«

[1] Tu prestaje pričanje generalovo. No na sreću de Sonis je jednom sve ovo pričao grofu de Sèzeu, koji je nastojao, da to pričanje što vjernije zabilježi.

Taj mladi zuav, koga poslije prepoznaše po medalji, što mu je visjela oko vrata, zvao se Fernand de Ferron. »Kad je pala noć, ne bijaše on kod mene,« pisa de Sonis poslije njegovu ocu. »Vaše me je drago dijete našlo jamačno tekar pred ponoć, no ne osjetih njegove blizine, premda nijesam nikad izgubio svijesti. Ja sam se molio Bogu, kako sam mogao, oči sam zaklopio i mogu reći, da mi duša nije bila ondje, gdje se nalazilo moje tijelo.

»Kad se počelo razdanjivati, čudom se začudih videći tako blizu kod sebe mladoga čovjeka, koji uoči onoga dana nije tamo bio. Bijaše mi izvjesno, da je umro. Isprva mi se činilo, da pripada među afričke lovce, jer njegov kaput bijaše modar. Istom sam onda razabrao, da je on papinski zuav, kada sjašiše blizu mene pruski časnici te skinuše s njega pâs i kabanicu. Po ovoj sivoj kabanici spoznadoh, da je njezin vlasnik bio iz pukovnije de Charetteove.«

De Sonis pripovijeda dalje: »Snijeg je podjedno padao. Krv mi je tekla, no nijesam osjećao boli. Velim opet, da nijesam izgubio svijesti ni za čas. Uvijek sam gledao u duhu Našu Gospu Lourdesku. Ne mogu izreći, kolik sam pokoj i koliku utjehu sveđer osjećao. . .

»Oko pet sati izjutra približe mi se dva Prusa noseći velike kabanice i stanu me promatrati. No videći, da imam otvorene oči, ne taknuše me se; zuava pak, koji je umro uz mene, oplijeniše uzevši mu ne samo oružje, kabanicu i pas, nego i sav novac, što ga je imao u džepovima.

»Okolo sedam sati začujem druge glasove, bijahu — činilo mi se — glasovi francuski. Nanovo zapomažem, ali i ti se glasovi udaljiše, a ja se predadoh volji Božjoj.

»Bilo je deset sati prije podne: opet zamijetih ljudske glasove, ali sad sasvim jasno i veoma blizu. Uzmem mahati desnom rukom, koja je sama bila prosta; vikao sam više puta, koliko su mi sile dale. Napokon opazi moje mahanje rukom duhovnik mobilaraca mayenneskih abbé Batard i dođe k meni.«

Batard je poslije pričao, kako je našao de Sonisa pod njegovim šarenim pokrivačem, koji se bijelio od snijega. »Velečasni, u dobar čas dolazite: umirem.« — »O ne, generale, nadajmo se, da vaša rana nije smrtna.« — »Noga mi je zdrobljena. Ovdje sam od sinoć, ne mogav se ni maknuti. Hladna li bijaše noć! Prikazao sam patnje svoje za spas jadne naše domovine!«

Sad se valjalo pobrinuti, kako će prenijeti ranjenoga generala, ali nigdje ni traga nosiljci ili kolima. Po bojnom polju tumarao konj. Uhvate ga, a jedan čovjek poteče u Loigny po kola, no Prusi ne dadoše orme. Žalosno bijaše, što je francuske civilne ambulance nestalo, čim se prvi top ispalio. Nigdje se ne mogaše dobiti kakova nosiljka, pa već htjedoše uzeti ljestve i na njih de Sonisa položiti, kad se dosjeti Batard, ne će li možda Prusi dati nosiljku za ranjenoga generala. On pohrli u prusku ambulancu onkraj Loignya. Kad predstojnik ambulance razabere, da treba nosiljka za generala, odmah se pokaza vrlo uslužan i reče: »Kad se radi o jednom generalu, dužnost mi je postupati s njim kao s generalom.« Zapovjedi dakle, da se dade nosiljka, kakova doliči visoku časniku, a jedan će ju momak umah natrag dopremiti, jer je ambulanca morala otići za svojim zborom.

Dva po prilici sata prođoše, dok je nosiljka bila na mjesto. Sada počimaju prave muke de Sonisove.

»Metnuše me na tu postelju boli. Ne da se opisati, kakove sam muke trpio, kada me digoše, da me ponesu.« Kad bi se i malo potresao, dok su ga nosili, bol bi jače pritisnula. No ništa ga ne uzmože rastaviti od ljubavi dragog mu Isusa, sveđer bi se razgovarao s njim: »O moj Učitelju, moj dobri Učitelju! ti si više trpio nego ja.«

Ovdje ćemo odmah priopćiti list, što ga je de Sonis primio nakon pet po prilici tjedana, otkako se nahodio kod župnika loignyskog. U njemu među ostalim pripovijeda njegova sestra Marija Terezija od Isusa, učiteljica novakinja, što se u njoj zbivalo one iste noći, kada je de Sonis ranjen ležao u snijegu.

»Premili Gastone!

Prva moja riječ pišući Tebi neka je: Hvala budi Isusu i Mariji i presvetim Srcima njihovim. Duša mi je tako uzbuđena,

predragi brate, da mi suze naviru na oči. Šta da uzvratim Gospodinu? Divne li dobrote božanske! ali ujedno i koliko boli!

»Čudna Ti je to stvar: one strašne noći, koju si sproveo na bojnom polju a koju ćemo u nebu nazivati blaženom, jer ćeš joj donekle dugovati paomu mučeničku, one dakle noći probudi me iznenada oda sna ruka, koja — činilo se — htjede, da ustanem. Trznem se od čuda, uspravim se i ovako sjedeći pomislim, da me je možda koja bolesna novakinja došla štogod moliti. Upitam: »Tko je tu?« Nema odgovora. Znajući pouzdano, da nema nikoga u ćeliji, počmem misliti na sve vas, premilu si braću, na vašu dragu djecu. Osjećala sam, da nekomu od vas prijeti pogibao, no na pamet mi je došao Albert. Tebe sam, moj Gastone, držala neranjivim. Činilo mi se, da Te Srce Isusovo zaklanja kano kakvim štitom, od koga odskakuju sva taneta i bombe, i da Ti možeš samo uspjeti u svim svojim pothvatima.

»Sutradan kažem já našoj majci priorici, što mi se dogodilo, i dodam: »Zacijelo je koga od mojih stigla nesreća.« Ona mi reče: »U ovo se je vrijeme bojati svačega. Treba moliti se.« Jest, trebalo se moliti, a mi smo to činile, vjeruj mi.

»Malo potom stigne nam kobna vijest, i onda nastade muk kroz jedan dug mjesec. Oh mili Gastone, ne mogu Ti reći, što sam trpjela. Napokon saznadoh, da si bio u Loignyu, osakaćen, no da su te pomno njegovali, kako se samo dalo. Ja sam Te toliko i tako gorko oplakivala kao mrtva, jadni moj brate, da mi je to bila vesela vijest te mi je gotovo vratila život. Ali kako nijesam ni od koga o tom više ništa čula, opet me obuzeše crne slutnje. Nijesam prestajala sveđer kazivati Gospodinu: ‚Isuse moj, izvrši svoju volju ne mareći za moja nagnuća ni moju odvratnost. Ti si mudrost, ljubav i milosrđe. Ti ljubiš moga brata neizmjerno više i bolje, nego bih ga umjela ljubiti ja. Znadeš, kako je njegov život dragocjen obitelji njegovoj; sva njegova djeca tvoja su i posvećena presvetoj tvojoj Majci. Isuse moj, ti znaš, ti možeš, ti ljubiš. Ako je moguće, ukloni kalež ovaj, no ne moja volja budi, nego tvoja. Gospodine!‘

»Žalosno li je vidjeti, kako se Njemačka naseljuje našim francuskim zarobljenicima. Kolike nedaće! Kolike boli! Neka nikne iz toga Bogu slava, neka njegovo milosrđe razoruža njegovu pravednost i on neka nam se smiluje! Molimo se, ljubimo, trpimo, braćo. Sasvim se predajmo Isusu i ljubavi njegovoj: on umije sve udesiti, da bude izabranicima njegovim na korist.«

Glava XII.

Bolesnik. — Na dopustu.

(1871.)

De Sonis bude dakle prenesen u Loigny i smješten u župnomu stanu, koji je gostoljubivi župnik pretvorio u malu bolnicu. U sobi, u kojoj je stanovao ranjeni de Charette, obavljale se i operacije.

Župnik loignyski pripovijeda o Sonisu: »Još mi se i sada čini, da gledam tog dobroga generala, kad je došao k meni. Bio je blijed kô smrt; glava mu i odijelo bijaše posuto snijegom i mrazom. Najprije položiše ga na slamu, što su je nastrli po tlu. Odmah mu stanu snimati odijelo, kako se već dalo: nije to bio lak posao, jer su mu udovi bili kruto ukočeni. Čizmu na ranjenoj nozi trebalo je uzduž prorezati. Zatim ga metnuše na postelju u mojoj sobi, gdje se naložila čestita vatra.

»Tek nakon nekoliko sati, pošto se malo vratio k sebi, opazi, da mu nije samo lijeva noga ranjena, nego da mu se još desna smrznula. Donle nije on znao, kako je njegova ozleda teška; oslanjao se međutim samo napola na riječ jednoga liječnika, koji je one subote došao iz Janvillea: taj ga istraži i rekne mu, da ne će trebati nogu odrezati.«

Ovo je liječnik, čini se, samo stoga rekao, da se de Sonis ne uzruja. Poslije toga, kako nije bilo ondje nikakih bolničkih potrepština, zamota ga u slamu a nogu u odlomke daske. »U tomu sam mrtvačkomu lijesu,« veli de Sonis, »ostao sve do sutradan 4. prosinca.«

Providnost Božja, koja je dopustila, da onako teška kušeja snađe vjernoga mu slugu, pobrinula se za vješta liječnika. Bio je to nadranarnik dr. Dujardin-Beaumetz, koji je iz vojničkn bolnice na majuru morâleskom počeo obilaziti ranjenike i u

župnom se dvoru loignyskom namjerio na ranjenoga generala de Sonisa. Dujardin-Beaumetz bio je čovjek savjestan i požrtvovan a jednako i vješt u svojoj struci. De Sonis ga zavoli, makar da se mišljenjem puno razlikovao od njega. Pošto ga liječnik upita za zdravlje, odgovori on s nekoliko običnih fraza pa odmah zapita, što je od vojske loireske. Kada saznade udes njezin, onda istom ispriča, kako je ranjen i što je sve prohujilo nad njim za kratko vrijeme od jednoga dana. Kod prvog razvida ustanovi liječnik, da je tane razmrskalo krajnji dio bedrenoga gnjata i izašlo. Razgledavši sve i videći, kako je Sonis od napora i nesna omršavio, da su mu se mišice ispupčile, uozbilji se sve zamišljeno šuteći. General će mu: »Govorite, doktore, moja je žrtva gotova«. Liječnik sa žalošću izjavi, da tu nema druge pomoći nego odrezati bedro. »Doktore, ja pripadam vama; izručujem se Bogu i vama«. A onda pridoda: »Samo nastojte, da mi ostavite toliko, da mogu uzjahati na konja i služiti Francuskoj«. Dujardin mu to obeća diveći se tomu značajnomu i neobičnom čovjeku.

Istoga dana, baš je bila nedjelja 4. prosinca, u četiri otprilike sata poslije podne uspavaju de Sonisa za operaciju. Uz Dujardina našla se još tri ranarnika i dva liječnika. U besvjestici bolesnik obično govori ono, čim se ponajviše bavi: dok su de Sonisu rezali nogu, on je neprestano molio ili davao vojničke zapovijedi. Donja polovica bedrenoga gnjata bijaše sva razmrskana: našlo se četrnaest velikih kosnih trijeskâ. Pošto se svršila operacija, de Sonis se probudi. Nije ništa znao, da su mu netom odrezali nogu. Dujardin-Beaumetz rekne mu: »Šta ćete, moj generale, što više proučavam vaš slučaj, to tvrđe vjerujem, da se morate predati sudbini i žrtvovati tu nesretnu nogu.« — »Oh, Bože moj, ako baš treba, naprijed! . . . Ali, doktore, Francuskoj ne ću moći služiti! . . . o moja žena! . . . siromašna moja djeca!« — »Uzdajte se u me; jest žrtva, ali kad to bude gotovo, bit ćete zadovoljni.« — »A kad će to biti?« — »Pa dobro, generale: već je svršeno.« — »Već svršeno, zar? oh, hvala vam! U ime Božje!« Odan u volju Božju stisne liječniku ruku i okrenuv se k župniku, koji je pribivao cijeloj operaciji, zamoli ga, neka se s njima združi, da zahvali Bogu.

De Sonis je poslije pripovijedao, da nije ništa ćutio, kad su rezali i pilili, ali istom nakon operacije navališe boli i potrajaše do 45 dana. »Nijesam mogao za ovo vrijeme spavati ni jednu minutu. Već onaj jednoliki tik-tak ure bijaše mi prava muka, tako mi je glava oslabila. Još mi je blagosivati Boga, koji umije crpsti dobro po nas i iz naših nevolja, jer što sam izgubio mnogo krvi rezanjem noge, ozdravih od upale pluća, koja me se primila, dok sam ležao u snijegu, a od koje je liječnik mislio da se ne ću oporaviti.

»Sutradan pohodi me opet. Upozorim ga, da više ne osjećam desne noge. On ju pregleda, rine u nju ranarni nožić, ovaj put bez kloroforma. Noga bijaše smrznuta, zametnuo se u njoj vučac. Odstruže sve, što je valjalo uklonuti: bila je to nova i žestoka bol. Ozdravio sam, no još od toga trpim.«

Kad su jenjale prve najžešće boli, stanu ga pohađati prijatelji, koji su ranjeni boravili u Loignyu. Među ostalima nalazio se ondje i zastavnik papinskih zuava de Verthamon, koji je prvi krvlju svojom poprskao zastavu Srca Isusova.

Osobito bi k njemu dolazio dragi njegov Charette. Šepao bi upirući se o nekaku debelu batinu i sjeo uz njegovu postelju. Tu bi se znala ta dvojica zavesti u razgovor o Crkvi i Francuskoj, koju šačica demagoga baca iz ponora u ponor. De Charette bijaše strastven pušač, pa je sjedeći uz bolesnika punio lulu za lulom. General nije volio duhana pa je pušio tek rijetko kada. Ali razgovarajući se s takovim junakom kršćanskim, nije mario ni za što, dok to ne opazi liječnik, koji na prijateljsku upozori pukovnika, da bolesniku od groznice gori glava. De Charette je o tim razgovorima sa Sonisom rekao: »Nije moći sprovesti četvrt sata s generalom de Sonisom, a da ne odeš od njega više vojnik i više kršćanin.« Tako je Sonis bio skroz na skroz katolik: srce mu bijaše puno ljubavi k Bogu, ljubavi k bližnjemu, ljubavi k domovini, zato nije čudo, da je i nehote najviše o tom govorio.

Nije samo de Charette onako sudio o njemu. Svi, koji bi s njim došli u doticaj, jednako bi mu se divili nazivajući ga »svetim mučenikom loignyskim.« — Nalazila se u Loignyu jedna tužna majka uz svoga ranjenoga sina, papinskoga zuava. Ona

pisa poslije o Sonisu: »K njemu sam išla, ne bih li našla snage i odvažnosti, da ne svisnem od žalosti. Vidjevši njega, kako trpi, i čuvši njegove riječi, vratih se k svomu dragomu osakaćeniku i ulih mu u dušu odvažnost, što sam je crpala kod generala.«

Prijatelji bi se kadšto znali u njega naći na okupu, pa bi mu pripovijedali, kako se 17. zbor borio, pošto je on ranjen bio. Tu on saznade, zašto mu Deflandre sa trećom svojom divizijom nije priskočio u pomoć, kada mu je to po kapetanu de Luxeru naložio. Poslije dozna de Sonis čitavu stvar iz najpouzdanijega vrela.

Kapetan mu de Luxer sâm sve potanko ispripovjedi u jednom pismu. On je pohitio k Deflandreu, kako mu bijaše naloženo, i izručio zapovijed generalovu, da mu dođe u pomoć i to neka povede diviziju prama dvoru Villépionu. Deflandre pođe. Najednom se pojave guste čete njemačke idući prema Chauvreuxu. Tri baterije stanu sipati na njih vatru i nakon deset časova skrenu neprijatelji na istok.

»Divizija nastavi dakle put«, pripovijeda Luxer. »Oko pet sati (ili točnije rekavši 4 i pol) strašna pucnjava zaori od Loignya i Lumeaua, koji su gorjeli. Potom jenja oko pet sati i pô, i samo bi kadšto ruknuo po koji osamljeni top.

»General Deflandre posla k meni zapovjednika Mourlanda, da me pita, što mu je činiti. Do Villépiona bila su još najviše dva kilometra. Ja dakako ponovih zapovijed de Sonisovu. »Dobro«, rekne on, »treba zaiskati nove zapovijedi. Ja ću ustaviti ovdje diviziju pa ću čekati, dok se vratite.« Još dakle samo dva kilometra do Villépiona, i tolika se sila ustavi čekajući besposlena, a tamo se bori šaka ljudi proti brojnijemu neprijatelju i pogiba!

Luxer dakle pođe tražiti de Sonisa. Villépion je pun ranjenikâ i vojnika svake ruke. Na sve strane propitkuje se, gdje je de Sonis, ali nitko ne umije kazati. Luxer pošalje Mourlanda, koji je bio s njim došao, ka generalu Deflandreu s porukom, da se ne zna, gdje je general.

Kada je Luxer uvečer u 8 sati stigao u Patay, doznade, kakva je to »strašna pucnjava« bila, što ju je čuo između če-

tiri i pet sati. Još se dakle u onaj kobni čas dalo pomoći, o čemu je i de Sonis bio tvrdo uvjeren.

Često se zanosio mišlju u Castres, gdje je znao da sva njegova premila obitelj diže ruke k nebu za njegov život. Dušu mu je mučila misao, da su poradi njega ona draga bića u silnoj brizi. Mislio je i na svoja tri sina: za najmlađega, Alberta, nije ga bilo strah, jer je taj bio dobro pohranjen u spahijskoj pukovniji, u kojoj je i sam bio, a časnici i momčad voljeli ga: dok je još rastao, nazivali bi ga »naš mali.« No za drugu dvojicu nije isprva znao, jesu li živi ili mrtvi.

Svim ovim patnjama pridruži se još i velika oskudica hrane u Loignyu. Dvije tisuće ranjenika bijaše strpano u crkvu i župni stan. Osim vode nije bilo nikakva pića, a hrane baš toliko, da ne umreš od gladi. Nijemci su odnijeli svu zalihu, pa je jedva komad kruha ostao u selu, koje je gorjelo. De Sonis pripovijeda, kako se jednom u sobi, u kojoj je ležao, pojavila neka časna sestra tražeći svojega nećaka du Bourga. On joj ga pokaže: ležao je nekoliko koračaja od njega. Zatim joj rekne, neka ga dade što brže prenijeti kamo drugamo, jer će tu još poginuti od gladi.

Kako je de Sonis bio žedan, dade mu ona bočicu ribizova soka: već tri dana nije imao drugo do vode i snijega. Napokon stigne hrana iz Chartresa: to bijaše zasluga loignyskoga župnika, koji je o jadnom stanju ranjenika obavijestio predsjednika odbora »za pomoć ranjenima« i jednu gospođu milostiva srca u Chartresu. »Požrtvovnost toga pravoga svećenika«, piše de Sonis, »nije moći dosta nahvaliti. Dan i noć nalazio se u svojim bolnicama dajući sve, sama sebe. Spasavao je duše i tijela: mi smo živjeli jedino od privatne milostinje, koju nam je on pribavio.«

U tim patnjama i nevoljama srce mu bijaše željno utjehe sv. vjere. Budući nije mogao u crkvi pribivati svetoj misi, bude u njegovoj sobi namješten oltar i 8. prosinca služena sv. misa, za koje se okrijepio presvetim tijelom Gospodnjim. Otkad je Bog na nj poslao tako tešku kušnju, priljubio se on njemu još više, i prema tomu možemo dokučiti, s kakvom je užganom požnošću primio izvor svake milosti i ljubavi vječne. Svojoj ženi

pisa među ostalim: »Mila moja, molite se za me i dajte za me moliti. Zahvalite Bogu svesrdno za sve milosti, što mi ih je udijelio. Na blagdan Bergrješnoga Začetka Marijina zapala me sreća, te sam u svojoj sobi slušao sv. misu i pričestio se. Bio sam dakle jako nježno s Vama združen na tom slatkom ročištu. O da kojom srećom bude naša žrtva od koristi Francuskoj! Nesreća, što stiže Francusku, jest kanoti tužna koprena, koja zastire i potamnjuje mir, što mi ga je Bog poslao. Čini mi se, kad toga ne bi bilo, ja bih bio pun nade. S Bogom, mila moja, s Bogom. Vas i dragu djecu svoju grlim srdačno i sve vas stavljam u presveto Srce Isusovo!«

Dne 14. prosinca napisa de Sonis prvo službeno izvješće o događajima 2. prosinca. Mi ćemo taj kratki izvještaj, u kojem se zrcali i čednost de Sonisova, ovdje uvrstiti, neka bi čestiti štilac imao pregled onih najznamenitijih događaja u životu njegovu.

»Gospodine ministre!

Čast mi je izvijestiti Vas, da sam bio dne 2. prosinca pozvan od generala Chanzya u pomoć te sam se zaputio na bojište s onim četama, što sam ih imao na raspolaganje, t. j. s jednom brigadom svoje druge divizije, jednom brigadom treće i sa pričuvom svojega topništva.

»Pošto sam redom zapremio položaje 16. zbora, nijesam baš bio u lošim prilikama pa sam svojom topničkom pričuvom sretno ustavio neprijatelje, koji su počeli obilaziti moje lijevo krilo, kadli spazih, da moji redovi postavljeni nasuprot Loignyu malakšu i da mi vojska uzmiče. Sve bi bilo propalo, da nijesam upro sve sile i netaknutu održao ovu stranu svojega položaja. Uzmem dakle sa sobom bataljun papinskih zuava i povedem ih među čete, koje sam hotio krenuti naprijed: nadah se, da će izgled ovih mladih junaka zanijeti čete, na koje sam se žalio. Pošto je moj položaj s ove strane bio obezbijeđen, namjeravao sam postaviti pred Loignyem sve topove svoje pričuve, a iza njih bio bih povukao malo po malo pješačke redove.

»Noć se primicala, pa sam se smio nadati, da će ovi nalozi osigurati svršetak dana.

»Pod vodstvom junačkoga si zapovjednika, pukovnika de Charettea, krenuše u boj i počiniše čudesa od junaštva, no nije im pošlo za rukom — kako sam se nadao —, da zanesu moje linijske čete. Strašna vatra stane harati među njima; neprijatelj opkoli tu šačicu junaka, koja morade slavno podleći: preporučam ih zahvalnosti domovine.

»Teško ranjena položi me moj pobočnik na zemlju. Naredih mu, da ode, jer je trebalo postaviti nova zapovjednika; na svoju žalost motrio sam, kako naša vojska uzmiče a pruska ju vojska progoni. Neprijatelj mi uze oružje i ja ostadoh ostavljen na bojištu. Zanoći; preporučih dušu Bogu čekajući smrt. Sutradan nađoše me jedan svećenik i vojnički liječnik, koji me dadoše prenijeti u selo Loigny, kamo stigoh oko podne.

»Tu su se potom upravo nježno za me brinula gospoda pukovnijski liječnici Beaumetz, Babault, Bouchez i drugi kolege njihovi, koji su ovdje počinjali čudesa ljubavi i požrtvovnosti. Lijevi bedreni gnjat odrezaše mi 4. prosinca i moje je stanje — čini se — povoljno. Premda sam izgubio gotovo čitavu nogu, odveć sam star konjanik, a da se ne bih nadao, da ću se moći Vama staviti na raspolaganje i još služiti svojoj domovini, čim se oporavim.«

Kako je podjedno rat bijesnio, izgubiše se na putu nekoji listovi, što ih je de Sonis pisao svojoj ženi iz Loigny-a, a onaj gore spomenuti stiže joj tekar nakon primirja, koje se uglavilo 28. siječnja 1871. Koliko je međutim trpjela obitelj njegova ne znajući dugo vremena, je li on živ ili mrtav! General je Chanzy doduše objelodanio kratki izvještaj o bici loignyskoj, no o Sonisu nije umio ništa kazati, kamo je dospio. Gospođa de Sonisova brzojavi u Tours Gambetti, moleći ga, neka joj javi, kakav je udes njezina muža stigao. Diktator odgovori isti dan 3. prosinca: »Ranjen i zarobljen.« Sutradan dođe na njezinu adresu list, iz kojega se vidi, da je i sam bio krivo obaviješten o generalu. »Milostiva gospođo! Jučer poslaste na ratno ministarstvo brzojavku moleći za potanje vijesti o siromašnom Vašem suprugu, pa su Vam se mogli poslati samo vrlo nejasni glasovi. Upravo sam eto nešto pouzdano saznao od markeza de Villeneuve-Bargemonta, koji je na čelu međunarodnoj ambulanci.

General de Sonis ranjen je u petak (2. prosinca) oko tri sata u bedro; smjestiše ga u dvorac Villépion. Noću oko jedan sat i pô dođe zapovijed, da se uzmakne prema Patayu. Sva su sela gorjela, a Prusi su neprestano pucali iz topova. Ambulanca, koju je vodio g. de Villeneuve, dva je puta pokušala doći u Villépion, da uzme generala, no moralo se odustati od toga nauma, pak je general ostao zarobljen u rukama pruskim. . .«

Onaj brzojav Gambettin »Ranjen i zarobljen« nije joj dao oka stisnuti cijelu bogovetnu noć. Sutradan t. j. 4. prosinca

Mgr. Pie.

ujutro u 5 sati dade se junačka žena na put i ne znajući, gdje da traži muža; otišla je naime prije, nego je stigao netom priopćeni Gambettin list. Brat je otprati do Toursa. Kad joj tu nijesu mogli ništa pouzdana kazati, zaputi se opet na jug u Poitiers, kamo mišljaše da su ranjenika dovezli. U Poitiersu pohodi je u zavodu Sacré-Coeuru, gdje joj se kćerka Magdalena odgajala, znameniti biskup Pie, za koga je naprijed rečeno, kako

je generala de Sonisa duboko štovao a i general njega. On utješi rascvijeljenu ženu i saopći joj, da je čuo, da se general nalazi ranjen u Loignyu. Biskup je želio, da pođe jedna časna sestra s njome. Njima se pridruži i liječnik dr. de la Bâte. Iznajmiše kolica za pedeset franaka na dan. Najprije se vrate u Tours, a onda poče tumaranje od sela do sela, od grada do grada. Preporučno pismo biskupa Piea otvaraše putnicima župne stanove po selima. U dvorcu Courtalainu odahne gospoja de Sonis malko i onda otpoče traženje nanovo. »Prođoh kroz Chateaudun napola spaljen«, piše ona. »Potom zađoh u jednu veliku ravnicu, gdje se moglo bjesnilo ratno vidjeti u svoj strahoti svojoj. Bijaše to ravnica beauceska (Beauce). Nebrojena jata gavrana navališe na ona pusta, snijegom pokrivena polja. Činilo mi se, kao da osjećam, kako mi te ptice razdiru srce.«

Dne 23. prosinca stigne napokon ta »jaka žena« (mulier fortis) u Loigny, pošto je devetnaest dana lutala po krajevima ili opustošenim ili nesigurnim poradi vojske neprijateljske. Tako ju bijaše strah, te se nije usudila upitati, da li joj muž živi. »On je živio«, piše ona, »ja ga napokon nađoh, ali u kakovom stanju, Bože moj: blijed, omršavio, sakat! — »Jadna drúgo«, reče mi, »šta ćete vi ovdje!« Trpjeti s njim, tješiti ga, to mi bijaše svrha. Ja bih bila prošla kroz vatru, da k njemu dođem, kad bi to bilo potrebno.

»Mnogo sam dana sprovela u sobici župnoga stana gledajući, koliko se pati moj muž, a ne znajući, hoću li biti tako sretna, da ga spasem. Trpio je tako junački, da su mu se divili g. župnik, liječnici, uopće svi. Gospodin bi mu župnik donosio svetu pričest, iz koje je jadni patnik crpao snagu. Kad bi boli — na žalost samo za kratko — jenjale, čitala bih mu koje mjesto iz sv. evanđelja ili poglavlje iz Nasljeduj Krista.

»Tužno li bijaše pogledati oko sebe. Sav Loigny nije bio drugo do velika bolnica. Liječničke operacije obavljahu se u jednoj većoj dvorani župnoga stana; svuda si nailazio na tragove krvi i ostatke odsječenih udova. Na klupama crkvenim vidjele se krvave mrlje. Na seoskom trgu dizala se gomila kundakâ, koje smo mi upotrebljavali, da ložimo vatru.«

Nazočnost njegove žene ne bijaše jedina utjeha, koju Bog svojemu slugi u nesreći posla. Mnogo ga je tješila ona iskrena ljubav i odanost svih znanaca i prijatelja, koju su mu iskazivali za njegove bolesti. Među prvima, koji mu izraziše sažaljenje, nalazio se njegov štovatelj i prijatelj biskup poitierski. 19. prosinca zahvali mu de Sonis u listu, koji je za njega napisala supruga.

»Već evo šest mjeseci ne mogu da se krećem. Ležeći ovako na svojem ležaju imam kad, da unatoč bolima razmišljam o milosrđu Božjem napram meni. Neka je blagosloven, budući hoće da mi sačuva život, koji ću ja više nego dosele upotrebljavati za njegovu službu!

»Još trpim mnogo, no kolika mi bijaše utjeha videći, da mi je došla draga moja žena! Ja znadem, Presvijetli, koliko ste joj bili dobri, kad je putovala kroz Poitiers, i ja zato zahvaljujem Presvijetlosti Vašoj . . . Zahvaljujem napose na molitvi, koju sam Vas molio za devetnicu u znak zahvalnosti prečistoj Djevici. Vi ste mi pomogli, da platim dug ovoj dobroj Majci, po kojoj sam dobio tolike milosti!«

Izvor mnoge utjehe bio je de Sonisu Propeti. Često bi znao ponavljati: »Nakon radosti, što ju je svijetu donio dolazak Spasiteljev, nakon upućenja i otkupljenja, može li biti na zemlji boli?«

Mjeseca siječnja pozove de Sonisa markez de Gouvion Saint-Cyr, da dođe u dvorac njegov Reverseaux sedam sati hoda od Loignya, ne bi li se u udobnu stanu i svježu zraku brže oporavio. U Reverseauxu uredio je markez bolnicu, gdje je o svojem trošku njegovao mnoge ranjenike, a u tom ga je pomagala upravo divnom požrtvovnošću markezica.

Budući su Sonisu i liječnici svjetovali, da će mu promjena zraka i načina življenja koristiti, primi sa zahvalnošću ponudu i nakon osam otprilike dana odvezu ga u dvorac Reverseaux.

U isto vrijeme t. j. pod kraj mjeseca siječnja dogodi se nešto, što je silno potreslo dušom njegovom: Francuska morade moliti mir. Pariska naime posada nikako nije mogla da probije njemačkih redova, bijeda u gradu rasla iz dana u dan, a 4465 topova rigalo je neprekidno vatru na Paris. K tomu bukne u

noći 21. siječnja socijalistički ustanak, koji uz ostale nedaće sklone vladu na ugovaranje. U tu svrhu osvane 23. siječnja Jules Favre u Versaillesu. Bismarck ga isprva kao zastupnika prevratne vlade nije hotio da priznade. Već 26. siječnja bude ugovoreno, da se u ponoći prestane pucati s obje strane. Dva dana iza toga bude potpisano tronedjeljno primirje počevši od 1. veljače. Za ovo će se vrijeme sastati narodna skupština, da stvori zakonitu vladu i da odluči o miru i ratu. Pogodbe primirja bijahu ove: pariske će se utvrde predati pobjedniku, a posada smatra se zarobljena, osim narodne garde i 12.000 momaka pješadije, koja treba za čuvanje poretka u gradu; primirje se proteže na sva okružja osim triju (Doubs, Jura i Côte d'Or), odakle su se Francuzi još uvijek nadali preokretu, no baš tih dana snađe sudbina i Bourbakija, koji je bio stavljen na mjesto Aurellea de Palladines. Dne 29. siječnja zapremi njemačka vojska pariske utvrde i uđe uz svirku glazbe u klonuli Pariz.[1]

De Sonis je rado podnosio boli, što mu ih je zadavala ranjena noga, ali kad začu riječ »kapitulacija«, kao da mu je u ušima ozvanjalo pogrebno zvono, koje javlja svijetu smrt velike Francuske. Tu mu bijaše potrebna sva njegova kršćanska odanost u volju Božju, da ne zazove gnjev Božji na one vjetrogonje, koji su tako lakoumno rinuli dragu domovinu u toliku propast.

Poprilici mjesec dana i pô proboravi de Sonis u gostoljubivoj kući markeza de Gouvion Saint-Cyra. Poslije pisa uredniku nancyskoga lista l'Espérance: »Prije no što ću se vratiti doma, htjedoh vidjeti bojište loignysko. Prvih dana mjeseca ožujka pohodih malu šumicu, pred kojom sam sproveo noć drugoga prosinca. Molio sam se na grobu Vašega miloga i junačkoga sina a i u crkvi loignyskoj, u kojoj je moja žena kroz tri mjeseca svu svoju dušu razgaljivala pred Bogom«. Videći on loignysku crkvu onako siromašnu, naumi štogod doprinijeti za njezinu obnovu, koliko već bude mogao. De Sonis je uvijek željkovao, da uz cestu kod onoga mjesta, gdje je pao i sproveo 20 sati na bojištu, podigne oveći križ. On doduše nije te osnove

[1] Rabar o. c. str. 418.

ostvario, ali Baunard, duboki njegov štovalac, kupio je nazad kakvih 20 godina ono zemljište, na kojem je naš junak ležao, a god. 1891. bude na tom zemljištu svečano podignut križ. Kod ove slave govorio je sâm Baunard zanosnu besjedu.

Križ je od kamena, a visok je četiri metra i pol. Nad njim se vije zastava Srca Isusova. Ispod nabora zastave vidiš paomu: to je kanoti znak triumfa, što ga je katolička Francuska pripravila u svojem zahvalnom srcu slavnim pobjeđenicima loignyskim. Na četirima stranama podnožja urezana su ova četiri latinska natpisa:[1]

HEIC
PRO DEO ET PATRIA
SUB CHRISTI SIGNO
CECIDIT MAGNANIMUS
MILES CHRISTI

HEIC DEI
IN ORATIONE PERNOCTANS
COELI DELICIAS
PLENO CORDE HAUSIT
MILES CHRISTI

HEIC
IMMACULATAM
HABUIT SIBI
PRAESENTISSIMAM
MILES CHRISTI

HEIC
SE CORDI CHRISTI SSMO
HOSTIAM DICAVIT
ACCEPTISSIMAM
MILES CHRISTI[2]

Kad se poslije sastavio odbor za obnovu crkve loignyske, radosna je srca pristupio onomu društvu, no kad mu ponudiše, neka bi stao pothvatu na čelo, odgovori ponizno: »Ja rado primam ponudu, da budem član vašega odbora, no mislim, bolje je, da bude predsjednik moj prijatelj general barun de

[1] Le sacrifice de Loigny (la bataille du 2. déc. 1870), Fonssagrives. (Paris, Poussielgue 1898).

[2] Tu
za Boga i domovinu
pod stijegom Kristovim
pade velikodušni
vojnik Kristov.

Tu
moleć se Bogu svu noć
rajske slasti
crpao je punim srcem
vojnik Kristov.

Tu
Bezgrješna
nađe se u pomoći
vojniku Kristovu.

Tu
se presvetom Srcu Kristovu
kao žrtvu preugodnu
prikaza
vojnik Kristov.

Charette. Uz slavno svoje ime i požrtvovnost za onu veliku stvar, kojoj služimo, ima on sve pravo na tu čast.«

Prilike u Parizu bivahu sve kritičnije. Nakon kapitulacije Pariza zadržaše radnički gradski kotari pod raznim izlikama oružje i više stotina topova, te pretvoriše sjevero-istočne dijelove Pariza, osobito Montmartre i Belleville, u prave tvrđave. Kad zapovjednik pariski, general Vinoy, pokuša da im otme topove, plane 18. ožujka ustanak u radničkim kotarima: taj je

Albert de Sonis.

ustanak preteča zloglasnoj komuni (commune). Baš uoči 18. ožujka stiže u Paris de Sonis sa ženom si i liječnikom Dujardinom, pošto se 15. ožujka oprostio sa gostoljubivim domaćinom dvorca Reverseauxa. Kako još nije mogao hodati, dva bi ga čovjeka uzela ispod ruke i vodila, kad bi na željezničkoj postaji ulazio ili izlazio iz vagona. Sva sreća, što je de Sonis ostao u Parizu samo 17. ožujka, jer bogzna bi li ikad izašao iz onoga divljačkoga haranja, što ga otpočeše oni »predstavnici

slobode.« Znade se, da su komuniste, kad im je dogorjelo do nokata, počinjali nečuvene grozote i poubijali mnogo odličnih lica, što su ih uhvatili kao taoce. Među ostalima pogubljen je i pariski nadbiskup Darboy.

U Poitiersu pohodi kćerku i sestru si, kojima se orosiše oči videći ga onako sakata. Tu se liječnik oprosti s generalom, koji mu od svega srca zahvali za divnu njegovu požrtvovnost.

U Limogesu svi se još sjećahu onoga kršnoga poručnika od god. 1852. Kô munja pronese se gradom vijest: »De Sonis je tu!« Kada ga ugledaše prijatelji i ostali narod, kako ne može da ide, ne mogoše svladati suza. Čitava ga je povorka

Henry de Sonis.

pratila — plačući. Žena jedna, koja ga je viđevala nekoć, kako često kleči u stolnoj crkvi pred presvetim Otajstvom, ugledavši ga klikne: »Tä to je onaj svetac iz stolne crkve!« Jedan pak radnik pokaza rukom na nj i reče svojim drugovima: »To je junak! Toga bi nam generala morali dati u Limoges!«

Dne 22. ožujka stignu napokon u Castres, gdje se već puno o njemu govorilo. Nekoliko vojnika 17. zbora, koji su se vratili kući, mnogo su koješta o njemu pripovijedali u zvijezde kujući dobrostivost njegovu: on bi kadšto dao kojemu momku od svojih jela, što im je za velike oskudice hrane u onome ratu bilo osobito drago. Od tih vojnika saznala su djeca generalova i svojta žene mu, kakva ga je sudbina zadesila.

Sreću, što ju je sva obitelj ćutjela, mutilo je izbivanje triju sinova. Naprijed je rečeno, da je najstariji sin Gaston izmolio u oca dopuštenje, da smije poći na vojnu, čim je rat buknuo. Nijemci ga zarobili, no im se izmače i pobjegne u tvrđicu Bitche (u Lotaringiji), gdje se je junački ponio, kad je posada navaljivala na neprijatelja; za svoje junaštvo bi odlikovan. Vrativši se u Francusku umoli u oca dozvolu i prijeđe u Algir, gdje se nađe sa dva druga brata, Albertom i Henrijem: Albert je u nekom okršaju dopao rane u nogu i potom dobio vojničku medalju; Henri nalazio se isprva u vojsci Bourbakijevoj, no kad Nijemci potisnuše Bourbakija, umače Henri preko Švajcarske u Marseille, a odavle u Afriku. Sva trojica imadoše opet prilike, da se iskažu: planuo je naime u Kabiliji ustanak, i oni budu poslani s vojskom, koja će bunu utišati. »Sve je to veoma časno, ako i ne donije velikog probitka«, piše otac. »Nadam se, da će Bog štititi ovu dragu djecu: dobri su pa su mi ovo zadnje vrijeme bili samo na utjehu.«

A zaista je utjehe i trebovao kod tolikih nevolja, koje su se u jedan mah na njegovo srce slegle. Gdjekojih se časnika tako dojmiše nesreće, koje su snašle Francusku, da ostaviše službu te se povukoše u zabit. De Sonis se ne poništi, nego stajaše čvrsto kao hrid sred valova morskih bodreći i sokoleći prijatelje si na djelotvornu ljubav spram domovine.

Kapetanu Bailloeilu pisa: »Što domovina više pati, to ju treba većma ljubiti. Šta bi postalo od Francuske, ako je sva junačka srca ostave.

»Ona bi postala plijen kukavnim nitkovima, koji ju već ugnjetavaju dajući nam unaprijed okusiti, što oni umiju. Junački koračimo u boj, makar nam je i pasti s oružjem u ruci. Kako vruće želim, dragi moj Bailloeile, da se kojom srećom

priljubite vjeri kršćanskoj, bez koje nema prave sreće, a s kojom je moći podnositi svaku nesreću! Ona mi je pomogla one tužne noći, kadno sam ležao ranjen na tijelu a žalostan na duši poradi slave domovine. Nikada nijesam bolje osjetio moć vjere. . . No Vi ćete mi, prijatelju moj, odgovoriti, a i nadam se, da ja propovijedam obraćeniku. . . Evo nas opet pod strahovladom; pravedne kazne, koje nas stižu, ne obratiše bezbožnika. Još nijesmo na kraju jada naših. Molimo se, molimo se!«

Dugi nerad dodijao je de Sonisu. Zadovoljno piše u listu od 6. svibnja, da su mu rane zacijeljele i da je prohodao; pače mogao bi se služiti drvenom nogom, da mu se druga noga nije smrzla. »S uspjehom sam pokušao uzjahati na konja«, dodaje junak, »pa se ponekle nadam, da ću i opet osvanuti na budućem bojištu.«

Pošto je ozdravio, pisa revnomu i požrtvovnomu župniku loignyskom list, da nanovo zahvali za učinjenu mu ljubav. »Hoću da Vam nakon ozdravljenja svojega opet zahvalim, pošto sam Vam već zahvalio u župnom stanu u Loignyu, kada smo se opraštali. Dignuvši me s bojišta, gdje sam tako duge satove sproveo ležeći u snijegu i izgubio toliko svoje krvi, Vi mi spasoste život, i evo Vas molim na ime svoje supruge i djece, da primite danas izraz naše zahvalnosti. Nakon časovitih žalòstî svanut će možda bolji dani premiloj nam otadžbini, pa će Bog zacijelo dati, da Francuska, nekad zvana »veliki narod« (la grande nation), opet zauzme svoje mjesto u Evropi. Zar da tolika prolivena krv, tolike nedaće i poniženja, budu uzalud pa da ne pomognu našemu preporodu?«

Na žalost nade se de Sonisove ne ispuniše onako, kako je on želio. Francuska kao država odmetnula se ne samo od Krista nego i od Boga, a kakve su sada tamo prilike po Crkvu, svak to znade. Što se katolika tiče, sigurno se opaža golem napredak, no oni se ne dokopaše vlasti, čemu je osim brutalne sile socijalističke i framasunske vlade krivo i to, što nije bilo dosta sloge među katolicima, nego se oni razdijeliše u razne stranke. Hoće li se barem sad nakon tolikih jada i patnja otresti strančarstva i složno prionuti uz veliku katoličku organizaciju?

Kako u Francuza ima puno sposobnih muževa, koji se znadu i žrtvovati za katoličku stvar, smijemo se nadati, da će našoj katoličkoj braći zarudjeti zora slobode i bujna procvata.

Divna je svečanost, što ju je de Charette zamislio. Videći naime, da će se konačni mir skoro uglaviti, pa da će se poslije toga njegovi dobrovoljci razići kućama svojim, htjede, da se čitava pukovnija posveti Srcu onoga, pod čijom je zastavom krvcu lijevala. Bude dakle urečeno, da se ta slava ovrši u kapeli velikog sjemeništa u Rennesu na Duhove 28. svibnja. Čas bijaše vrlo ozbiljan: protekla su istom 4 dana, kako su smaknuti taoci i Pariz otet razbojnicima komunskim. Ova će posveta biti ujedno zadovoljština za ona strašna svetogrđa i opačine, što su ih komuniste počinili harajući i pustošeći po Parizu, plijeneći crkve i samostane, rušeći oltare i razvaljujući svetohraništa.

Svi su željeli, da i Sonis pribiva tomu svečanomu činu, ali on još nije bio tako jak, da prevali tolik put, kolik je od Castresa do Rennesa. Zamole ga, neka barem sastavi posvetu, koja će se svečano pročitati za svete mise. Isprva se nećao, no kad ga uzeše nanovo moliti, da to učini, pristane i domala pošalje im posvetu.

Na Duhove skupi se do 500 zuava u sjemenišnoj kapeli. Zastavnik stojeći uz oltar držaše tanetima izdrtu i krvlju poprskanu zastavu. Misu je govorio pukovnijski duhovnik. Prije sv. pričesti okrene se i rekne kratku besjedu, koju završi ovako: »General de Sonis, koji vas je, gospodo, poveo u boj i htio, da jedan zuav nosi zastavu Srca Isusova, on, koji vam reče: »Dajte da vidi svijet, što mogu kršćanski vojnici«, on, velim, htjede vas danas sâm dovesti k presvetom Srcu Isusovu. Uz vas u bici, htjede se izdaleka pridružiti vašoj posveti. Riječi su njegove. Neka to bude obrazac posvete sviju nas. Ne ćemo mijenjati ništa, jer to su nama riječi svete.«

Grobni muk nastade, kada svećenik kleknuvši pred presvetim Otajstvom uze govoriti posvetu. Gdjekojemu junaku zasja suza u očima slušajući one potresne riječi divne molitve:

»Isuse, pravi Sine Božji, kralju naš i brate naš, evo se svi ovdje sakupismo pred žrtvenikom tvojim, da se sasvim predamo tebi i posvetimo Srcu tvojem božanskom.

»Ti znaš, Gospodine, naše su se ruke latile oružja, da brane stvar najsvetiju, tvoju, Gospodine, jer mi smo vojnici namjesnika tvojega.

»Dopustio si, da budemo dionici bolî Pija IX., pa pošto s njime pretrpjesmo poniženja, silom nas rastaviše od našega oca.

»No pošto smo bili potjerani s rimskoga tla, gdje čuvasmo stražu na grobu svetih apostola, ti si nam pripravio drugu službu i dopustio, da vojnici pape postanu vojnici Francuske.

»Osvanusmo na bojnim poljanama oružani za boj. Tvoje poklona vrijedno Srce štitilo je naše bataljune.

»Gospodine, zemlja francuska pila je naše krvi, a ti znadeš, da li smo kako treba žrtvovali domovini život svoj. Mnoga su naša braća pala: pozvao si ih, jer su bili dozreli za nebo.

»Mi pak ostadosmo i ne znamo, kakva nas kob čeka. Učini, Bože moj, da naše žiće, što nam ga ti ostavi, bude sasvim posvećeno službi tvojoj.

»Mi nosimo na prsima svojim sliku presvetoga Srca tvojega; daj da budu naša srca još vjernija slika tvoga Srca, učini nas dostojnima imena kršćanskih vojnika.

»Učini, da budemo podložni poglavarima, milostivi bližnjemu, strogi samim sebi, odani dužnostima svojim i spremni za svaku žrtvu.

»Učini, da budemo čisti na duši i tijelu, vatreni u boju, a blagi i milosrdni ranjenima.

»O Isuse, u pogiblima i patnjama ne očekujemo najmoćniju pomoć ni otkud do li od tvojega božanskoga Srca. Ono će nam biti utočište, kada nam svake ljudske pomoći ponestane; posljednji uzdah naš bit će naš posljednji čin ufanja u neizmjerno milosrđe.

»A ti, Bogorodice sveta, koju odabrasmo za majku svoju, tebi dadosmo svjedočanstvo.

»Naša bojna polja vidješe dugu povorku ucvijeljenih majka, supruga i sestara, i dok su pobožne ruke razgrtale zemlju, koja pokriva smrt, mogahu se naši prepoznati po tvojem škapularu. Budi nam dakle zaštitnica i izmoli nam tu milost, da budemo

vazda kršćanski združeni s tobom u presvetom Srcu Isusovu u životu i na samrti, za sada i za uvijek. Amen.«

Izrekavši svećenik to, obrati se na nenazočnog de Sonisa govoreći: »Plemeniti generale, mi ćemo poći vašim tragom svukud; ponosimo se, što vas osjećamo danas nama tako blizu.«

Ganuće i oduševljenje bijaše na vrhuncu, kada de Charette potvrđujući riječi posvetne krepkim i jasnim glasom reče: »Uz ovu zastavu poškropljenu krvlju naših najodličnijih žrtava, ja, general barun de Charette, kojega zapade velika čast, da vama zapovijedam, ja posvećujem božanskomu Srcu Isusovu svoje zapadne dobrovoljce, papinske zuave; iz dna duše velim i molim vas, da i vi reknete: Srce Isusovo, spasi Francusku!« Gromko zaori iz pet stotina junačkih grudiju molitva: Srce Isusovo, spasi Francusku!

Nekoliko tjedana poslije ove zanosne skupštine od 28. svibnja 1871. raspuste se dobrovoljci Charetteovi. Vlada u znak zahvalnosti ponudi generalu de Charetteu, časnicima i podčasnicima njegove pukovnije, da stupe u vojsku sa svojim vojničkim častima. No naši dični sokolovi ne htješe se rastati od drugova i uniforme svoje pa odbiše sa zahvalnošću to veliko inače odlikovanje.

De Sonis odluči poći u Lourdes, da zahvali onoj, koja mu se našla u pomoć, kad je ono ležao u smrtnoj pogibli na bojnomu polju. On je već prije u duši imao duboku pobožnost i odanost spram one, koju je Bog iza čovječanske naravi Isusove najvećma odlikovao. One noći ta ga je pobožnost još više pronikla, i čim je ozdravio, pohiti u njezino svetište lourdesko, da dade toj svojoj pobožnosti i zahvalnosti oduška. Mjeseca svibnja dade se dakle sa suprugom na putovanje. U Toulousei pridruži im se gospođa i gospodin de la Chapelle i dva svećenika. Već je bilo dosta kasno, kada hodočasnici stigoše u Lourdes. Gospođa de Sonisova htjede, da odmah ide pred špilju i izmoli Magnificat (Veliča duša moja Gospoda . . . .) Ali u ono doba nije još onoliki svijet grnuo pred špilju lourdesku pa nije ni bilo do masabjelske pećine podesnih puteva, kojima bi se moglo noću kolima voziti. Svratištar pak ni za što ne

htjede dati konja. I tako nije bilo moguće još iste večeri pomoliti se pred kipom Lourdeske Gospe.

Sutradan ispovjedi se de Sonis i pričesti. Pošto se posvetio presvetoj Bogorodici, prikaže joj ex voto svoj krst zapovjednika počasne legije. Gotovo cijeli dan provede kod špilje, gdje se tako pobožno molio, te se činilo, kažu prijatelji mu, da ga je žar vjere svega preobrazio. To nam potvrđuje i ovaj mali događaj. Nekakav čovjek videći, kako se general usrdno moli, dođe k njemu i plačući mu saopći, da mu je žena bolesna; on ga moli, neka bi je u molitvi Bogu preporučio. De Sonis se milo nasmiješi čuvši ovu prostodušnu molbu i veoma prijazno obeća rastuženomu mužu, da će se moliti.

Lourdes: Rijeka Gava.

Dok se još de Sonis mjeseca veljače oporavljao u dvorcu Reverseauxu, doleti onamo jedne večeri nekakav čovjek, kojega je poslao župnik loignyski s porukom, da pruski vojnici traže generala de Sonisa. Gospođa de Gouvion Saint-Cyr bojeći se, da Prusi hoće da dobiju u šake njezina gosta, rekne Sonisu, neka se sakrije kod njihova zakupnika. On to naprosto odbije govoreći:

»Ja sam sasvim u rukama Božjim.« U kolikom je strahu bila markezica svu onu večer, lako je pojmiti.

Poslije se doznalo, zašto su Prusi de Sonisa iskali. Htjedoše mu naime predati jednu depešu iz Castresa: katolici i ro-

jaliste tarnski nudili mu zastupništvo u državnom saboru. Kako Prusi generala nijesu mogli naći niti mu predati depešu, ne dobiše prijatelji njegovi odgovora; no oni ipak radiše za nj bez njegova znanja. U tarnskom okružju (département) dobi de Sonis 11.290 glasova.

2. srpnja opet su se spremali izbori, da se popuni krnji broj zastupnika, od kojih su neki pomrli, a neki opet položili mandate držeći, pošto je mir primljen, da im više nema mjesta

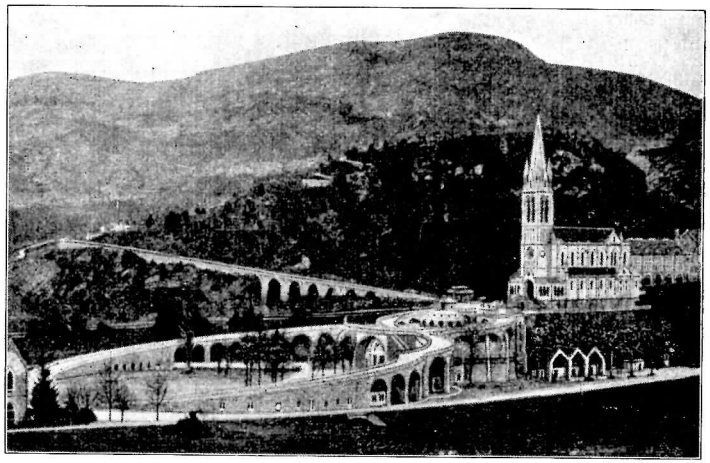

Lourdes.

u saboru. Za mir je glasovalo 546 zastupnika, a proti njemu 107. De Sonisu opet ponudiše zastupstvo, i on pristane, da mu se ime stavi u popis kandidata, no odmah izjavi, da ne će praviti za sebe reklame niti ići u pohode, da predobiva glasova, on će samo reći svoja načela. — Mjeseca lipnja čitao se u nekim castreskim novinama poziv, u kojem je među ostalim pisalo:

»Govoreći vam ‚glasujte za generala de Sonisa' vršimo — čini nam se — jednu dužnost i dajemo okružju zgodu, da steče ime, na kojem će nam Francuska zavidjeti.«

De Sonis ne bijaše doduše politik, ali on je znao, što hoće, pa bi to bio umio kazati i to kazati dobro, na vojničku. On je dobro poznavao prilike, pa se nije tvrdo nadao, da će

izaći pobjednik. Pod kraj lipnja pisa svom prijatelju Viktoru Canetu, uredniku Tarna, list, u kojem mu saopćuje svoja načela, što bi ih kao zastupnik branio. Canet je ovaj list objelodanio a i druge ga novine pretiskaše. Iz njega vadimo ovo:

»Nije mi muka izjaviti, da nijesam republičanin nego monarhista. Triput je Francuska pokušala republiku, i pokušaji se izjaloviše.

»U taj smo par pod prevratnom vladom, pa se hoće samo podlih značajeva i nedaća, da se prihvati bez prigovora oblik vlade, koja po riječima Thiersovim mora težiti za republikom, kojom upravljaju monarhiste.

»Jesam li ja pristaša apsolutizma?

»Zacijelo nijesam; ja ću prvi zahtijevati za svoju domovinu najveći skup moguće slobode a sigurno i slobodu vjere i slobodu nastave.

»Bog sam ne prima štovanja, koje nije slobodno. Kako da budem ja, koji držim za najveću čast svoju, što sam u dnu duše kršćanin, kako da budem ja pomoćnik kakvom mu drago despotizmu?

»Napokon i ako sam monarhista, ne branim to, da se kraljevstvo zavede silom, lukavstvom, prevratom, nego redovitim izborom zemaljskih zastupnika.

»Muka mi je govoriti Vam, gospodine, o onim apsurdnim i ružnim klevetama, što ih je čeljad besprimjerne podlosti rasturila među seljake.

»Zar su pošteni ti ljudi, koji nas tuže, da smo nakani opet uvesti u Francuskoj desetinu i rabotu (tlaku)?

»Znadu oni dobro, da varaju naš puk. Nije mi teško izjaviti, da ću ja prvi skočiti na oružje proti svakoj vladi, koja bi kušala da opet zavede onaj namet drugoga vremena.

»Što se povlastica tiče, mi ne ćemo nikakovih, a tražimo samo to pravo, da žrtvujemo domovini sebe i život svoj. Ne ustručavam se tvrditi, da smo Francuskoj obilno platili dug krvi svoje.

»To su, gospodine, moja načela. Prosto je svakomu, ne pristajati uz moje nazore, no ja imam pravo, da kažem, da pripadam stranci, koja se u Francuskoj zove stranka časti.«

Za Sonisa predaše se 22.324 glasa, premda je republička vlada sve pokrenula, da uništi mrskoga joj monarhistu. Zastupnik »stranke časti« nije dobio većine, nego vladin kandidat, general Jaurès. De Sonis u kratko saopćuje to svojoj snahi: »Još Vam nijesam spomenuo svoj poraz kod izbora, no Vaš Vam je suprug jamačno rekao, da sam to očekivao. Protivnik mi bijaše Jaurès, koji je svim strankama svašta obećavao i silno se naprezao. Ja sam naprotiv ovu kandidaturu primio samo pod taj uvjet, da ne ću nikomu ići u pohode niti koga oblaziti, i ja sam se držao svojega programa. K tomu uzmite na um, da sam otvoreno ispovjedio svoja čisto katolička i legitimistička načela, pa ćete jamačno slutiti, da mi je dosta časti iskazano time, što sam dobio 22.300 glasova. Uostalom su u ovom hugenotskom kraju protestantski pastori proti meni propovijedali pravu pravcatu križarsku vojnu, pa se sasvim ozbiljno govorilo, da ću opet uvesti desetinu, rabotu i sva gospodska prava.«

Grof de Chambord

Iz istoga pisma saznajemo, da mu je opet stigao list od grofa de Chamborda.[1] Taj je list poslan bio već 5. ožujka, no

[1] Henrik grof Chambord posljednji potomak starije bourbonske loze. Pošto se odrekoše prava na francusko prijestolje djed mu Karlo X. i ujak mu vojvoda angoulêmeski, bio je on po imenu kralj (Henrik V.) Kao pretendenat izađe u javnost tek poslije pada 2. carstva izdavši manifeste 9. listopada 1870., 8. svibnja i 5. srpnja 1871. Kad se njegova stranka, tako zvani legitimiste, stopiše s orléanstima (g. 1873.), činjaše se, da će se sigurno monarhija uspostaviti, no on nikako ne htjede da se odrekne bourbonskoga stijega niti da se veže gledom na ustav, a međutim pretekoše republičani monarhiste, i osnova propade.

Sonis ga je dobio tek nakon nekoliko mjeseci. Grof de Chambord pisao mu je prvi put poslije amputacije. De Sonis nije mogao sam pisati, nego je list kazivao u pero svojoj ženi.

U listu od 5. ožujka čitamo među ostalim:

»Ne mogu Vam reći, moj dragi generale, kako me je ganuo Vaš list, što ste mi ga pisali s postelje boli, a i plemenita i vruća čuvstva, koja mi u njemu izjavljujete. Vi već znadete, kako se divim Vašemu junaštvu; vrlo mi je milo, što Vam mogu očitovati, koliko me je veselje obuzelo čuvši za Vaš junački čin, kadno na čelu šačice junaka padoste braneći svoju domovinu, koju tolike nesreće stigoše. Ah, što nijesam mogao ja biti onoga tužnoga dana uz Vas!

»Hvalim Boga, što Vas je sačuvao Francuskoj, kojoj ste vazda tako vjerno služili, i pravednoj stvari, kojoj ste Vi jedan od najvjernijih prijatelja. Vjerujte mi, da sam Vas svagda pratio u lijepoj i časnoj karieri i nijesam nikada prestao ufati se u posvemašnu odanost Vašu. Od moje Vam supruge lijepa hvala za ono, što sam joj u Vaše ime rekao. Primite izraz duboke zahvalnosti i iskrene ljubavi.

Henry.«

Zadnjih dana mjeseca srpnja pođe de Sonis s još dva svećenika, Fauconom i Calvayracom, i s gore spomenutim Victorom Canetom u pohode »uzvišenomu predstavniku stare kršćanske Francuske.« Grof de Chambord nalazio se tada u Belgiji u Brugesu. Putujući onamo ustavi se u Parizu, da se pomoli u milom mu svetištu Naše Gospe od Pobjede, a u ulici Sèvres pohodi moći svetoga Vinka Pavlova u kapelici lazarista. U crkvici oo. Isusovaca pomoli se na grobu njihovih mučenika, koje su komuniste nazad nekoliko mjeseci ubili. Nije mogao odoljeti želji, da se porazgovori sa znamenitim piscem i novinarom Louisom Veuillotom. Kako je daleko de Sonis izašao na glas, vidi se odatle, što su ga na željezničkoj postaji u Bru-

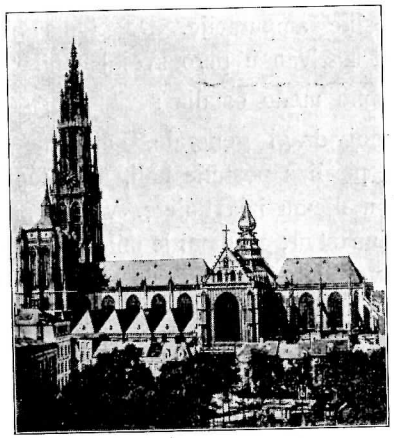

Anvers (Antwerpen): Katedralka.

xellesu susretali gotovo s vjerskim počitanjem, kad je nekakav željeznički činovnik njegovo ime spomenuo.

Grof de Chambord pošao je incognito u Anvers, kako bješe prije Sonisu poručio. Dosta rano ujutro htijući generala iznenaditi pođe u njegov stan i pokuca. No de Sonis je upravo udešavao nogu, pa se dade ispričati, što ne može nepoznatomu posjetniku otvoriti. Kada je malo kasnije išao trgom u prvostolnicu, da prisiva svetoj misi, izađe nekakav gospodin iz crkve i približivši mu se pruži desnicu govoreći: »Ah dragi generale, kolika sreća, što vas vidim!« Bijaše glavom grof de Chambord; pobočnik njegov Josip du Bourg javio mu, da ide general. Grof ponudi mu ruku: »Oslonite se, dragi generale, moja loša noga još je ipak bolja od vaše.«

De Chambord nahvalice je odabrao Anvers i došao incognito, da uzmogne biti cijelo vrijeme uz Sonisa. Tri dana sprovedoše njih dvojica zajedno. Uoči odlaska bijaše posljednja soirée u bourbonskoga kraljevića. U deset sati stanu se oprašštati. Kraljević ga čuvstveno zagrli govoreći: »Do viđenja u Francuskoj!« De Sonis sav ganut ne znade, što da odgovori. — »Jest,« opet će kraljević, »u Francuskoj, u Parizu, na konju, jedan uz drugoga, sred onoga naroda, koji ću zacijelo ja predobiti poput Henrika IV., i koji će mene ljubiti, kao što ja ljubim njega.«

Sutradan ujutro klečahu obojica u crkvi Naše Gospe u kapeli presvetoga Sakramenta. Jedan od one dvojice svećenika služio je tude svetu misu za Francusku i za kralja.

De Sonisu se oni dani anverski duboko usjekoše u pamet. »Vi znate«, piše du Bourgu, »čuvstva srca mojega za onoga kratkoga boravka u Anversu; mogu Vam kazati, da će kroz

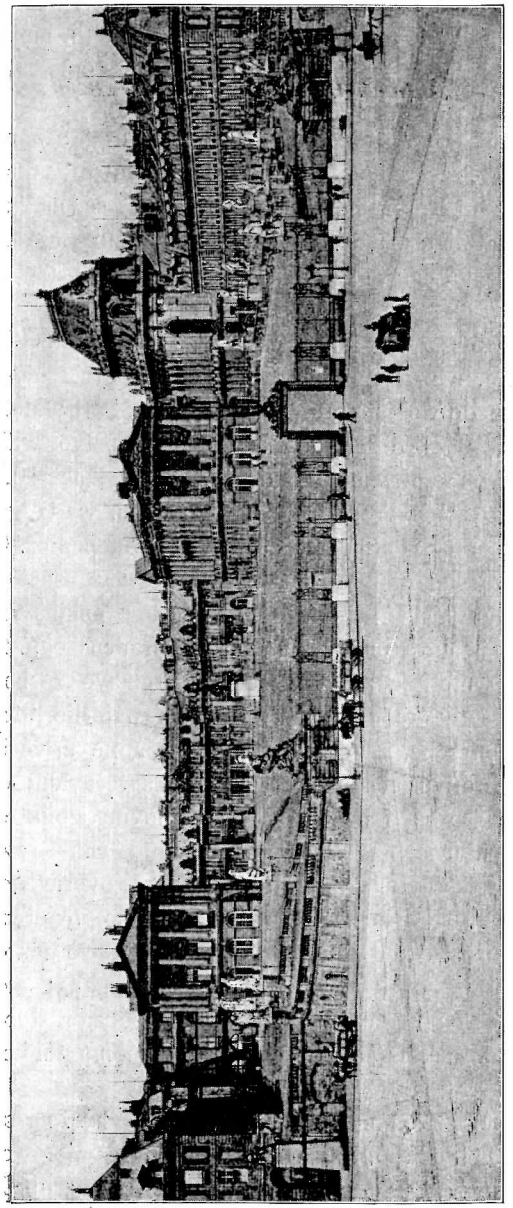

Versailles.

sav moj vijek odjekivati one divne, plemenite i svete riječi, što sam ih čuo. Da me ne tišti teret brojne obitelji, moja bi jedina čežnja bila — biti posljednji od slugâ kraljevih! Kako bih mu mogao služiti? To zna jedino Bog.«

Dne 13. lipnja iste godine (1871.) naredi sabor francuski, da se točno istraži vojna god. 1870/71, da se tako razbistre oni po domovinu prežalosni događaji i da se ustanovi odgovornost pojedinih časnika i vlade te povjerenika njezinih. Iskazi i izvješća biše kasnije izdana na svijetlo u deset svezaka u četvrtini.

Istražnomu povjerenstvu bijaše na čelu predsjednik Saint-Marc-Girardin, a zamjenik mu bijaše grof Daru.

Kad se de Sonis vratio iz Belgije u Pariz, dobije poziv, da dođe 10. kolovoza pred istražno povjerenstvo, gdje će izvijestiti o svojem djelovanju u minulom ratu. Dne 10. kolovoza doveze se de Sonis pred versaillesku palaču. Kada ga najaviše, sađe mu povjerenstvo u susret do dna velikih stepenica. Grof Daru, koji je predsjedao onoga dana, pomogne mu uzaći uz stube. Svi, pa i protivnici njegovi, gledahu ga s nekim udivljenjem kao čovjeka iz davne prošlosti naroda francuskoga. Pošto ga predsjednik zamoli, neka izvijesti povjerenstvo o bojevima, u kojima je učestvovao 17. zbor, izjavi on najprije, da mu nije nakana braniti sebe. Svoje obećanje održa ne kriveći one, koji mu svojim protivurječnim zapovijedima sprečavahu djelovanje. Plemenitost njegova i ljubav prema domovini izbijaše iz svake njegove riječi. O sebi govoraše vrlo čedno, čim se puno razlikovao od gdjekojih drugih. Čitav je sat govorio ne ponesav nikakih bilješki. Najvećma je jamačno zadivio povjerenstvo, kad o svojem junaštvu kod Loignya ne reče do ovo nekoliko riječi: »Imao sam sa sobom svega kojih trista momaka; sto i devedeset ih je palo; no hvala Bogu, svi su se moji topovi mogli spasti. Što se mene tiče, ja ostadoh na bojnomu polju: evo moje povijesti.«

To je više plemeniti general opsipavao hvalom svoje vrsno topništvo, admirala Jauréguiberrya i mornare njegove, junačke papinske zuave. O spasitelju svojem dr. Dujardin-Beaumetzu reče: »Našao se muž jednako plemenit i požrtvovan koliko učen,

doktor Beaumetz, kojemu je pošlo za rukom, da organizuje u Loignyu bolnicu, jer naše bolnice ne osvanuše na bojnomu polju; doktor me je Beaumetz spasao. Ja sam doduše nešto neznatno; ali kroz njegove ruke prošle su okolo dvije tisuće ranjenika, koji mu također duguju život. Nemam ništa drugo da reknem, opet velim, nijesam amo došao, da koga tužim.«

Pošto je de Sonis svršio, ustane bivši zapovjednik loireske vojske, d'Aurelle de Paladines, da kaže ono, što je čedni general prešutio. Zapovjedništvo generala de Sonisa, govoraše, bila je velika žrtva, makar je trajalo samo kratko vrijeme. Bijaše mu svladati golemih poteškoća i zapreka, on ih je svladao, koliko se moglo, i u svojem nastojanju pao je slavno.

De Sonis zahvali svojemu šefu i zamoli u povjerenstva dopuštenje, da smije u nečem braniti svoju vojničku čast, koja mu je nepravedno okaljana.

Gospodin je naime bivši vladin ratni povjerenik izdao jednu vijest, u kojoj kaže, da se zapovjednik 17. zbora dao zanijeti prevelikom žestinom svojom, ne bi li probio redove pruske. Svoju obranu završi de Sonis ovim riječima: »Gospodo, kad sam ja čitao ovu vijest ratnoga povjerenika, opazio sam, da me prikazaše kao kakova vjetrogonju, onako nešto kô kakva poručnika, kojemu ćeš doduše priznati, da je junačan, no koji nije zadovoljio svojoj dužnosti. Ja znam, što mora činiti podčasnik, a znam i to, što mora činiti general. Bio sam ondje, jer je trebalo ići onamo, pa da i glave stoji, ako je bilo trijebe, da se tako izbjegne većoj nesreći. Pao sam s onima, koji su se uzdali u mene i pošli za mnom, pao sam, no nijesam izgubio ni jednoga topa, ja sam spasao čast.« (Enquête parlementaire. Dépositions, t. III. Déposition de M. le général de Sonis p. 255.)

Ugodno uzbuđenje obuze čitavo povjerenstvo nakon posljednjih riječi. Predsjednik ustane, zahvali generalu i izjavi, »da je dao vojsci divan izgled.« Kada se poslije u saboru raspravljalo o onima, koji zaslužiše odlikovanje, bude predložen i naš general. Službeni spis veli o njemu: »General de Sonis bijaše preslab, da popravi sreću našega oružja, no barem je spasao 16. zbor od propasti, što mu je prijetila, zaustavivši na-

predovanje neprijateljevo. Držao je, da je to jedna od onih skrajnjih prilika, gdje se vođa mora žrtvovati, da spase svoju vojsku. Juriš loignyski zapremat će dično mjesto u našoj vojničkoj povijesti. Svojom divnom požrtvovnošću zapriječio je propast i spasao topništvo 17. zbora.« (Ib. Rapports, t. VI. Rapport de M. Perrot, membre de l'Assemblée nationale, p. 20.)

Mjeseca rujna slučajno saznade de Sonis, da je de Freycinet izdao knjigu »La Guerre en province pendant le siège de Paris« (Rat u pokrajini za opsade Pariza). Znatiželjan, šta li će bivši ratni povjerenik o njemu pisati, naruči to djelo. Čega se bojao, doista je u knjizi i našao: mnogo koješta o njemu bilo je prikazano ili netočno ili upravo krivo. De Sonis nije se hotio braniti u javnosti, nego proučivši mjesta, što se njega ticahu, odmah napisa sutradan list de Freycinetu. U njemu mirno i nepristrano ispravlja, što je o njemu bilo krivo rečeno. De Sonis se dakako nije osvećivao onomu, koji je svojom knjigom širio o njemu krive vijesti, pače dok su mnogi pred ministarstvo iznosili tužbe na bivšega povjerenika, general pisa ministarstvu, »da je de Freycinet bio uvijek prema njemu dobrohotan, pa kad je mogao, nije mu nikad uskratio sredstava, da poboljša stanje svoje vojske.«

Još istoga mjeseca odgovori Freycinet de Sonisu: »Gospodine, dopustite mi, da Vam reknem, dragi generale, veoma žalim one nehotične netočnosti, poradi kojih mi ispade ona riječ »nepromišljena žestina«, koja Vam se dala na žao. Nijesam je upotrijebio u zloj namjeri, jer teško da će tko više nego ja cijeniti plemenit Vaš značaj i velikodušno junaštvo. Vaša me nesreća pogodila u srce, jer sam se ponosio time, što sam Vas otkrio.

»Ja ću dakle rado ispraviti slijedeće izdanje, koje će biti šesto. Upotrijebit ću ovu zgodu, da popravim stvarne netočnosti, što ih istaknuste, pa Vam lijepa hvala, što ste mi ih označili.« Freycinet u svojemu djelu veli, da je vojska loireska bila izvrsna. De Sonis je pak u listu rekao: da su francuski vojnici uopće bili dostojni svojih slavnih otaca, danas ne bi Francuska stajala pred svijetom tako ponižena.

Freycinet odgovarajući i na ovu točku pisa:

»Ne daj Bože, da i Vas stavljam u broj ‚onih, koje je nesreća ojadila i strast zaslijepila'! Vi ste se žrtvovali kao junak, pa možda mjerite požrtvovnost drugih o tu svoju izvanrednu mjeru, i tako eto nalazite, da se okolo Vas nije dosta radilo. No nemojmo tražiti od naravi ljudske, da rađa same de Sonise.

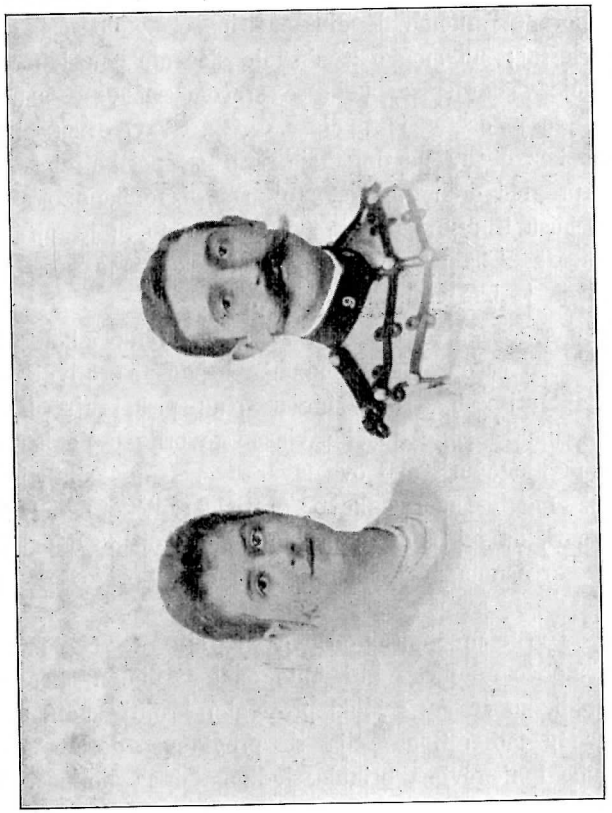

François de Sonis i supruga.

»Sretan sam, što mi ova okolnost nadaje zgodu, da izrazim nepomućenu simpatiju prema Vašoj osobi i duboko poštovanje odanoga Vam sluge.«

Vrijeme dopusta upotrijebi de Sonis, da potanko opiše operacije 17. zbora za njegova zapovjedništva, t. j. od 13. stu-

denoga do 2. prosinca 1870. Šaljući ministru ove bilješke, kako ih on naziva, ispričava se, što šalje samo »bilješke«: »Ne mogu ovu svoju radnju drukčije nazvati, jer sam je sastavio samo po sjećanju. 2. prosinca odijeliše se od mene čete, kojima sam zapovijedao, i pošto sam izašao iz redova pruskih, nijesam nikako mogao općiti s generalnim štopom 17. zbora. Pače kako sam bio daleko od Pariza, nijesam mogao upotrijebiti ni arhiva ovoga vojnoga zbora u ratnomu dépôtu, pa sam se okanio poslati Vam potpun izvještaj; no mogao sam svoje sjećanje pouzdano osloniti o nekoje važne spise, koje se srećom sačuvaše s mojom prtljagom, što je ostala iza vojske.« . . . . »Ove su bilješke sastavljene bez obzira na događaje, koji se poslije zbiše, one su vjeran pregled onih gibanja, što su se izvodila oko mene.« I u ovom spisu ispravlja nekoje pogrješke, što ih je opazio u knjizi generala Chanzya »La deuxième armée de la Loire«, koja je baš ugledala svijetlo.

Uopće se opaža, da se na Sonisa digla čitava hajka, koju su pokrenuli po časopisima i novinama bezdušni protivnici misli i načela de Sonisovih, a donekle su tomu piskaranju uzrok i knjige, u kojima se nije dosta savjesno govorilo o Sonisu i junačkom činu njegovu. Kako ova stvar u nas nije aktualna, a ipak bi se moglo naći kakovo protivukatoličko zanovetalo, dosta je znati, da je Baunard pridao djelu svojemu dodatak, u kojemu je kritičnom istraživanju podvrgao prigovore protivničke.

Već se vrijeme dopusta primicalo kraju, a de Sonis još nije znao, što će od njega biti. Mnogomu se nije nadao, jer je dobro znao, kako će mu žestoki protivnici krojiti sudbinu. No on se posve uzdao u Boga, čija se providnost dosada uvijek očinski njime i njegovima brinula. Jednoga dana pođe u Versailles, da na ministarstvu upita, koja će mu se služba dati. No jedan viši činovnik mišljaše, da on dolazi moljakati, pa mu reče, da ministar nema kada saslušati ga. De Sonis dakako razumje, što hoće da kaže, pa će činovniku reći, da je samo došao pokloniti se ministru, a nema šta bi molio. Činovnik ode u ured ministrov i domala se vrati s porukom, da može biti primljen na pet minuta.

»To bijaše više, nego mi je trebalo«, kaže de Sonis u listu Josipu de Bourgu.

De Sonis bude uveden. Pošto pozdravi ministra, reče, da se oporavio, može hodati, koliko je to u njegovu stanju moguće, a što je glavno, može uzjahati na konja. »Pa kakovu službu želite?« upitat će ministar.

»Ja želim samo služiti svojoj domovini,« odvrati general. »Znam dobro, da se moja vojnička sreća podigla na nesreći naše vojske, pa ako sam bio zapovjednik vojnoga zbora, to je samo stoga, što su generali, koji bi bili mogli časno zapremati ova mjesta, dopali pruskoga ropstva; ja dakle nemam nikakvih pretenzija. Otišao sam iz Algira kao brigadni general, pa ću služiti kao pukovnik, ako vam je to s voljom.« — »Vjere mi,« klikne ministar, »vi i Charette jedini ste svoje vrste.« — »Odveć me častite, gospodine ministre,« odvrati de Sonis i oprostiv se ode ne znajući ništa izvjesno.

Prijatelji njegovi brinuli se, da mu pribave kakvu laku i dobru službu: znali su, kako nema nikakova imutka a treba toliku djecu pristojno odgajati. Ponude mu dakle, da će mu isposlovati kod vlade mjesto glavnoga blagajnika. To je baš za njega, mišljahu oni. No de Sonis kad čuje ovu čudnu ponudu, ne može a da se ne nasmije: on, vojnik dušom i tijelom, da broji novce i piše kojekakove račune i sa strahom da čuva blagajničke ključeve! On je htio, kako bi znao često kazati, »da živi i umre u koži vojnika.«

Kad je de Sonis bio u Versaillesu, nije pohodio Thiersa, šefa eksekutivne vlade. Thiersu bi to žao. Sonis to saznade iz lista, koji mu pisa supruga maršala de Mac-Mahona: »Ja sam gospodinu Thiersu mnogo govorila o Vama, a on je o Vama vrlo prijatnih stvari rekao osobama, što su se desile u njegovu salonu. Maršal Vam preporuča, da pišete g. Thiersu i da mu zahvalite. Šefu eksekutivne vlade bijaše žao, što ga nijeste došli pohoditi, kad ste onomadne bili u Versaillesu. No on će Vam dati službu, koju hoćete.«

»Ja sam odgovorio gospođi maršalovki,« piše de Sonis, »da nijesam stoga došao gospodinu Thiersu u pohode, što sam se upravo poklonio grofu de Chambordu, a ujedno joj saopćih

sve dojmove ovoga pohoda. Pripovjedih joj zatim, kako sam pohodio ministra predsjednika, koga nijesam nikada pohodio, i dodah, da nijesam nimalo željan opet ga pohoditi. Maršalovka mi nije odgovorila. Mislim, da ću neko vrijeme stajati u zakutku.«

Pod kraj mjeseca listopada dođe de Sonisu od ministarstva službeni spis. Znatiželjan otvori ga. Smiješak mu zaigra na licu: Thiers ga imenuje zapovjednikom 16. divizije, koja je imala svoj glavni stan u Rennesu, gradu bretonskom. U ono vrijeme brojio je Rennes kakvih 55.000 stanovnika. Pripovijedaju, da je Thiers govoreći o imenovanju de Sonisovu rekao: »Bretonci ne će se na me ljutiti, jer im dajem zapovjednika kô stvorena za njih.«

Thiers nije slučajno odabrao za Sonisa Bretanju, kako se poznije doznalo. Oprezni se politik bojao, da bi mogao Napoleon III. osvanuti na obali bretanjskoj, da se opet dokopa carske krune. Za Sonisa je znao, kako je on oduševljen pristaša Bourbonca grofa de Chamborda, pa je mislio, da će se de Sonis znati oprijeti, ako bi bivši suveren nanovo pokušao sreću. Pa ako bi se aktivna vojska iznevjerila i pristala uz Napoleona, de Sonis će već oko sebe okupiti dosta loignyskih vojnika, da mu zakrči put.

Glava XIII.

Divizijski general u Rennesu.

(1871—1874.)

Mjeseca studenoga 1871. preseli se de Sonis s obitelju u Rennes. Bretanja mu je poradi svoga katoličkoga značaja i otprije bila srcu draga, a kada ga u Rennesu Bretonci onako ushićeno dočekaše, još mu većma omili onaj kršni narod, komu je u svojem srcu vazda živu uspomenu sačuvao. De Sonisovi nastaniše se u zapovjedničkoj palači.

Za neko vrijeme nađe se na okupu čitava obitelj. Vratila se naime tri najstarija sina s vojske kao podčasnici, a u Rennesu počeše se pripravljati za posljednji gimnazijski ispit. I najstarija kći nahodila se doma proučavajući svoje zvanje, dok su ostale kćeri učile u Sacré-Coeuru. U kolu obiteljskom nalazio je de Sonis veliku sreću.

»To je«, govoraše, »kutić moga srca, u koji se nije dirnulo.«

Stan svoj uredi general prema svojemu staležu, no nije tu bilo svjetovne raskoši i ispraznosti. Gostove bi dočekivao fino kao uglađen plemić, a čedno i ponizno kô pravi kršćanin.

»Za uspjeh na trkalištu itd. malo me je briga, ja smjeram na više. Premda ne osuđujem galanteriju naših pređa, ne marim ipak mnogo za uspjeh u salonu.«

Samo kratko vrijeme morao si sprovesti u njegovoj obitelji, da osjetiš, kako ta kuća odiše nečim nadnaravnim, što češ zaludu tražiti u mnogim i mnogim odličnim kućama.

U Rennesu počima se novo doba u životu de Sonisovu. On ne će više poduzimati vojničkih ekspedicija, ali zato ćemo ga vidjeti, kako ustrajno i neumorno pomaže oko reorganizacije

francuske vojske. Reorganizaciju vojske shvaćao je on puno drukčije nego mnogi poglavari njegovi, osobito republička vlada: Bog i sveti zakon njegov mora doći u vojsku i zapremiti ono mjesto, koje ga ide po najsvetijem pravu kao vrhovnoga gospodara sviju vojska. Kako je on to vazda živo želio! Znajući,

Rennes: Katedralka.

da jedan čin više vrijedi nego stotina riječî, prednjačio je kršćanskim životom u svemu.

Poslije ćemo ocrtati njegovo nastojanje oko toga u njegovoj obitelji i u njegovom službovanju, međutim pak red je

da upletemo ovdje jednu svečanost, koja se obavila skoro, iza kako je stigao u Rennes.

De Sonis dobi u novomu obitavalištu domala dva pisma: jedno od biskupa Piea, a drugo od generala de Charettea. Oba mu odlična muža javljahu, da se sprema velika slava rodoljubna i vjerska: proslavit će se naime dne 2. prosinca u Loignyu prva godišnjica slavne bitke loignyske. Na tu svečanost svakako mora i on doći. De Sonisu taj poziv nije bio po volji, jer se bojao, da će mu odviše časti iskazivati kujući u zvijezde njegovo junaštvo.

U dobar čas eto mu zapovijedi, da se nađe 2. prosinca u Parizu, gdje će sudjelovati kod revizije stepena konjaničkih časnika. Biskup Pie molio ga u pismu, neka mu pošalje bilješke za govor, što će ga izreći na grobu palih junaka. Sonis mu želji udovolji. Trebat će spomenuti, pisao mu, generala Chanzya i 16. zbor, koji se borio do dva sata i pol i izgubio puno momaka. Osobito pak valjat će spomenuti zuave i junačkog im generala, jer su oni prodičili na francuskom tlu ime »papinih vojnika«. O tom naslovu neka najviše govori, jer o njemu se može najviše kazati; neka ne zaboravi i na dobrovoljce tourske i blidaške; jer oni su umirali kao junaci i pali s nama. Zapovjednik blidaških dobrovoljaca jest stari podčasnik, koji je postao naseljenik algirski. »Ja sam osamnaest godina svojega života sproveo u Africi pa bi mi bilo drago, da riječi Presvijetlosti Vaše prijeđu i preko mora te priznatom vještinom da reknete onim nesretnim naseljenicima francuske Afrike, ako njihov znoj ne učini plodnom zemlju dvaput nevjerničku, a ono sadržaje krv, koja je protekla kod Loignya, klicu njihova preporoda.«

Molio je de Sonis, neka se učini spomen divne apostolske ljubavi loignyskog župnika, a tako isto neka napomene doktora Beaumetza, koji je tolikim stotinama spasao život pa i njemu samomu; biskup će mu tako pomoći, da namiri dug. Nek se u govoru otme zaboravi markezica de Gouvion Saint-Cyr, koja je nadčovječjim trudom nastojala, da olakša boli bijednim ranjenicima. »To je žena starih vremena, velik značaj, duša skroz kršćanska i francuska, kakovih ima malo u tužno ovo vrijeme.«

Sluteći de Sonis, da će se možda i njegovo ime spominjati, pisa u istom listu: »Vaša će Presvjetlost jamačno umjeti da cijeni razlog, zbog kojega želim, da mi se ime ne spominje. Mogu reći kao vjernik biskupu, kao kršćanin ispovjedniku, da nijesam sijao zato, da žanjem tu dolje. Moje je slavoljublje najopravdanije i stoga najuzvišenije. Mimo to znadem predobro, da se Bog poslužio mnome kanoti oruđem, a ja nit sam bio poradi svojega dara ni zasluga svojih pozvan na mjesto, što ga sad zapremam u vojsci. Ja sam očit dokaz najvećim slijepcima, što može učiniti vjera, i u životu svojem ne nalazim da sam ikoje izvrsno djelo izvršio.

»Dopustite mi, da dodadem onako po duši, kako mi to samo Vaša Presvijetlost može dozvoliti u ovom povjerljivom razgovoru, da je svijet prema nama kršćanima strog, vrlo strog sudija. Ne mile mu se pohvale, kad vjernicima dolaze s odlična mjesta, a on ima pravo držeći, da moramo biti izgled čednosti, pače i poniznosti. Dat će se dakle dobar izgled, ako se ne bude za me pitalo, jer ja imam tu osobitu čast, da me broje u one, koji javno ispovijedaju katoličku vjeru.«

Biskup doista ne spomenu u govoru imena de Sonisova. Pošto je veliki govornik živo i potresno ocrtao onaj juriš šačice vojnika na kud i kamo silnijeg neprijatelja, nastavi:

»Hvala Bogu, pobjeda nije samo u uspjehu. Pasti pod zastavom Srca Isusova to je isto, kao da si stekao povlasticu ljubljenog učenika.

»Pod istim znakovima nađoše smrt oni vrijedni sinovi armorički, oni mobilarci côtes-du-nordeski postavši nerazdruživi drugovi papinskih bataljuna, i oni dobrovoljci tourski, čijim se junaštvom ponosio grad, u kojem se organizovala narodna obrana (la défense nationale), pa oni blidaški, koji su pomiješali krvcu naselbine algirske s krvlju majke domovine. Nesretni naseljenici! s pravom se ponosite, što ste služili pod zapovjednikom, koga su poznavali i štovali krajevi vaši, moje srce žudi, da vam bude jekom njegova srca. . . Blago onima, rekoh, koji dovršiše žrtvu i u toj žrtvi padoše. No što da reknem o onima, koji ondje pod vedrim nebom trpe užasne boli laganog umiranja ili

pak pri potpunoj svijesti gledaju, kako se polako primiče smrt, jer se ne mogu nadati pomoći?

»Kršćani, uzdignimo misli svoje i razumijmo ovu riječ: ‚Strpljen više vrijedi od jakoga, a onaj, koji svlada srce svoje, više od osvajača gradova.'

»Ne smećući s uma, da žrtva može da bude jednako heroična pod gvožđem, koje spasava, kao pod gvožđem, koje sijeće, divimo se i zahvalimo mužu koliko junačkomu toliko umnu, kojega je Providnost upotrijebila, da sačuva jednoga poštenoga čovjeka obitelji, a domovini jednog branitelja njezina.

»Domovina i sama jadno osakaćena zanima se za udes ovih slavnih osakaćenika. Ona znade iz povijesti svoje, čemu se može nadati od njihovih usluga. Glasoviti ostaše u vojničkim ljetopisima oni stari vojskovođe, koji su još vodili vojske . . . i koji su stjecali pobjede, pošto su razasuli polovicu svojih udova po bojnomu polju nemajući ništa čitavo do srca junačkoga. Takovomu jednomu ratniku pisa Henrik IV. nakon bitke kod Arquesa: »Vidim, tko nema dobre noge, ima dobro oko, a od sluga, kakvi ste vi, cijenim i komade.«

De Sonis se istoga dana, naime 2. prosinca desio u Parizu, kako jur spomenusmo. I on je proslavio godišnjicu loignyske bitke, tiho i skromno doduše, no pred Bogom jamačno jednako lijepo kao drugovi njegovi u loignyskoj crkvi. Neka pripovijeda ravnatelj više škole u zavodu sv. Genoveve u Parizu, Isusovac du Lac, koji je taj lijepi Sonisov čin ovjekovječio u djelu »France. Dédié aux élèves de Canterbury.« »Jedne zimske večeri sjedio sam u sobi, u kojoj je nekoć stanovao o. Ducoudray, mučenik komune, kadli začuh, kako netko uzlazi uz stube. Hod njegov proizvodio je neobičnu buku; zamislih se i dosjetih, da buka dolazi od drvene noge, koja udara o stepenice. Bijaše general de Sonis; nikad ga još nijesam vidio. »Oče«, reče mi, »dođoh, da vas zamolim, bih li smio sprovesti ovu noć u vašoj kapeli pred presvetim Otajstvom.« Videći, kako me se ta molba čudno doima, reći će mi smiješeći se: »Ne treba da me držite za ono, što nijesam. Podmirujem jedan dug, i ništa više. Ima godina dana, što sam u snijegu proležao noć između života i smrti, više mrtav nego živ, a Bog me je spasao.

Dugujem mu dakle zacijelo jednu noć, kad mu dugujem život. Htio sam se odazvati pozivu de Charetteovu i poći danas u Loigny, no ja sam član povjerenstva za reviziju konjaničkih stepena; sutra će imati sjednicu. Znam, da ljubite papinske zuave, vi ste ih u Mansu primili na stan i tamo se nekoliko tjedana čuvala njihova zastava presvetoga Srca, prije no je postala moj stijeg. Zato sam volio doći k vama. Osim toga živjeli su ovdje mučenici,« doda on pogledavši sliku nad kaminom.

»U taj mah zazvoni na večernju. General želio da joj pribiva. Slušajući, kako tri stotine i pedeset mladih grla pjeva večernju, vruće mu suze kapahu niz obraz. »Oh kako je to lijepo! to me sjeća zuava«, reče mi izlazeći i stisne mi ruku.

»Potom nam uzme pripovijedati o onoj strašnoj noći na bojnom polju kod Loignya. »Tamo sam učinio zavjet presvetomu Srcu, što ću ga evo izvršiti.« Zatim zamoli general, da ga povedu u kapelu, gdje probdije noć. Sutradan pričesti se kod prve mise, a kad ga zapitah, da li se umorio, odgovori: »Umorio! jednu noć stražiti!« Kad je odbilo devet sati, pođe k vojničkom povjerenstvu. To mu bijaše služba.« (Du Lac, France, p. 234).

Naprvo je rečeno, da se skoro iza bitke loignyske osnovalo društvo, koje će obnoviti župnu crkvu u Loignyu. Kad je naime biskup Pie na godišnji dan loignyske bitke svršavao govor u slavu palih junaka, izreče misao o pomenutom društvu, koju svi nazočni radosno prihvatiše. Čuli smo, kako je i Sonis primio odborničku čast ne htijući biti predsjednik društvu. On je živo agitovao za društvo. Kad mu učenici Isusovačkoga kolegija u Poitiersu poslaše lijepu svotu za obnovu loignyske crkve, pisa im krasan list.

»Dragi moji prijatelji! Zahvaljujući Vam uvjeren sam, da govorim svojim budućim vojnim drugovima i da će oni, koji slušaju danas moj glas, slušati ga u onaj veliki dan, kad ćemo se uhvatiti u junačko kolo oko zastave presvetoga Srca i pokazati neprijatelju još jednom, što mogu kršćani.

»No mladi moji prijatelji, vrijeme milosrđa nije jošte kucnulo, i mi činimo u ovo tužno vrijeme pravde pokoru za grijehe Francuske. U ovo žalosno vrijeme budite utjeha domovini!

Budite čvrsti u vjeri, razlikujte se od onih strašivica, nevrijednih Učitelja, čije ime nose.

Do viđenja u bolja vremena! De Sonis.«

Odasvuda pritjecahu prinosi za obnovu. Mjeseca ožujka god. 1872. javlja de Sonis jednomu prijatelju u Limogesu, da su već skupili do pedeset i pet tisuća franaka, a još treba trideset i pet tisuća. »Ako među svojim prijateljima«, piše mu, »poznaš nekoliko imućnih, pokucaj na njihova vrata u moje ime i u ime Srca Isusova . . .«

Sad da vidimo, kakav je život živio novi divizijski general u Rennesu. Ma da je dobrano oslabio, ne htjede nimalo da odustane od svojega strogoga življenja, kakovom je prije naviknuo. Ljeti bi ustajao u pet sati, zimi u šest. Kako mu je god bilo teško samu se obući, ne bi tražio tuđe pomoći. Pošto je svršio jutarnje razmatranje, pošao bi u župnu crkvu sv. Germana, koja se nahodila blizu njegova stana. »Njegova sabranost sazidavaše sve«, pripovijeda župnik. »S udivljenjem i s dragošću srca gledali bi mnogi vjernici, koji bi svaki dan dolazili svetoj misi, kako general sudjeluje u njihovim molitvama za vrijeme svete žrtve: pogled na njega bijaše im prava propovijed. S ganućem bi ga vidjeli, gdje se u vrijeme pričesti svećenikove približava svetomu stolu, a jer nije mogao kleknuti, sagnuo bi se s takim počitanjem, da si lako dokučio i sebi želio žar duše njegove.«

Poslije svete mise prionuo bi uz rad. Primio bi svoga štopskoga šefa, danas generala Boussenarda. Tog je časnika Sonis veoma poštovao koliko radi vojničke naobrazbe i savjesnosti, toliko radi istih načela i misli, što su ih obojica gojili. Do ručka bio bi na konju. Isprva nije baš bilo lako uzjahati na konja. Malo pomalo izvještiti se pa je postigao i to, da je umio jahati i uzagrepce. Jednom dok je jahao u propanj, prelomi mu se drvena noga, a jedan komad zapne u stremenu i sada udaraše podjedno konja, koji je skokom trčao. Moglo je biti zla, no na svu sreću de Sonis ustavi i umiri konja i dođe kući doduše neozlijeđen, ali kao isprebijan od silna napora, dok se morao dugo držati u ravnoteži.

U dva sata otpodne uzeo bi general raditi u svojem kabinetu: tu bi on učio, pisao, poučavao svoju djecu.

Svaki bi dan barem jedan sat upotrijebio, da proučava vojničko umijeće. On ne htjede nigdje da bude samo srednji, pa tako ni u poznavanju dužnosti i zadaća svojega staleža. Teško je bilo naći časnika, koji bi bio znao tako potankosti manevra, kao što ih je znao on. Njegov pobočnik veli, da je to njegovo točno znanje i umijeće ostalo u pameti svih onih, koji su pod njim služili.

Kadšto bi pošao u crkvu, koja se blizu nalazila, da pohodi presveto Otajstvo. Svake subote ujutro od sedam do osam sati mogao si ga vidjeti, kako kleči u crkvi među priprostim ljudima. Bijaše naime član društva vazdašnjega klanjanja. Vrijeme poslije večere prošlo bi u ugodnu razgovoru obiteljskom, a nakon zajedničke molitve pošao bi na počinak.

U Rennesu namjeri se de Sonis na ispovjednika, kakova je dugo željkovao. On je naime bio trećoredac karmelski već onamo od god. 1862., a sedam godina potom učinio je zavjete toga trećega reda. Sad mu se nada prilika, da imade za duhovnoga vođu jednog redovnika ovoga svetoga reda. Taj se redovnik zvao o. Danijel, a bio je starješina samostana renneskoga. Trećemu redu u Rennesu bijaše tada na čelu o. Augustin od Propetog Isusa, koji domala zamijeni oca Danijela u starješinstvu. Pod vodstvom ovog izvrsnoga redovnika pobožni se general još većma zagrija za sve, što se odnosi na Boga i svetu službu njegovu.

Na mjesečni sastanak trećoredski dolazio bi uvijek točno. Pošto mu je sluga pomogao, da sjedne na određeno mjesto, držao bi se za cijele propovjedi nepomično kô kip ili bolje rekavši pobožno i sabrano kao anđeo. »Tu sam mogao vidjeti«, piše upravitelj zadruge, »kako je taj muž, koji je tako umio sobom vladati, osjetljiv bio za poticanje milosti. Njezinu bi težinu kadšto jedva podnio. U tim časovima nutarnjeg ganuća njegove bi i onako žive oči još jače zasjale; vidio sam, gdje silovito griska brk, da se svlada i da sakrije ono, što se zbivaše u njegovoj duši. Meni, koji sam ga poznavao, ne bijaše teško dokučiti, da mu se silom prelijeva srce prepuno nutarnjeg

milja. General de Sonis bio je obasut prevelikim milostima, i gdjekad bi se desilo, te nije mogao unatoč neodoljivoj volji ustaviti vala, koji se digao u njemu i razlio po čitavom biću njegovu.«

Od istoga redovnika saznajemo, kako je de Sonis sprovodio svake godine noć 2. prosinca. »Navečer 2. prosinca«, piše redovnik, »došao bi, i kad se zatvarala crkva, unišao bi. Nedaleko oltara ispovjedio bi ga, i pošto su svi redovnici otišli u svoje ćelije, ostao bi on pred svetohraništem nižući u svojoj pameti velike uspomene i milosti svog Boga. Sutradan rano rekao bih ja za nj misu zahvalnicu, za koje bi se on pričestio; kad bi se vrata crkvena otvorila vjernicima, otišao bi u divizijsku palaču.«

U čudu bi ga gdjekoji časnici u Rennesu gledali, kad je išao sa župnom procesijom po crkvi, no još su se mogli većma čuditi, kad bi u sjajnoj generalskoj odori išao na Tijelovo u javnoj procesiji, koja bi znala potrajati i više sati. Za čitave procesije išao bi pješke. Na prvoj procesiji u Rennesu žestoko ga je noga boljela, a kad se vratio s procesije kući, nađe ranu otvorenu, a krv teče. Pa ipak ničim nije odao za cijele ophodnje, da ga što boli, a kako mu se na licu zrcalio pokoj i unutarnja radost, nije nitko slutio, koliko mu svaki korak zadaje muke. Jednoga dana upitat će ga netko, da li se ne boji, da se ne kompromituje. »Da se kompromitujem!« odgovori smiješeći se, »već je dugo vremena, što toga, hvala Bogu, ne treba više da činim!«

De Sonis nije imao dvije savjesti, jednu za javni život, drugu za privatni. Koliko će biti ovakih svjetovnjaka! Pozvao jednom našega generala Thiers, predsjednik nove republike, u Versailles. Thiers se ozbiljno bojao, da se Napoleon iskrca na obali bretonskoj, i zato mu htjede naustice saopćiti instrukcije, ako bi bivši car doista pokušao vratiti se u Francusku.

Predsjednik jako je štovao de Sonisa i dočeka ga izvanredno učtivo i prijazno. Na koncu ga pozove na ručak. Baš je bio korizmeni petak; bijaše jedan sat, a general na tašte. Thiers, čini se, nije nimalo mislio, da je dan apstinencije, donosila se dakle mrsna jela. Za ručkom opazi on, da Sonis ništa ne jede

i izrazi začuđenje; domala se dosjeti, što je zapravo. Sad se nađe u neprilici i počne se ispričavati, a ženu dosta oštro prekori. Brže bolje bude gostu ugotovljen posni ručak. — De Sonis je tu zgodicu poslije pričao naslađujući se istinskim ili hinjenim očajanjem lukavoga politika, kojemu je toliko stalo do toga, da ga predobije.

Pratimo malko generala u njegovu službovanju. Divizija de Sonisova nije bila sva u Rennesu i okolici, nego su se dijelovi njezini nalazili u četiri ili pet okružja. Kako je on hotio sve sâm da vidi i nadzire, morao je puno putovati sad ovamo sad tamo, a to nije bila za njega šala osobito prve godine, jer tad još nije bio dosta privikao na spravu, koja bijaše pričvršćena na nozi. Svako vježbanje, svaka vizita u vojarni bijaše za nj prava muka. Kući bi se vraćao s otvorenom ranom, a i odmah je valjalo okupati nogu, da se rana ne upali. Sutradan nanovo bi otpočeo posao. »Svaki nam se dan činilo,« piše jedan očevidac, »da ne će nikako moći nastaviti poslova, a i njega je ta misao bez prekida mučila. No ipak nikad se ne bi potužio: uzdao se, da će mu Providnost dati dovoljno milosti, da inspekciju sretno dovrši. Ovo ga pouzdanje ne prevari, pače se može kazati, da je bolje bio na koncu ovih vježbi nego na početku.«

U izvršivanju i najsitnijih ministarskih naredbi bio je veoma točan. Vrativši se doma general bi savjesno, gotovo skrupolozno upotrebljavao bilješke, što su mu ih časnici podali. Kako se znalo, da pomno pazi na vjersko i političko pravovjerje svojih podložnika, moglo se bojati, da će odveć uzimati u obzir ovu vrstu razloga, kad treba svakomu po zasluzi odrediti čast. Oni, koji mu nijesu bili simpatični bilo s jednoga ili drugoga razloga, nikad se u toj stvari nijesu mogli na nj potužiti. On se sam jako čuvao sumnjičenja nastojeći, da ga u svemu vodi jedina pravednost.

Naprijed natuknusmo, da se poslije rata francusko-njemačkoga uzela vojska reorganizovati. De Sonis je jasno vidio, da se to ne će postići, ne bude li se oštro pazilo na stegu i uopće nastojalo, da se vojska zadoji duhom poslušnosti, reda i požrtvovnosti, jer su ove vrline pribavile njemačkom oružju pobjedu.

»Ove muževne kreposti,« govoraše, »čine, da vojska nešto vrijedi. Uzalud će se dizati tvrđe, izmišljati savršenije oružje, uglédati u vještu taktiku neprijateljevu, vježbati momčad napornim hodom, dobro je to, no sve jednako moralna snaga vojske ostaje njezina prva snaga.«

De Sonis je dakle službu i zadaću svoju shvaćao vrlo ozbiljno, i kad bi gdjegod naišao na nešto, što nije u redu, ne bi on zažmirio, pa bio tko mu drago. U općenju bio je veoma uljudan, no vidjelo se, da je u njega duša tvrda kao čelik. Svojim visokim stasom i prividnom hladnoćom smeo bi često one, koji bi s njim prvi put govorili. Neki se spoticahu o preveliku strogost, no zapravo ne bijaše drugo nego »nužna dostojanstvenost i stroga strana dobrote njegove, koja se ne pouzdavaše u samu sebe,« kako veli Baunard. Nesebičnost njegova bila je svuda poznata. Kada ga jednom netko zamolio, neka mu isposluje jednu čast, koju je živo želio, odgovori: »Oprostite, što ne ću da za vas molim; nikad nijesam ništa molio ni za svoje ni za sebe.« Toga se on i poslije vazda držao.

Kad je n. pr. povjerenstvo za podjelu vojničkih časti htjelo uzeti u pretres njegova brata, koji je tada bio pukovnik, ne htjede glasovati za svojega brata, nego ostavi sjednicu, da mogu njegovi kolege lakše odlučiti ono, što im se čini pravedno ne obaziruć se na njega.

General neki pisa mu jednom moleći ga, neka bi pomogao mladom nekakvom čovjeku, da postane časnik. De Sonis ga ispita, no ne učini mu se, da je vrijedan preporuke. Visoki zaštitnik zamolit će opet. On mu ni ne odgovori. »Za kakova drži on mene?« reče. »On misli, da sam podoban počiniti nepravdu pustivši njegovomu štićeniku da prijeđe preko leđa vrednijega kandidata, nego je on?«

Kad se jedanput nalazio za nekakvim poslom u Parizu, saleti ga jedan pukovnik moleći ga, neka bi ga preporučio kod viših oblasti, da postane general, jer ima velike kćeri pa ne zna, kako bi ih prema staležu udao. De Sonisa ovaj razlog tako preseneti, da se jedva mogao razabrati.

»Udati kćeri!« reče poslije jednom časniku, »evo razloga da postaneš general u francuskoj vojsci! Udati kćeri!«

Nije nikako trpio nepodopština, što ih gdjekad vojnici prave, a još manje, da žitelji štetuju radi vojničkih vježba materijalno ili moralno. Evo što o tom pripovijeda bivši župnik saint-jacqueski: »Bilo je vrijeme kositbe i žetve. Nakon nekoliko tjedana dođu k meni moji dobri seljani, kojih su polja međašila s topničkim pucalištem i drvoredom glasovitoga Prèvalayea, pa mi reknu: ‚Dalje se već ne može! nije samo naša žetva opustošena i naši pašnjaci pogaženi, nego najgore je to, što ne možemo više slati u polje ni djece svoje ni pastira ni radnika, a da ne moraju sresti vojnika i pokvarenih djevojčura gradskih. Recite nam, što da uradimo.‘

»Rekoh im, da se strpe, i pođem g. de la Motte du Portalu, našemu izvrsnomu načelniku, moleći ga, da na to pripazi, koliko do njega stoji. Ne počasiv časa potraži generala de Sonisa, koji mu zahvali: ‚Gospodine načelniče, vi vršite svoju dužnost, ja ću znati izvršiti svoju.‘

»Sutradan stigne u Saint-Jacques odio topnika na konju pod oružjem. Bilo je vruće, a vojnici žedni. Tamo se nalazila krčma, i proti propisu oni sjaše, da ugase žeđu. Baš su veselo pili, kadli se začuje na cesti konjski topot. Pogledaju i kliknu: »Propadosmo — evo drvene noge!« Jest, ona je bila! Čula se samo tri strašna povika: ‚U red! na konja! u propanj!‘ Domala iščeznuše među prašinom vijugaste ceste general i vojnici jezdeći propisanim putem.

»Idućeg dana u svemu se kraju zadovoljno pripovijedalo, kako je mnogo raskalašenih žena renneskih pohvatano u okolici i javno odvedeno na redarstvo njihova područja, a oveći broj vojnika otpravljen je u hlad. Otada naši pobožni žitelji saint-jacqueski blagosilju uspomenu generala de Sonisa, što ih je oslobodio one gamadi.«

Premda i naravni zakon i Crkva osuđuju dvoboj, opet ima i »dobrih« inače katolika, koji dvoboj odobravaju. De Sonis je dakako bio čitav katolik i njegovo stanovište nije moglo da bude drugo nego stanovište čuvarice istine i ćudoređa. Gdje je god mogao, nastojao bi da zapriječi dvoboj. Još kad je bio

samo kapetan, zabranio ga je u svojoj eskadroni. »Ja bih se bio opr'o svojemu pukovniku,« tvrdio je poslije, »da se je usudio zapovjediti mojima, da se biju.«

Zanimiv se slučaj desio godine 1872. u Rennesu. Vojnik neki bio se potukao s jednim drugom, i pukovnik mu potom zapovjedi, da se u dvoboju bije. No došavši na određeno mjesto spopane jadnika strah i on pobjegne ne usudivši se ni zamahnuti mačem. De Sonis bude o događaju obaviješten. Pukovnika osudi na zatvor od osam dana, što je nepravedno naložio vojniku dvoboj; vojnik dobi drideset dana, što se onako kukavno ponio. Stvar se dojavi višoj oblasti, koja prigovori postupku generalovu. No on odgovori, da i građanski i vjerski zakoni zabranjuju dvoboj i zato nema poglavar prava, da naloži svojem podaniku, da se bije. Viša oblast ne odgovori ništa, i kazne budu izvršene.

U isto poprilici vrijeme zapovjedio jedan generalni nadzornik oružnički dvojici oružnika, da si dadu mačem zadovoljštinu. Nadzornik nije bio podčinjen divizijskom generalu, nego je ovisio o ratnomu ministarstvu; divizijskom je generalu morao poslati duplikat zapovijedi izdanih četama, koje je preglédao. Među tima zapovijedima nađe de Sonis i onu netom spomenutu. On je doduše i sam sumnjao, smije li se u tu stvar umiješati; no kako se stvar imala dogoditi na njegovom području, htjedc barem očitovati, da on toga ne odobrava. Zabrani dakle oružničkom šefu, da ne izvrši one zapovijedi nadzornikove, a tadanjemu ministru, generalu Cisseyu, priopći čitav događaj. Ministar se nađe u neprilici; iz dvoličnoga odgovora njegova moglo se razabrati, da ne misli kao de Sonis, no opet se ne usudi dignuti zabranu generalovu.

Kad je bio zakon Božji po srijedi, de Sonis je znao i dobrim prijateljima koju gorku reći. Tako se n. pr. sin dobrog mu prijatelja junački, kako svijet kaže, ponio u dvoboju. Ocu se čestitalo, što ima tako kršna sina, no de Sonis mu sasvim iskreno pisa svoje mišljenje o toj stvari: »Siromašni prijatelju moj, veoma me se neugodno dojmila afera Tvojega Petra. Mnogi su mu bez sumnje stiskali ruku, znam ja to, ali više vrijedi jedna uvreda podnesena za ljubav Isusovu. Znam dobro,

da svi odlični ljudi ne govore ovako, no nemaju dvije vjere križa!«

Mjeseca listopada g. 1872. snađe ženu njegovu a i njega teška žalost: umre mu tast g. Roger, kojega je ljubio upravo sinovskom ljubavlju.

U isto gotovo vrijeme pokosi smrt njegovu stricu sina, koji je bio eskadronski šef u 10. pukovniji. De Sonis mu piše tješeći ga:

»Sursum corda! gore srca! to kliče duša moja, i dok taj klik upravljam Vama, ja ga upravljam i Bogu, koji jedini proniče u srca te može uliti sladost svoju u duše tako pune gorčine kao duše vaše. Ja ga molim pokoj za sve vas, mir i odanost u njegovu volju, sve ono, što čini, da se strpimo te dođemo u blaženu vječnost, gdje će se očevi sastati s djecom i gdje će duše navijeke otpočinuti od muka ovoga života. Ovih muka nijesmo nekoć naslućivali, kad sam Vas, dragi striče, prvi put vidio u Francuskoj te sam Vas prepoznao po slici, što mi ju je o Vama podalo vruće srce mojega oca, koji je to umio slikovitim riječima kô malo tko.«

Ne da nam se prešutjeti list, koji je Sonis pisao prijatelju vikontu l'Hermiteu, kad je ovomu umrlo mlado još dijete. »Ah kako je ono Sursum corda nešto veliko! Dobro li je često upraviti misli onamo gore! Tamo prebiva Tvoj anđelak u društvu s onima, koji već ostaviše moju porodicu. Oni su ondje gore zajedno pjevajući Bogu slavu pa misle, da se ne smijemo poništiti videći ih u onolikoj sreći i oslobođene tako teških veriga. Drago mi je, što Ti ovo kazujem danas na blagdan svete krunice. Čini mi se, kao da sam nakvašen onom svetom rosom, štono je jutros pala na Francusku. — Nadao sam se, da ću se moći zaputiti u Lourdes, no Gospodin mi ne dopusti. To je meni velik gubitak, vjeruj mi.«

Čestiti se čitalac zacijelo sjeća, kako se Sonis ponio kao pravi kršćanin, kad su dvije sestre njegove htjele ući u stalež redovnički.

Jednako bijaše njegovo vladanje ove godine 1872., kad je Bog zahtijevao, da žrtvuje premilu mu kćerku Mariju. Neka ona sama ukratko pripovijeda povijest svoga poziva.

»Bog mi je udijelio milost zvanja u stalež redovnički, no bojeći se, da ne ucvijelim roditelja, ne usudih se toga im kazati. Zamolim dakle jednoga oca karmelićanina, koga je običavao moj otac pohađati, neka bi on njemu saopćio moju namjeru. Jedne večeri pozove me otac u svoju sobu, rekne mi, da kleknem, pa će mi kazati: ‚Drago dijete moje, je li istina, da ste se radi posvetiti dragomu Bogu?‘ — Jest, dragi oče; ja vam toga nijesam htjela prije kazati, jer sam se bojala, da ću vas ražalostiti; no kad sve znate, ja vas molim, da dadete svoje dopuštenje. — ‚Dijete moje‘, opet će on, ‚vi znate, da ne ću nikad uskratiti Bogu žrtve, koju on ima pravo da od mene traži, jer vi ste najprije njegovi, a onda moji. Pođite dakle za glasom, koji vas k njemu zove.‘«

On je bio sretan, što mu Bog uzima kćerku, kako to razabiremo u listu, što ga je pisao č. majci de Garabis, bivšoj učiteljici Marijinoj u zavodu Sacré-Coeur u Poitiersu. »Ne treba da Vam kažem, madame, da je moja draga Marija odlučila stupiti u duhovnu obitelj Srca Isusova. Ona je bila u svakom pogledu jednako vaša i naša. Vi ste nam je pozajmili, a mi vam je vraćamo.

»Već sam dulje vremena slutio njezine male tajne pa sam sa zadovoljstvom pratio njezin napredak u duhovnomu životu.

»Blagosiljao sam Boga zaradi časti, kojom odlikuje moju obitelj uzimajući mi jedno moje dijete. Ako narav nije sasvim umrla u mojoj porodici, usuđujem se reći, da je ondje milost jača od nje, i da ćemo se radosno rastati i žrtvu prinijeti: to je kao da treba unići u nebo. I doista čini se, da bi to bilo bolje, otkad se je ovaj svijet izopačio. Zastava Srca Isusova, pod kojom sam se borio, bit će kanoti kakav vez između nas, madame, i ja donekle pripadam vašoj obitelji. Odsada bit će eto ovaj vez još tjesniji. Kako mi je to drago! Nadam se dakle, da ću biti dionik molitava vaših kao u zamjenu za dijete, što vam ga dajem. A ja u svakom obziru toliko potrebujem pomoći odozgo! Često se sav smetem videći, koliko dugujem dragomu Bogu!«

Duhovna zadruga Sacré-Coeur, u koju bješe kći de Sonisova odlučila da stupi, imala je jedan samostan i u Rennesu.

Amo dovedu gospođa i gospodin de Sonis pod kraj listopada svoju kćer. U kapeli posvećenoj Mariji, Majci divnoj, služila se sv. misa, za koje se sve troje pričesti: mlada postulantica klečaše po srijedi među ocem i majkom. Pošto zahvališe poslije svete pričesti, vrate se u salon: Marija zagrli oca. On je blagoslovi i preda nadstojnici govoreći: »Evo predajem, madame, svoje dijete u vaše ruke. Bogu prepuštam sva svoja prava nad njom dajući je zadrugi Srca Isusova. Kćerko moja, budite sveta redovnica i stoga vrhu svega budite ponizni od srca.«

Zadruga Sacré-Coeur imađaše tada novicijat u Conflansu blizu Pariza. Amo će general kćeri Bogu posvećenoj pisati listove dostojne svetoga Franje Saleskoga. Mjesec dana kako je primljena u novicijat, dobi od oca pismo. »Da je blagosloven Bog, draga moja kćerko, što se sretni nahodite u luci, u kojoj se eto usidriste. Srce je Vaše kadro razumjeti srca naša, pa Vam veli, kako je pusto Vaše mjesto u našoj obitelji. No kad nas obuzme tuga, mi dignemo srca naša k Bogu i tad ne možemo uskratiti mu žrtvu, koju je od nas zahtijevao. Mimo to, mila kćerko, ako se Vaše zvanje — kako se nadam — učvrsti, ja ću Vam čestitati, što izmakoste tolikim pogiblima, tolikim žalostima, koje snalaze ljude, što ih je sudba prisilila, da živu u svijetu. Vi pak u onoj slatkoj zabiti učit ćete svaki dan sve više ljubiti najmilijega učitelja, najboljeg prijatelja. Vašoj će duši svaki dan donijeti kakvu korist. Sveđer ćete napredovati i ne ćete učiniti nikakve žrtve, za koju ne biste dobili kakvu nagradu već na ovom svijetu . . .«

Slijedeće pismo od 27. prosinca spominje »živu bol poradi rastanka, prazno mjesto u obitelji, večeri, koje su duge, kad nema drage odsutnice.« Jest, on ćuti bol u duši, no ta mu bol ne potamnjuje pogleda, već on kliče:

»Da je blagosloven dakle dobri Meštar, koji Vas je odabrao između tolikih drugih! Blago i Vama, što zavrijediste, da Vas pogleda božanski Vaš zaručnik! Gledajte ga često, gledajte ga vazda. Koliko ga budete više spoznali, toliko će mu Vaše srce, koje je tako vrsno da ga ljubi, ponavljati ovu riječ, koja kaže sve: Rabboni, moj dobri Učitelju! To je molitva rječitija od svake riječi ljudske, a ljepše ne umiju izreći ni sami

anđeli.« U istom listu pripovijeda general, kako je čitava obitelj bila na ponoćki u kapeli otaca karmelićana i tude se pričestila. »Od deset sati navečer do dva sata iza ponoći sprovedosmo ondje lijepu noć. Svuda bijaše svijeta u crkvi, a i sakramenti su se više primali nego minulih godina. Ti su prizori vrlo utješljivi; no u drugu ruku ima toliko zla, toliko se huli i vrijeđa Bog, te je potrebno mnogo dobra, da se toliko zlo otkaje.«

Mjeseca veljače 1873. nalazimo de Sonisa i ženu mu u Parizu, gdje će Marija u matici zadruge obući redovničko ruho i to baš na Svijećnicu.

Kako je Bl. Gospa na taj dan prikazala Gospodinu prvorođenca, tako će i ovi pobožni ženidbeni drugovi prikazati njemu prvorođenicu svoju.

Iz jednoga pisma doznajemo o oblačenju samo to, da je svečanost bila veoma lijepa i da joj je pribivao papinski nuncij. »Govor je rekao v. o. Matignon. Dobri mi je Bog udijelio milost, te mu prinesoh svoju žrtvu velikodušno. Ostavio sam ženu u Parizu. Sprovest će osam dana u Conflansu uz svoju kćerku. . . .« — Vrativši se u Rennes pisa novakinji: »Vi znate, drago dijete, kako Vas se sveđer spominjem. Smijem kazati, da mi mila slika Vaša uvijek dušu prati; nikad se ne molim, da ne bih mnogo o Vama govorio s Gospodinom. Oh ako me usliša, a usuđujem se nadati se tomu, Vi ćete biti pobožno i sveto dijete presvetoga Srca pa ćete doći i ne osjetivši pred sudište Božje s rukama punim zasluga i dobrih djela. Evo što svakoga dana molim za Vas, a to valja umoliti sve većom vjernošću naprama dragomu Meštru: on je Bog vrlo zavidan. Molite se njemu i za svog oca. On hoće, mila kćerko, da ne sustanemo na putu, koji vodi do njega, nego da junački noseći križ pođemo za njim putevima savršenstva.«

Mlada je novakinja, čini se, mislila, u redu nestat će odjednom mana i neurednih nagnuća, što ih je i ona imala kao svaki drugi čovjek, kad stupi u duhovni stalež. Kad se ocu potužila, da nije onaka, kakva bi željela da bude, odgovori joj on: »To bolje, dà — to bolje, jer to pokazuje, da je u Vas duh Gospodnji. Jer tko osim đavla može da bude zadovoljan sa samim sobom?«

Opominje ju potom, neka bude zahvalna Bogu za tolik niz dobročinstva, što ih je od njega primila. »Quid retribuam Domino? Što da dadem Bogu za uzdarje?« nastavlja on. »Ova riječ svagda mi ozvanja u duši. I ja priznajem, da nijesam nikako sa sobom zadovoljan. No to nas čuvstvo nikako ne smije da poništi, drago dijete. Nemojmo biti zadovoljni sa sobom, jer nam još mnogo ostaje da izvršimo; no u drugu ruku neka nam to bude duši na korist; jer snižujuć se često pred Bogom duše

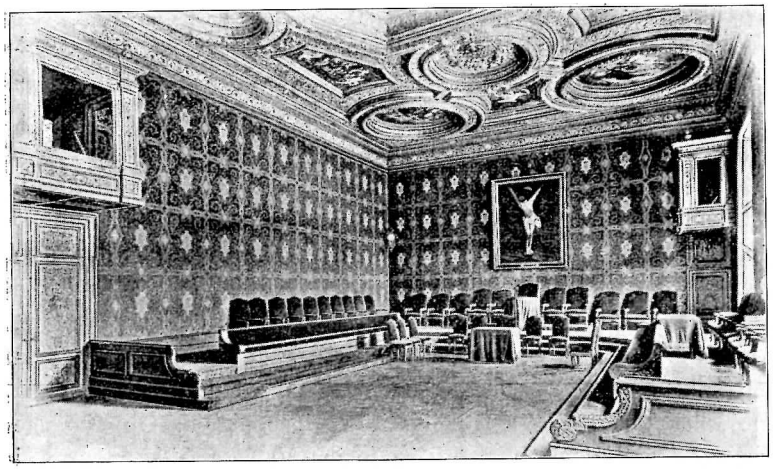

Rennes: Dvorana sudbene palače.

će naše zadobiti tu dragocjenu milost, da se svaki dan neopazice uspnu za jedan stepen onih stuba, na kojih se vrhu nalazi božanski uzor, komu treba da se svaki dan više približujemo.«

Dne 8. prosinca 1872. na blagdan Bezgrješnog Začetka pribivao je de Sonis lijepoj svečanosti u bretonskom prošteništu Sainte-Anne-d'Aury. Sedam stotina bretonskih mornara iz okružja vanneskoga bijaše kano lani došlo, da svetoj Ani preporuče sebe i svoje, da ih čuva u ratu, koji se tada navijestio. Svi se sretno vratiše iz rata kući. Kad zamoliše podadmirala Gicquel des Touchesa, bi li smjeli in corpore poći da zahvale svetoj Ani, što ih je čuvala, on to rado dopusti, pače on se i sâm nađe 8. prosinca na prošteništu. No na taj dan nije došlo samo

sedam stotina mornara, nego se zgrnulo onamo kojih trideset tisuća duša.

Fournier, biskup nanteski, govorio je sakupljenomu narodu besjedu. Na ovom se proštenju pričestilo nekoliko tisuća ljudi. De Sonis se pričestio među prvima, pošto je noć probdio pred čudotvornim likom svete majke Marijine.

Već je 20 godina sprovela mlađa sestra de Sonisova u redu karmelskom. Godine 1873. javlja bratu u jednom listu, da joj je zdravlje sasvim narušeno pa je čudo, što još živi. Svane 31. svibnja, kojeg je dana upravo navršila dvadesetgodišnjicu svojega redovničkoga života. Dan taj sprovede u duševnom veselju, i premda bijaše jako slaba, ipak pođe uveče u kor, da izmoli časoslov. U jedanaest sati vrati se u svoju ćeliju, da malko otpočine na slamnjači. No tek što leže, jako joj pozlije. Brzo pozovu duhovnika, i dok joj on podjeljivaše posljednju pomast, premine nakon kratke smrtne borbe.

Čim de Sonisu stiže ova tužna vijest, pohiti u Poitiers, kamo je obećao da će doći i brat mu Teobald. »Zaputim se« — piše drugoj sestri — »pravcem u karmelski samostan. Mila pokojnica ležaše u lijesu otkrita lica smiješeći se kao za života. Pitao sam se gledajući je, ne će li se otvoriti njezine oči, koje su doduše zatvorene svijetlu zemaljskomu, ali otvorene velikomu i blaženomu danu vječnosti! Otidoh zamalo, da štogod založim kod g. de Bernaya. Vratim se u samostan i ostadoh kod nje do deset sati noći. Tamo stajah naslonivši se o rešetke kora na onom istom mjestu, na kojem sam pribivao njezinom oblačenju. Bio bih rado probdio ondje čitavu noć, da nijesam morao poći da dočekam Teobalda, koji je imao stignuti iste noći. No videći, da ga nema, odem u četiri sata izjutra u samostan, gdje nađoh dobroga oca de la Croixa na oltaru.

»Odabrah mjesto blizu nje. Tu sam slušao više svetih misa za ispokoj njezine duše. Baš je otpočela velika misa u osam sati, kad dođe naš brat jako izmučen od napora. Pričestih se za dušu premile pokojnice, nijesam s nje mogao skinuti očiju. Tužan li bijaše trenutak, kada gledah, kako nose lijes iz kora. Pođem da je dočekam kod konventualnih vrata. Vruće sam želio, da ju posljednji put zagrlim, a i majka nadstojnica mi je to

licem na onaj dan ponudila, no opet sam mislio, da će Gospodinu biti milije, ako strogo pazim na pravila. Mimo to bilo me strah, da će ovaj zadnji rastanak odveć potresti dušom Teobaldovom. Zadovoljismo se, da poljubimo drvo od lijesa, u kojem bijaše pohranjeno njezino milo tijelo. Otpratismo je do njezina počivališta. Tamo ona počiva uz svoje sestre karmelićanke.

»Koliko uzrujanosti na tom putu! Koliko tuge i boli prirodi, ali i koliko milòstî! Ona je na dan smrti izbrojila sve, što ih je primila, a tu smotru svojega života završila je usklikom, koji je zacijelo prodr'o do Srca Isusova: ‚Sad još preostaje samo to, da umrem!' To bijaše »Nunc dimittis — Sad otpuštaš slugu svojega, Gospode,« a ujedno bijaše to i »Consummatum est — Svršeno je«. Meni pak ne ostaje drugo, nego da reknem Amen! Fiat!

»Evo dakle jedan život manje, no evo i jedna vječnost i to jedna blažena vječnost više! Budi blagoslovena, o presveta voljo; budi blagoslovena ruko Isusova, koja nas udaraš! Dovinula se mila pokojnica onih visova, otklen je ugodno poletjeti put vječnosti. Ostavila je ovu zemlju one noći, što je po srijedi između mjeseca Marije, njezine kraljice, i mjeseca presvetoga Srca Isusa, njezina kralja.

»Ja sam baštinio njezinu krunicu, na koju se kroz punih osamnaest godina molila za dobru smrt. Moleći se na nju nastojat ću, da je zamijenim do nogu prečiste Djevice, što češće budem mogao.

»S Bogom, draga moja sestro: Ti znaš, da se svake subote združujem s Tobom u svetoj pričesti, koju uzimam, da pribavim utjehe onim dragim dušama, koje nas ostaviše.«

Istog mjeseca krene de Sonis u Paray-le-Monial, gdje će prisustvovati jednoj lijepoj svečanosti. Iza onolike nedaće u ratu francusko-njemačkom bješe zaokupila katolike francuske misao, da će se narodna moć podići, ako se Francuska poput preda svojih priljubi Bogu, »koji ljubi Franke«. A to će se postići time, bude li Francuskom zavladalo Srce Isusovo. Nazad dvjesta poprilici godina zahtijevao je Isus preko bl. Margarite Alacoque, neka kralj Ljudevit XIV. na dvoru svojemu i u cijelom kraljevstvu osnuje kraljevstvo Srca njegova, na zastavama i na

oružju neka je slika njegova i neka sagradi božanskomu Srcu crkvu, u kojem će kralj i sav dvor kraljevski njegovu sliku štovati. Znade se, da blažena nije uspjela. Pobožnost Srca Isusova procvala je opet nakon velikoga prevrata, i oko šezdesete godine minuloga vijeka vidimo, gdje se ta pobožnost kano golemo stablo razgranila. Središte te pobožnosti bijaše već tada gradić Paray-le-Monial, gdje se u tamošnjem samostanu pohotkinjâ Bl. Dj. Marije Isus ukazao bl. Margariti Alacoque. God. 1865. mjeseca lipnja nagrne silan narod u Paray-le-Monial na grob Margaritin, da proslavi proglašenje njezino blaženom. Do stotinu tisuća hodočasnika, 400 svećenika, 14 opata, biskupa, nadbiskupa i kardinala pribivaše svečanom ophodu, na kojemu se nosile svete moći nove blažene.

Osam godina iza toga (1873.) pohrli opet velik broj hodočasnika na mjesto, gdje se bl. Margariti ukazalo Srce Isusovo. I zuavi se nađoše ondje sa svojim vođom de Charetteom: tâ zastava je njihova počivala jednu noć na grobu učenice Srca Isusova. Tu dakako nije smio de Sonis manjkati. »Večeras odilazim u Paray-le-Monial«, piše svojoj kćeri. »To mi napunja srce velikom radošću. Ne treba da Vam spominjem, da ću Vas metnuti u božansko Srce našega Gospodina. Molit ću tog dobroga Meštra, da Vas vazda sačuva u blagoslovenom svom mjestu, odakle ne valja nikada izaći.«

U Parayu našao se 20. lipnja ove godine na okupu cvijet katoličke Francuske. Još su dandanas u živoj uspomeni oni rječiti govori, što su se ondje rekli, ona nedogledna procesija, svečana misa na onoj velikoj parayskoj ledini, narodni zastupnici uz bok biskupima i vojnim zapovjednicima, onih devet stotina zastava iz svih gradova i krajeva francuskih, zastava Alzacije zastrta crninom, zastava bellevilleska s natpisom: »Oprosti, Bože moj!« Očevici kazuju, da je slava bila tako veličajna, da se opisati ne da.

Tu se vidjelo, kako je de Sonis bio izašao na glas po svoj kolikoj Francuskoj. On je doduše nastojao, da ostane neopažen, no to nije bilo moguće. Ponudiše mu, da nosi na ophodu jedan trak zastave. On primi ponudu i ustraja držeći trak za čitavoga ophoda, ma da mu je hodanje zadavalo boli. Na

jednom mjestu jedva je mogao proći, jer je bila velika naloga svijeta. Najedamput očuti, kako ga je netko prihvatio ispod ruke: bijaše de Charette. Neopisivo klicanje pozdravi obojicu: »Živio Sonis! Živio Charette!« No on klikne držeći se baš kao da zapovjeda vojsci: »Ne, ne! vičite: Živio Isus!« Htio on ne htio morade se postaviti u sjenu nekolikih zastava Srca Isusova na uzvišeno mjesto, gdje je stajao žrtvenik. Jedan svećenik pomože mu uspeti se na estradu uzevši ga ispod ruke.

Kad se de Sonis pokazao na uzvišenom mjestu, poče opet narod klicati. On se nađe u sto muka, bijaše ga upravo stid, što mu priređuju ovacije. Čim se nadala zgoda, sađe on i otide k onomu ljeskovomu grmu, gdje se blaženoj Margariti Isus ukazao. Tu on stane na stražu, jer se hodočasnici počeli otimati za lišće drevne ljeske. »Da nije bilo mene«, kazivaše poslije, »ne bi bila ostala ni jedna grana ni jedan list«.

De Sonis je imao prostu drvenu nogu, pa kad mu u Paray-le-Monialu jedan prijatelj prigovori, što si nije dao napraviti umjetnu nogu, odvrati: »Mrzi me svako pretvaranje: imajući onakove sprave čini se da čovjek ima nogu, a ipak je nema.«

Kako vidjesmo diljem dojakošnjega pripovijedanja, de Sonis je rado hodočastio na sveta mjesta. Uopće bi nastojao, da mu hodočašća panu u vrijeme, kad je morao kamo poći za službenim poslom. Tako ga nahodimo u Loignyu, »da primi Gospodina na onome mjestu, gdje je njega Isus tako realno posjetio.« Tu se on mnogo molio za spas Francuske, koje tužna slika vazda mu lebđaše pred očima. Mjeseca rujna u jednom listu kćeri priopćuje bol, što ga obuzima rad događaja u bivšim francuskim pokrajinama Alzaciji i Lotaringiji, u svetoj Crkvi i u Francuskoj. »Iseljivanje ne prestaje, zemlja je pusta, polja se ne obrađuju. Seljaci se skupljaju noću, da se mole i pjevaju pobožne pjesme. Putevi vrve putnicima, koje Nijemci silom rastjeruju. Presveta Bogorodica često se ukazuje djeci. Sav taj narod pruža ruke k nebu i vapije: Milosrđe! — U drugu ruku počima u Njemačkoj i Italiji progonstvo. U Francuskoj razvrstava crvena stranka svoje redove i mjeri svoje sile. Već smo imali nekoliko pobuna u Poitiersu, u Lavalu i Rennesu; nekolike uapsiše i jadnici se opametiše. Sva je prilika, da smo na domaku velikoj krizi. Kako će se svršiti? To znade jedini Bog!«

Govoreći o velikoj krizi smjeraše de Sonis na nastojanje katoličkoga življa, da se uspostavi monarhija. U narodnoj skupštini u Versaillesu bijahu monarhiste bez sumnje u većini, no protivnici njihovi ma i brojem slabiji odlučno se opirahu namjerama njihovim ne žacajući se ni građanskoga rata do istrage. Stranačke opreke bivahu iz dana u dan žešće, a kad Thiers, predsjednik republike, predloži u studenom 1872., da narodna skupština proglasi republiku, upru monarhiste sve sile, da ga obore. Kad je Thiers popunio ministarstvo umjerenim republičanima Kazimirom Perierom i Bérangerom ne obazrevši se na monarhiste, upraviše potonji na usta vojvode Brogliea pomoću tridesetorice bonapartista radi toga na vladu upit. Prijedlog republičana, da se prijeđe na dnevni red, zabaci skupština sa 16 glasova većine (24. svibnja 1873). Isti dan dade Thiers i cijelo ministarstvo ostavku nadajući se, da se ostavka ne će primiti.

No monarhističke stranke izaberu predsjednikom republike maršala Mac Mahona. Republičani nijesu glasovali. Pošto se nakom smrti Napoleona III. (9. siječnja 1873.) Henrik grof Chambord, glava monarhista, izmirio s orléancima, imenovavši baštinikom Filipa grofa Pariskoga, već se činilo, da je republici kucnuo posljednji čas. To je ona velika kriza, za koju de Sonis nije znao kako će se svršiti. Zašto se nade monarhistâ ne ispuniše, već je naprvo spomenuto. Republičani upotrijebiše zgodu, i njima pođe za rukom, te produžiše dne 20. studenoga 1873. Mac Mahonu vlast na daljnjih 7 godina. (Rabar o. c. 426. 427.)

De Sonis je slutio, da monarhiste ne će uspjeti. Zato veli u netom navedenom listu: »Rado bih se nadao poput svojih prijatelja, no ja mislim, da se dragi Bog još odveć vrijeđa i napada i odveć se njemu rugaju, a da ne osjetimo težinu ruke njegove. Što se nas tiče, milo dijete, molimo se i budimo svaki dan bolji. Molimo se za sve one, koji se ne mole, a broj je njihov vajme tako velik! Ljubimo božanskoga Učitelja za sve one, koji ga ne ljube, a ima ih toliko, koji na nj hule!« Već prije vidjesmo, da je bio rojalista dušom i tijelom. »Naše nam

socijalno stanje ne da uskrisiti vojsku, a politika naša jest škola nestalnosti i neposluha. Šta možete iskati od ovih srdaca bez ljubavi? Šta ljubimo mi u Francuskoj? Mi ljubimo zastavu, ljubimo domovinu, no ljubav ova nije jaka, nije djelotvorna, jer se ne zna, što da se zapravo ljubi, dok ju ne predstavlja čovjek od svih štovan. Vođe nema; nema glave, kojoj se ne prigovara i kojoj se ne može prigovarati. Vlada osnovana na promjenljivom mnijenju ne može da ulije dosta poštovanja napram ljudima nama ravnim, koje su jučer naši glasovi podigli, a sutra ih mogu srušiti.«

Kad se slutnje njegove obistiniše, jada se prijatelju Henriu Lamyu de la Chappele: »Ah prijatelju moj, koliko slaboće svake ruke! Koliko izdajstva posvuda! Žalosna li je slika svijeta današnjega, a slika je sutrašnjega kud i kamo žalosnija. Jedva je nekoliko dana do demagoške vlade, a to se ide u lov, na šetnju, u šumu na zrak, kao da ruka Božja ne drži bič pravde svoje! Ludih li glava! No opet kako je divna pomisao, da uz njih ima kršćana, koji piju s istoga vrela, koji udišu isti zrak, no koji se mole, koji ljube, plaču nad sljepoćom njihovom, njeguju bolesnike, pomažu nevoljama jadnog ovog svijeta, osnivaju katolička sveučilišta na ruševinama, što ih drugi gomilaju oko njih, ziđu, dok drugi ruše, riječ u jednu, koji radosno idu smrti ususret, jer im je ona vrata života. Ima tu neumrli papa, ima kralj, koji će možda biti posljednji; no oni su naši: evo što će nas tješiti u mnogim nevoljama.«

On se nije bojao ovo svoje mišljenje i u javnosti izreći. Mjeseca svibnja ove godine bude on pozvan na jednu svadbu. Na gozbi našlo se kojih šezdeset lica, među njima i više bivših časnika, što su se s njim borili kod Loignya. Zdravice zaredaše, a on opazi, da se nitko ne usuđuje nazdraviti kralju možda zato, da njega ne vrgne u nepriliku, kad bi to doušila republička vlada. Domislivši se uzroku ustane i reče: »Gospodo, mi smo pod vladom slobode: Živio kralj!« Ujutro onoga dana kazao je: »Dat ću potpisati peticiju, koja će se predati zastupničkoj komori, da se Francuska posveti presvetomu Srcu. Prvi će se potpisati ovi mladijenci, a zatim članovi dviju porodica, koje su svojom krvlju škropile zastavu presvetoga Srca.«

Kad je ono nazad nekoliko godina nanovo počela u Francuskoj hajka na crkvene redove a potom se stalo udarati i na Crkvu samu, framasunska i socijalistička vlada francuska uredila je razgranjen sustav denuncijacija, da pomno pazi na nepoćudne joj časnike i činovnike, koji bi se usudili vršiti svoje vjerske dužnosti. Poznato je, koliko je mnogim značajnim katolicima još i danas trpjeti. Ovo uhađanje praktikovala je slobodoumna vlada (lucus a non lucendo) već u vrijeme Sonisovo. Dakako i na njegove se korake oštro pazilo.

Kad je u Versaillesu pohodio predsjednika Thiersa, reče mu ovaj, da će mu poslati jednoga redarstvenoga činovnika: njegova će zadaća biti, da generala o svemu obavješćuje, što se događa u njegovom području. Doista jednoga se dana onaj obećani činovnik predstavi i odsada bi često dolazio u stan generalov, da čuje njegove zapovijedi i da ga izvješćuje. De Sonis je dašto skoro razabrao, kakovu zapravo zadaću ima onaj vrlo prijazni i slatki gospodin. Nekoga dana saopći generalu onako u razgovoru, da mu je poći nekoliko dana u Lorient. »Jest«, de Sonis će, »naložio vam je g. Thiers, da onamo ponesete novaca, kojim ćete osigurati republički izbor toga i toga kandidata.« To je bio baš malo prije de Sonisu dojavio jedan veoma pouzdan prijatelj. Redarstvenik se zabezekne, a onda ne mogući se uzdržati rekne žestoko: »Mora li zar i tu biti indiskretne čeljadi?« Nakon osam dana nestade ga iz Rennesa: nije imao više posla, govoraše, jer general ima bolju policiju od njegove.

Godine 1873. u jesen bi promijenjeno sijelo nekim vojnim zborovima. Sijelo 10. zbora bude smješteno u Rennesu. Zapovjedništvo toga zbora dobi general Forgeot. De Sonis ne pokaza ničim, da mu je žao, što ne odlikovaše njega zapovjedništvom, kako se moglo očekivati. »Ne znam«, piše on prijatelju, »ne znam što će od mene biti. Vojnomu zboru, čije je sijelo u Rennesu, zapovijedat će general Forgeot, pa nije druge, nego da doskora ispraznim kuću. Kamo ću ja? Ne znam ni sam. Ne će baš biti najugodnije seliti se. U ime Božje!« — U toj je zgodi de Sonis izustio riječi, koje pokazuju, kako je bio spreman na posluh. »Da podčasnik, koji čuva stražu na mojim vra-

tima, sutra postane ministar rata, ja bih mu se pokoravao bez oklijevanja.«

Međutim čekao Sonisa puno teži križ. Pođe on 10. studenoga iste godine kao obično na konju da se prošeće. Jašući tako stigne do željezničkog mosta. Baš u taj tren dojuri na most željeznica. Konj se prepane, propne se i zbaci generala na tle. On misleći, da mu se kao onomadne nije ništa dogodilo, htjede se pridignuti i opet uzjahati, ali ne mogaše se ni maknuti: slomila mu se jedina noga. Ljudi dotrče, spreme ga na kola i odvedu kući. Slijedili su po nj dani neprekidnih boli, koje mu ne davahu ni noću da usne. Otac karmelićanin, koji ga pohađaše, pripovijedao je poslije, kako se ponio de Sonis u toj kušnji: on je imao takovu moć nad svojim tijelom, da je bol samo oživljavala njegovu ljubav prama Bogu, koji ga je karao. Često bi primio svetu pričest, da iz nje srkne jakosti i utjehe u teškim ovim i dugim časovima. Ganutljivo bijaše gledati ga, kako željno očekuje Spasitelja i kako ga živom vjerom prima. Očevidac neki veli: »To bijaše više nego svetac, to bijaše anđeo.«

Dva su mjeseca minula, što nije ostavio postelje, kadli ga pozovu na početku godine 1874. u Pariz po službenom poslu: morao je pribivati promaknuću časnikâ svoje divizije, koje je on predložio. Nije se još bio oporavio, pače nije mogao bez pomoći učiniti nekoliko koračaja u sobi, no ipak se odazove pozivu i pođe u Pariz. U bolnici milosrdne braće, gdje je odsio, vrlo ga brižno njegovahu. Osam dana ostade u Parizu. Vrativši se kao zapovjednik 20. divizije u Rennes, morade se podvrći operaciji. »Vi vidite dakle,« veli pišući o tom abbéu Bogenetu, »sa mnom postupaju kao sa starim kljusetom; a doista i ne vrijedim više. Dao Bog, da ovaj niz kušnjâ, što ga ja držim za blagoslov Isusa, koji hoće da mi dopusti, da nosim štogod od njegova križa, bude meni na korist i posvećenje moje.«

De Sonis se nadao, da će barem nakon tri ili četiri mjeseca sasvim ozdraviti, a kad tamo četiri mjeseca prođoše, a on još uvijek čami ili u postelji ili u naslonjaču ne mogući sâm ni koraknuti. U njegovoj sobi gorjela bi pred slikom presvetoga Srca Isusova luč dan i noć: molio bi devetnicu za devetnicom svecima i blaženima, koji su se istakli pobožnosti prema presv.

Srcu, osobito bl. Margariti, časnim slugama Božjim ocu de la Colombièreu i ocu Eudesu. No Bog dragi ne htjede odmah uslišati molbu svojega ljubimca, ne bi li mu ovako pripravio što ljepšu krunu na nebu. Jednom svećeniku piše 11. ožujka: »Već sam evo četiri mjeseca nemoćan; pao sam s konja pa sam morao dva mjeseca odležati u postelji. Sedam su mi puta žegli nogu, a i sad još ne mogu da učinim jedan korak ne uprvši se o koga. Nakon četiri mjeseca opaziše liječnici, da sam slomio jednu koščicu u bedru, pa mi metnuše prije dva dana nogu u sadru; no sinoć moradoh je izvaditi, jer nijesam više mogao da podnesem. Vidite, da moja sudbina nije baš taka, da bi mi čovjek zavidio, i da mi ne manjka patnje. Hvala Bogu, nijesam duhom klonuo, a Gospodin, koji mi je stavio taj križ na ramena, udijelio mi je strpljenje, koje mi baš treba. Ono mi meće u usta riječi: ‚Blagoslovena da je ruka, koja me bije!' Uostalom nadam se, da ću se domala sasvim oporaviti. Potvrdo mi govore, da ću prohodati za dva ili tri mjeseca.«

Da je de Sonis slušao liječnike, bogzna kad bi se ova nada ispunila. Čim je nešto ojačao, dade dovesti konja. Najprije bi ga digli, stavili drvenu nogu u stremen, a onda je valjalo desnu bolesnu nogu prebaciti konju preko križâ (sápî), što mu je zadavalo takovih boli, da bi zajauknuo. Liječnici ga odvraćali, no on nastavi svaki dan ovu torturu. Taj put imao je pacijenat pravo.

O Uskrsu obradova najstariju kćer lijepim listom. »Drago dijete, aleluja! Neka je tisuć puta hvaljen i blagosloven božanski Učitelj, čije smo tužno poniženje upravo razmatrali. Da kojom srećom nađe u Vašem srcu onu utjehu, koju treba, da osuši suze svetoga svojega lica, suze, kojima jamačno nije presahlo vrelo od onda, kad ga je izdao prvi Juda. Vajme, koliko Judâ izdaje jošte svog Meštra u ovo tužno vrijeme, u kojemu živimo!«

Dvije i pô otprilike godine proživio je de Sonis s obitelju u Rennesu. Kao svagdje bijaše i tude njegovo življenje duga propovijed mnogima, i mlakima i gorljivima, nešto slično kao misija od dvije i pô godine. Mjeseca lipnja bijaše mu se oprostiti s prijateljima u Rennesu. Došla je naime od ministarstva zapovijed, da se sijelo dvadesete pješačke divizije premjesti u Saint-Servan, primorski grad Rennesu na sjever.

Glava XIV.

Saint-Servan.

(1874—1880.)

U Saint-Servanu nastani se general s porodicom na prekrasnom imanju, što se stere sve do obale morske a zove se Amelija. Kćeri je de Sonis ostavio u Sacré-Coeuru u Rennesu, a Josipa i Ivana smjestio je u obližnjem gradu Saint-Malou u jednoj katoličkoj gimnaziji. Nedaleko na suprotnoj strani ulice nalazi se kapelica posvećena Bl. Gospi Nazaretskoj. Amo bi se dao svako jutro odvesti na bolničkim kolicima, da pribiva svetoj misi i da se pričesti.

»Ja pripadam«, piše prijatelju, »vojsci, koja slavi Boga. Ne znam ništa utješno, kao što je molitva, ništa veliko kao obredi sv. Crkve, ništa lijepo, kao njezina liturgija. Nikad se služba Božja nije činila dosta duga, pa mi je uvijek bilo žao izaći iz Crkve. Mogu kazati, da je vrijeme, koje sam tude sproveo, najbolje vrijeme mojega života.« Istomu prijatelju otkriva, da se nikad od njega ne dijeli. Njih se dvojica nađu često i prečesto uz Isusa, koga ljube. Često, hvala Bogu, dade se odvesti u crkvu, da mu se izmorena duša okrijepi na vrelu živom, do nogu Spasitelja, koji stoluje u svetohraništu i tako se milostivo k njemu snizuje, te bi uzdrhtao od užasa, kad ne bi znao, da je ljubav Isusova pobijedila svijet. Tamo kod svetoga stola, u one prve dnevne časove slatke i tihe misli on na svojega prijatelja i moli Boga, neka bi blagoslovio onu mirnu i glatku pučinu života mu redovničkoga.

Kod silne navale novih događaja, što su se zbivali u Francuskoj, nije se na Sonisa onoliko mislilo kao neposredno iza rata. Malo pomalo nastade oko njega tišina. On je odveć živio

i radio za nebo i nebeska dobra, a da bi ga ova osamljenost bila poništila. Pače on je u toj osami većma no inače osjećao, da mu je Bog blizu.

Stanovanje u vili Ameliji jako je Sonisu godilo. U svojim kolicama odvezao bi se svaki dan u vrt, gdje bi sproveo mnogo sati zureći na pučinu morsku i moleći se. »Ima tamo kip Bl. Gospe,« piše kćeri u srpnju iste godine 1874. »Ja tu često mislim na Vas. Ne znam, ne će li mi možda nauditi ovaj dobri morski uzduh, koji udišem punim grudima; dosele ne osjećam ništa, jer se moje stanje jako mijenja. Ova jadna noga nikako

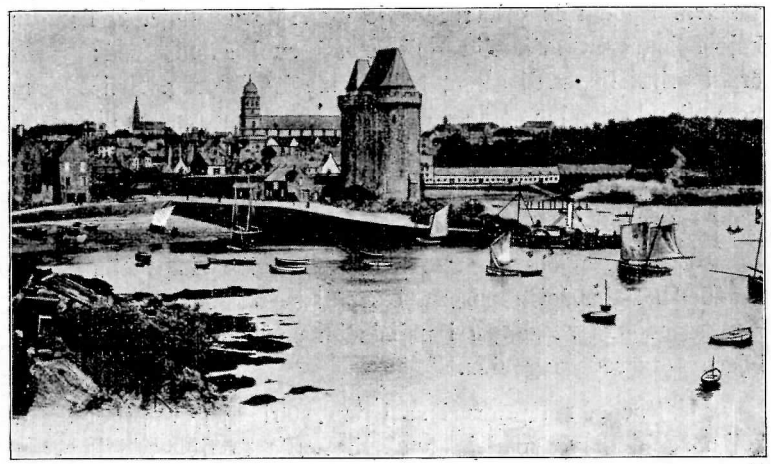

Saint-Servan.

ne će da odluči, da me nosi. Pitao sam se, što bi to bilo, da mi nije bolje usprkos svim molitvama, što se za me vrše.« Pa koji on uzrok tomu nalazi? Njemu se čini, on trpi za to, da njegova dva sina — Henrik i Albert — budu primljeni u Saint-Cyr i tamo opskrbljeni: Bog će uslišati molitve, koje se za njega mole, no plod molitve dobit će oni. Stoga on kliče: »Neka je zato Bog tisuć puta blagosloven!«

Koračimo u generalov stan. Vjersko nas strahopočitanje obuzima. U predsoblju eno kip bl. Gospe sa zlatnim natpisom na azurnome dnu: Patrona huiusce domus praesentis-

sima (Moćna zaštitnica ove kuće). Okolo kipa najkrasnije cvijeće iz njegova vrta, a u svibnju gori do nogu nebeske kraljice svjetiljka. U lipnju vidiš, kako je lijepi kip presvetoga Srca Isusova u salonu generalovu okićen cvijećem, a ponad njega udara ti u oči zaziv: Cor Jesu sacratissimum (Presveto Srce Isusovo). Dan i noć gori sveta luč pred kipom, ona je, kako on govoraše, znak srdaca njegove obitelji. Eno ondje gledaju te dvije slike: jedno je Ljudevit XVI. a drugo Marija Antoinetta. On je te dvije slike našao u ovoj sobi pa ih je i ostavio. Kipu Srca Isusova s desne i lijeve vidiš dvije zastave: desna je zastava loignyska, a lijeva je generalova zapovjednička zastava. Ispod njih pričvršćena je generalova sablja. U listu, u kojem jednomu prijatelju opisuje taj svoj salon, veli: »Evo dragi prijatelju, mali salon, koji je meni vrlo drag. Svijet dašto ne voli takav salon. Mi se u njemu skupljamo na molitvu; oj kako je to ugodno, da se tu govori samo tiho, kad se govori; tako možeš tu razabrati glas Gospodnji, jer on je doista gospodar ove kuće.«

Liječnik svjetovaše generalu, neka pođe zimovati u kupelj Amélie-les-Bains.[1] On posluša i zaputi se onamo pod kraj mjeseca studenoga sa ženom i najmlađim sinčićem Franjom, komu bijaše tada sedam godina.

U Rochefortu pridruži se jedan stari njegov prijatelj, sa kojim se bješe upoznao još u Algiru. Bio to fregatski kapetan Viktor Sarlat, muž istih misli i načela, za koja se general zagrijavao.

Lijepa mu se budućnost smiješila, jer se junački ponio u krimskoj ekspediciji, pa onda u Siriji, u Mehiku, a nazad nekoliko godina u francusko-njemačkom ratu i u komunskim nemirima; ali pošto mu umrije ljubljena žena, s kojom je u sreći sproveo samo pôdrugu godinu, težka ga žalost osvoji. U tu žalost baci Bog sjeme budućega zvanja u stalež savršenstva. De Sonis je to naslućivao pa mu stoga taj plemeniti muž otada još većma omilio.

[1] Ovo se kupalište nalazi blizu španjolske granice.

Putujući kroz Bordeaux niknuše u pameti generalovoj tužne uspomene: tu mu je prije 30 godina umr'o premili hranitelj u onom bučnom svratištu. Sred ovih slika jedna mu samo blažila dušu: njegovo uskrsnuće iz vjerskoga mrtvila.

U Lourdesu ustavi se de Sonis malo vremena. »Došavši oko pet sati navečer na ovo sv. mjesto«, pripovijeda bratu u jednom pismu, »dadosmo se odmah odvesti k spilji, gdje smo se usrdno molili. Ne znam, zašto me obuzelo pouzdanje, da ću ozdraviti. Poslije molitve dadoh se odnijeti k banji, gdje sam pomoću sluge i Sarlata sasvim zaronio u onu blagoslovenu vodu. Ušao sam u vodu zazivajući bezgrješnu Djevicu i govoreći: ‚Neka se vrši presveta i poklona vrijedna volja Božja!' Ona se izvršila na svoj način, a ja sam kao u Loignyu mjesto ozdravljenja dobio sasvim potpunu i veselu odanost u tu presvetu volju. Ne sumnjam nimalo, da je po dušu moju bolje, što nijesam odmah ozdravio, kako sam želio i kako sam se nadao.« U Amélie-les-Bainsu slušao bi ujutro svetu misu, za koje se često pričešćivao. »Kad sam tamo,« piše bratu 3. prosinca, »zaboravim sve nevolje svog tijela i tako mi je dobro, da ne bih nikada hotio otići. Odbiješ li ovo, dan čovjeka prikovana o naslonjač uz ognjište od jutra do mraka ne može da bude jako radostan. Ali ja čitam, pišem, molim se — ukratko, vrijeme mi prolazi čineći volju Božju, a to je vazda dobro. Jučer bijaše godišnjica loignyske bitke: prije četiri godine nosili su me u župni stan onoga sela nakon noći . . ., koju Ti znadeš! O bona crux! O dobri križu! Mogao sam se pričestiti jučer i danas, a učinit ću to i sutra u prvi petak, dan posvećen presvetomu Srcu Isusovu.«

Nakon što je Sonis dva mjeseca sproveo u kupelji, vrati se na početku veljače god. 1875. u Bretanju. Kupelj mu nije ništa pomogla.

Bojao se, da će ga umiroviti. Ta bojazan još poraste, kad skoro iza njegova povratka u Saint-Servan ministar upozori zborne zapovjednike, da generali moraju biti vrlo aktivni — mislilo se, čini se, da bi Bismark rado započeo rat — i spremni, da se na prvi znak stave na čelo svojim odjelima. General Forgeot, zapovjednik 10. zbora u Rennesu, upita de Sonisa pi-

smeno, kakovo misli da mu je zdravlje. On odgovori, da doduše ne može bez tuđe pomoći hodati, ali on je inače dosta zdrav pa može jahati, i prema tome nema ništa, što bi mu smetalo u vršenju službe. On bude pridržan.

Kako mu je god bilo mučno, on je ipak na čelu divizije, ide od posade do posade, od pukovnije do pukovnije, nadzire, zapovijeda na ovećim vojničkim vježbama, a što je njemu bila prva stvar, on svuda zastupa i brani prava Božja i svete Crkve. Često bi puta znao reći: »Ja nijesam ništa, no ako sam general, a ono sam stoga, da učinim, da se u vojsci poštuje zakon Božji.«

U lipnju iste god. 1875. poslaše ga liječnici u kupelj Barèges, za koju se nadahu da će bolje djelovati. Barèges nahodi se Lourdesu na jug, a Sonis putujući onamo navrati se dakako u svetište Gospino, kamo bi se često zanio mišlju iz Barègesa.

»Jučer i prekjučer,« povjerava prijatelju Sarlatu, »bilo je moje srce u Lourdesu, pa kako me rastavlja od toga blagoslovenoga svetišta samo nekoliko sati hoda, činilo mi se, kano da mi se glas pridružuje glasovima onih tisuća hodočasnika, koji su gotovo sve, što je još ostalo od prave Francuske. Činilo mi se, kano da sam i ja izdaleka dionik one milosne kiše, štono je pala s visina nebeskih, koje vazda obiluju milosrđem unatoč svim našim nedjelima.«

U Barègesu nabavi si de Sonis knjiga, koje su raspravljale o Crkvi i o njezinim svećima. Osobito mu je godilo čitanje žića jednoga slavnoga crkvenoga oca četvrtoga stoljeća. General piše: »Ja upravo uživam čitajući ovu krasnu knjigu . . . Jadni li su oni, koji ne shvaćaju, da je u Crkvi mjesta velikim umovima i da izvan nje nije ništa (potpuno) lijepo, ništa veliko, ništa dobro«.

U Barègesu de Sonis je ponešto ojačao, ma da i nije mogao hodati, no zato bi svakoga dana po dva do tri sata jahao čas kasom čas skokom. Iduće godine 1876. opet ga liječnici pošalju u Barèges. S velikim pouzdanjem dođe u Lourdes, gdje sprovede blagdan Srca Isusova. Tri put se okupa u čudotvornoj banji, no bez uspjeha. Sarlatu piše o tom: »Ništa se

novo nije dogodilo, samo ćutim u duši pokoj i tvrdo uvjerenje, da nijesam čovjek, za koga se zbivaju nagla ozdravljenja, nego kako me Kraljica Lourdeska već jur štitila, tako da ću opet osjetiti pomoćnicu ruku njezinu pod pogodbom, da odano počekam čas njezin. Došao sam dakle amo, mili prijatelju, veoma spokojan i zahvalan za sve milosti, kojima sam obasut ovdje dolje.«

U Bagèresu živio je Sonis sâm samcat s jednim slugom, koji mu je bio kuhač. Društvo mu sačinjaše nekoliko lijepih knjiga. Zabava mu bijaše krunica, razmatranje i mali časoslov.

Na koncu srpnja krene preko Lourdesa u Castres, gdje življaše obitelj njegove žene. Tu je pribivao jedne nedjelje dvjema vrlo različnim činima, ujutro iskapanju ostataka kćerke, koja je u Castresu umrla nazad četrnaest godina, a sad je dade ukopati u nov grob; navečer držao je na krštenju sinčića šurjaka svojega, g. Rogera. — U Saint-Servan vrati se u lošu stanju: slomljena noga nije ga mogla nositi, a mimo to otvorila se rana na odrezanoj nogi.

De Sonis je bio konjanički časnik, a kad ga staviše na čelo pješačkoj diviziji, počme on svojski i potanko proučavati sve pojedinosti pješačke taktike: on je znao sve, što ima vršiti svaki časnik. Na vojničkim bi vježbama sve zadivio točnim svojim poznavanjem i najsitnijih stvari. Da uzmogne što bolje ispitivati kaprale i druge, gdjekad bi s dražesnom čednošću kazivao svojem pobočniku lekciju.

Znajući, kolika zla nastaju u vojsci, ako je besposlena, nastojao je uvijek oko toga, da joj nađe kakova posla. Dakako i časnici bijahu ovako puno zaokupljeni poslom. Često bi zapovjedio pojedinim odjelima, da u naglom hodu prevale taj i taj put. Ovaj postupak opravdavao bi govoreći: »Čini se, kano da momčad ide samo zato, da malko digne prašinu, no napor je dobar za stegu. Ako zapovijedam marševe, činim to više stoga, da vojnika skršim nego da ga vježbam.«

Poslije jednoga velikoga manevra reče de Sonis župniku saint-servanskom: »Kako sam sretan, velečasni, sve se dobro svršilo! Bilo je divno! Red izvrstan, a stega se točno i pomno čuvala. Za ovih manevra nijesam vidio nikoga pijana. Dao sam

tim dobrim ljudima toliko posla, da me jamačno jako mrze. A ja ih toliko ljubim!« To su oni osjećali, pa ne samo da ga nijesu mrzili, oni su ga nasuprot štovali.

Kad bi za kojega časnika znao, da se ne stidi javno ispovijedati svoje katoličko uvjerenje i raditi po njemu, onda bi takovog časnika osobito volio i branio ga od napadaja. Dok je još god. 1875. bio u kupelji, desi se u Saint-Servanu zanimiva zgoda. U 47. pukovniji nalazio se mlad časnik, koji je došao u vojsku s odlukom, da će se pokazati kao katolik, pa bilo gdje mu drago. Godina 1875. bijaše jubilejska. Poput drugih dobrih kršćana htjede i on zadobiti potpuni oprost. Stoga pođe jedne nedjelje u uniformi u crkvu i pridruži se procesiji s drugim civilnim članovima društva sv. Vinka Pavlova. Procesija lagano išla mimo kuća, a na balkonima nekih kuća stajali časnici podsmijevajuć se našemu mladomu junaku, a to je zaista bio. Vidio je, da mu se podsmijevaju, no on je uspravno koracao. Navečer nađu se časnici u društvu. Dakako poveo se razgovor i o njemu: gotovo svi s negodovanjem kritizovahu »bogomoljca u uniformi.« On je to sve saznao od jednoga časnika, koji je doduše po sebi bio dobar, no plašljiv. Četrnaest godina nije pravo vršio dužnosti vjerskih. Divio se junačkomu časniku i pokazivao želju, da opet prione živjeti, kako mu vjera zapovijeda. »Evo krasne zgode, da se pokažete pravim kršćaninom! Dođite sa mnom na procesiju, koja će biti iduće nedjelje.« Pristane, i doista na budućoj procesiji iđahu njih dvojica zajedno, no »obraćeni« stupaše pokunjen ne usuđujući se pogledati na balkone. Kad je uvečer došao u društvo, svi mu se stanu rugati, a neki će mu: »Kad se ide na procesiju, treba dignuti čelo a ne držati se kao uznik, koji kunja među dva oružnika.« Pripovjedi onomu junačkomu časniku, što mu se dogodilo, a taj će mu: »Moj dragi, upamtite taj nauk, no odgovor je jako lak. Slijedeće nedjelje opet na procesiju, svakako dođite; ponesimo se junački.«

»Ovaj put obori se oluja na mene«, pripovijeda neustrašivi časnik. »Kapetani vijećaše, kao da sam okaljao čast pukovnije, a najstarijega ađutanta zapade zadaća, da me opomene. Bijasmo na maršu. Za prvog odmora eto ti staroga s četom natporučnikâ pa će mi reći porugljivo: »Vi, gospodine moj,

pravite topografske crteže maršrute; bolje bi vam dolikovalo praviti topografski crtež procesije; ja ću vam taj posao povjeriti«. — ‚Vrlo rado, gospodine kapetane, jer se potvrdo nadam, da ću joj buduće nedjelje pribivati'. — »Vi dakle hoćete da pukovniju ozloglasite s klerikalizma?« — ‚Gospodine kapetane, ja sam nakan čuvati svoju neovisnost u stvari, koja nimalo ne škodi pukovniji.' — »Ali vi se jedini time razlikujete od svojih drugova.« — ‚Ja ne silim nikoga, da se ugleda u me, no ja hoću da budem slobodan.' — »Napokon ja sam vas upozorio u ime časnika, na prijateljsku, vjerujte mi.« — ‚Hvala, gospodine kapetane, no recite onoj gospodi, da je to moja stvar i da će me u nedjelju vidjeti na procesiji; ja ću biti tamo'.«

De Sonis je tada bio u kupelji. Kada se vratio u Saint-Servan, ispriča mu predsjednik društva sv. Vinka čitavu stvar. General nije još mladoga časnika poznavao. Dade ga dakle pozvati k sebi, čestita mu na njegovu junaštvu i ponudi mu, neka u njega ruča, ako ga je strah, da će časnici u nj zadirkivati. No časnik odgovori, da bi to bio poraz i ne primi ponude. Uostalom časnici ne usudiše se dirati u odrješitoga, a i inače izvrsnog časnika.

Ne potraje dugo, a onaj ađutant bude stavljen u popis onih, koji su se imali promaknuti na viši stepen. On je imao na to nekakvo pravo poradi dobe svoje i poradi rana, što ih je zadobio u ratu god. 1870/71, a i Sonis hotio ga je promaknuti. Nego ađutant misleći, da će sigurnije postići svrhu, zamoli nadbiskupa Placea, neka bi on njega zagovarao kod generala! On to doista učini. De Sonis se dosjeti, kako se zapravo stvar ima, i saopći nadbiskupu dvoličnu igru ađutantovu. Što je dalje bilo, lako je pogoditi.

No ne treba misliti, da je on podupirao i onda časnike, koji su vršili vjerske dužnosti, ako nijesu bili u svakom pogledu izvrsni. »Noblesse oblige!« govorio bi, »pa ne mogu da u kršćanskoga časnika trpim išta osrednje.« Oni su morali biti drugima na izgled u svemu, osobito u pobožnosti. U jednom se listu tuži na časnika nekog: »Taj mladi čovjek nije ni izdaleka ono, što bih ja želio da jest u vjerskom obziru, jer on ima

samo kršćanske navike. Hoće se nešto više: solidna vjera, vjera ljubavi i žrtve, napokon vjera pobožnosti. No Bog će mu je možda dati, kada zađe u godine? Ja toga ne znam. Ima ljubav k svijetu, koja se nikako ne može sprijateljiti s poniznošću i čistoćom srca, a to su osnovi duhovne zgrade, o kojoj hoću da govorim.

»Ja se za nj molim; to je u tom slučaju najkorisnija usluga, što mu je mogu činiti. Vi možete onomu mladomu čovjeku učiniti mnogo dobra svojim izgledom, a to je apostolstvo, kojeg mu ne možete uskratiti. Vjera to više privlačuje, što se ukazuje prijaznija. Dragi Bog, koji Vas ljubi, obdario Vas je s odveć milosti, a da ih Vi ne biste upotrijebili bližnjemu na uhar. Ovoga bližnjega živo Vam preporučam kano dušu meni jako dragu, koju treba predobiti za našeg Isusa, našeg Meštra, kog ljudi tako slabo poznavaju, za tog Meštra božanskoga, vrijednog svakoga poklona i svake ljubavi onima, koji su proniknuli u Srce njegovo, za tog Meštra strašna onima, koji vide samo teškoće njegova križa, jer ga promatraju tek izdaleka. A kolik je broj takovih!«

Već smo naprijed spomenuli nekoliko primjera, kako je de Sonis gdjekad prekoračio granice svoje vlasti i zabranio čine, koji su se kosili sa zakonom Božjim i crkvenim. O tom može suditi svatko, što ga je volja; de Sonis je sâm znao, da nije za one zabrane imao vlasti, no on je time hotio javno osuditi kršenje najsvetijega zakona. Ima još jedan primjer iz god. 1876. Dođe on jednom na inspekciju u Saint-Lô. Tu saznade od župnika, da se i nedjeljom i svecem na sablazan puka zida vojarna. Odmah dade pozvati nadglednika i zabrani mu, da se radi u dane od Crkve zabranjene. Oni, kojima se bilo brinuti za gradnju, silno se uskomešaju i stvar se iznese pred ratno ministarstvo. Ministar zapovjedi, da se nastavi započeti posao bez prekida, opravdavajući taj nalog »prijekom potrebom.«

Za njegova boravljenja u Saint-Servanu počeše se osnivati vojničke knjižnice.[1] Dakako dolazilo je u vojarne puno svakakoga smeća. Naročito upriješe protestanti sve sile, da proture među vojnike što više svojih raspravica, koje često vrve potvorama i klevetama na Crkvu. De Sonis nije toga gledao skrštenih ruku. Dade popisati sve knjige, koje se protive vjeri i ćudoređu, i pošalje taj popis ministarstvu, neka bi ono zapriječilo, da se ćudoredna i bezbožna kuga uvlači u vojsku. Na žalost uspjeh njegov ne bijaše nikakav. — Znajući, kolik je utjecaj dobrih knjiga, u svakoj bi ih prigodi preporučivao.

[1] Evo našim vojničkim superiorima zgode, da porade oko kršćanskoga života među momčadi! Ima, hvala Bogu, među našim vojnicima još puno vjere.

Puno je dobra činio de Sonis puteći na dobro one, koje bi mu tko preporučio ili koji bi mu sami otkrili svoju duševnost. Vidjesmo već više puta njegovu skrb u tom pogledu, a iz nekojih listova razabiremo, da je i u Saint-Servanu u tom smjeru radio. Nekom časniku, koji je odlazio iz vojske, piše: »Vaš mladi brat, koji je stražmeštar, došao je na moju molbu, da me pohodi. U prisuću toga mladića, za kojega je Vaš odlazak iz vojske može biti uzrok velikih pogibli, činilo mi se, kao da mi je odozgo povjerena služba, što ste ju Vi vršili kod njega. Mi smo se dakle dugo razgovarali; nijesam drugo namjeravao, nego da budem kanoti otac Vašemu mladomu bratu. Ako su se možda moji savjeti činili strogi, kako mislim, recite mu, da nijesam hotio poništiti jednu dušu, koja je zacijelo vrijedna, da je čovjek osokoli.«

Iz slijedećega lista vidimo, da je general svoju »duhovnu djecu« vodio praktičnim putem kršćanskoga življenja i da je bio dobar vođa na polju duhovnoga boja: »Nakon Vašega odlaska ja sam više puta pohodio Vašeg prijatelja. Jako me ganulo povjerenje, što ga je spram mene pokazivao. Sklonuo sam ga, da junački zakorači putem, koji vodi k Isusu, tvrdo vjerujući, da je Bog prema nama to podatljiviji, što mu se mi većma predajemo. Svjetovah mu, neka drži u petak nemrs, taj znak poslušnosti, koji je on vazda spreman da nosi. Svjetovao sam mu, da se svakog tjedna ispovjedi, a pričesti po odluci ispovjednikovoj. Napokon pokušah ga nagovoriti, da ustaje u pet sati ujutro. Durus est hic sermo, tvrda je ova besjeda: jadni mladić misli, to je najteže od svega, no to ga nije odvratilo, da posluša moj naputak. Navedoh ga, da se okanio kasine i to sasvim. Mnogo je zalazio onamo, a to je u

njegovoj dobi dosta opasno. Preporučio sam mu, da moli krunicu, od koje kazivaše samo jednu deseticu, i živo mu svjetovah, neka svakoga jutra razmatra kroz nekoliko časova. Blagosloven da je Gospodin zarad svih milosti, kojih je klica usađena u ovu dušu! Mislim, da bi od toga mladoga čovjeka mogao postati kršan kršćanin, dostojan da bije dobri boj.«

Puteći Sonis vojničke drugove, osobito mlađe časnike, ne bijaše zadovoljan tim, da oni sami budu valjani, on je izrijekom smjerao i na to, da oni budu apostoli drugima. Ovo njihovo djelovanje držao je tako zamašnim, te je rekao jednom prijatelju: »Bolje je žrtvovati jedan stepen nego žrtvovati ono dobro, što ga kršćanski časnik može i mora činiti među drugovima svojom nesebičnošću.« Nekakav mladi natporučnik našao se u neprilici: želio je u jednu ruku, da bude promaknut, no u drugu ruku znao je, ako bude promaknut umjesto svoja dva takmaca, ovi će se zato osvetiti radeći proti vjeri. Skupiv sve misli u jednu odluči da prinese Bogu žrtvu. Tu svoju odluku povjeri de Sonisu, a on će ga pohvaliti: »Tako valja, Bog nada sve, ostalo će doći k tomu. Ja sam doista predložio onoga kandidata, koji se s vama natječe. Nesebičnost vrijedi više nego naramnjak (épaulette).«

Prijatelj de Sèze zabrinut za svoga sina, kojega je htio dati u vojsku a nije znao, u koju bi ga pukovniju metnuo, zapita u Sonisa savjet. On mu odgovori: »Moje je mišljenje, da promaknuće nije bitno u pitanju, što ga mora pretresivati otac obitelji. Glavno je, da se dijete stavi pod upravu valjana pukovnika, da se nastoji naći pukovnija, gdje će mladi čovjek imati dobrih drugova, o koje će se on neiskusan moći osloniti, i gdje će ga dobri izgledi putiti, kuda mu je ići. I ako su kršćanski časnici još dosta rijetki, ima ih u nekim zborovima, a broj će se njihov s pomoću Božjom uvećati.«

Toga izvrsnoga mladića htjede Sonis da imade blizu uza se i stoga upita prijatelja, pristaje li, da mu sin njegov bude ađutant. Nije tajio teškoće, što će ih u toj službi naći. »Reci mu samo, što je u toj službi ugodno, a što neugodno. Evo najprije, što će mu goditi: dva konja za jahanje, mnogo slobodna vremena i po tome imat će kad, da radi i da se pripravlja za

ratnu školu. Nasuprot evo što bih ja nazvao naličjem medalje: boravak jako pust, Saint-Servan je više selo nego grad; nikakva društva, nikakvi sastanci; plesovi i koncerti sasvim nepoznati, dakle nikakve razbibrige, jer mi sami živimo samo obiteljski život, posve na pustinjačku. Tvojeg ću sina primiti u kuću kao svoje rođeno dijete, no on zato ne će naći onoga, što većina mladih ljudi ima pravo da želi. Reci dakle sinu, da ne pristane, ako mnogo ne želi nalaziti se u toj situaciji, a ja da mu ne ću upisati u grijeh, ako moju punudu odbije.«

De Sonis je mrzio gizdelinstvo, no u drugu je ruku hotio, da kršćanski časnik bude uzor kako u vjerskom životu tako i u uglađenom vladanju, pravi gentleman u dobrom smislu. Pišući o jednomu kršćanskomu časniku veli: »Ja sam se malko pozabavio s njegovom spoljašnošću, da usavršim naravnu odličnost njegove osobe, jer sam uvjeren, da se kršćani, budući su dužni živjeti u svijetu, moraju što bliže prikučiti savršenstvu, a to u vrhunaravnoj namjeri, u kojoj nema ni traga taštini, nego jedino ad maiorem Dei gloriam (na veću slavu Božju).«

De Sèze pošalje sina u blizinu de Sonisa, kojega je u dušu poznavao i kô sveca štovao. On je prijatelju obećao, da će mu sinu biti kao otac, i doista održa riječ. Radosna srca pisa general majci svoga štićenika: »Vaš sin Gaston izvrstan je mladić; svi, koji ga poznaju, jako ga ljube i štuju. Tim se ja s pravom ponosim, jer ga svi drže nešto kao moje dijete po srcu. Ja sam uostalom doista s njim postupao kao s takovim: kad smo se našli nas dvojica na samu, ja sam s kršćanskom slobodom primaknuo svoju svjetiljku u sve kutiće njegove savjesti, da stavim svijetlo pred milost dragoga Boga, koju ste Vi posijali u ovoj miloj duši.«

Jednaka nježnost i skrb očituje se u listu nekoj majci, koja je bila zabrinuta za svoga sina. »Ne trebam Vam kazati, da ćemo učiniti sve, što možemo, da Vas kod njega nadomjestimo, pa se nadam, da će se on napokon priviknuti našemu samotnom prebivalištu. Vaše drago dijete došlo je s nama na polnoćku i uz nas se pričestilo. Što se mene tiče, kad god naiđem na kršćanskog mladića, ganem se u dnu duše. Mi smo

se već razgovarali o poslu i skupa prihvatili jedan naučni nacrt; jako će mi biti milo, što ću ga u tom rukovoditi, kako bih to učinio jednome svojemu sinu. Svakoga dana jašemo nas dvojica sami dva ili tri sata. Možemo se dakle onako srdačno porazgovoriti. Nastojat ću, da mu učinim nešto dobra, no možete se pouzdati, da ću to činiti s potrebnom razboritošću.«

Pošto je mladića sasvim priveo na pravi put, savjetuje mu, neka stavi nauke pod okrilje bl. Gospe, prijestolja mudrosti. »Čini mi se,« nastavlja general, »naučio sam ga, kako je kršćaninu od prijeke potrebe, da se svaki čas bori proti samomu sebi kroteći narav svoju od jutra do mraka. On je dakle jučer počeo ustajati u 5 sati i polaziti u crkvu, gdje pribiva svetoj misi. Preporučio sam mu, da tamo čini razmatranje kroz pet časova. Onda se vraća kući i prione raditi sve do časa, kad polazi k meni. Jako je rado prihvatio moje ideje, koje sam nastojao da mu priopćim samo kano očinske savjete ne htijući mu metnuti na rame nesnosan jaram. No svjetovah ga, neka se dade ovako voditi za ruku mjecec dana, a kad to vrijeme mine, kazat će mi, ne osjeća li, da je nakon toga pokusa bolji.«

Koliko je de Sonis dobra tvorio u premnogim dušama, to znade sâm Bog. Mnogo koješta saznao je i sâm general. Osobitom ga je pak utjehom napunilo, što se obistinila njegova slutnja o kapetanu Sarlatu. Taj je naime plemeniti muž doista odabrao stalež redovnički. Mjeseca lipnja 1875. stupio je u red benediktinski. Otkad mu je umrla žena, koju je duboko štovao i žarko ljubio, ne može naći u svijetu ništa, što bi ga moglo utješiti. Odluči dakle potražiti utjehe u onoga, koji reče: »Dođite k meni svi, koji ste umorni i opterećeni, i ja ću vas odmoriti.« U red stupi baš na godišnji dan smrti pokojne žene. De Sonisu pisa, da je u njemu niknula želja, da se posveti Bogu, kad se ono sastadoše u Algiru na lađi Tangeru. General mu čestita, što je prigrlio stalež savršenstva: »Odluka Vaša, što ju izvršiste potajno, samo me je napola iznenadila; to Vama ne će biti za čudo, jer me sjećate onih riječi davno doduše izrečenih: one tada bijahu može biti slučajne, no ipak su Vas upravile put luke, u koju se eto zakloniste. Ja poznam tu luku,

jer sam je pohodio, ima kakih trideset godina, kad sam još učio u školi saumurskoj. Vidim Vas dakle, gdje klečite u onoj kapeli, u kojoj sam se molio s tolikom slasti. Ja Vas ne sažaljavam, dragi moj prijatelju. Kako osjećam opravdane boli, što se rastajete sa svojom obitelju, tako Vam isto čestitam, što ste našli stazu do pokoja i najčišćih radosti, koje se mogu ovdje na zemlji uživati. Pratit ću Vas molitvom u Vašu samoću, a Vi opet nemojte zaboraviti nevoljnoga hromca, koji je kanoti istresen na težku stazu ovoga života.«

Bivši je kapetan u novicijatu doista našao ono, što mu je srce tražilo, i zato se radosna srca trostrukim vezom zavjetâ posveti Bogu za uvijek i to opet na godišnji dan smrti ženine — 25. lipnja.

De Sonis se požuri, da prijatelju čestita na njegovoj sreći. »Vaše je dakle žiće evo izašlo iz kušnjâ novicijata i teče sada kao veličajna rijeka posred mira i samoće, molitve i rada, pa ćete bez smrtnoga straha ući na vrata vječnosti, što Vam ju je svaki dan učinio milijom. Kako je to lijepo! kako vrijedno da zavidi onaj, koga na drugi put nije stavila providnost Božja! No Bog čini dobro, štogod čini za svakoga svojega odabranika. Mi služimo gospodara, koji ne trpi prigovaranja. Zar je tko mogao istražiti tajne života svoga, a da nije pao na koljena pred onim nizom problema vazda nerazrješivih i vazda razriješenih od milosrdne ljubavi Providnosti? O Srce Isusovo, svagda otvoreno srcu ljudskomu, tko da te ne ljubi?«

De Sonis bi bio rado pribivao svetomu činu, kad je prijatelj njegov činio zavjete, no nije nikako moglo da bude. U listu, u kojem se radi toga ispričaje, veli: »Evo Vas dakle, premili prijatelju, na meti žića Vašega, u luci, gdje ćete se usidriti nakon tolikih nevolja. Vi ste zaista sretni, a još sretniji što osjećate svoju sreću i što umijete za to zahvaliti Gospodinu, božanskom zaštitniku lađice, na kojoj proñoste litice burnoga ovog mora, s kojim se eto oprostiste. . . . Tko bi to bio rekao, da će to biti meta one karijere, koja bijaše određena, da dosegne one jadne zvijezde, što rese moje naramnjake? Da je opet blagosloven onaj, koji Vas je pozvao na toliku čast!

»A Vi, dragi moj prijatelju, budite redovnik savršen, po srcu Božjem. Hvalom svojom sveudilj slavite i blagosivajte presveto ime Božje, ime, jao, zar da to izrečem? ime, koje se proklinje dandanas na zemlji kao u dubinama paklenim. I onda, ako učinite, da se ovo sveto ime malko spozna, da se jako ljubi, učiniste stvar na ovom jadnom svijetu najveću, a sve ostalo nije ništa.«

Poziv Božji u stalež redovnički milost je neprocijenjena. Bog daje tu milost, komu hoće, to je njegova tajna, no čini se, on milost ovu daje često radi kojeg junačkog čina. Nije nevjerojatno, pače je puno istini prilično, da je zato dao ovu preveliku milost onome mladom časniku, o kom se naprijed pripovijedalo, kako je junački svladao strah ljudski idući u procesiji po ulicama renneskim unatoč podrugivanju većine časnika. Taj značajni mladić očuti u sebi poziv Božji u stalež savršeniji i on spreman, da se odazove tomu pozivu, povjeri sve generalu, koji ga je pomno ispitao i pokazivao sve teškoće, što ga čekaju u staležu redovničkom.

Kušao ga je mnogo. De Sonis u jednom listu sebe zove šaljivo »advocatus diaboli« (odvjetnik đavlov); taj se izraz inače upotrebljava za onoga, koji u parnici za proglašenje svetim iznosi sve ono, što bi moglo biti zapreka kanonizaciji. De Sonis uputi ga napokon k benediktincima u Solesmes, no kako nije bio pozvan za taj red, pokuša, zove li ga Bog možda u trapiste. Nakon dva mjeseca ostavi i taj red, i nađe najposlije u redu Isusovačkom ono, na što je težio i Bog ga pozvao. U novicijat u Angersu pošalje general mladomu redovniku pismo, iz koga vadimo ove retke: »Želim Vam, dragi moj prijatelju, da zaronite do vrh glave u ljubav Spasitelja našega, jer duboka je bezdan ova ljubav božanska, i koji joj je smrtnik mogao izmjeriti dna?«

Po svemu, što se dosele pripovijedalo o našemu generalu, čestiti se štilac jamačno uvjerio, da je de Sonis bio vanredan kršćanin. Na njemu ne samo da nije bilo nikakove ljage, nego on je bio prost i od onih slaboća i mana, koje se često u čovjeka nužno pokazuju, kad dulje vremena opći s drugima. Štovali su ga, kako vidjesmo, svi, pa i oni, kojih načela nijesu bila jednaka njegovim, najviše pak ljubili su ga i štovali upravo oni; koji su čitave godine sproveli u neprestanom saobraćaju s njime. Bijaše u njega srce plemenito od naravi, a tu je plemenitost posvetila vjera, koja mu je svijetlila u svakom djelu njegovom i u općenju s bližnjim. Zato vidimo, kako onima, koje je služba vezala uz njega, iskazuje ljubav, gdje samo može. Novcem dakako slabo je koga mogao pomagati, jer je ostao sav svoj vijek siromašan, no kad bi koga zadesila nesreća, on bi umio uliti utjehe u rascvijeljene ili ojađene duše. Utjeha njegova osnivaše se vazda na vrhunaravnim razlozima. Njegova pobočnika, a danas pukovnika de Réalsa, snađe velika žalost poradi nesreće, koja bješe zadesila njegovu suprugu. De Sonis ga tješi: »Jamačno ima na dnu ovih nevolja milosti izvanrednih, koje svijet ne vidi. Jednako sam uvjeren, da se na ovom svijetu najvećma pribijaju na križ prijatelji Božji, bilo što đavao mrzi na pravednike bilo što sluge moraju ići istim putem, kojim je išao Gospodin.«

Dvije godine sprovela je najstarija mu kći u novicijatu i za ovo je vrijeme sasvim jasno spoznala, da ju je Bog pozvao na savršeniji život. Odluči dakle, da mu se dušom i tijelom preda na službu vjekovitu. God. 1875. u mjesecu ožujku učini obična tri redovnička zavjeta: siromaštva, djevičanstva i poslušnosti. Otac se tomu veselio, jer je znao, da ju Bog doista zove i da je našla u blizini Božjoj pokoj i sreću nepomućenu. Otac joj čestita i na početku nove karijere daje joj kanoti geslo velike riječi svetoga Augustina: »Ljubi — i čini što ti drago!« »Ah, ljubav je«, piše on »ključ, koji otvara sva vrata, na koja se ide k Isusu. Uz njega ne stanuje ni žalost ni nemir, nego pokoj i radost i u nevoljama. Zato sam Vam, budući eto postadoste zaručnicom »Kneza mira«, prije svega zaželio mir Kristov. Ne ću biti na Vašoj svadbi, a to mi je vrlo žao i meni i nama svima. Sveti će me Josip kod Vas zamijeniti. Vi pak, milo i predrago dijete, tisuć puta blagosloveno, budite Marija Isusova dovijeka. S ovom riječju svršavam taj list grleći Vas tisuću i tisuću puta i oblijevajući Vas suzama svojim, no suzama od one žrtve, kojom se časti jedini Bog. S Bogom, vazda s Bogom!«

Nekoliko tjedana iza toga preporučuje kćeri, neka žrtvu svoju prikaže Bogu za roditelje, onda za braću i sestre, koji su netom neiskusni stupili u život. »Koliko sam sretan znajući, da se Vaše zvanje iz dana u dan utvrđuje i da se Spasitelj nastanio u Vašemu srcu! Ja ga stoga blagosivam svaki dan ne znajući i ne mogući za Vas zamisliti veće sreće.«

Zadnjih desetak poprilici godina života de Sonisova Bog je sve više razrješavao spone, koje ga vezahu o zemlju. Uzimao je od njega ne samo časti i slavu, nego i gdjekoja bića srcu njegovu draga. Stariju sestru, Mariju Tereziju od Isusa, jako je nježno ljubio, i kad bi god za kojim poslom došao u Contances, gdje je ona bila priorica, uvijek bi je pohodio. Jednom piše, kako mu je bila velika utjeha, što se mogao pričestiti blizu svoje drage Marije Terezije. S njom bi znao po nekoliko sati sprovesti razgovarajući se o Bogu i svetim stvarima. »Mi se jedva mogosmo rastati«, piše brat. »Jedino nas je mogla rastaviti poslušnost naprama pravilima. I još onda, kad bih izlazio iz one male govornice, vidio bih, kako se lagano otvara rešetka, da me obeseli posljednjim pozdravom.«

Međutim pobožna priorica teško oboli, a kad bratu izjavi, da željno očekuje čas, da se rastane s tijelom i pohrli u naručje Božje, on će je blago ukoriti: »Šta, zar smije kći svete Terezije željeti smrt, da prestane trpjeti.« To je aluzija na riječi, što ih je izustila velika ona svetica: »Ili trpjeti ili umrijeti!«

Dne 22. studenoga 1876. pisa joj ovaj list:

»Premila sestro!

»Misao, da si bolesna, tako me muči, da nijesam ni za čas bez žalosti i nemira. Spominjanje na Tebe ne ostavlja me u vježbama devetnice, kojom se pripravljam na svetkovinu sv. Ivana od Križa. Kako će me zaokupiti u petak u jutro kod svete pričesti! Slatko li će mi bit ponavljati Spasitelju preko ovoga velikoga sveca, što sam mu tako često rekao: Gospodine, ti znaš, da nas dvoje imamo tek jedno srce i jednu dušu. Na ovo srce i ovu dušu došla je danas kušnja; učini, da prestane, ako je tvoja volja. A ako hoćeš, da ona trpi, dopusti, da ja nosim svoj dio njezina križa i da ja trpim s njome, da ona tako trpi manje.

Udijeli joj mir i odanost, što tako potrebuju svi oni, koji se s tobom penju teškim putem kalvarijskim. Daj, da bude strpljiva u trpljenju, podložna i pokorna liječniku tijela i duše, pa da joj se vrati zdravlje, ono zdravlje, što toliko treba onima, koji se ljube.

»Evo predraga prijateljice i sestro i majko, evo što sam rekao i ponavljao bez prekida milomu našem Spasitelju i Meštru, a ne ću prestati govoriti mu to, dok me ne usliša. Grlim Te najsrdačnije izdaleka prikazujući Gospodinu žrtvu Tvoje svete klauzure, koja mi krati sreću, da sjednem uz Tvoju postelju i da držim Tvoju ruku, kako držim Tvoje srce u svojemu.«

Dok je de Sonis poslije podne u tri sata zatvarao taj list, njegova je sestra već umrla. Umirući blagosivaše svoje duhovne kćeri, koje klečahu plačući uz postelju ljubljene priorice. Nije nju smrt našla nepripravnu. »Mojoj dragoj sestri Mariji Tereziji od Isusa,« piše general prijatelju Sarlatu, »osobito se milila misao na smrt. Njome se ona tako rekavši hranila promišljavajući bez prestanka one riječi apostolove: Cupio dissolvi et esse cum Christo. Hoću da se raspanem i budem s Kristom. Kad sam ono mjesec dana pred smrt njezinu bio dva dana kod nje, govoraše mi mnogo o nadi svojoj, da će se domala združiti sa Zaručnikom, kog je tako nježno ljubila. Ja pak bojeći se, da Gospodin ne udovolji vrućoj želji svoje službenice, nastojah, da je privežemo na život porad žrtava, što ih čovjek može prinijeti iz ljubavi Božje. Bijaše to kao novo obzorje, što ga otvorih svojoj premiloj sestri, koja je bila tako željna pregaranja. Ona odmah klikne: Imaš pravo! Nekoliko samo dana prođe i eto ona primi — pouzdano se nadam — nagradu za dvadeset i četiri godine moljenja i pregaranja u karmelu. Jedan sat prije no će umrijeti, zaište od potpriorice, neka mi u njezino ime rekne, da je umrijeti nešto vrlo slatko. Potom uprvši oči u sliku maloga Isusa, kojega je osobito štovala, šaptaše zamirućim glasom: »Kako si lijep, Bože moj, no sad ću te vidjeti još ljepšega!« To joj bijahu posljednje riječi.

De Sonisu stiže istoga dana brzojavka o smrti sestrinoj i on se stane spremati na put, da isprati do groba ostanke premile pokojnice. No izlazeći iz kuće stupi u zao čas tako ne-

zgodno, da je morao leći u postelju. Na sprovodu zamijenio ga je brat Teobald. »Lice pokojnice«, pripovijedaše poslije general »tako se milo smiješilo, da djeca, koja se tiskahu k rešetkama kora, nijesu mogla pritajiti svoga začuđenja. Svijet se iz svega kraja zgrnuo oko lijesa. Kako je sve ovo utješno! Blagosloven neka je Bog, koji htjede, da je ponizna njegova službenica mogla i nakon svoje smrti mrvu pridonijeti za proslavu njegovu!«

Sonis nije nikad mogao da prežali sestre, s kojom se duh i srce njegovo slagalo tako savršeno, kako to na zemlji uopće biti može. »Svaki dan zaprema ona dio mojega vremena,« veli u jednom pismu. »Ona je kao moj dobri anđeo.« A drugom prijatelju piše: »Ja sam Ti u intimnom općenju sa premilom sestrom svojom baš kao onda, kada sam bio tako sretan, te dobivah od nje dugih i prekrasnih listova, koji mi bijahu tako krepak kruh.«

Sestra njegova čuvaše brižno sve listove, što ih dobivaše od brata. Zadnjih pak godina svojega života razredi po datumu sve one listove, koji mogahu danas sutra poslužiti piscu njegova svetoga življenja. Kako su njegovi listovi bili vanredne ljepote, pozajmi ona nekoliko njih drugima, a de Sonis to saznade. Ljuto se stoga sestri potužio. Kad pak ona preminu, energično je zahtijevao, da mu se vrate svi njegovi listovi do posljednjega retka, pa i prijepisi. Dadoše mu listove, tek kojih desetak slučajno ne dospije njemu u ruke.

Malo vremena iza toga potuži se i Sarlatu porad iste stvari. »Dragi moj prijatelju, laćajući se pera tako bih Vam rado sve srce otkrio, da nemam razloga, da budem danas kratak. No priznati mi je, da ste me ucvijelili davajuć drugima listove, što sam ih samo Vama pisao. Ah, bez sumnje ima moja duša krila, da k Vama leti, a s Vama do najvećega Dobra, no Vi biste slomili ova krila, ako ne bih potvrdo znao, da ćete šutjeti. Bog bi mi uskratio pomoć, što je daje onima, koji ga ljube i njemu služe u svoj poniznosti, a ja bih svom težinom neznanja svojega pao na tlo niske taštine i zapao u pogibelj, da tamo skrham vrat . . . Obećajte mi, da ćete spaliti moje listove, čim ih pročitate, pa ćete mi tad dopustiti tu radost, da

se s Vama razgovaram sasvim slobodno i prostodušno. Ako ne, — ne.«

Osim ono desetak listova nije se ništa sačuvalo od velikoga broja listova pisanih sestri Mariji Tereziji. On je jamačno isto učinio, što je iskao od svojega prijatelja da učini.

De Sonis bijaše uvjeren, da je sestra skoro nakon smrti ušla u nebo, govoreći, da nije poznavao duše poniznije, požrtvovnije i Bogu odanije od nje. »Ne mogu misliti na njezin grob«, piše nekomu svećeniku. »Ne mogu misliti na zemlju, koja je pokriva, nego na nebo, što je nad našim glavama, kao što je i nad našim nevoljama, na ono nebo, u kojem ona prebiva, na ono divno ročište, prema kojem nam je težiti. Ja, koji sam je toliko ljubio i to s ljubavlju tako dubokom, čudom se čudim, što sam tako spokojan misleći na njezinu smrt. Kad moja duša spomene njezino ime, a to zna biti često, moje se oči same od sebe dižu prema nebu.«

I ako se nije već dugo u toj knjizi ništa pripovijedalo, da je general vršio djela tjelesnog milosrđa, nije to zato, što ne bi bio on tih djela činio. Znade se, da je svuda, gdje se god nalazio, siromasima bio i otac i majka. U Saint-Servanu mnogo se brinuo za nemoćne starce, što su živjeli u tamošnjoj ubožnici, kojom upravljahu t. zv. »male sestre ubogih.« Bijaše i u Saint-Servanu revan član katoličke kasine.

U Sonisa bilo je puno aristokratskoga duha, ali taj duh nije smetao, da srdačno i iskreno opći sa ljudima nižih staleža. Sve je ljude gledao sa jedino pravoga gledišta — sa gledišta vjere, koja kaže, da smo svi bez razlike djeca jednoga oca i da se zato moramo ljubiti kao članovi jedne iste obitelji. Stoga bi on općio sa slugama svojim s poštovanjem i brinuo se za njih i za njihovu djecu. Ima mnogo listova, što ih je pisao svojim bivšim slugama. Evo n. pr. jedan, u kojem ovako piše: »Hvala Vam, moj dragi Alfrede, što ste meni služili. Ostanite vjerni Bogu, kako ste bili; naći ćete u vršenju dužnosti vjerskih sreću, za koju bezbožnici ne znadu. Uzdržao Vam Bog još dugo oca i majku, a njima neka tako isto udijeli milost, da sačuvaju za svega vijeka svoga tako dobroga sina, kakvi ste Vi.«

Vrtlar njegov imao sina kaprala, koji je bolovao od sušice. Po starom kršćanskom običaju često bi de Sonis pratio svećenika, koji mu je nosio svetu pričest. »Kako sam se duševno sazidavao uz postelju ovoga dobrog mladića, koji je tako drage volje Bogu prikazivao svoje patnje i svoj život!« piše prijatelju. »Cijela ova obitelj zaslužuje, da je Bog blagoslovi. Teško će se naći više vjere i odanosti, nego što ima kod ovih čestitih ljudi.«

Red je, da malko ogledamo očinsku brigu Sonisovu za njegove sinove, koji su živjeli kod kuće i polazili gimnaziju. Lijepu nam porodičnu sliku podaje list njegov prijatelju don Sarlatu. »Prešao sam od generalne inspekcije k plemenitom radu učiteljskom; makar se Vi tomu smijali, ja sam doista profesor algebre, profesor humaniora našoj dvojici šestoškolaca i instruktor latinskog jezika svojemu malomu Franji. Kako se je baviti samo s djelom De viris illustribus (O znamenitim muževima), nije mi baš odveć teško riješiti tu svoju zadaću, no poslije bit će jamačno više muke. Ali tako je ugodno hraniti ove dobre mlađahne duše, da mi se taj posao ne čini nimalo tegotan. — Ja gledam bez straha, kako se približuje čas, kad će me vrgnuti u kraj kao podla reakcijonarca, pa sve mislim o tom, da postanem pravi pravcati učitelj svojoj djeci.«

U jednom drugom listu nalazimo ove riječi, koje bi valjalo uklesati u mramor i staviti na javne trgove, da ih mognu čitati svi oni katolici, kojih se tiču: »Nastojat ću, da od njih načinim prave kršćane; naučit ću ih prije svega, neka ne imadu povjerenja u liberalni katolicizam.[1] Hvala Bogu, sred sadašnjih zala živimo mi u takvim prilikama, u kojim treba da je svaki koza ili kupus, da bude nečije stranke i nosi svoju zastavu u ruci. Dandanas kršćani ne znaju, zašto da se drže mišljenja mlakih ljudi. Duh je Sveti izjavio, što će s takovima učiniti. Dakle sursum corda (gore srca)!«

U proljeću godine 1877. slavila je obitelj generalova lijepu jednu svečanost: najmlađa kćerka Germana primila je prvu svetu pričest. »Bili smo tako sretni«, javlja u listu od 5. lipnja, »te

[1] Kako ga Crkva osuđuje u silabu.

pristupismo s njom svetoj trpezi i nađosmo se tako združeni u Isusu, kako ćemo biti na nebu, čemu se zaufano nadam.«

Riječi, što ih je tada kazao svojemu djetetu, nalaze se u pismu upravljenom na jednu njegovu nećakinju, gospođicu Gabrijelu de Sonis: »Uzdajte se, milo moje dijete! jer imate eto u svojoj duši najljubeznijeg učitelja od sviju, učitelja tako dobra, te hoće, da ga većma ljubimo nego ga se bojimo, pa je pun osobite nježnosti spram djece. Evo to sam jučer rekao svojoj maloj Germani na slični dan. Vaš pak dragi otac jamačno će Vam kazati imena onih od naše obitelji, za koje se treba moliti: jer pogledi puni ljubavi gledat će Vas s onih visina, gdje se čvrsto nadam da imamo dušâ s našim imenom. Sama ova misao na one, koje smo otac Vaš i ja toliko ljubili, obuzela je u taj mah sve moje srce. Do Vas stoji, da ih utješite i da isposlujete njihovo oslobođenje. U onaj čas, kad se sjedinite s božanskim Učiteljem, upravite njemu ovu molitvicu, što ju je slabašan glas poslao prema nebu u jednoj užasnoj noći: ‚Gospodine, ako me ostaviš na životu, ureži mi na čelo znak svojega križa. Posveti me za slugu svojega, a ja da živim samo zato, da većma tebe upoznam, tebe ljubim i tebi služim!' Anđeo Gabrijel pratio Vas na svečanost anđelsku!« — Iduće godine približit će se prvi put svetoj trpezi sin mu Franjo. Da se što bolje pripravi za taj najljepši dan života, pravit će mali Franjo nešto kao duhovne vježbe, u kojima ga je rukovodio pobožni mu otac. Malomu bi dakako odveć teško bilo onako bez ikakva društva, zato mu bude dan za druga nekakav siromašan dječak, koji se valjada i sam pripravljao na prvu svetu pričest.

Nakon što je Mac Mahon god. 1873. izabran za predsjednika republike na daljnjih 7 godina, nijesu dašto političke borbe u Francuskoj jenjale, nego se vođahu jednako žestoko i žilavo. Pošto se od 1873. godine ministarstva više puta izmijeniše, dođe na krmilo u svibnju 1877. ministarstvo orléanističko i bonapartističko (Broglie-Fourton). Novo ministarstvo ukloni prefekte republičane. De Sonis se ponada, da su sad svanuli ljepši dani izmorenoj domovini. Prijatelju admiralu Gicquel des Trochesu čestita, što je došao u novo ministarstvo. Bio je taj admiral katolik dušom i tijelom, a usto rodoljub tri-

jezan i radin. Imenovanju se svojeg odličnog prijatelja de Sonis jako radovao i dade toj radosti oduška u jednom listu don Sarlatu, gdje među ostalim veli: »Ime se njegovo ne će nikad čitati ispod kakovog nečasnog spisa, a to je zalog za ova vremena, gdjeno stvari časne bivaju rijetke.

»Mi smo se već utapali, kadli zaduva vjetar Duha Svetoga te nas iznese na površinu. Hoće li vlada biti vjerna toj milosti? Treba da se donekle nadamo.

»Da je drukčije, Bog bi zastalno lišio moći ljude, koje je on tako čudesno pomogao. Znam iz pouzdana vrela, da je maršal u taj par čvrsto odlučio energično postupati, i valja da smo mu zahvalni za ono, što je već učinio.«

Sjajna zvijezda, koja se pojavila na duševnom obzoru generalovu, domala zađe i ne pokaza se do dana današnjega. Kad je naime ministarstvo Broglie-Fourtonovo raspustilo 26. lipnja komoru i raspisalo nove izbore, 363 zastupnika na čelu im Thiers i Gambetta izdadu proglas na narod pozivajući ga, da sam odluči o sporu. Izbori se ovršiše 14. listopada. Republikanci izvojevaše većinu od 140 zastupnika. Na to odstupi ministarstvo Broglie-Fourtonovo.

»Politika ide sa zla na gore«, piše general u lipnju 1878. »Nijesmo daleko od časa, kad će gospoda radikalci s ljudima naše stranke postupati kao s divljom zvjeradi. Kruh, što ćemo ga morati jesti, bit će, mislim, jako crn; no šta zato? Glavno je, da ga čovjek jede zadovoljno: ad maiorem Dei gloriam, na veću slavu Božju. Veoma je potrebno moliti Boga, da nas očeliči, da nam učini srca velika, da mognu u se primiti sve one muke, sve nepravde, sva progonstva, koja nas čekaju, srca vrsna da htjednu sve ono, ljube sve ono, jer će to biti volja Božja, taj veliki, jedini zakon, pred kojim se valja s ljubavlju pokloniti! Blagoslovena budi, voljo presveta Boga mog, kojano si sva pravednost i sva mudrost: samo tebe ljubim!«

Pod kraj god. 1877. pritisnu generala boli vrlo žestoko. »Ja sam potpuno prikovan na svoj naslonjač onamo od prosinca,« piše 27. ožujka. »Kad će se svidjeti Bogu, da mi povrati kretanje? Dva sam puta uzalud pokušao da uzmem drvenu nogu, dva me je puta dodir moje spreme ranio, pa sam je morao pustiti. Isprva sam se jako ražalostio, no poslije nadjačah ja i predah se sasvim u ruke Božje, one ruke, koje me nose već odavna s nježnošću upravo materinskom ne davši nikad da padnem, a ipak koliko sam puta zavrijedio, da me odvrgne!«

Sjedeći de Sonis od jutra do mraka nepomično u naslonjaču trpio je ne samo od boli nego i stoga, što nije mogao ništa da radi. Jedino mu ostade da se razgovara s Bogom i sa svecima njegovim, i u tom je najmilijem poslu crpao snage, da snosi teret života i da junački koraca putem savršenosti. »Nijesam zaboravio, da se dobar dio mojega tijela već pretvorio u prašinu i da bih ja oslobođen jednoga dijela tereta, koji nas priteže k zemlji, velik krivac bio, da ne slušam onaj glas milosti, koji nas zove gore.«

Zato je uopće volio ostati u Francuskoj nego poći u Algir, kako ga je nagovarao Lavigerie u listu, u kojem mu saopćuje, da bi ga mogli imenovati zapovjednikom jedne od tri afričke divizije. De Sonis mu odgovori 21. svibnja 1878.: »Zacijelo bih bio presretan, Presvijetli, da se opet nađem na onome algirskom tlu, gdje sam sproveo prekrasne dane svojega žića; nada, da ondje učinim štogod dobra po naputku Presvijetlosti Vaše, učinila bi jamačno kraj mojemu oklijevanju. No osim toga, što se na me misli manje no ikad, jako mi je mrsko zaći u prilike, kamo bih došao sasvim neoružan, ne mogući izvršiti ništa dobra. Valja se dakle moliti i čekati čas Božji... Meni će, Presvijetli, biti uvijek žao, što nijesam mogao ništa učiniti, da Vam posvjedočim udivljenje, koje me spram Vas nadahnjuje. Dostojao se Bog blagosloviti Vaša djela: vrijedna su simpatije sviju, što nose ime francusko; neprijatelji Isusa Krista navaljuju na njih, no budućnost će im se zastalno diviti.«

Stanje se Sonisovo međutim donekle poboljšalo, pa je mogao kako tako u srpnju obaviti redovite inspekcije. Poslije toga zaputi se za poslom u Pariz, koji je tada bio u onoj grozničavoj žurbi, kakovu opća izložba uzrokuje. Francuska pokaza ovom

sjajnom izložbom, da joj strašni rat i golema ratna odšteta nijesu skršili gospodarske snage. No Sonis je drukčije promatrao sav taj sjaj i ne htjede ni poći u izložbu. On piše: »Otišao sam, gadilo mi se, što sam vidio u tom okuženom Babilonu. Nijesam vidio izložbe, koja me uostalom ne bi bila utješila . . . Čovjeka obuzima gađenje, kad vidi vojsku poniženu, gdje leži do nogu izvjesnih političarâ.«

U jeseni iste ove godine 1878. dođoše dva zanimiva pohoda u Saint-Servant. Prvi je bio pohod staroga mu znanca i vojnoga druga Arapina Lakdar ben Muhameda. Svojoj kćeri piše o tom: »Dobri Lakdar bio je dva dana ovdje. Nehote obuze me bolno čuvstvo misleći, kako taj dobri i tako požrtvovni jadni mladić ne poznaje Isusa, a kako ga ja, koji porad njegove privrženosti spram mene jadnika toliko mogu utjecati na njega, ne mogu uvjeriti, da je u bludnji. Žalosno li je to!«

Mjeseca listopada dođe u Saint-Servan ministar javnih posala, de Freycinet. Freycinet bio de Sonisu od srca sklon i u velike poštivaše čestiti značaj junačkoga generala. On nije znao, kad je stigao u Saint-Servan, da se general nalazi tude, inače bi bio, reče, odmah k njemu došao. Da poštedi generala, sađe s drugoga kata u prizemlje potprefekture, gdje mu se imaše časnički zbor pokloniti.

De Sonisa gane uslužnost i ljubeznost ministrova, i kad se sakupiše oko njega časnici, progovori ministru: »Evo nas ovdje, da pozdravimo ministra javnih posala; no dopustite mi, da pridometnem, da smo mi vojnici pa kao takovi dolazimo i da vam zahvalimo na trudu, komu se podvrgoste za rata, da spasete čast Francuske. Ova sam vam čuvstva izrazio prvi put godine 1871., kad se vratih od redova pruskih; sretan sam, što ih mogu ovdje nanovo izraziti.« De Freycineta kratki pozdrav iz takovih ustiju očito dirnu u srce. »Pozdravih ga«, piše de Sonis, »i uklonih se. Nijesam stajao više od dvije minute.«

Mac Mahon, koji je de Sonisa poštivao kao i de Freycinet, namjeravaše učinit ga invalidskim generalom. To bi mjesto njemu bilo upravo po volji: mogao bi puno općiti s onima, kojima se Francuska ponosila rad junačkih čina u posljednjemu ratu. No prije nego je isteklo sedam zakonom određenih godina

njegova predsjedništva, odstupi on ne hoteći kaljati čast vojske (31. siječnja 1879.)

Radikalci gledahu vazda prijekim okom katoličkog generala, koji ne bi ni pred kim zatajio katolička i Božja načela. No u ovo vrijeme redom se dogodiše stvari, s kojih se nad njim skupiše crne oblačine. Evo što je bilo. Pukovnik 47. pukovnije nepravedno kazni dva mlada časnika, što su polazili katoličku kasinu. De Sonis riješi ovu dvojicu kazne, a kazni pukovnika. Stvar dođe u novine, koje digoše radi toga silnu viku. Posada saint-servanska razdijeli se na dvoje: jedni odobravahu postupak generalov, drugi ga strastveno osuđivahu. Uto izađe nalog, neka se zapovjedi pukovnijskim glazbama, da sviraju marseljezu. De Sonis odgovori: ako je to nalog, on će ga izvršiti, no nikad ne će zapovjediti, da tu pjesmu sviraju, kad bude on držao smotru. U isto vrijeme zaredi vojskom cirkular o katoličkim društvima, u koja idu časnici, kao n. pr. što su »Legija sv. Mavricija« i »Naša Gospa od vojnikâ«. »Moj je odgovor bio lak«, pripovijeda de Sonis. »Sve, što je bilo u Cherbourgu i u Saint-Malou, odobrio sam ja.« On izjavi, da prima odgovornost za sve. »Evo dođosmo dakle do početka krize,« dodaje isto pismo, »no kako će se svršiti? Kako se činilo, da se moj štopski šef jako brine za moje namjere, za koje je mislio da će me daleko odvesti, natuknuh mu, da me ništa ne će sklonuti, da radim proti svojoj kršćanskoj savjesti, a budući je i na nj mogla pasti odgovornost, ponudih mu, da ću ga poslati na dopust od tri mjeseca. To ga odmah umiri; a kako on nešto drži do časti, činilo mu se časnije ostati.« Što se pak njega samoga tiče, general izjavi, da je čvrsto odlučio ravno naprijed kročiti, makar ga to i glave stajalo. »Kuda idemo?« pita se tjeskobno. »U propast, ako Bog ne odvrati struju, koja nosi onu izmetinu morsku (épave), što joj je ime — Francuska!«

Pripovijedajući, da se nekakav časnik pokorio svojemu šefu, koji mu je zabranio polaziti predavanja u kat. društvu, piše: »Priznajem, da nijesam tako dobra sastava i da sam rad s pomoću Božjom sasvim otresito izjaviti, da ne priznajem nikomu prava baviti se činima mojega privatnoga života. To će

biti možda prekrasna zgoda onoj gospodi, da me se riješe; no budem li morao danas sutra otići i imati za hranu samo krumpira, bar je bolje, da sam odem.«

Što je većma preotimala mah protivukatolička struja, to je i de Sonisu bivalo jasnije, da ne će poštedjeti njega, koji je kanoti živ protest proti bezbožnim namjerama i činima treće republike.

Bilo što bilo, on bijaše spreman pregorjeti sve, ali Bogu svomu, svetoj Crkvi i pravomu probitku domovine ostat će vjeran. »Uvijek sam mislio«, piše 21. kolovoza 1879.. »da bi od potrebe bila plemenita krv prolivena za spas Francuske, ako je uopće moguće, da još može — kako je pokvarena — ozdravjeti! Međutim narodi se mogu iscijeliti; ali koliko će to muka stajati, Bože moj!«

General bijaše uvijek na oprezu vršeći dužnosti što savjesnije, da mu ne mogu, što se službovanja tiče, ništa zabaviti. No opet nije bio kukavica, da sakriva svoja katolička načela, nit se bojao, da će ga zvati »klerikalcem«; u drugu ruku nije se svojim kršćanstvom razmetavao i bez potrebe zametao prepirke.

Kad su u drugoj polovici rujna iste godine bili veliki manevri, on je tako vješto i žilavo vodio i zapovijedao, da su se i protivnici u nehvalj divili tomu sakatomu čovjeku. »Bio sam tamo«, piše prijatelju, »miljenik Božji kao vazda. Prevalio sam na konju neprohodna mjesta, prave gudure, kakvih još nijesam vidio . . .« Drugomu opet javlja: »Učinio sam dakle velike manevre, koji su me veoma zadovoljili, što se mene tiče. Mogao sam pomoću presvete Bogorodice ostati na konju deset pa i dvanaest sati jezdeći na svaki način. Ovaj put još ne će moći ova gospoda upotrijebiti moju nogu, da me otprave.«

No da nepoćudna podanika unište, imadu oni, što vedre i oblače, često i drugih, ne baš pravednih sredstava. De Sonis tako štovan i ljubljen od svih »klerikalaca« a još k tomu čovjek, koji se za ideje svoje umije žrtvovati, bio je odveć opasan republici, zato ga je trebalo ukloniti. On je slutio, da se nešto iza brda valja, kako vidimo u listu, što ga je pisao kćeri 8. veljače 1880. »Teški su se oblaci nadvili nad nama prijeteći

kršćanima. Ja svagda pružam vrat udarcu sudbine, koje ruku — radio đavao što ga volja — čvrsto drži svemožna Providnost.«

I Providnost doista dopusti, da ga naslućivani udarac pogodi. Bilo je to negdje oko 1. ožujka. Ministar Farre saopći mu, da je odveć dugo na čelu svojoj diviziji i da stoga mora promijeniti rezidenciju i zapovjedništvo. Poći će u Châteauroux pod komandu de Gallifeta. Prijatelju don Sarlatu javlja on taj događaj i to premještenje mirno, kako dolikuje kršćaninu; na kraju lista veli: »Ovaj odlazak žalosti me rad mnogo razloga. Osim toga velika je to neprilika i golem trošak. Ali ništa se ne zbiva bez dopuštenja Božjega i stoga — fiat!«

U Saint-Servanu ne bijaše tajna, tko je najviše spletkario proti generalu, a i Sonis je za to doznao, no nikad ne izađe iz njegovih ustiju koja žalna riječ na onoga podloga radikalca. Premda ga je boljelo, što se u njemu kršćanstvo progoni, opet ga je tješilo, što je zaslužio Isusa radi progonstvo trpjeti. Te misli ispoljuje mjesec dana kasnije u jednom listu: »Znadete, da sam već dugo vremena slutio, da će me nešto stignuti znajući, da radikalna sekta ne poznaje zapreka i da zatire sve tragove prošlosti. Znao sam, da će i na vojsku doći red pa da će se i na nju primijeniti sustav pročišćavanja. Napokon, kako sam god nedostojan takove časti, imao je prvi udarac pogoditi mene i pogodio me. Jamačno se nadahu, da ću, kad primim taj nalog, zaiskati, neka me privremeno umirove ili otpuste, i jako je vjerojatno, da me domala ta sudbina čeka.

»Vi znadete, kako sam u Saint-Servanu živio u zabiti; nijesu dakle mogli naći nikakve izlike, da opravdaju svoj postupak proti meni. Ja sam se pokorio bez prigovora, premda je taj postupak najprije dirnuo u moja čuvstva, a potom i u moje interese. Moj najstariji sin Gaston upravo je izgubio svoje drugo dijete, a moja snaha bila bolesna. U tom žalosnom položaju kad sam otpečatio zamotak pisama, saznadoh, da su me premjestili u Châteauroux«.

Promatrajući, kako su neprijatelji Crkve našega generala progonili, kao što su mnoge iza njega progonili sve do dana današnjega, namiče se sama od sebe misao: zar ne čeka isto

nas katolike Hrvate, kad nadvladaju oni, kojima je geslo Ecrasez l' infâme (Ecrlnf)? Koji praktični zaključak odavle izlazi, čestiti će čitalac sam pogoditi.

Prije nego će se general rastati sa Saint-Servanom, zaputi se u onu malu kapelicu, gdje je uz dragoga Isusa nalazio utjehe u svakoj tuzi, okrepe u svakoj nevolji. Praštajući se sa župnikom saint-servanskim reče: »Velečasni, kod vas sam sproveo šest ponajsretnijih godina svojega života«.

Metnut ćemo ovamo nekoliko listova, što ih je de Sonis pisao iz Saint-Servana jednom od najpouzdanijih prijatelja, kad se taj nalazio u tuzi poradi bolesti a poslije i smrti svoje supruge i sina. Tko ne osjeća volje, da te listove čita, neka prijeđe na slijedeće poglavlje. Mećem ih pak ovamo zato, što će gdjekoji u ovim listovima naći obilje prave utjehe, kad mu smrt pokosi kojega od milih njegovih ili ga kakova druga nesreća zadesi. Često ne umije ni najbolji prijatelj tako utješiti žalosna čovjeka, kao što to mogu napisane riječi. Osim toga ili bolje rekavši prije svega neka štilac u nesreći i nutarnjoj tjeskobi uzme u ruke najdivniju knjigu, izvor mnoge utjehe — sveto Pismo, osobito neka pročita koju poslanicu svetoga Pavla. Glavno pak sredstvo jest ono, što ga isti apostol narodâ preporuča: Tristatur aliquis vestrum — oret. Ako se tko od vas žalosti — neka se moli! —

* * *

»U Saint-Servanu, dne 17. rujna 1874.

Mili prijatelju!

»Upravo sam se vratio u Saint-Servan nakon oduljeg izbivanja: bio sam na redovnoj generalnoj inspekciji. Tvoj je list stigao poslije mene, i evo tek danas Ti odgovaram, a htio sam Ti što prije javiti, kako sam prijateljski s Tobom združen u Tvojim tjeskobama.

»Jadni moj prijatelju, Isus Ti u taj mah daje dio u svojoj muci.

»Ti nosiš malko onaj križ, koji je bio tako težak, no on je spasao svijet.

»Ja bih htio ne ostavit Te sama u toj miloj službi i pridignuti malko Tvoj teret, no ja volim gledati na drugi kraj . . .

a na koncu kraljevskoga puta, kojim sada hrliš, vidim Gospodina, koji zadovoljno motri svojega dobrog slugu.

»On će Te sâm zagrliti, kad stigneš na metu svog mukotrpnog puta, on će ti biti nagrada. . . .

»Evo što volim misliti i Tebi kazati ispred slatkoga našeg Spasitelja, koji nas bije samo za čas; mi znamo pouzdano, da tolike muke i nevolje nijesu nego vjetar, koji prolazi te ne će oslabiti naše vjere, vjetar tako blag, te ne može umanjiti utjehâ, što su skopčane s gorkostima križa.

»Jest, dragi moj i preizvrsni prijatelju, vjeruj, da sva srca, što kucaju ovdje, kucaju u skladu s Tvojim, a sve molitve, koje se odavle dižu pram nebu, spominju Tvoje ime.

»Da kojom srećom dragi Bog usliša naš vapaj i Tebi dadne, što želiš, zdravlje miloj Ti ženi, i uzdrži majku jadnoj ovoj djeci!

»Majka djece Tvoje. . . Koliko toga sadržaje ovo nekoliko riječi. . . Čitav je to život . . . i više je to nego život . . . jer čini se, da i nema života, gdje više nema majke! . . .

»Jadni moj prijatelju, uzdaj se! Držao Te Spasitelj za ruku i podržavao, dao Ti snage.

»Treba hotjeti sve, što on hoće, i ne bismo bili dostojni imena kršćanskoga, ako ne bismo blagosiljali ruku, koja nas bije.

»Javi se barem s nekoliko riječi. Grlim Te kao ljubeći Te brat.

Gaston de Sonis.«

*

»U Saint-Servanu, dne 29. listopada 1874.

Premili prijatelju!

»Da sam bio u Tebe, kad Te zadesila kušnja, bio bih Ti stisnuo ruku znajući dobro, da srce Tvoje znade sve, što bi Ti mogla izreći moja usta.

»Kako sam daleko od Tebe, moradoh pustiti, da malko vremena prođe preko Tvoje boli, i ne buniti tišine, koja je nastala u Tvojoj porodici oko onoga mjesta, koje je bilo prvo a danas je prazno.

»Ovake su boli nužne, da čovjek razumije život, a tko ih nije okusio, ne poznaje mjere srca čovječjega, koje je građeno po uzoru Srca Isusova. I ako sam šutio, ipak sam se molio s Tobom i to s velikim pouzdanjem, da ću biti uslišan, prosio sam Boga, nek Ti dadne snage, koja Ti treba, da privedeš dobru svršetku tešku zadaću — naime odgoju onih milih mališa, što Te okružuju.

»Mi kršćani obuzeti inače nadama neumrlim zar ne moramo držati, da one mile duše, koje su prešle na nebo, nad nama bdiju bez prestanka?

»Oh, jamačno, predragi pobratime, ljubezna se majka brine za Tvoju djecu a napose za onu, koja su ostavila očinski krov pa su izvrgnuta svim navalama kneza svijeta ovog, tolikim zamkama, tolikim zasjedama i napastima.

»Tvrdo se ufam, da će ta dobra majka s nebeske domovine, koje se dovinula, većma koristiti Tvojemu Petru, nego da je nazočna. S onih će visina bdjeti nad njim, njezin pogled s neba proniknut će u mlado njegovo srce, pa sam uvjeren, da će ona biti zakrilnica čistoći njegovoj, toj miloj, toj svetoj kreposti, koja je u našem kukavnom naraštaju tek uspomena.

»Evo, predragi prijatelju, što Ti veli moje srce; što pak nije treba ni dodati, jest, da sam s Tobom u ljubavi združen prije svega u Tvojoj tuzi, združen u molitvi i u žrtvi.

»Grli Te

Tvoj stari prijatelj
G. de Sonis.«

*

U Saint-Servanu, dne 15. studenoga 1874.

Dragi prijatelju!

»Hvala ti za list i za one dvije pobožne uspomene, što su bile u njemu.

»Ne pričešćujem se, a da ime Tvoga miloga Ciprijana ne bi bilo na mojim usnama. Osjećam veliku pobožnost napram dušama u čistilištu, i ako dopusti Bog, da učinim štogoderce dobra na ovom svijetu, prikazujem mu ga za njih.

»Uzdaj se, dragi moj prijatelju; još malko tog mučnoga puta, na koji Te stavio Gospodin, da ga slijediš i postigao si nagradu.

»Lijepa li će biti Tvoja kruna, a velika radost Tvoja u onaj blaženi čas!

»S Bogom, dragi prijatelju, grlim Te srdačno vazda združen s Tobom na podnožju križa.

G. de Sonis«.

Glava XV.

Châteauroux.—Limoges.

(1880—1883.)

Gotovo deset godina proboravio je de Sonis u Bretanji. Nenadani odlazak bolio ga je, jer mu je ovaj kraj jako omilio; tu su mu se i dva njegova sina oženila. Palača divizijskog generala u Châteaurouxu ne bijaše jošte gotova, i stoga se obitelj generalova morade smjestiti u tijesnoj nekoj kućici. On sam pripovijeda neprilike prvoga boravljenja u listu o. Stanislavu Peignéu, nadstojniku u samostanu Bezgrješnog Začetka u Nantesu. Zbog nekojih zanimivijih vijesti i misli nek je dopušteno saopćiti ga u cijelosti.

»9. vojni zbor. U Châteaurouxu, dne 18. svibnja 1880.

Pješačka divizija.

Kabinet generalov.

Moj velečasni i mili oče!

»Hvala Vam na milom i ljubeznom pismu; jest, evo me u Châteaurouxu, u seoskom gradu, u seoskoj ulici, u seoskoj kući; sve bih ja to dragovoljno primio, da je stan odmjeren na broj moje djece. No moji predšasnici, čini se, više su bili na pločniku pariskom nego ovdje, pa smo eto strpani jedan na drugoga u najjadnijem stanu. Da sam od 20. divizije dodijeljen 17., saznao sam otvorivši smotak listovni.

»S kim se ovako postupa, mora da je u republici obljubljen. Negda ne bi bili rastavili generala od divizije bez njegove privole. Ali kakva vremena, takvi običaji! . . . Rekoh sebi, da se ništa ne zbiva bez dopuštenja dobroga Boga, i odoh bez prigovora. Mnogo Vam govorim o sebi i brzo ću se vratit

na predmet mnogo zanimiviji. No prije nego počmem, dopustite, da Vam zahvalim za Vašu knjigu: La vie de M. de la Tocnaye, koju sam primio od jednoga oca vašega iz Nantesa, kad sam odlazio iz Saint-Servana. Baš sam polazio na željeznicu, i kako me je sin molio, da mu tu knjigu ostavim, udovoljih mu želji. Čitat ću je poslije. Ne poznajući auktora jamačno se nijesam prevario, da je dugujem Vašoj ljubavi. Jesam li se prevario?

»Nijesam dobio djelo abbéa Allarda nit sam čuo o njemu govoriti. Što se tiče onih nevoljica, o kojim mi govorite, svijet ih je pun, a i čistilište; no to je prašina, koju treba otresti,

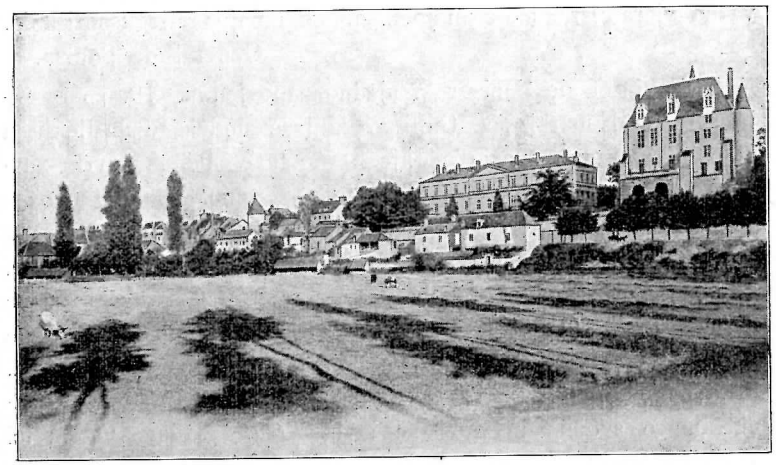

Châteauroux.

da se uđe u nebo. Sad pak na stvar: misao Vaša, da naime dadete jednu misiju u Loignyu, ta misao, koja je niknula pod pogledom Božjim na ono tlo, što ga je natopila krvca naših, bit će zacijelo plodna, pa Vas molim svesrdno, da o toj stvari razmišljate.

»Kakovo ćete imati slušateljstvo? Ne mogu Vam o tome ništa kazati, jer sam sa zuavima slabo u saobraćaju: ja ih više ljubim, nego ih poznam . . .

»Mili mi se misliti, kako će oni, koji imadu noge a njihova srca krila, hrlo se odazvati Vašem pozivu. Molim se Bogu

da bude tako, a u označeni rok ja ću se vjerno združiti s Vama kod svete trpeze u jednoj majušnoj kapeli klarisâ, koju se Bog dragi dostojao staviti sasvim blizu mojemu stanu, da svagda nađem na tom jadnom putu obraslom kupinom i trnjem taj tako ganutljivi dokaz njegove nježne providnosti.

»Oh kako je dobar taj mili Učitelj! Ne znadu toga nesretnici, koji ravnaju krmilom naše jadne lađice! Da poznate dar Božji, rekao bih im i ja, vi ne biste pokušali nemogućeg posla, kojega ste se latili, jer napokon mi smo sinovi mučenički i s pomoću Božjom ne ćemo biti nedostojni svojih otaca.

»S Bogom, dragi i velečasni oče. Izvolite to primiti kao vazda vjeran izraz mojeg najponiznijega i najodanijega počitanja.

General de Sonis«.

Novi šef de Sonisov a ujedno zapovjednik 19. zbora bijaše general markiz de Gallifet, koji se doduše u mišljenju u mnogo koječem razilazio od njega, no inače bio muž vrlo značajan a usto pravi vojnik, kojega je u dnu duše boljelo, što se vojska izrabljuje od kojekakvih političkih vjetrogonja. Bilo mu je veoma drago, što je dobio našega generala u svoje područje, i tomu je svojemu veselju dao neprisiljeno oduška. Njih su se dvojica poznavali već u Africi. Svojem bratu Teobaldu piše de Sonis 21. travnja: »Još nijesam pohodio generala de Gallifeta. Prije nego odoh iz Saint-Servana, napisah mu list, da ga obavijestim o svojem invalidskom stanju, porad kojega mogu ići samo na konju. Tek sam se jednoga bojao: kad stupim u njegovo područje, ne ću mu se činiti dosta aktivan za njegov značaj, a to mi može donijeti novo premještenje i silne troškove. Odgovorio mi je, kako dolikuje galantnu čovjeku: ‚Počastite me onim pouzdanjem, što ga ja imam spram Vas.' To me je vrlo ganulo. Hotio sam poći u Tours, da ga pozdravim. On mi poruči, neka se ne trudim, on će doskora osvanuti u Châteaurouxu. Po onomu, što vidim ovdje, ima on zacijelo izvrsnih vojničkih svojstva. Mislim, da se ne ću trebati ni u čemu na nj potužiti.«

Da je de Gallifet Sonisu bio iskren prijatelj, vidi se odatle, što je živo radio, da dobije krst velikog časnika (grand officier) počasne legije. Tako je htio dati savjesnomu a poniženomu generalu neku zadovoljštinu. Sonis je godine 1866. postao časnik, a 1871. i zapovjednik počasne legije. Gallifet mu dne 23. lipnja brzojavi, neka napiše u rečenu svrhu molbenicu. Istoga dana odgovori on Gallifetu: »Moj generale, brzojavom s datumom ovoga dana izvoljeste me pozvati, neka Vam pošljem prijedlog za stepen velikog časnika počasne legije. Taj me je dokaz dobrohotnosti ganuo i ja Vam za nj zahvaljujem; no ja Vas molim, dopustite mi, da se odreknem te milosti.« — Ne htjede iskati milosti u vlade, koja progoni sve, što je njemu drago i sveto.

No Gallifet htjede svakako, da ga po zasluzi odlikuju. A kako nije de Sonis htio sastaviti molbenice, pošlo mu se u susret odozgo. »Doista«, piše on, »evo me velikog časnika počasne legije, što me je jako iznenadilo; jer kad me je general de Gallifet pozvao, da mu pošaljem prijedložni podnesak (memoire de proposition) o toj stvari, odbio sam tu ponudu, pa sam i molio, neka na me ne misle.«

Jedan drugi razlog, što nije hotio primiti ove časti, bio je taj, što se bojao, da će mu odlikovanje podijeliti na svečanost 14. srpnja; no njemu dakako ta revolucijonarna svečanost nije mogla da bude po volji. Znajući za njegove misli, ne htjedoše ga ipak staviti u nepriliku i stoga datovaše diplomu 12. srpnja. Kad se dva dana iza toga slavila »narodna« svečanost francuska t. j. početak prve revolucije, nijesu njegovi prozori bili rasvijetljeni, a vojska je činila kod proslave samo ono, što se upravo moralo učiniti. Nije bilo nikakove smotre, na koju se uostalom ne bi poglavarstvo dostojalo doći. »Mene drže u Châteaurouxu za ono, što jesam,« pisao je tada. Njegovo štovanje spram vojske nije mu dalo da »naloži vojnicima francuskim proslaviti godišnjicu, kad je divlja svjetina klala vojnike Francuske.«

I ako nijesu svi bili Sonisu prijatelji, ipak mu se morahu diviti i sami protivnici vjerski i politički. To se opet vidjelo, kad je general 18. srpnja iste godine bio u Toursu, da pribiva otvorenju željeznice iz Toursa u Châteauroux. Bilo je onoga dana u Toursu mnogo visoke gospode, došli su i ministri. Kad se on pokazao na postaji, okrenuše se s očitim udivljenjem oči

sviju na toga neobičnoga čovjeka, koji je za načela svoja bio gotov sve žrtvovati.

Područje, na kojem se nalažahu čete pod njegovim zapovjedništvom, bilo je prostrano i za inspekcije dosta nepovoljno. De Sonis krene u travnju, da obreda sve posade počevši u Parizu, gdje su bila tri njegova bataljuna u vojarni Château-d'Eau. U Issoudunu posljednji put vidje kardinala Piea, koji je malo vremena nakon toga umr'o. U listu od 19. svibnja tuži se rad tog velikog gubitka po svetu Crkvu:

»Evo je Crkvu francusku zadesio velik gubitak. Napose sam ja zbog toga rastužen, buduć mi je taj pobožni prelat bio tako sklon. Osim toga ugasnula je sjajna luč u ovo vrijeme, gdjeno gusta tama zastire svijet, koji iz dana u dan biva veći krivac. . . . Približujemo se vremenima, kad nas više ne će trpjeti, a mnogi ljudi, kao ono nekoć neznabošci za carstva (rimskoga), drže nas već kao da smo odium generis humani (mržnja t. j. mrski izmet roda ljudskoga). To je razlog, da pritegnemo spone, koje nas vežu, i da se vratimo životu preda svojih u vjeri. Kad naučimo trpjeti, kad se otresemo mekoputnosti ovoga vijeka, tad, mislim, bit će po svemožnoj milosti Isusovoj — spasenje blizu; ali mi još nijesmo tamo!«

Za ovu posljednju tvrdnju donosi on nov dokaz u pismu od 30. svibnja iste godine. »Danas smo imali ovdje tijelovsku procesiju; vodio ju je preuzvišeni nadbiskup bourgeski, Marchal, koji je sinoć stigao. Pribivao sam svečanoj misi; no kad je krenula procesija, morao sam otići poradi slaboće svoje. Jučer sam primio od ministra zabranu, da ne smijem dati pukovnijsku glazbu za ovu svečanost. Usprkos svim našim propisima nije dopustio isti ministar, da vojska izađe i postavi se u bojnomu redu, dok prolazi presveto Otajstvo. Dozvolio je samo pratnju od dvije satnije da drže red okolo neba. Tu je mudrost iskopao iz papira maršala Soulta, dok je ceremonijal vojnički za procesije podrobno određen u propisniku god. 1863. Evo gdje smo. Nadamo se još boljemu.« I doista, njegova se bojazan obistinila, kako ćemo domala vidjeti.

Međutim pratimo generala za službenim njegovim poslom. Boli jedva bi kad jenjale, no on se ne dade slomiti. Mjeseca srpnja

tako ga žestoke neuralgične boli obuzeše, da su mu morali morfija uštrcati; boli doduše jenjaše, no zato mu je bilo tijelo sasvim otrovano, pa je dva dana bez kraja i konca bacao. Čim se oporavio, prione nanovo raditi, i u radu zateku ga velike vojničke vježbe mjeseca listopada god. 1880.

»Kako je on za ovih manevra živio i radio, zabilježio je jedan časnik, koji imaše priliku, da ga izbliza motri. On piše: »Ne ću završiti ovoga izvješća o manevrima godine 1880., a da ne iskažem zapovijedajućemu generalu 17. divizije svog dubokog i smjernog udivljenja; rekao bih radije — svog strahopočitanja. Na konju je bio prije sviju, a sašao bi tek onda, kad je posljednji vojnik bio smješten; navečer uzjahao bi opet na konja, da obađe ili teren ili vojsku; noću bi još pošao pregledati prednje straže.

»On je tako radin, da ga ne bi mogli nasljedovati ni najmlađi. Najvoli uzagrepce potjerati svog Richelieua (konja) i za sobom ostaviti svoje štopske časnike, u kojih nijesu tako dobri konji.

»Kad se vježbe i dnevni hod svrše, general zahtijeva, da se svi časnici odmah late posla te za nekoliko časova ponamjeste svu svoju momčad, da se uklone onom mučnomu čekanju, što je poznato pod imenom parties de drogue. Sam se ide uvjeriti, da li je svaki vojnik dobio svoj stan, a s konja ne silazi, dok se nije pobrinuo za počinak posljednjega svojega podčinjenika.

»Njegovoj radinosti jednaka je jedino njegova trijeznost. ‚Jedan mi je krumpir dosta', govorio bi, ‚ja imam nojev želudac.' U pet sati ujutro popije šalicu kave i založi komadić kruha, a onda ne jede ništa ili gotovo ništa sve do sedam sati navečer, to je doba njegovog ručka, koji traje nekoliko časova, dok mi gdjekad potratimo dva sata za slab ručak.

»Rano izjutra 23. rujna zaputi se, da vidi, kako maršuju pukovnije, kadli opazi, da pred kolonom idu kola živežarâ i vojničkih krčmara unatoč izričnoj njegovoj zapovijedi, da se stave ostraga. To ga jako ozlovolji; čujemo ga, kako viče okrenuv se k nama: ‚Vojska je francuska dakle vojska trbuha! Natrag!'

»Jedno pravilo njegovo jest, dati podložnicima precizne naloge, za koje uzima odgovornost. On zaslužuje sud, što ga je

o njemu izrekao general de Gallifet u ovim riječima: ‚Nitko ne umije kao on i izvrsno zapovijedati i savršeno se pokoravati.'«

Za ovih vojničkih vježbi, koje su de Sonisu pribavile priznanje starijih, general je de Gallifet bio prema njemu vanredno ljubezan. Kad bi god ulazili u koji grad, jezdio bi on uz njega, a kad bi se rastajali, toplo mu stiskaše ruku. »Zaista ne znam«, piše de Sonis, »šta mu je toliko stalo do toga, što se kaže, da se nas dvojica dobro slažemo; ja međutim nijesam ni izdaleka popularna osoba . . . Vi znadete, da je general de Gallifet prisilio ministra, da mi podijeli krst velikog časnika. Iz svega toga slijedi, da je više no igda čas, te stavimo pod svoje noge sve one sićušne interese ovoga svijeta, da služimo velikim interesima vječnosti, gdje ćemo zajedno pjevati vječno aleluja!«

Mržnja ložina proti Crkvi izbijaše sve očitije na javu. Prvi njezin udarac stigne uvijek najprije redove. Ponajprije treba uništiti one, koji uzgajaju tolike tisuće kršćanske mladeži i opremaju nove vojnike Kristove; tako će izumrijeti neprijateljska vojska, a kad Crkva nema braniča, onda lako, stvar je za čas gotova. U toj borbi pomagalo je ložu u Francuskoj silno njezino novinstvo udarajući bijesno na redove. Da je laž bila u tim navalama glavno sredstvo, poznata je stvar. Gdjekad, istina, krive su mržnji kojekakve presude, no prečesto znadu oni ljudi, da ne govore istine, pa ipak nanose bližnjemu toliku štetu klevećući ga.

Isusovci činili se republici najopasniji, zato će najprije udariti na njih. Dne 30. ožujka 1880. izdade vlada dva dekreta, od kojih jedan govoraše samo o Isusovcima, a drugi o ostalim neautorizovanim vjerskim zadrugama. Proti Isusovcima, veli vlada, »narodna« se je svijest ponovno pa i nedavno očitovala, te se stoga ovakovo društvo ne može dulje trpjeti. Za tri mjeseca mora to društvo isprazniti i zatvoriti zavode, koje drži. Jedino se učevnim zavodima toga društva može produljiti rok do 31. kolovoza iste godine. Druge vjerske zadruge mogu zaprositi autorizaciju, a uvjete, pod kojima će im se molba uslišati, nabraja drugi dekret od deset članaka. Koje zadruge ne će zamoliti autorizacije, proglašuju se već sada raspuštenim. Dne 1. rujna ispražnjena je posljednja kuća Družbe Isusove. Mnogo većih neprilika zadade vladi izgon ostalih zadruga.[1] Narodu je dozlogrdilo nepravedno i bezbožno baratanje vladino pa se spremio otpor. Jednu sliku iz toga rvanja podaje nam vladanje de Sonisovo u one dane krutog nasilja, kako ćemo odmah vidjeti.

De Sonis pisa u ono vrijeme prijatelju o. Grangeu D. I.: »Svaki dan čitam u Universu izvješća o progonstvima, što ih spremaju proti Vašemu redu. Sve je to đavolski posao. Kako će se to svršiti? Bojim se, jako zlo. No Božja je zadnja!« Nije se on bojao toliko za Crkvu; ta znao je, da Crkva za progonstva ojača i bujnije procvate, kako to dokazuje povijest njezina od kolijevke sve do dana današnjega; strah ga je bilo za dragu mu Francusku znajući, da neizbježive katastrofe čekaju narode, koji zaručnicu Isusovu progone, i da narodne grijehe slijedom slijedi narodna propast. Njegova je odluka bila, da stoji nepokolebivo na stanovištu Božjem i »da više no igda sprovodi život molitve i dobrih djela.«

Na veliku žalost de Sonisovu ovaj protivucrkveni i bezbožni duh zahvatio je i vojsku. Tako se n. pr. jedan topnički časnik s mačem u ruci stavio na čelo rulji od dvije stotine propalica, koji su u Rennesu kamenje bacali na karmelski i franjevački samostan. Istoga dana (t. j. 14. srpnja) prolazila je renneska posada četimice ulicama gradskim bijesno pjevajući marseljezu, a i vladanje im baš nije bilo pristojno. Jedan general zaletio se u mržnji na vjeru dotle, te je zabranio svojim časnicima, da se ne smiju pokazati u crkvi u uniformi. Ali tko bi sve mogao nabrojiti, što su sve radili bojovnici devize »Sloboda, jednakost i — bratimstvo!« Čudna je ironija, da po priznanju sviju trijeznih ljudi najmanje slobode ima upravo u onoj zemlji, koja je tu devizu iznijela na svijet. De Sonis je znao, što mu je raditi, kad mu se bude zapovjedilo, da pomaže vladi u izganjanju sluga i službenica Božjih. Mjeseca studenoga kucnuo je i za njega čas, da vrši ono, što mu savjest nalaže, kako razabiremo iz njegova lista don Sarlatu. »Dne 3. studenoga«, čitamo u listu, »prispijem u Tours, kamo me je pozvao general de Gallifet s mojim brigadnim generalima, da se sutradan 4. studenoga sastanemo u skupštini, gdje će se klasifikovati

[1] Katolički list, god. 1880. br. 14. i 37.

časnici predloženi za promaknuće. Brzojavio sam prijatelju generalu Follopeu moleći ga, neka dođe u palaču Universa na bratski razgovor. On dođe onamo u isti čas kao i ja, i onu večer sprovedosmo zajedno uz toplu peć. Tek smo unišli u moju sobu, kad general Vittot, koji je na čelu jednoj mojoj brigadi u Poitiersu, zaište, da sa mnom govori. Priopći mi, da je došao u Tours dva ili tri sata prije mene, pohodio generala de Gallifeta i od njega saznao, da će se sutradan dekreti izvršiti na području 9. zbora, pa je napokon od njega dobio nalog, da brzojavi u Poitiers, neka se vojska stavi prefektu na raspoloženje, ako bi se službeno tražilo. Taj me razgovor vrlo uzrujao. Upozorih toga generala, da sam mu onda, kad su izgonili Isusovce poitierske, označio, kako će se držati i da sam u jednoj zapovijedi na svoju diviziju naložio, neka se osigura očuvanje poretka, no u isti sam mah izrijekom zabranio, da se upotrijebe čete za izgon redovnikâ.

»General ovaj ode. Bio sam jako zlovoljan i kažem generalu Follopeu, da se želim odreći službe. On me stao odvraćati od toga i živo me nagovarao, nek ostanem na svojemu mjestu oslanjajući se na mnijenje jednoga svetog redovnika, s kojim smo se obojica dobro poznavali.

»Moj prijatelj Follope oprosti se sa mnom i pođe da obavijesti prikazanike svetoga Martina o onom, što je u mene čuo; hotio zatvoriti se s njima za otpor sutradan, što on doista učini.

»Ne treba da Vam kažem, kako sam noć prospavao. Pošto sam se pomolio, rekoh u sebi: i ako se moram, u koliko sam kršćanin, podvrći sudu prosvijećenog vođe, opet sam vrstan prosuditi svoj položaj sa stanovišta vojničke časti, i ja odlučih povući se natrag.

»Sutra rano prije sjednice generalâ 9. zbora zaputim se u glavni stan i poručim generalu de Gallifetu, da bih rado s njime govorio o jednoj osobnoj stvari. Pozivajući se na svoje kršćansko stanovište, svoj značaj i svoju prošlost saopćih mu kratko i odrješito, da sam odlučio nikako ne sudjelovati kod izvršavanja dekretâ; zamolih ga, da brzojavom pošalje ovu moju odluku ministru i moli ga, da me digne s mojega zapovjedništva.

»General, koji je vazda sa mnom postupao veoma prijazno pa me je inače poznavao u Africi, nastojao je, da me odvrati od nauma, i odade mi, da je već dao zapovijedi ravno u Poitiers i Châteauroux. Reče mi, a tako je i bilo, da se u čas, dok se nas dvojica razgovaramo, dekreti izvršuju u ona dva grada bez ikakog mojega sudjelovanja. Kako je bio prema meni vanredno obziran, zapovijed je njegova mimoišla mene i ja nijesam bio pozvan, da je ikomu saopćim bilo pismeno bilo usmeno. Molio me, neka budem na generalskoj sjednici i odgodim svoju odluku do konca ove konferencije. Pristao sam na njegovu želju, jer je svrha toj sjednici bila klasifikacija mojih časnika, pa sam morao biti tamo, da branim njihovo pravo na promaknuće.

»Sjednica bi prekinuta kratkim ručkom, što ga je dao general de Gallifet, i svrši se u četiri sata, a nitko nije znao za moju odluku. Na rastanku reče mi general stvari vrlo laskavih i ljubeznih.[1] Još pokuša, ali zaludu, ne bi li me odvratio upozorujući me nanovo, da se u svemu tomu ne bih trebao ni jedan put potpisati.

»Krenuh put Châteaurouxa. Sa mnom se u željezničkim kolima vozio brigadni general, koji zapovijeda u tom gradu. Ja mu reknem, kad stignemo kući, da će on morati obavljati poslove. Nijesam mu mogao predati zapovjedništva, jer najstariji brigadir bijaše general Vittot, zapovjednik u Poitiersu, koji me može zamijeniti samo po nalogu ministrovu.

»Došavši doma saopćih svoju odluku ženi i djeci pa sam se uzdržavao svakoga zapovjedničkoga čina držeći, da sam riješen tog posla.

»Tada sam saznao ona gadna djela, što su se dogodila za mog izbivanja. Civilni su se radnici kratili pridružiti se svetogrdnomu poslu, pa je onda prefekt zaiskao vojničkih radnika, koje je general Gallifet uskratio, no ministar ih je Farre dopustio. Jedan oružnički zapovjednik, koji se prije gradio dobrim apostolom, vodio je taj mrski pothvat. Redarstveni povjerenik,

[1] Gallifet je tada de Sonisu kazao: «Generale, vi ste čast vojske, ne mogu zadovoljiti vašemu zahtjevu.«

bivši mornar i vitez počasne legije, ne htjede sudjelovati i dao je ostavku. Vojnički su dakle radnici provalili vrata otaca redemptorista. Kako sam zahvaljivao Bogu začuvši za te opačine, što sam odlučio povući se natrag!

»Kroz više dana nijesam znao, što će od mene biti. Pisao sam, da sam gotov na sve, pa i stupiti pred ratni sud.«

Dan iza kako se vratio kući, dobije de Sonis pismo od Gallifeta, u kojem ga opet nagovaraše, neka promijeni odluku. General otpisa: »Moj generale! Primivši Vaše pismo brzojavio sam Vam, da Vam nanovo izrazim svoju odluku, da ne ću da zadržim zapovjedništva 17. divizije. Kako sam imao čast kazati Vam to u četvrtak, ja sam odlučio tako uraditi dan prvo, kadno sam došao u Tours i dočuo od generala Vittota, da je momčad njegove brigade stavljena na raspolaganje prefektu vienneskom za izvršavanje dekretâ.

»Moja čast kršćanska brani mi sudjelovati — pa makar i slučajno — u činima, koje izvršiše moje čete.

»Držeći, da ste, nakon što sam otišao iz Vašega glavnoga stana, brzojavili ministru i saopćili mu moju odluku, da budem namah dignut sa zapovjedništva, ja sam morao prekinuti šutnju, koju sam donle držao zato, da moji drugovi ne stanu pretresati moja načela, koja me sklonuše na onu odluku. Morao sam bez oklijevanja saopćiti g. generalu Fabreu svoju odluku pa sam mislio, da je u mojem položaju bilo sasvim korektno, što sam mu predao divizijske poslove.

»Prije nego stvorih svoju odluku, ja sam se pripravio, da se podvrgnem svim posljedicama pa i toj, da budem pozvan pred ratni sud.

»I dok eto vršim posljednji čin dužnosti vojničke, dopustite mi, da Vam reknem, kako sam se sretnim cijenio, što su neugodne mi prilike — tâ surovo i bez razloga rastaviše me od mojih četa u Saint-Servanu — mene dovele u 9. zbor. Kad čovjek ljubi svoj stalež, kao ja što ga ljubim, mili mu se služiti pod šefom, kakav ste Vi. No lako li je sve onda, kad, da radiš dobro, valja poći Vašim tragom, budući ste Vi prvi na poslu.«

De Sonis bude dakle privremeno umirovljen. Ministru bijaše donekle žao, kako se vidi iz lista, što ga je de Gallifetu o toj stvari pisao. Gallifet je taj list generalu pokazao. Nekoje su novine pisale, da je de Sonis prebio mač, no to nije istina: on ga je samo, kako reče, turio u korice.

Istoga dana (6. studenoga) svane povjerenstvo s vojnicima u glasovitoj opatiji benediktinskoj u Solesmesu. Svima se redovnicima bilo »u ime zakona« seliti iz tihoga zakloništa, u kojem slavljahu Boga poslom i molitvom. Bivši fregatski kapetan don Sarlat znajući, šta će biti, bijaše kano na godišnjicu

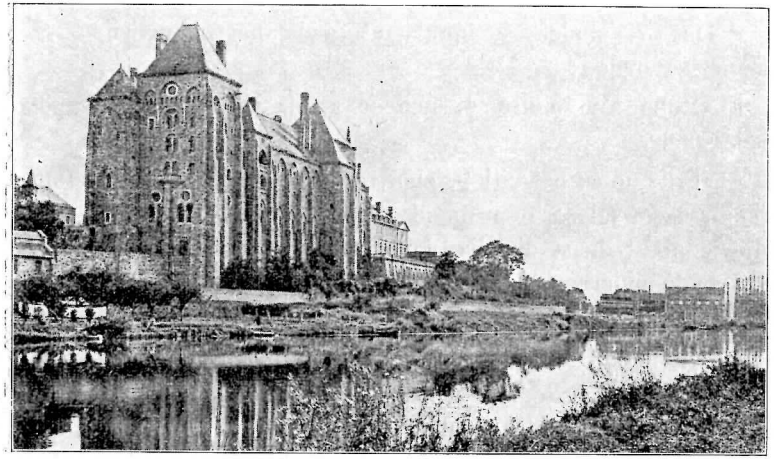

Solesmes.

bitke prikopčao na monaško ruho sva svoja odlikovanja. Ponosno izađe iz svoje ćelije, čitavo držanje, svaka kretnja odavaše negdašnjeg kršnog časnika. Kad ga vojnici vidješe, koji su s prefektom došli, nehote ga na vojničku pozdraviše, dok je prefekt Gaston Joliet s njim postupao kao s kakvim gusarom. Narod, što se skupio na prostoru pred samostanom, kad ugleda ona časna lica bogoljubnih redovnika i među njima našega don Sarlata, stade ih oduševljeno pozdravljati i vijence i cvijeće na njih sipati.

Budno je de Sonis u svojoj dokolici pratio izgon redovnika, no osobito ga se dojmilo ispražnjenje opatije solesmeske, gdje je sprovodio zadnje dane života prijatelj don Sarlat. Prizori, što se zbivahu oko opatije, koliko su god tužni, toliko su i utješljivi. »Potomstvo će«, piše prognanom prijatelju, »s užasom čitati pripovijedanje te opsade, koja je zaista dostojna najgorih dneva revolucije. Puno sam mislio na Vas, puno se za Vas molio i tražim Vas još u zakloništu, što Vam ga je pripravilo progonstvo opakih i ljubav dobrih«. U listu pukovniku Boussenardu veli: »Moralno je čuvstvo tako zatomljeno u Francuskoj, da izvršavanje ovih bogumrskih dekreta nailazi na otpor samo u puku, u kojem uz velike mane prebivaju još velike vrline«.

Dne 7. studenoga upravi na sedamnaestu diviziju ovu dnevnu zapovijed:

»Molio sam ujutro 4. studenoga, da me dignu sa zapovjedništva.

»Prije no ću ostaviti 9. zbor, gdje su me tako dobrohotno primili, neka mi se dopusti, da izrazim svoju hvalu njegovom zapovjedniku; dična divizija, kojoj sam imao čast biti na čelu, neka bude uvjerena, da ću se je vazda spominjati.

»Autorizovan od g. ratnoga ministra predajem zapovjedništvo g. generalu Vittotu, zapovjedniku 34. brigade.«

Jednu je posljedicu svojega čina odmah ocutio: bilo mu se seliti iz zapovjedničke palače, da se pripravi mjesto nasljedniku pukovniku Boussenardu, koji mu je bio veoma odan. Odlučio je ostati u Châteaurouxu ne hoteći prekidati naukâ svoje djece. Novčane prilike nijesu mu dale, da odabere stan prema svojem dostojanstvu, nego se opet nastani u onoj čednoj kući, gdje je isprva stanovao. »Moram«, govoraše, »žrtvovati udobnost svojoj časti kršćanskoj. Tamo ćemo naučiti skupa ljubiti i praktikovati gospođu siromaštinu: stara mi je to prijateljica.«

U onoj ulici bijaše kapela klarisâ. Svaki bi dan išao u onu tihu pobožnu kapelu, a na putu podržavala bi ga jedna njegova kći. »Sprovodim jutro u maloj kapeli siromašnih klarisâ,« piše prijatelju don Sarlatu. »Obično dođem onamo dobrano prijemise i tamo se naslađujem čitajući Année liturgique (Liturgička

godina) od don Guérangera[1]. Tu sprovodim čitave satove u prisuću Božjem.«

De Sonis bijaše spreman žrtvovati ne samo službu nego i isti život, kako piše prijatelju nekom, koji mu čestitao na njegovom junačkom činu: »Zahvaljujem Vam za izraz simpatije, koju mi je pribavio moj odstup. Svu čast vraćam zavodu sv. Stanislava, gdje smo nas dvojica zajedno pristupili k prvoj svetoj pričesti i obrekli Isusu, da volimo umrijeti nego popustiti. Želio sam, neka nas ne bi ona gospoda pozvala, da izvršimo svoju zakletvu.« I svojoj kćeri u redu piše jednako: »U vrijeme, u kojem živimo, treba da smo uvijek spremni umrijeti za ispovijed svoje vjere. Mi ne znamo, gdje će stati progonstvo; ne valja uskratiti velikodušne krvi za otkup Francuske, ako je ta krv nužna, da opere krivine, koje privlače srdžbu Božju na našu jadnu domovinu.«

Kako de Sonis nije predao skočiti u gotovu smrt za domovinu, tako bi bio bez ikakve sumnje dao život i za onu svetu majku, koja ga je učila onako ljubiti domovinu.

»Kakvo je to doba, dragi prijatelju, u kojem živimo«, piše don Sarlatu, »i kako je dobro uteći se Bogu! Dakle sursum corda! Otkinimo se od ovoga prolaznoga svijeta i uzvinimo se srcem u one vedre krajeve vječnosti, gdje će nam biti tako ugodno uživati onu pobjedu nad svime, što danas vlada! Oh kako jasno razumijem onu apostolovu cupio dissolvi (želim, da se raspanem)! Ali kako me moja siromašna i mila djeca moćno vežu o ovu zemlju, gdje mi je još izvršiti tako velikih i teških dužnosti!«

»Velika mi je utjeha misliti, da se ništa ne događa bez Božjega dopuštenja i da me je na ono, što sam učinio, potakla želja, da promičem slavu njegovu.«

[1] Prosper Louis Guéranger R. sv. B. (1805.—1875.) bio je znamenit liturgik. Njegova je zasluga među ostalim, što se u Francuskoj posvuda uveo rimski obred i preporodio dični red sv. Benedikta u Francuskoj. Živo je sudjelovao i u kontroverzama o Bezgrješnom Začetku i nepogrješivosti papinoj. (Sur la question de l' Immac. Conception, Pariz 1850. — De la monarchie pontificale. Pariz 1870.). Na književnom polju osobito se istaknuo znamenitim djelima: Institutions liturgiques (3 sv., Par. 1840./51.; 1878./85. 4 sveske) i l' Année liturgique u 15 svezaka.

Junački čin generalov nije dakako ostao nepoznat. Mnogi mu čestitahu, među ostalima i nadbiskup bourgeski. De Sonis u pismu nadbiskupu najprije zahvaljuje za očitovanu naklonost i onda nastavlja:

»Ja, hvala Bogu, nit sam u ratu kapitulovao nit potpisao naše nedaće.

»Mišljah, da onda, kad se tatima, ubojicama i palikućama komune daje pomilovanje i zovu se natrag, dok se na čestite ljude diže hajka, ja nemam što da radim na čelu vojsci, koju sile, da natakne bajunete, goni svećenike i podsjeda samostane.

»Ne ću da ostavim svojoj djeci ime prokleto, no ne ću više ni da činim paradu od svog odstupa i da kao novi don Quixotte obeseljujem pruske straže.«

Bogu hvala, de Sonis nije bio jedini, koji je protestovao proti nasilju vlade. Nek nam se dopusti navesti ovdje govor generala de Charettea, što ga je izrekao pred tisućama naroda u skroz na skroz katoličkom Vendéu. Govor je sam po sebi lijep i vrlo poučan, a pristaje u život generala de Sonisa, i ukoliko je govor prijatelja njegova.

»Ja ću od srca i otvoreno govoriti. Premda sam sretan, što sam među vama, opet iskreno priznajem, da bih volio biti na mjestu moga djeda, koga su čete prinudile, da im stane na čelo za obranu porušenih im pravica.

Vaša će najveća biti čast, da se morate vi, stanovnici Bocagea i Vendéa, prvi podignuti. Među mnome i vama bio je ugovor, koji će tek smrt raskinuti. O mnogim strankama ne može se isto kazati: često vođe pobjegnu, a vojnici ostaju i umiru. Dužnost je naša braniti se na svaki mogući način, jer diraju u najdragocjeniju našu slobodu, da djecu svoju uzgajaju, kako su je i djedovi naši uzgajali, koji umirahu braneći svoje ognjište, svoju obitelj, svoga kralja i Boga svoga.

Naši današnji gospodari dižu se na siromašne ljude, koji se Bogu mole. Razbijaju vrata samostana, jer se monasi mole Bogu, koji nije Bog države. Razgone redovničke zadruge, jer vjerom zadojeni ljudi vazda su prvi pred neprijateljem bili, zvao se taj neprijatelj tuđinac ili anarhija.

Ponavljam: ja tražim vjeru, jer oni, koji hoće državu bez vjere, sami ne mogu snosljivi biti; kad ni u što ne vjeruju, ne mogu sami ni pravedni biti.

Čudna je pravednost, koja optuženomu generalu uzima pravo obrane. Evo, Vendejci, ja se vraćam na nas i na naše sloboštine. Mislite li, da dugo potrajati može ovakav položaj, gdje se bez kazne povređuje miroljubivim građanima najsvetije njihovo uvjerenje? Mislite li, da nam ne će Bog namaknuti zgodu, gdje ćemo moći zahtijevati slobodu savjesti naše?

U Vendéu borilo se za pitanja vjerska i politička kako i za materijalne probitke. Evo nas opet kod vjerskih pitanja, koja su ujedno i politička. Što se tiče probitaka materijalnih, kojima se vi ponosite, lako bi bilo oboriti na tle toga gorostasa na zemljanim nogama. Ja ne tražim ništa do li veličinu domovine svoje i njezinu dobrobit. Ja držim, da će se ona skoro preporoditi, jer nijedna vlada ne ostaje bez kazni, kad dira u osjećaje, koji su narodu na slavu, i ja vas uvjeravam, da bez kralja ne ćemo imati slobodu dužnosti i savjesti.

Uz moju zipku pjevala se pjesmica, koju je spjevao nedavno preminuli grof Eduard de Monti:

Quand viendra l' orage,
Amis, nous serons là,
Et l' écho du Bocage
Nous redira: Nous voilà!

[Kad se digne oluja, bit ćemo, braćo, tamo, a jeka od Bocagea odvratit će nam: Eto nas!] Oluja je eto došla. Dušmani naši hoće da nas unište do križa, znaka naše vjere, znamenja spasa našega!

»Vendejci! Primiče se čas, i dok se oni laćaju djelâ mrskog nasilja, a prije nego ostvare svoj program t. j. komunu, mi ćemo se okupiti oko kralja i njegove zastave, da branimo svoju obitelj, svoju djecu, svojega Boga i lijepu kraljevinu svoju, koja se Francuska zove.«

Oduševljeni je narod često prekidao govornika veselim klicanjem, a kad de Charette završi govor, burno se odobravanje jedva utiša.

Protest se razmahao po čitavoj zemlji. Javno, nepodmićeno i nestrastveno mnijenje upućivaše razboritije članove vlade, da je njezin postupak rđav posao. Povodom izgona Isusovaca našlo se na tisuće pravnika, koji ovaj čin s gledišta prava osudiše; na stotine sudaca voljelo je svoje mjesto ostaviti, nego nepravdu podupirati; gdjekoja sudišta jednodušno se izjaviše proti proganjanju; u skupštinama protestovahu katolici sviju staleža; narod bi kličući pratio redovnike i redovnice, kad bi ih policija ili vojska vodila, cvijeće bi padalo na prognanike.

Kako je god sve ovo lijepo i utješno, jedno je manjkalo katolicima francuskim i to prije nego počeše ovi progoni: jaka i složna katolička stranka u parlamentu. Da su bili jaki u parlamentu, svega toga ne bi bilo. Isto, sasvim isto čeka Crkvu u nas Hrvata, ako ne budemo sve sile ujedinili i žilavo i požrtvovno radili proti odmetnicima, koji su hvala Bogu sasvim jasno svoje namjere izrekli. Povijest je »magistra vitae — učiteljica života«, no ipak su ljudi, kako netko reče, iz povijesti kruto malo naučili. Ne dô Bog, da se to mogne danas sutra reći i o nama. Još je kad!

Za primjerom Sonisovim htjedoše se povesti gdjekoji njegovi prijatelji i znanci, no on ih je od toga odvraćao. Jedan davni znanac njegov još onamo od Laguata, de la Tour du Pin Chambly, upitao ga za savjet, šta mu je raditi u takvim prilikama. On mu odgovori: treba ostati. »Ne mogu vjerovati, da ćete zahtijevati, da ostavite vojsku; ta Vam se pogrješka ne bi mogla oprostiti. Nemate zašto otići. Što se tiče g. de Chabrillana, dobro je učinio, što je pozdravio oce kapucine, kad su prolazili mimo njegovog odjela, a dobro je učinio i to, što ih je otpratio u luku, kad su se ukrcavali. On je izgubio svoj vojnički čin, no ništa zato: on trpi progon za pravicu. Neka ne ostavi vojske, nego neka ostane na svom mjestu.

»Kad vojnik dobije zapovijed, da učini nešto, što se protivi zakonu Božjemu, on odgovara: Dignite me sa službe, jer ja ne

mogu da ne slušam Boga. Vodite me pred ratni sud, ako Vas je volja. A morao ja i život izgubiti, Bogu se iznevjeriti ne ću. — Sve je to jako jednostavno i jasno. Mi smo nasred pravog poganstva; treba živjeti i misliti poput onih vojnika tebanske legije.«

Nekoliko dana naprvo pisao mu je: »Uvijek sam bio toga mnijenja, da valja ustrajati na svojemu mjestu sve do non licet (nije slobodno). Ostaviti ga, bilo bi igrati neprijatelju u prilog. Da nijesam bio uvjeren o tom načelu, ja bih već davno bio vojsku ostavio, n. pr. tada, kad su uvrstili u naš glazbeni repertoir famoznu narodnu himnu. Zadovoljio sam se tim, što nijesam nikad autorizovao ni propisao tu krvoločnu pjesmu nit sam rasvijetlio prozore na godišnjicu krvoprolića 14. srpnja. Ostao sam dakle nepokolebivo na tlu načelâ a mislim, da se na tome tlu morate i Vi držati. Ja sam odstupio tek onda, kad su se moji vojnici morali po višem nalogu upotrijebiti za to, da izvrše za mojeg izbivanja svetogrdan posao. Nađoh se pred onim non licet (nije slobodno) i učinih, što već znadete . . .« Bojao se de Sonis, da ne »sablazni svoju kršćansku braću«, kako govoraše, i to mu je bilo dosta.

»Vjerujte mi, tužna srca ostavio sam vojsku može biti za uvijek. U mojim godinama ne mijenja se lako stalež. Ne ću Vas iznenaditi, ako Vam reknem, da sam u svakom pogledu žrtvovao dužnosti žrtvu dugu i široku. No što je to naprama pravima savjesti, čuvstvu dužnosti i volji Božjoj, što je treba izvršiti?«

Protivucrkvenim novinama nije mogao odstup generalov izmaknuti. On nije puno mario za piskaranje njihovo, nasuprot i tu je nepravdu snosio s onim mirom, kakav dolikuje pravu kršćaninu, učeniku onoga Meštra, koji reče: »Blago vama, kad vas usproklinju i usprogone i uzgovore na vas sve zlo lažući zbog mene. Veselite se i radujte, jer je plaća vaša velika na nebesima.« (Mat. 5, 11. 12.).

Jednoga mladoga časnika, koji ga pitaše za savjet u istoj stvari, upućuje on ovako:

»Vi, moj dragi prijatelju, ostanite na svojemu mjestu. Držim, da ga ne valja ostaviti prije, nego brani čast, da na njem

ostanemo. Ja mislim, da se to meni dogodilo, a Vaše prilike nijesu iste. Nastavite onako dobro živjeti, kako ste počeli, i odlikujte se mimo ostale svojim odgojem, svojim darovima i — zašto da ne reknem — onim, što još više vrijedi od toga, svojom pravom pobožnošću.

»Čitavo Vaše življenje neka se razlikuje od življenja svijeta, kojino je već postao sasvim poganski. Ojačajte si dušu na vrutku vjere, napojite se krvlju Isusovom. Budite uvjereni, izvan presvete euharistije nema nego čas junak, čas kukavica, a prava snaga, snaga nesavladiva, nahodi se u vjernih kršćana, kod kojih Isus prebiva.

»Napokon odlikujte se vazda u vršenju staleških dužnosti, a prevlast svoju upotrijebite jedino za slavu Spasitelja, onoga Spasitelja, koji čini ono dobro, što se u nas nalazi. Vi vidite, da Vam govorim malko na očinsku; to je zalog moje ljubavi spram Vas.«

De Sonis je dakako unaprijed znao, u kakove će prilike dospjeti, kad se odrekne službe, ali našavši se licem u lice pred krutom zbiljom, teškoće mu se sasvim drukčije prikazaše, nego što ih je on vidio iz daleka. Briga i žalost pritisne ga: kako će on opskrbiti toliku obitelj! No pouzdanje u providnost Božju nikad ne oslabi u njemu i tako piše prijatelju Boussenardu: »Vi znadete ko i ja sam, u kako sam teškim prilikama; no ja se ufam u Providnost, koja je vazda postupala sa mnom kao sa svojim mezimčetom, ona me ne će zapustiti. Usuđujem se reći, da sam joj to vjerniji, što su tužnija vremena.« Pače njegovo je pouzdanje u Providnost bilo toliko, te je bio uvjeren, »da će Bog prije učiniti čudo nego njega zapustiti.« — Sretna li čovjeka, komu je Bog dao takovo pouzdanje u časovima tame i kušnje!

De Sonisovo pouzdanje nagradi Bog domala. Mjesec dana, otkako je otpasao mač, eto mu pisma od don Sarlata: javlja mu, da je nakanio baciti u more, što mu još ostaje od zemaljskog imutka; no kako sluti, da mu prijatelja bije oskudica, moli ga, neka mu sve povjeri kao rođenom bratu, kao redovniku, koji će umjeti da štedi čast njegovu. Neka misli, da mu ruka Božja

pruža kanoti kakovu neznatnu odštetu za ono, što je njemu žrtvovao. De Sonis odgovara 6. prosinca na prijateljevo pismo:

»Kako da Vam zahvalim za Vaš list, velečasni moj i dragi oče? Ne ćete se čuditi, što Vam nijesam prije odgovorio. Morao sam zaista razmišljati i dobro se uvjeriti, da se moram Vama uteći ne kao negdanjem nego kao današnjem prijatelju t. j. starom prijatelju odjevenom ruhom i značajem redovničkim.« Poslije toga crta general svoj teški položaj, u kojem se nahodi, pošto se odrekao zapovjedništva: prištedio nije ništa, jer ovamo morao je prema staležu odgajati toliku djecu, a onamo opet toliko se puta morao seliti iz grada u grad, iz sela u selo. »A međutim«, piše on, »bio bih hotio, da nakon moje smrti moja žena i kćeri — ne govorim o sinovima, jer će uvijek naći, čim će živjeti — imadnu koricu hljeba, jer znadete, da nemam ni probijene pare.

»Evo vam po duši mog položaja. Zrelo promozgavši stvar pred Bogom držao sam, da Vama, redovniku, smijem svoj položaj priopćiti u svoj prostodušnosti srca i savjesti odbijajući ona čuvstva sebeznale ljubavi i tankoćutnosti ljudske, koja u mene dosta glasno govore, pa Vam kažem samo to: Učinite, što Vas je volja, ako — kao što velite — namjeravate baciti u more ono, što Vam ostaje; sav zamašaj tih riječi razumijem.

»Unatoč svoj ljubavi, što je imam spram Vas, predragi oče, i onoj, koju mi posvjedočujete tako ganutljivo, bilo mi je teško sasvim Vam otkriti svoje srce. Uvijek je muka čovjeku, da kaže, što Vam netom kazah. Bog mi je svjedok, da sam dugo vremena oklijevao, dok uradih ovako i ne bih bio toga učinio, da nijesam vidio u ponudi Vašoj tako plemenitoj tajnu njegova milosrđa i dobrote . . . Ne umanjujući, dragi i časni oče, zasluge Vašega velikodušnoga čina, milo mi je misliti na to, da Vi nijeste od svijeta, nego monah i sluga Božji. S ovoga stanovišta vidim ja u djelu Vašemu čin Providnosti većma nego Vi to možete vjerovati.

»Znajte dakle, da već mnogo godina nijesam prestajao dugo se jutrom i večerom zaustaviti u razmatranju kod svojega teškog položaja. Bog mi je dao brojnu porodicu, no nikada

nijesam dvoumio, da će mi doći u pomoć na sasvim natprirodan način. I doista, što su se više množale teškoće preda mnom, slao mi je Bog ponajviše potrebnu i jako hitnu pomoć. Pošto sam dobio ove zajmove, dodavao sam svojim molitvama jutarnjim i večernjim još posebnu molitvu, kojom sam prosio u Boga tu milost, da ostanem uvijek siromašan, no i tu, da ne umrem, dok nijesam potpuno namirio svih svojih dugova. Poslije ovih prvih vremena, kad sam zašao u dobu, gdje čovjek jasnije vidi budućnost, ja sam dodao svojim molitvama: neka bih mogao opskrbiti svoju djecu prije smrti.

»Ne ću Vam tajiti, kad mi je čast zapovjedila, da se odrečem aktivne službe i odstupim od zapovjedništva, veoma sam se snuždio videći svoj jadni položaj, u kojem se nađoh i koji mi ne dade, da platim dug svojim prijateljima. To mi je silno mučilo dušu, vjerujte mi, a toj se muci pridružile još i brige, kakve obično ima otac obitelji. Ali ja sam čvrsto bio uvjeren, da me Bog, koji mi je vazda pomogao na čudesan način, ne će ostaviti.

»Lasno dakle možete dokučiti ona čuvstva, udivljenja i zahvalnosti napram toj divnoj Providnosti, što su me obuzela, kad sam primio Vaše prvo pismo. Kako dakle da čovjek ne ušutka onu tako tankoćutnu ali i tako prirodnu strunu sebeznale ljubavi, pa da ne pane ponizno ničice pred nježnom i ganutljivom dobrotom Gospodnjom, pred materinskom upravo zaštitom Marije, koja me slijedom slijedi, otkad sam na svijetu! Pak onda ova neočekivana pomoć, koju šalje kroz Vaše ruke, ruke posvećene Gospodinu, ruke vjernoga prijatelja, kakva nijesam u životu zateko!

»Sve me ovo duboko dira u dušu i to na gledištu, koje Vi sebi ne možete predočiti. Bez prekida ponavljam: ‚Šta sam ja dakle, Gospodine, ja siromah, tako nesposoban, tako malen, da me pratiš brižljivošću svojom?‘ Evo, dragi i časni oče, što ćutim a ne umijem Vam izreći.«

Pošto je de Sonis nekoliko mjeseci u zabiti sproveo, zakani se poći u koji tihi i samotni gradić, da tamo proživi još ono dana, što mu ostaje. Pod kraj mjeseca ožujka stigne mu

od generala Gallifeta list, u kojemu ga pita, bi li hotio primiti kakovu aktivnu službu n. pr. službu permanentnoga nadzornika konjaništva, sijelo bilo bi u Limogesu. Ova ga služba ne će stavljati ni u kakvu nepriliku poradi njegovih vjerskih i političkih načela. De Sonis odmah odgovori dobrohotnomu generalu zahvaljujući mu na ljubavi i izjavi, da je spreman primiti ponuđenu službu. On piše u jednom listu: «Osim toga znao sam, da će me moja služba, budne li rata, dovesti na granicu sa jednim konjaničkim zborom od četiri brigade, kojima bih bio permanentni nadzornik a ujedno i šef. Ja čekam i živim iz dana u dan prenoseći na Boga, koji mi je bio uvijek tako dobar i brigu za moje stvari.«

Dok bude imenovan konjaničkim nadzornikom, uze živo učiti konjaničku taktiku i pravilnik. U tu svrhu proučavaše sve brošure francuske i njemačke izdane o tom predmetu. — Dne 2. svibnja primi general službeni spis, kojim se imenuje nadzornikom 10., 11., 12. i 18. konjaničke brigade. On je to imenovanje držao za dar Kraljice svibnja i kliče stoga u pismu don Sarlatu: »Kako je dobra Blažena Gospa, što mi šalje službu, koju sam želio na početku njezina mjeseca!«

Po nalogu ministarstva imao je de Sonis domala otpočeti svoju službu a do 1. listopada nastaniti se u Limogesu. Tu je de Sonis imao nekoliko dobrih prijatelja, među kojima zapremahu prva mjesta grof Louis de Sèze i Lamy de la Chapelle. No ova dvojica preseliše se u vječnost prije, nego se on nastanio u Limogesu.

Grof de Sèze već je dulje vremena bolovao. Kad generalu sin prijateljev javi, da se boji za očev život, pisa mu on: »Poznato Vam je, kako me od mladosti moje duboka ljubav veže s Vašim ocem. Kako da se dakle priljubim toj pomisli, da mi se je s njime rastati, kako mi natuknuste? No molitva mnogo može u božanskoga Srca, koje toliku samilost ćuti za boli ljudske. Uprite se o tu polugu, moje drago dijete.« Prijatelju pak piše, neka se posveti, neka mu to bude velika i jedina svrha života: »To je naše uzvišeno zvanje: svetost. No nas, na djecu Crkve, smjeraju one riječi božanske: Budite sveti, jer sam ja svet.«

Kako s nepoznatih uzroka nije mogao pohoditi bolesna prijatelja, on se barem mnogo za nj molio, kako veli u listu gospođi de Sèze: »Moja me molitva zastupa uz njegovu postelju. Ja ga ne ostavljam srcem, kad ne mogu da budem kod njega. Grlim ga svesrdno i molim Spasitelja i žalosnu Majku, da mu pomognu u njegovim patnjama.«

Mjeseca svibnja obistini se slutnja sina de Sèzeova: grofa Louisa srva bolest. De Sonis tješi ucvijeljena sina njegova ovim krasnim pismom:

»Sred Vaših boli, moje premilo dijete, dobri Vam Bog sprema neiskazanu utjehu: on Vam dopušta, da dignete oči od ove zemlje, koja krije smrtne ostanke dragoga Vam oca, pa da ih upravite pouzdano onamo gore, gdje se duša, koja je Vama bila tako mila, sad nahodi u punini vječnih radosti. Ja sam uz Vas, mili sinko; više, nego Vi to vjerovati možete; i kako sam god privržen i vjeran Vašemu ocu, opet mi se čini, da sam ja to sad još većma, kad mi od njega nema do uspomene. Spasitelj Vam je naš otkrio tajne smrti, s kojih protrnjuje od užasa čovjek, koji vidi tek raspad svoj, no one su pune nauka vjerniku, koji žudi, da se združi s Isusom.

»Vruće želim, da se ovi nauci, štono ih tako lijepo izraziste perom, duboko usjeku u Vaše srce! Dao dobri Bog, da odjeknu u Vašoj duši oni prvi razgovori u Saint-Servanu, koje mi je udahnula očinska, rekao bih, ljubav prema Vama. Slušajući udaljeni glas staroga prijatelja Vašeg oca, slušate tako rekavši njega samoga, ako to nije pače glas Gospodinov, koji se javlja u pouzdaniku duše Vaše.«

Kad je mjeseca travnja de Sonis pohodio svoga staroga druga juillyskoga, Henria Lamya de la Chapelle, nije nitko od njih slutio, da se posljednji put na zemlji sastaše.

14. rujna umrije Lamy de la Chapelle iznenada. Uvečer se još lijepo razgovarao ne sluteći ni najmanje smrt, no sutradan ujutro oboli od guštera (u guši). Nedavno vratio se iz Lourdesa, kamo je pošao na proštenje. »Mnogo sam za njim tužio,« piše general svojemu sinu, »jer Henri mi je bio najbolji prijatelj. U kratko vrijeme izgubio sam eto dvojicu, koje sam jedine ljubio poslije svojih: grofa de Sèzea i njega.«

Udovicu pokojnoga prijatelja tješi on kao pravi kršćanin. »Vi znadete, madame, što ste izgubili, no Vi znate i to, da sam i ja u Henriu izgubio svog najboljega prijatelja. Budite, molim Vas, jaki pod rukom Boga, koji Vas bije. Sagnite se pod teretom kušnje. Činite, što ovaj svijet ne umije da čini: blagosivajte onu ruku, koja se naravi čini okrutna, ali srcu kršćanskomu ljubezna.

»Nije treba da Vam reknem: Nadajte se suproti nadi! Svjedok Vam je, da se umirite, cijeli jedan život vjere, čvrstog pouzdanja u obećanja Božja, neiscrpive ljubavi, kojano se očitovaše sa svom požrtvovnosti naprama siromašnima i nesretnima. Vi znate većma no itko ono srce tako široko, tako dobro, tako plemenito, tako ljubezno. . . I ovo je srce prestalo kucati!

»Oplakujte ga dakle, Vaše je to pravo . . . a i moje. No, budite dostojni njega. Gledajte ga u krilu vječnoga života, gdje posjeduje onu nagradu, koju je iščekivao tvrdom vjerom i put koje nije nikad prestao stupati pouzdanim korakom. Dvoumiti o tom bilo bi griješiti proti kreposti nade i neizmjernoj ljubavi božanskoga Srca Isusova.

»Ja se molim s Vama, madame; no nadam se, da ste mi dopustili, da tugujem s Vama.«

S novim žarom prihvati se de Sonis u svibnju posla: sad bi svanuo u ovoj posadi, sad u onoj, svuda bodreći i opominjući na savjesno vršenje propisa i dužnosti ne samo vojničkih, nego, kad bi se nadala zgoda, znao bi on koju pridometnuti o prvoj pogodbi preporoda u vojsci, o moralu na osnovi vjerskoj. »Evo su poprilici dva mjeseca, što idem okolo u nadzorničkome poslu, a nemam ni minute slobodna vremena od četiri sata ujutro sve do časa, kad mogu sav izmoren skinuti svoju drvenu nogu, da malko počinem.«

Ona nepravedna progonstva i vječito uhađanje života kršćanskih časnika mnoge je silno ozlovoljilo, i često bi de Sonis naišao na ljude čestite, koji bi mu se jadali na nedostojno ovo postupanje. On bi ih mirio i samo opominjao, neka se ne dadu ničim smesti, već neka ustraju trpjeti za načela i uvjerenje svoje. Evo kako jednoga časnika sokoli:

»Umijte dakle velikodušno primiti ovaj mali križ, što Vam ga dobri Bog šalje. Bilo bi odveć udobno kršćanima, kad bi imali život lak i prema želji svojoj. Takav niti je bio niti jest moj život, vjerujte mi. Blagosivajte Gospodina, što Vam još nije izranio nogu trnjem na putu. No da je i drukčije, valjalo bi prigrliti križ, jer križ je dužnost. Šta Vi to govorite, da hoćete zahvaliti na službi, kako Vam svjetuje Vaša supruga? Kad bih se usudio, ja bih Vam rekao, da to nije njezin posao davati Vam naputak u takovoj stvari.«

Mjeseca rujna nalazimo ga na manevru u Tantovilleu — u Lotaringiji —, gdje su operovale dvije konjaničke divizije. De Sonisu bijahu to doduše dani silnoga napora, jer je tlo onoga kraja zadavalo dosta teškoća, no u drugu ruku taj mu je posao prijao, ta bio je uvijek oduševljen konjanik. Ali 6. rujna zadesi ga teška nesreća, koja je cijelomu životu, što mu još preostajaše, dala drugi pravac, nego je on to želio. Spomenutoga naime dana poče njegov konj tako bijesno skakati i propinjati se, da se general nije mogao na njemu održati: on pane s konja i slomi opet drvenu nogu. Odvezoše ga kući u Tantoville, no dva dana poslije toga zajaše on opet i kako je bio željezne volje, on prebivaše manevru do kraja. Posljednja dva dana bio je na vježbama ministar Farre, koji se prema njemu i bratu mu Teobaldu pokazivaše vanredno prijaznim. »Priznajem,« veli de Sonis u pismu don Sarlatu, »to nas je veoma iznenadilo, jer mi zaista nijesmo ništa učinili, čim bismo zaslužili takovu naklonost.«

Nije onaj pad s konja, kako vidjesmo, osakatio de Sonisa, nego posljedica bijaše ipak sudbonosna. On to spominje u netom rečenomu listu: »Ne ću da Vam tajim: poslije ovoga pada, koji je mogao biti jako težak, ne uzdam se više u konja, i ne ću na nj zajahati bez neke bojazni. Ja starim i opažam, da sam opao i iznemogao i da se moja karijera svršila. Da nemam uza se obitelji, za koje se potrebe moram starati, ja bih, vjerujte, rado pošao u mir.«

Čestiti se štilac bez sumnje još sjeća uzornoga života mladoga natporučnika u Limogesu, gdje je među ostalim bio

gorljiv član društva svetoga Vinka Pavlova i osnovao društvo za noćno klanjanje presvetom olt. Otajstvu.

Kad je on došao u Limoges nakon trideset otprilike godina, svi se ga spominjahu, a u onim tužnim po Crkvu vremenima divna osoba značajnoga generala postade im još milija.

Svi slojevi stanovništva bijahu mu privrženi, a on bi ugledne i neugledne s jednakom ljubavlju primao, kad bi mu dolazili u pohode, što je znalo često biti.

Veselili su se i siromasi, jer su znali, koliko je revnovao kao natporučnik u društvu svetoga Vinka. On se za to društvo limogesko osobito zanimao i onda, kad sâm nije bio u Limogesu. Tako n. pr. pisa iz Saint-Servana društvenomu predsjedniku: »Odjek se iz Limogesa javlja sve rjeđe, što većma stârîm. Ne ustručavam se reći, da je to nepravedno, jer barem srce ostalo mi je onako mlado, kako ga poznavaste. Hvala Vam za ono, što mi javljate o našem dragom društvu. Kako da ne bude izvrsno pod takim generalom, kakav ste Vi? Preporučite me, a da me ne spomenete, kod vaših starih bdjenja, gdje bijaše tako ugodno naći se uz prijatelje tako odane Srcu Isusovu!«

O noćnom klanjanju, što ga spominje general, piše svojoj kćeri: »Našao sam ovo djelo još na životu, premda se broj klanjalaca znatno umanjio, a žar prvoga vremena dosta jenjao. Govorim o nenazočnima, ne o onima, koji su ostali vjerni toj pobožnosti. Zapala me sreća, te sam opet u počasnoj straži Gospodina, koji umjesto negdašnjega mlada časnika vidi pred sobom hroma stražara, koji nije ni za što. U dobar čas ne manjka mi dobra volja, pa se tješim riječima svetoga evanđelja, koje, kad nema velikih i bogatih, poziva na svadbu siromahe, hrome i nevoljnike, kakav sam ja.«

Noćno klanjanje bijaše u vrijeme, kad je de Sonis u Limoges došao, u novoj crkvi presvetoga Srca Isusova. Oltar je bio lijepo nakićen a navrh oltara nalazila se slika božanskoga Srca, pred kojom gorahu svijeće. On je svoje vrijeme točno ispunjao, a to za njega nije bilo upravo lako.

Siromasi se nijesu uzalud veselili njegovu dolasku. On ih doduše nije mogao pohađati kao nekada, no zato bi ih zvao

k sebi ili bi im poslao kući njihovoj, što je sebi i svojoj obitelji otkidao.

Sačuvala se uspomena na jednu malu zgodu, koja nam pokazuje, do kolike se kreposti popeo. Vozeći se jednom gradom, u zao čas poprska i ozlijedi kočija nekakvu sirotu ženu, koja kô pomamna stane vikati u sav glas i grditi ga nazivajući ga i kukavicom; svjetina se sleti pa ga počne i ona ružiti. No general ostade miran, premda ga je nazvala kukavicom, što ga je najvećma upeklo; on ju moli za oproštenje, i dok je bio u Limogesu, on ju je vazda podupirao.

Prati li se pomno život našega generala, lako je moći opaziti, što se više njegov vijek primiče kraju, to mu više križeva šalje onaj, koji mu htjede pripraviti na nebu odlično mjesto. U Limogesu pridruži se vanjskim i tjelesnim patnjama još i patnja duševna. 5. travnja 1882. piše: »Obladala je mnome teška tuga, kojoj se ne mogoh odrvati.« Uzroka je ovoj tuzi bilo više: progonstva, što ih je tada trpjela sveta Crkva, koju je ljubio poput Augustina. »Nikad nije djelovanje đavlovo bilo očevidnije,« veli u jednom listu. »Kako će se sve ovo svršiti? Jesmo li blizu tomu svršetku? Ah, ja nijesam jedan od onih, koji otvoriše srca bliskim nadama.« Mučila ga je i pomisao, da nije više podoban vršiti službu kako treba. Tu iznikne pred duhom njegovim slika tihog obiteljskog života u zabiti, u molitvi . . ., ali dužnost kruto uništi tu milu sliku. »Neiskazana me želja obuzela, da čitam dobro i okrepno štivo, da se molim Bogu i u njemu živem. Siromašan život, u samotnom kakvom kutiću, blizu koje crkve — to je moj san. Lasno bi se to moglo izvršiti, da nemam brojne obitelji.« Ipak je on odan u volju Božju, on se, veli, sagiba, uzima svoje bisage, stavlja ih na rame i nastavlja put života, što mu ga je odredio Bog, samo se moli njemu, neka bi mu dao junačko srce, da mogne nositi svoj teret. U drugu opet ruku znajući, ako ga umirove, da ga čeka dosta velika oskudica, on je spreman prihvatit sve, što mu god Bog pošalje. »Dao dobri Bog«, piše on kćeri, »da svi naši mili gledaju ove stvari u onome svijetlu vjere, koje obasjava siromaštvo zrakôm božanskom!«

Potkraj svibnja 1882. godine zamoli de Sonis dobrohotnog si generala de Gallifeta, neka bi mu priskrbio, da bude umirovljen. No Gallifet ne htjede da na to pristane, već mu pisa list, u kojem daje oduška svojemu iskrenomu štovanju napram njemu pa ga odvraća od naumljena čina; ako pak nikako ne će da ostane u službi, onda treba da ode iz aktivne službe uz najčasnije pogodbe. Međutim je on pisao ministru moleći za nj takovu službu, koju će moći vršiti unatoč svojemu stanju; to je on zaslužio, pošto je domovinu tako zadužio. De Sonis odgovori Gallifetu 27. svibnja ovako:

»Moj generale! Vi imate tajnu govora, koji me duboko dira. No u Vas je srce odveć visoko, pa Vas ne će razumjeti.

»Velika mi je čast, što sam zaslužio svjedočanstvo poštovanja, što mi ga donese Vaše pismo, no opet mi je žao, što ste ono svjedočanstvo poslali ministru. On me jamačno manje cijeni nego Vi.

»Mimo to on znade, da od svih riješenja, što mu ih Vi za me predložiti izvoljeste, tek je moguće ovo jedno, naime, da postanem nasljednik generala de Vernevillea u konjaničkom odboru, a još je i dvojbeno, hoću li moći biti od koristi u toj službi.

»Učinite, molim, da se smijem ponadati, e će mi uslišati molbu, da budem umirovljen. Usluga će Vaša dodati nov dug onomu, što Vam ga već dugujem.«

Gallifet ga poslije ovoga lista još nagovarao, neka ne podje u mir, no stanje de Sonisovo bivaše iz dana u dan sve gore, pa nije mogao služiti, sve da je i hotio. Mjeseca srpnja vrati se iz Bretanje; jedva je stigao u Limoges, morade se opet latiti nadzorničkoga posla najprije u Limogesu samom i okolici, onda u Bordeauxu. Tako se primakne konac srpnja. U Bléréu spremali se manevri, na kojima je on imao zapovijedati divizijom, no kako se nije mogao naći konj, na kojega bi on uzjahao, zamoli svoga šefa, neka bi ga riješio toga posla. »Moj generale, upravo sam prispio u Limoges, pošto sam obašao posade, koje su pod mojom brigom. Uvjeren sam, da ja više nijesam vrstan konjanik, koji bi mogao zapovijedati jednoj konjaničkoj diviziji. Mrsko mi je iznositi na javu svoju nemoć

pred tolikim sakupljenim časnicima konjaništva i završiti karijeru na način po mene slabo častan.

»Molim Vas, dopustite mi, da manevarske spise, što su u mene, predadem najstarijemu generalu, kojega ćete odrediti.

»Bit ću Vam zahvalan, budete li ishodili, da me privremeno umirove, dok ispunim sve svoje dužnosti kao generalni nadzornik i upravim na ministarstvo molbenicu, da me stave u mir.«

Na koncu studenoga iste godine zaputi se u Pariz, gdje će pribivati konferencijama za klasifikaciju časnika. Mjesec dana otprilike proboravi u Parizu, a na mladu godinu 1883. vrati se u Limoges. Domala javlja mu službeni spis, da je imenovan članom »mješovitoga povjerenstva posala« (commission mixte des travaux) u ratnome ministarstvu. Zašto mu nijesu povjerili zapovjedništva u infanteriji? To je bilo barem najprirodnije. Vlada se toga odrješitoga rojaliste bojala, pogotovo kad bi on dobio zapovjedništvo u pješačkoj diviziji, jer onda bi on bio ujedno i zapovjednik dotičnog područja. U onom povjerenstvu najmanje je mogao slavnoj republici nauditi.

Mi ga odsada ne ćemo više vidjeti na čelu vojnim odjelima, on će se brinuti za mostove i puteve, na što on zaista nije nikad ni pomislio.

Kako je on shvaćao ovo imenovanje sa gledišta prirodnoga i natprirodnoga, razabiremc iz jednoga lista, što ga je pisao Isusovcu o. Grangeu, koji se tada nalazio u progonstvu na engleskom otočiću Jerseyu.

»Poslaše me u Pariz za člana jednog povjerenstva u ratnomu ministarstvu. Položaj je taj sasvim neugledan; mi bismo tomu na vojničku rekli p o g r e b p r v o g a r a z r e d a. Ja sam nakon rata bez prestanka išao sve niže i sve mi se nekako čini, da će me na koncu konca umiroviti.

»Da je blagosloven Bog, što me sve više miješa s malima, koji su me vazda jako privlačili . . . Ovo mi se malo stado uvijek mililo. Udijelio mi Bog tu milost, da svaki dan većma ljubim, većma vršim dobru, milu, slatku krepost poniznosti, u kojoj nam je za smrtnoga svojega života hotio biti predivan uzor!«

1. veljače god. 1883. oprosti se de Sonis sa svojim prijateljima i štovateljima u Limogesu. Nekoliko prijatelja isprati ga na željezničku postaju.

Kad se željeznica krenula, jedan mu prijatelj dovikne: »Do viđenja!« De Sonis mu se ljubezno nasmiješi, ne reče ništa, nego pokaza gore na nebo. Na taj je posljednji sastanak često mislio. Nekoliko godina naprvo pisao je don Sarlatu:

» . . . Još malko vremena, i mi ćemo poletjeti na vječno aleluja!«

U sunca, dok zalazi čudesan je neki čar, i nehote ti se srce i um zanose nekud daleko daleko preko granica onoga, što vidiš. Istim te gotovo čuvstvima napunjuje i krepostan čovjek, kad će da poput sunca zaroni u onaj neizmjerni ocean blaženstva vječnog.

Glava XVI.

Pariz — Loigny.

(1883—1887.)

Veni, Domine Jesu.
Dođi, Gospodine Isuse.
(Apoc. 22, 20).

De Sonis se nastanio u Passy-Parizu blizu boulogneske šume. Stan je izabrao upravo po svojem ukusu: blizu se nahodila nekakva privatna kapelica, koja je njemu bila otvorena u svako doba dana, a i oci karmelićani nijesu bili daleko, što mu bijaše također vrlo drago; mimo to mjesto ono bilo je tiho i mirno, tu je mogao živjeti u samoći: »To Vam je otprilike Vaš život,« pisa jednom redovniku. Blagosiljem Boga, što me je uklonio od svijeta i doveo u ovu samoću . . ., gdje on govori srcu čovječjem.«

Služba, što ju je de Sonis imao vršiti u Parizu, jedva se može služba nazvati. On piše: »Moje mješovito povjerenstvo javnih posala sastaje se svakoga mjeseca jedan put; moj jedini gotovo trud jest, da nakon sjednice, koja traje najviše sat i pô, uvijek pristanem uz tuđe mnijenje.« Na godinu imao je dakle posla osamnaest sati u sjednicama, za koje se nešto malo pripravljao!

Mjesto je ovo bilo veoma časno; tâ odabirahu se za nj među ostalima državni savjetnici, generalni nadzornici mostova i cesta, admirali i generali; no u drugu se opet ruku znalo, da u ovo »povjerenstvo« meću ljude, kojima se ne vjeruje. De Sonis je došao na mjesto generala Ducrota. Od djece njegove

jedini Franjo nije još bio odrastao, i jer je sad imao na pretek prosta vremena, dade se sav na njegovu odgoju.

Tek je minulo mjesec dana i pol, kadli osjeti baš na Cvjetnicu general silne boli u bubrezima. Istu večer budu pozvana k njemu četiri liječnika. U kući obuze sve velika uzrujanost. Boli bivahu sve žešće, i jedne noći misleći de Sonis, da mu je kucnuo posljedni čas, oprosti se s obitelju. Iste noći pozove još napose svoju milu suprugu i rekne joj svoje posljednje želje, preporuči je Bogu i zahvali joj za onu vjernu i iskrenu ljubav, kojom ga je toliki niz godina usrećivala. Potom zaište sveta otajstva umirućih, no liječnik, koji dođe ujutro drugoga dana, mišljaše, da će biti bolje, ako se to odgodi. »No ipak«, piše on, »doniješe mi dragog Spasitelja, koji se je dostojao sačuvati me dragoj mojoj obitelji. Ja sam otada dobio tu vanrednu milost, da blagujem božanskoga Spasitelja svake

Supruga gen. de Sonisa.

nedjelje. Istjerani oci karmelićani, koji stanuju nedaleko, često me pohađaju i čine mi mnogo dobra.«

Don Sarlat, koji je međuto postao svećenik, pozove ga, neka bi pribivao njegovoj mladoj misi, koju će reći 28. svibnja 1883. No on je tada bio još odveć slab pa nije mogao udovoljiti želji prijateljevoj. U pismu, u kojem žali, što ne može da prisustvuje kod onoga divnoga prizora, čitamo i ove retke:

»Ja sam se s Vama združio u sv. pričesti. Vi ste eto primili puninu nebeskih darova, odsad možete sigurno i spokojno stupati put blažene vječnosti.« Misao na vječnost nije generala u ovo posljednje doba gotovo ni ostavljala. Svuda joj je u njegovim listovima naći traga prema onoj Spasiteljevoj: »Čega je srce puno, o tom usta govore.«

Nakon šest nedjelja oporavi se bolesnik donekle pa je mogao ustati. Prvi njegov put bio je u susjednu crkvicu: tà već tako dugo nije pribivao onoj svetoj nekrvnoj žrtvi, gdje nam se daju milosti, što ih je Isus u krvnoj žrtvi na križu zaslužio rodu ljudskomu. On se dakako i pričestio, jer, reče, ne može podnositi prevelike ljubavi Isusa, koji je tako dugo k njemu dolazio u pohode.

Montmartre: Bazilika Srca Isusova.

Mjeseca srpnja pronese se Francuskom glas, da je grof de Chambord opasno obolio. Ako se sjetimo privrženosti de Sonisove osobi onoga, koji mu predočivaše svu povijest prošlu i buduću katoličke Francuske, lako ćemo onda razumjeti, kako se ta vijest njega dojmila. On se nadao bar donekle, da će se Bog napokon smilovati Francuskoj, gdje ima toliko vjernih i požrtvovnih duša kô možda nigdje na svijetu. Iz lista generalova pisanog 11. srpnja doznajemo, da je glas o bolesti grofa de Chamborda uzbunio svu katoličku Francusku. Sva je katolička Francuska, veli on, na koljenima moleći presveto Srce Isusovo po zagovoru Majke milosrđa, neka bi povratilo zdravlje ljubljenomu kraljeviću. Uoči svetoga Henrika, 14. srpnja, prikazat će se Gospodinu općeni post; osim toga 16. srpnja u osam sati izjutra pribivat će na Montmartreu trećoretkinje Naše Gospe od Brda Karmelskoga svetoj misi, za koje će primiti svetu pričest. De Sonis, koji je donle već ozdravio, bio je također prisutan kod ove mise zajedno s obitelju.

Istoga ovoga dana upisa se u treći red karmelski i njegova žena. »Evo smo dakle članovi iste duhovne obitelji, što je velika milost Božja, pa me je to uvelike obradovalo. Mi molimo svaki dan skupa svoj časoslov presvete Bogorodice te smo u tom vjerskom činu jako ujedinjeni kao i u drugim.«

Zdravlje de Chambordovo krene malko na bolje. Ne potraja dugo, a katolička se Francuska zavi u crno, tugujući rad smrti plemenitoga svojega kraljevića. Potomak svetoga Ljudevita preminu baš uoči svetoga kralja, 24. kolovoza.

De Sonisova tuga bila je teška, a trajala je sve do smrti njegove, kojoj je rado prignuo vrat, da se sastane s premilim svojim kraljem. O sebi piše: »Smrt mojega dragoga kralja tako me se kosnula, da sam nekoliko mjeseci sproveo obrvan ljutom tugom ne misleći ni na što od svega onoga, što bi mogao Bog sačuvati Francuskoj, zadovoljujući se time, da što bolje Bogu služim, i podvrgavajući se svemu, što se možda njemu mili.«

»Bog nam je uzeo našega kraljevića,« jada se ocu Ginhacu. »Njega je, činilo se, Providnost odredila, da sve obnovi u Kristu (instaurare omnia in Christo). On hoće da dokaže, da ne treba nikoga. Danas je sve oboreno, ne ostaje drugo nego On, njegova Crkva i njegov namjesnik. Nema se više komu služiti nego Njemu. To je misao, kojom sam vazda zaokupljen i kojom nastojim prožeti dušu i srce djece svoje.«

Don Sarlatu piše u jednom listu god. 1884.: »Srce mi je puno tuge. Kao da je svijet pokrio veo tuge i opći očaj. Poslije smrti mojega premilog kralja čini mi se, da se ovdje već

nije ničemu nadati. Godine prolaze nad mojom glavom i ja ćutim, da se približava smrt. To ne bi bilo ništa, da ne ostavljam nakon sebe toliku djecu, koje me sudbina uznemiruje. Ali uzdaj se, malovjerni čovječe!«

De Sonis nije ostavio djeci svojoj imutka, ali joj je ipak ostavio nešto, što je kud i kamo veće i dragocjenije: ostavio im je svoj primjer, svoje nauke usađene u duše njihove, kako reče slavni govornik Freppel, biskup angerski. Vidjesmo već često puta, kako je on djecu putio na kršćanski život i na svetost. Neka nam bude dopušteno još nekoliko cvjetaka ubrati iz krasnih listova, što ih je pisao drugoj svojoj Mariji, redovnici u Sacré-Coeuru. Kad mu se jednom potužila, da ju je osvojila nutarnja tama i žalost, tješit će je on:

Mgr. Freppel.

»Mila moja Marijo! Ja velim, da dragi Isus kuša samo one, koje ljubi i koji njega ljube, da ih provede kroz talionicu patnjâ, da im dade dio u svojim mukama i potom u slavi pridržanoj njegovim svetima, koji su bili svi ovako pročišćeni, prije no uđoše u blaženu vječnost. Draga kćerko, borite se junački proti đavolu tuge. Stavite mu nasuprot strpljivu odanost u volju Božju, služite Bogu radosno i molite ga, da se dragovoljno njegovu zakonu podvrgnete i da Vam dade srce bezazleno. Naprijed, mila kćerce, ne klonimo duhom, nego stupajmo

junački putem, koji nam je Gospodin označio. Kad god posrnemo, neka nam je to zgoda, da se pridignemo požrtvovniji i svetiji. A tko ne posrće na putu savršenstva?«

U drugima nekojim listovima poučava je, kako treba da snosi bolest. U bolesti, kaže joj, može se čovjek više prikučiti božanskomu i propetomu uzoru. Naš se je Spasitelj isporedio s tihom i pokornom ovčicom, koju vode, da je zakolju, a ona ustiju ne otvara; on najvoli duše slične sebi. Ovo ponizno stanje jest ishodište put onih visina, u kojim obitavaju duše poput Terezije od Isusa i Marije Magdalene de Pazzi, kojima je geslo bilo: «Ili trpjeti ili umrijeti! Vazda trpjeti, nikad umrijeti!» Iza toga joj preporuča, neka se moli za sve, za Crkvu, za Francusku, za obitelj, za mlake, za mrtve, za pređe, kojih su oni rođena krv.

U jednom listu ona mu spominje divne noći u Vosgesima. »Jako mi je milo,« odgovori on, »što ste zapamtili nauke, koje sam Vam dao u mladosti Vašoj, i što se Vaša duša dala dignuti s ove teške zemlje put onih sjajnih zvijezda, koje udahnuše kralju pjesniku ovu pjesmu zahvalnicu: Coeli enarrant gloriam Dei — Nebesa pripovijedaju slavu Božju. O toj pjesmi mogu također reći: o ljepoto stara i vazda nova! Pa kad u časoslovu svaki dan na nju naiđem, ona mi zanosi dušu sveđer novim oduševljenjem. No kad mi ne možemo kao Vi promatrati one negdašnje divote, mi onda barem svrćemo unutra okom duše svoje: njezin božanski gost još nas većma budi na udivljenje.«

»Molite se za me,« piše kćeri, »ja starim i već se sagibam u grob. Molite se za me, da se prestavim s ovoga svijeta bez brige za udes svoje djece, jer to je, što me puno muči i uznemiruje . . .« U slijedećem listu opet veli: »Eto nas skoro, draga Marijo, na svrhi života u čudu, što je tako brzo minuo. Uvijek čovjek misli, da je mlad, i nekako mu je mučno spremiti prtljagu za vječnost. Da me ne tišti skrb poradi velikih interesa i da me ne muči misao, što će biti od mojih, kad ja umrem, čini mi se; ja bih se sasvim rado preselio. No sve treba da se zbude, kako se svidi Bogu, a moliti se valja dobrome

Učitelju, da sve udesi po svojoj volji, koja hoće samo to, da nas sve združi u nebu i božanskom svojem Srcu.«

U posljednjem listu njojzi pisanom čitamo ove riječi, u kojima daje izmoreni putnik oduška svojoj nadi i uskrsnoj radosti: »Dolazim od mise, gdje se orilo veselo aleluja. Čini mi se, kao da svake godine pribivamo slavlju našega božanskoga Isusa, koji ustaje pobjedonosno iz groba; što se mene tiče, ja vazda ponavljam s istom vjerom i vazda s istim veseljem riječi apostolove: O smrti, gdje je tvoja pobjeda? — One zaista tješe zarad mukâ Boga i čovjeka, kojih nam razmatranje bijaše naš svagdanji kruh kroz četrdeset dana.

»Dobro li je dati srcu da se raširi pa vinuti pogled put neba, gdje će biti tako ugodno napokon otpočinuti.«

Nije začudo, što je general toliko uzdisao za onim blaženim »danom vječnosti«, kako pisac zlatne knjižice Nasljeduj Krista umno naziva vječnost. Bog je stavivši bol u program ljudskoga života imao na umu jamačno i tu svrhu, da bude čovjeku lakše ostaviti ovaj svijet.

Patnje posljednjih godina sasvim su Sonisa otkinule od ove zemlje. Čas je trpio na desnoj nozi, koja mu je one strašne noći na bojištu zamrzla, čas mu probadala bol sve mišnice, onda bi se opet pridružile boli, ako bi se poskliznuo na glatkom parketu u sobi . . .

Nakon smrti njegove našao se među njegovim papirima listić, na kojemu je svojom rukom napisao ovu molitvu. Tu imamo kanoti jezgru sve njegove asceze, program života njegova. Uzvišenijih riječi teško da bi i najveći svetac izustiti mogao.

»Moj Bože! Evo me pred tobom siromašna, malena, lišena svega. Ništa nijesam, nemam ništa, ne mogu ništa, tu sam do nogu tvojih zaroniv u ništavilo svoje. Rado bih da mi je što, da ti to poklonim, ali ja nijesam drugo do bijeda i nevolja. Ti si moje sve, ti si moje bogatstvo!

»Bože moj, ja ti zahvaljujem, što si hotio, da ne budem ništa pred tobom. Ja ljubim niskost svoju, ništetnost svoju. Hvala ti, što si uklonio od mene sve, s čega bih se mogao ponijeti i što bi mi moglo srcu goditi. Hvala ti za razočaranja,

nemir, poniženja. Priznajem, da mi je toga trebalo i da bi me ona dobra bila mogla udaljiti od tebe.

»O moj Bože! da si blagosloven, kad me kušaš. Drago mi je, što si me skršio i sasvim uništio. Uništuj me sve više i više. Daj da budem u zgradi ne kao kamen istesan i izglađen od ruke radnikove, nego kao zrnce pješčano nepoznat i sakrit u prašini putnoj.

»Moj Bože, hvala ti, što si mi dao da okusim slatkost tvojih utjeha, hvala ti, što si mi ih oduzeo. Sve, što činiš, pravedno je i dobro. Blagosiljem te u nevolji svojoj; ne žalim ni zbog čega, osim što te nijesam dosta ljubio.

»Ne želim ništa nego samo to, da se vrši tvoja volja. Ti si moj gospodar a ja svojina tvoja. Kreći i okreći me, uništuj i obrađuj me. Ja hoću, da postanem ništa iz ljubavi naprama tebi. Isuse! kako je tvoja ruka dobra i u najtežoj kušnji! Neka budem razapet, no razapet za tebe!«

U dokolici posljednjih godina odluči de Sonis da opiše sam svoj život. Otpočeti htio je baš na svoj rođeni dan 25. kolovoza 1883., ali uoči toga dana umre grof de Chambord, pa ga je žalost odveć osvojila, a da bi mogao taj svoj naum izvršiti. Nakon tjedan dana, 31. kolovoza, lati se pera i počne pisati svoje žiće. Na žalost on toga posla nije dovršio: bit će, da mu nije dala bolježljivost a ni poniznost, jer bi odveć bio morao iznositi na javu svoje kreposti. Za kojom je svrhom išao pišući, razabiremo iz prvih redaka:

»U ime Oca i Sina i Duha Svetoga. Amen.

»Ja pišem u nazočnosti Božjoj i stavljam taj čedni spis pod okrilje Marije, kraljice i majke sviju kršćana, no napose kraljice i majke moje, budući imam tu osobitu čast biti članom njezina trećeg reda karmelskoga.

»Dostojali se i sveti Ljudevit, moj slavni zaštitnik, sveti Josip i moj dobri anđeo čuvar voditi moje pero, da ne pišem ništa, što nije istinito, iskreno i korisno za slavu Božju i pouku moje djece!

»To su samo priproste crtice pisane od dana do dana i jedino namijenjene mojoj obitelji, da joj govorim i nakon svoje smrti.«

Baunard se ovim bilješkama služio opisujući generalovo žiće do godine 1844., kad je mladi de Sonis stupio u vojničku školu u Saint-Cyru.

Don Sarlat nekako dočuo, da je njegov prijatelj počeo pisati nekakve zapiske, i odmah ga zamoli, neka bi mu poslao, što je napisao, on će dakako čuvati tajnu. De Sonis mu odgovori: »Baš mi se dalo na smijeh misleći na Vašu želju, koju mi očitovaste, da vidite moj rad. Doista nezahvalan bih bio, da Vam ga ne ću pokazati; no jako ćete se razočarati i snebivati, sudeći po onome, što je već napisalo moje pero, koje hramlje kao i onaj, što ga drži.«

»Jedina će vrlina ovih bilješki biti ta, što su iskrene, i zato treba da pišem bez priprave kao onaj, koji se nada, da ih ne će čitati drugi nego samo njegova djeca. Molim Vas dakle, dopustite, da ni u čemu ne mijenjam svoje osnove.«

O zadnjim godinama de Sonisovim imamo na žalost malo vijesti. Tek iz nekojih listova doznajemo, da je on i ovo vrijeme mnogo dobra činio. Brinuo se n. pr. za siromašne djevojke, koje su bile u opasnosti, da nastradaju u vrtlogu pariskog života.

U vrijeme, kad je bio u Parizu, mnogo su dobra činile siromasima radničkih kotara pariskih tako zvane Male sestre od Uznesenja. Jedna sestra piše o generalu, da je stupio kao »décurion« u bratovštinu du Salut (»bratovština spasa«), »Tu se radnici svakoga mjeseca skupljaju obećajuć Bogu, da ne će polaziti krčme, da će svake nedjelje pribivati svetoj misi i svakog tjedna da će predati svojim ženama čitavu plaću. Oni obećaju također, da će svaki dan moliti doma zajedničke molitve. Svjetovnjaci zajedno s ocima asumpcijonistama skupljaju ih i govore im. General bi se redovno našao na tim sastancima, slušao bi ondje svetu misu i pričestio se, no čednost mu nije dala da ondje govori. Jedva se jedvice dao nagovoriti, da primi počasno mjesto, koje je dolikovalo njegovu staležu. U jednom listu, u kojem je otkrio tajne ljubavi svoje, reče on: »Evo nekoliko razloga, s kojih se nadam uskrsnuću Francuske.«

Kako svuda tako je i u Parizu pomno nastojao, da mu dobrim djelima bude svjedokom samo Bog. Ova okolnost tvrdo nas uvjeruje, da u njemu nije bilo taštini i slavičnosti ni traga.

Neke večeri u 7 sati vozio se on jednom pariskom ulicom, kadli navale na nj nekakvi lopovi, a poznati katolički dnevnik La Croix priopći taj događaj i kod te zgode obaspe ga La Croix velikom pohvalom. De Sonis potraži onoga, za kojega je mislio, da je događaj dnevniku dojavio. »Prvi sam ga put tada vidio gnjevna«, priča on. ‚Ah šta!' reče mi, zar sam se smio nadati tomu od vas? Ja nijesam čovjek, o kojem treba govoriti. Molite onu gospodu, da nikad ne spominju mog imena.«

Već nam se naprvo gdjekada nadala prilika, da vidimo, kako se de Sonis rado zanosio natrag u onaj tako zvani »tamni vijek«, koji je, da mimogred spomenem, u mnogočemu svjetliji od našeg »prosvijetljenog« vijeka, dok u drugu ruku treba priznati, da je u njemu bilo koješta, što se kosi s pravim pojmovima o slobodi i časti. No tko će se usuditi reći, da nema u našem vijeku barem jednako strašnih pojava nego u donekle naivnom srednjemu?

S velikim je užitkom naš samotar čitao djelo Montalembertovo Moines d'Occident (Monasi na zapadu). Don Sarlatu piše o tom: »Čitao sam, što piše o svetom Benediktu, Kasiodoru i sv. Grguru Velikomu. Ove stranice zaista su krasne i možda najbolje, što ih je napisalo njegovo pero. Duh mi i srce počinu, kad čitam povijest onih vremena, kadno je vjera imala dosta ugleda, da prigne i najupornije glave. Bez sumnje je bilo tada i velikih nevolja, no ipak koliko dobra!« — Čitajući Guérangerovo djelo l'Année liturgique (Liturgička godina) kliče: »Kako je bilo dakle ugodno živjeti u tom srednjem vijeku, gdje je sve smjeralo na misterije kršćanske i udahnjivalo sve čine života! Bilo je tada sasvim prirodno živjeti životom Crkve prateći oficije njezine liturgije i naslađujući se svetom njihovom ljepotom. Kako su se na žalost vremena promijenila i kako je tužan život dandanas!«

25. kolovoza 1884. tuži se u jednom pismu svojoj kćeri na neuralgične boli u nozi, no opet kliče: »Nek se u svemu i svagda vrši sveta volja Božja kako u veselju tako u žalosti, u zdravlju kao u bolesti! Vi znadete, da je u tom temelj svega kršćanskoga života. Izvrsna li predmeta za razmatranje! . . .« Malo poslije sjeća je godišnjice bitke loignyske: »Mislite na

svoga oca ovu noć, kćerko moja, ako se probudite. On će sigurno misliti na Vas pred Bogom.«

Ne znamo, kad se de Sonisova obitelj preselila u ulicu Sontay. Novi se stan nalazio na uglu trga Eylau. Tu je de Sonis 1. lipnja god. 1885. bio svjedok pogrebu Viktora Hugoa. On piše don Sarlatu: »Mi smo sasvim blizu Arc de triompheu pa smo tako bili na putu, kojim je bilo proći mrtvacu da od kuće dođe do Arc de triomphea, gdje je bio izložen jedan dan i jednu noć. Možete vjerovati, da su moji prozori ostali zatvoreni a dan da smo sproveli u molitvi: prosili smo u Boga opro-

Pariz: Arc de triomphe.

štenje rad one sablazni, blizu našega stana. Bio Vam je to pravi sajam, uostalom vrijedan onoga jadnoga luđaka i ostalih luđaka, koji ga šćahu častiti a ne žacaju se protjerati Boga iz njegova hrama, da ondje namjeste svoj idol.«

Kad je Viktoru Hugou pozlilo, javio mu je pariski nadbiskup, da će mu sam podijeliti svetotajstva umirućih, premda se još nije od bolesti oporavio. Zet Viktora Hugoa odbije tu ponudu. Kažu neki, da se je pjesnik sam hotio izmiriti s Crkvom. Pogreb njegov bio je povodom, da se crkva sv. Genoveve lišila svakoga crkvenoga znaka i pretvorila u Panteon. Kad je dični

zastupnik i vođa katolički grof Albert de Mun radi toga svetogrđa u zastupničkoj komori interpelovao, odgovori ministar Goblet, da je vlada bila prisiljena tako raditi, jer bi inače klerikalci zapriječili sjajan pogreb Hugoov ma u kakvu kršćansku crkvu, a on se kao zaslužan književnik svakako imao sahraniti pod krovom kakova posvećena zemljišta.

Kod pogreba nije bilo nikakve demonstracije s katoličke strane. Prizori, što su se zbivali na trgu pred slavolukom, nijesu Parižlijama na čast: svagdje okolo bilo je kobasičara i krčmâ, svuda supitih, koji su pjevali najgadnije pjesme. (V. Katolički list 1885. br. 22—24.)

O apostolskom djelovanju de Sonisovu ima tek oskudnih vijesti. U jednom listu pripovijeda on, kako je pohađao dvojicu generala, koji se nekako nećkahu pomiriti se s Bogom; kod jednoga od njih nije baš bio isprva lijepo primljen, no napokon i on uđe u se. »Nakon nekoliko dana«, piše de Sonis, »saopći mi u listu gospodin župnik, da je jedan njegov kapelan pohodio generala, ispovjedio ga, podijelio mu posljednju pomast i potom svetu pričest primjećujući, pošto je primio Spasitelja, da se je bez prestanka molio. Ovaj učinak sakramenata činio mi se tako čudesan, te smo obećali, da ćemo devet dana uzastopce primati svetu pričest, da zahvalimo Bogu za vanredne milosti, što ih je dao ovomu generalu, mojemu drugu u Limogesu. Kako je to utješno uskrisiti jednu dušu, koju držahu već gotovo za mrtvu! Dobar li je Bog!«

Jednoga jutra, pošto je ustao, pričvršćujući de Sonis drvenu nogu izgubi ravnotežu i pane na tle. Sluga pritrči i podigne ga. Kad je poslije htio poći u crkvu sa svojom malom Germanom, oćuti tolike boli, da je morao ostati kod kuće i leći u postelju. Boli se jedva dale utišati morfijem. Posljedice ovoga pada spominje u listu grofici de Sèze: »Radi bolesti rastao sam se s vjernom svojom pratilicom — drvenom nogom, bez koje ne mogu ništa, pa sam osuđen na potpunu nepomičnost. Bio sam dakle dugo vremena bez svete pričesti, pa i bez svete mise! Činilo mi se, kao da već nijesam kršćanin. Hvala Bogu, eto me sad na nogama te mogu piti na vrelu života vječnoga: to mi daje snage, da nosim dnevni teret . . . Od

ove godine (1886.) bit će, što Bog hoće. Glavno je predati se njegovoj svetoj volji. Ali ja sam jako žalostan! Već sam prevalio šezdesetu, vidim gdje mi se smrt primiče, a ja ću eto iza sebe ostaviti čitavu svoju obitelj bez imutka. Sve me to napunjuje tugom i nepokojem svake vrste, kad mi za nesanih noći zareda glavom. Ja nastojim misliti, da je Bog dobar otac i da su tajne milosrđa njegovog nedokučive, pa da nakon svega stoji samo do toga, da on bude ljubljen, slavljen i služen. No što većma vrijeme odmiče, to manje je tako; svaki nas dan sve dublje goni u bezboštvo i kao da osniva kraljevstvo neprijateljâ imena njegova. Pa kako da se ne žalostim?« —

Olakšica bijahu generalu prijatelji njegovi, koji mu dolažahu u pohode. Jednoga dana osvane kod njega jedan stari znanac iz Afrike, njegov bivši župnik u Mustafi i Laguatu, lazarista o. Alauzet. Pohod njegov bio mu osobito drag. O. Alauzet često bi ga obašao, a s kakvim čuvstvima, opisuje to sâm u listu g. Baunardu. »Pohoditi njega u Passyu ili u ulici Sontay bilo mi je, kao da idem na proštenje. Išao sam generalu, kako idem na Montmartre. Na svakom sam pohodu našao u generala isti onaj čili um i isto ono plemenito srce, ali tijelo sakato a njega rastužena, što vidi u rukama jedne bande sektaraca onu zemlju, koju je on nedavno branio prolivši za nju svoju krvcu. Bijaše u tom za njegovo veliko srce moralna patnja žešća od onih, što ih je podnio u Loignyu. Pa ipak unatoč toj patnji vazda sam ga našao prijazna, vazda strpljiva, sasvim sretna rad umirovljenja, koje mu je Providnost spremila, da se posveti i pripravi za vječnost.«

Red je da spomenemo posljednje poniženje, što ga je imalo zadesiti u ožujku g. 1886. Toga naime mjeseca naredi novi ratni ministar promjene u osoblju povjerenstva javnih posala: dakako mržnja na predstavnika katoličke prošlosti francuske nadvlada svaki obzir, što bi se morao uzeti na tako vjerna i požrtvovna sina domovine. De Sonis piše: »Ministar me je hotio naprečac otpustiti. Na sreću našao se tamo junak, ravnatelj generalnog dopisivanja, g. Jeanson, koji je udarac odbio. On se usudio kazati ministru, da će se moje otpuštenje jako neugodno dojmiti vojske. Uzimajuć to u obzir odlučio je ministar da me

imenuje pomoćnim članom konjaničkog povjerenstva, ostaviv mi tako plaću, kako se baca komadić kruha siromahu, da ga se riješiš. Doista to je jedan način, da me otpuste; jer ona riječ »pomoćni« znači, da si pridržavaju pravo pozvati me, kad me budu trebali. Napokon fiat!«

Iz dana u dan bivao je de Sonis sve slabiji, često nije mogao sâm da piše, nego je morao listove kazivati u pero. Sve je tiše i tiše bivalo okolo njega, i crne slutnje obuzimahu obitelj njegovu i prijatelje.

Mjeseca lipnja razvedri mu se duša, kad se oko njega sakupiše sva djeca osim njegove »mile redovnice«, kako nazivaše svoju Mariju. Isto ga tako obveseli glas, da mu je sin Henrik postao kapetan. Malo dana iza toga pojave se žestoke boli i on zapade u tešku tugu, koje se nije mogao osloboditi. Liječnici svjetovaše, neka pođe na jug. On posluša i zaputi se u Amélie les-Bains, gdje je bio prvi put nazad dvanaest godina. Tu se on nešto oporavi.

Godina 1887. nije bila drugo do neprekidna nit boli. Posljednji njegovom rukom pisan list upravljen je 16. srpnja jednoj njegovoj rođaki, koja je nakon mnogih hodočašća u svetu zemlju stupila u Jerusolimu u red karmelski. General joj čestita, a ujedno čestita i sebi, što je kao trećoredac karmelski s njome još napose vezan na duhovni način.

On je danas proslavio blagdan Naše Gospe Karmelske u kapeli karmelitskoj, gdje je za nju prikazao svetu pričest.

Iz ovoga se pisma još razabire, da se spremao opet na jug u Amélie-les-Bains, da tamo sprovede zimu. Ali Bogu se svidje pozvati ga onamo, gdje nema ni boli ni suza.

Nekoliko dana pred Veliku Gospu pojavi se mala groznica. Pogibao, činilo se, nije velika. U nedjelju 14. kolovoza (uoči Velike Gospe) ustade kao obično; kod kuće se ispovjedi i pričesti. Noć sprovede također dosta mirno. U jutro drugoga dana u šest sati iznenada mu pozli. Njegov ispovjednik, karmelićanin o. Albert, pohiti k bolesniku i podijeli mu posljednju pomast. General je bio kod svetog čina sasvim svijestan. Domala se trzne: otpoče smrtna borba. Djeca kleknu i stanu se plačući moliti. Plemenita drugarica njegova života držaše njegovu ruku

u svojoj, dok je god onaj strašni boj trajao, a trajao je osam sati . . . Staviše mu posljednji put propelo na usta, on ga poljubi i izdahne svetu dušu u ruke Stvoritelja svojega.

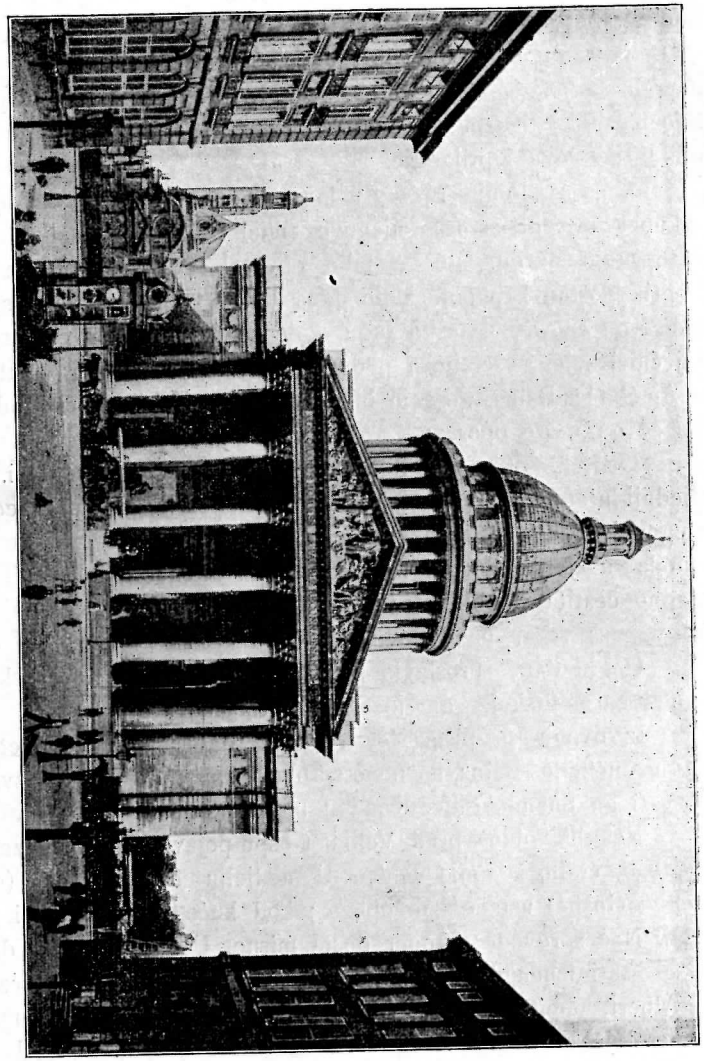

Pariz: Panteon.

Gdjekad se desi, da čovjek poprimi nakon smrti ljepši izraz lica, nego ga je imao za života. Ali rijetko kad preobrazi

se lice onako, kako se preobrazilo u Sonisa. Koji ga vidješe mrtva, rekoše, da takova šta nijesu nikad vidjeli nit će toga ikad zaboraviti: lice mu bijaše vrhunaravne ljepote; nekakova neopisiva spokojnost i vedrina odražavala mu se na licu.

Je li tek slučajno, da je on, gorljivi štovatelj Marijin, preminuo baš na blagdan Uznesenja njezina u nebo?

Poput munje raznese se širom Francuske glas o smrti de Sonisovoj i u svim novinama i časopisima pisali se nekrolozi; katolički listovi u zvijezde ga kovahu, a i mnogi liberalni priznavahu rado njegovu neporočnost i junaštvo.

Od sažalnica, što ih je udovica generalova primila, saopćit ćemo onu ratnog ministra, generala Ferrona.

»Madame! Vojsku je eto zadesio nenaknadiv gubitak, i ja se pridružujem Vašoj boli davajući poštu jednoj velikoj uspomeni.

»Nitko ne će zaboraviti junaštva generala de Sonisa, koji je pao sav krvav na bojnom polju patayskom a ni za što se drugo nije brinuo, do li za udes četa, što ih je vodio u boj.

»Njegove duboke rane, kojih je dopao braneći Francusku, uskoriše njegovu smrt i ugrabiše vojsci jednoga od najuvaženijih njezinih šefa a ministarstvu rata jednog od najvrsnijih zamjenika. . .

»Izvolite, madame, primiti, s izrazom sažaljenja počast mog dubokog poštovanja. General Ferron.

Dva dana poslije smrti generalove pošalje barun de Charette, koji rad obiteljskih poslova nije mogao doći u Pariz, negdašnjim dobrovoljcima ovu brzojavku:

»Châteauneuf-en-Bretagne 17. kolovoza 1887.

Dragi moji drugovi!

»General de Sonis je mrtav; primio je nagradu za svoje dugo mučeništvo.

»Pisao mi je nekoliko dana prije Pataya: »Sve treba da nam je zajedničko: radosti, boli i žrtve.«

»Njegova je čast, što je razvio zastavu presvetoga Srca na onom istom bojištu, gdje je prije četiri vijeka lepršao stijeg Ivane d'Arc.

»Sred nas je pao on, vojnik Francuske, vojnik Božji! Čitav se njegov život može zbiti u ove dvije rječi: čast i žrtva!« —

Dični sokolovi de Charetteovi nađoše se u velikom broju oko mrtvih ostanaka onoga, koji ih je poveo u boj pod zastavom Srca Isusova. Na opijelo i pogreb skupio se u crkvi Saint-Honoré d' Eylau cvijet katoličke Francuske: mogao si vidjeti visoke časnike ostarjele prije vremena od strahota ratnih, bivše drugove generalove, časnike, koji su služili pod njim, svećenike i redovnike, predsjednike katoličkih društava. Od vijenaca osobito se isticahu vijenci zuava i kolegija juillyskoga. Opijelo ovršilo se čedno i bez mnogo ceremonija, kako je to pokojnik želio.

Časnici, što su došli u crkvu na opijelo, došli su kao privatne osobe: država nije dala vojsci u crkvu. Radi ovoga neprijateljskoga držanja republike spram crkve nije de Sonis htio, da ga vojska prati na pogrebu, pa je tu svoju želju nekoliko puta svojima rekao. Poštivajući tu njegovu volju odbiše gospođa de Sonisova i djeca njezina, da tijelo pokojnikovo prati vojska. — Poslije mise svrši Sisson, župnik crkve sv. Honorata, opijelo, i poslije toga bude lijes odnesen u crkveni trijem, da general Lhotte mogne u ime vojske reći slavnom pokojniku zadnji s Bogom.

Pred crkvom sakupilo se mnogo svijeta, osobito puno siromaha.

General Lhotte prozbori s očitim uzbuđenjem ovo nekoliko riječi:

»Ratni me je ministar počastio pozivom, da ga zamijenim kod ovog žalobnog obreda, i eto ja hoću da reknem posljednji s Bogom prijatelju, čije smrtne ostanke pratimo.

»Život generala de Sonisa odveć je poznat, a da bi trebalo ovdje ga snova crtati. Bio je uzor u svim krepostima kako vojničkim tako i privatnim. Riječ d u ž n o s t napisana na prvoj stranici knjige života mu nahodi se svuda sve do posljednjeg lista ove knjige, kojano se danas zaklopila, i kako se veli o Bayardu, tom uzoru junaka, može se kazati i o de Sonisu, da je bio ‚bez straha i prijekora'.

»S Bogom, generale de Sonisu! s Bogom, vojniče slavni! Tvoje će žiće ostati među nama kao divan uzor, za kojim ćemo nastojati da se povedemo, ali bez nade, da ćemo ga ikad dostignuti, tolike bijahu kreposti tvoje!

»S Bogom, još jednom, ili bolje rekavši, s vjerom ti kršćanskom velim: do viđenja!«

Obzir prama tugujućoj obitelji zapriječio je, da nazočnici nijesu dali oduška onom zanosu, kojim ih napuniše osobito posljednje riječi generala Lhottea.

Dne 20. kolovoza pisa tužna udovica generalova svojoj »miloj redovnici«:

»Premila moja Marijo, on je otišao, naš predragi, naš svetac! Presveta Djevica, koju je on toliko ljubio, došla je i potražila ga, da ga povede na nebo baš na dan svojega slavnog Uznesenja. Bog me je održao hrabru u toj strašnoj kušnji. On mi je udijelio snagu, da budem uz njega za tako grozne smrtne borbe, koja je trajala 8 sati, i da ga gledam gdje izdiše a ne može izdahnuti.

»Žiće njegovo i moje tako je bilo vezano jedno o drugo, tako smo nas dvoje bili združeni za svega vijeka svojega, da ne mogu izreći boli tog rastanka. No kako već rekoh, milo dijete, Bog nam je dobar. On mi pokazuje ovoga milog prijatelja blažena u slavi, gdjeno posjeduje nagradu, što ju je doista zaslužio. Sva mi želja ide za tim, da Boga sve više ljubim, da mognem domala poći k mojemu predragomu na nebu. Tamo već nema rastanka. Ja se nadam, da ćemo svi prispjeti u onu domaju nebesku, gdje ćemo se naći u kolu sviju onih, što nam ih je Bog darovao.«

De Charette, koji se mnogo trudio oko popravka i poljepšanja crkve loignyske, dao sebi u njoj napraviti raku. Želio je, da uz tijelo de Sonisovo počiva, i zato ustupi sad polovicu rake. Bude uglavljeno, da se časni ostanci de Sonisovi polože u grobnicu 22. rujna iste godine (1887.), na dan sv. Mauricija, vojnika i mučenika tebanske legije.

Rečenog dana bila je crkva loignyska sva u crno zaodjenuta: na crkvenim stupovima bijaše pričvršćen po jedan grb de Sonisov okružen zastavicama, a sred grba bilo je upisano

ime i godina bitke, u kojoj se odlikovao: Solferino 1859., Marok 1860., Metlili 1866., Ain-Madhi 1869., Brou 1870., Loigny 1870. U dnu crkve vidjela se krasna slika Srca Isusova. Na lijesu ležaše odora njegova, mač, odlikovanja i zastava zuavska, orošena krvlju kod Loignya.

Mala crkva nije mogla da obuhvati toliki svijet, što se zgrnuo iz Loignya, Orléansa i Chartresa i drugih gradova diljem Francuske, da iskaže posljednju počast slavnom mrtvacu. Samih svećenika došlo je, veli de la Faye, do dvjesta i pedeset. Među njima tajnik abbé Roussillon kao zamjenik biskupa Regnaulta, komu starost nije dala pribivati svečanosti.

U prvom redu u lađi bijahu članovi obitelji; među njima isticahu se četiri sina pokojnikova u vojničkoj odori. I de Charette stajaše ondje tužna lica a oko njega njegovi zuavi d'Albiousse, du Puget, de Couessin, de la Prière, Aubineau, de Boissieu, Langlois de Laroche-Mace i dr. Došao je i general Parry, koji je 2. prosinca 1870. vodio upravo junački jednu diviziju 16. zbora, onda general d' Alloy, zastupnik od Côtes-du-Norda, Delangre, lijep broj odličnih viječnika i časnika svake ruke itd. Čitavu svečanost uredio je i vodio župnik loignyski, koji je nekoć onako požrtvovno njegovao de Sonisa i ono mnoštvo ranjenih vojnika.

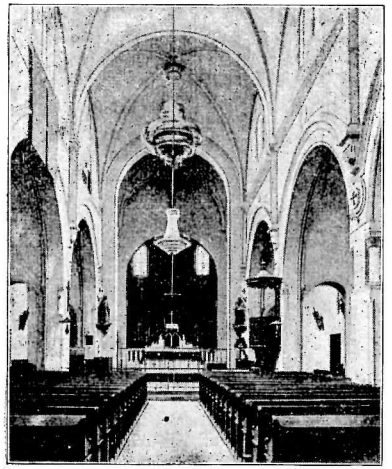

Loigny: Župna crkva.

Nakon oficija uspne se biskup Freppel na propovijedaonicu; nastane svečana tišina, koju prekide ugodni glas govornikov.

Na čelo besjedi stavio je riječi Crkvenjakove:

»Ljubio je Boga svim srcem svojim i Bog mu dade jakost suprot neprijatelju.« (Eccl. 47, 11). »General de Sonis bio je savršen lik kršćanskog junaka. U njemu

vidjesmo gdje oživješe Bayardi, Catinati, Drouoti i sav onaj niz vojvoda, kojima bijahu križ i mač dvogubi znak jedne iste žrtve.«

Biskup potom pripovjedi u nekoliko krasnih crta vojnički njegov život u Castresu, u Limogesu i u Algiru. Onda nas vodi na bojne poljane talijanske i zaustavlja se kod bitke solferinske. »Tri su sata poslije podne . . . Ništa nije moglo potisnuti donle pješadije austrijske . . . Valja pošto poto probiti taj živi zid. Treću pukovniju afričkih lovaca zapade čast, da prva navali. De Sonis, koji ju vodi, prekrsti se i srne naprijed.«

I opet prevodi besjednik slušatelja u Afriku, gdje je de Sonis 12 godina uzor požrtvovna rada i junaštva.

»Zapovjednik laguatski uvijek je tamo na oprezu, ne prepušta ništa pukom slučaju, organizuje mobilne kolone, ne štedi ni sebe kod prednjih straža, dok slavni boj kod Ain-Madhia ne završi ustanka.«

Sa nekoliko velikih poteza naslika rječiti biskup sliku milosrdna Samarjanina među vojnicima, koje je na maročkoj granici kuga desetkovala. Zanos govornikov sve je više rastao, kad je stao pripovijedati o dnevima najslavnijim ali i najstrašnijim. Govor završi ovom peroracijom:

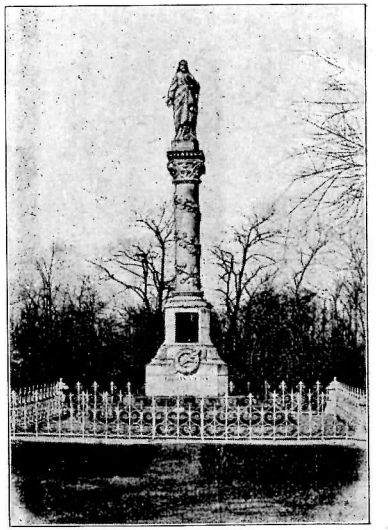

Loigny: Spomenik Srca Isusova.

»Veliki Bože, koji si udijelio našoj zemlji milost i pokazao joj u generalu de Sonis lik savršen kršćanskog junaka, nastavi svoje djelo milosrđa umnažajući pred našim očima tako divne primjere. Da Francuskoj pomogneš, da se opet lati svoje divne misije, daj joj ljudi umnih, ljudi srčanih, ljudi značajnih, no prije svega daj joj svetaca, koji će krepostima svojim oživiti okolo sebe duh požrtvovnosti, podignuti čudoređe naroda, udahnuti ljubav dužnosti i postati sila najmoć-

nija od sviju ukazujuć se posred nas kao uzori vjere, prijegora i odanosti napram Crkvi i domovini.

»Ja s uzbuđenjem ostavljam ova mjesta, svjedoke tako velikih stvari.

Loigny: Križ u spomen gen. de Sonisa (s. 261.)

»Loigny, Loigny! zemljo junaka, kojano si pila najizvrsnije i najplemenitije krvi Francuske, primi ove slavne ostanke, koje ne bi bile našle nigdje inače mjesta njih dostojnijega, gdjeno

bi čekali dan uskrsnuća. Jest ovdje pod okriljem Srca Isusova moralo je da bude posljednje počivalište junačkog vojnika sred onih vojnih drugova, koji mu bijahu počasna straža do vrata smrtnih. Odsada kad će tko tražiti najuzvišenijih pouka o rodoljublju, on će doći u Loigny i zamisliti se kod ovoga groba, sjajnoga spomenika junaštva francuskoga i kršćanske pobožnosti. To će biti hodočašće vojničke požrtvovnosti i kreposti.

»Ne znam, hoće li se Bog dostojati učiniti, da na zaufanu molitvu ova mjesta dovijeka blagoslovena prosjaju čudesima; ne znam, hoće li Crkva, koja je vazda željna proslaviti po izbor sinove svoje, jednoga dana sjajnim svijetlom zaodjeti život, u kojem su se kršćanske kreposti uspele do heroizma: ali što mi javno udivljenje dopušta, da bez bojazni kažem, jest, da će uspomena generala de Sonisa proći kroz sva pokoljenja poštivana i obožavana od sviju, jer on je bio velik pred Bogom i pred ljudima.« [1]

Suze, što zasjaše u očima gdjekojega slušatelja, pokazuju, da je slavni govornik svima govorio u dušu.

Kako je de Sonis hotio, da mu pogreb bude onakav, kakav dolikuje siromaku, tako je želio, da mu i nadgrobni natpis bude priprost: na njem neka pišu samo riječi — miles Christi — vojnik Kristov. Želji mu udovoljiše. Na nadgrobnoj ploči urezane su tek ove riječi:

Die XXII Sept. 1887 in spem vitae — hic depositus est — et requiescit — MILES CHRISTI.

Gaston de Sonis — général de division — né le 25 août 1825. — décédé le 15 août 1887 — Priez pour lui.

Hrvatski:

Dne 22. rujna 1887. u nadi života — položen je ovdje — i počiva — vojnik Kristov.

Gaston de Sonis — divizijski general — rodio se 25. kol. 1825. — umro 15. kol. 1887. — Molite se za nj.

[1] Cijeli govor otisnut je u knjizi: Vie illustrée du general de Sonis par Ch. d'Hallencourt. (Abbeville, F. Paillart).

KAZALO.

Strana

Predgovor 1

GLAVA I.
Pointe-à-Pitre. — Pariz. — Saumur (1825—1848).

Obitelj i kuća de Sonisova. — Pointe-à-Pitre 3
Jedno putovanje. — Ljepota tropske prirode 4
Odlazak u Francusku. — Pariz. 6
Kolegij sv. Stanislava. — Prva sv. pričest 10
Kolegij Jully. — Rasadište kremenitih katolika 11
Značaj mladoga de Sonisa. — Ivana d' Arc 12
Otac de Sonisov. — Umire u Bordeauxu 13
St. Cyr. — U konjaničkoj školi u Saumuru — Solesmes 17

GLAVA II.
Castres. — Pariz. — Limoges (1848—1854).

Castres u Languedocu. — Žena de Sonisova 20
Loža. — Pontivy. — Pariz 22
Lacordaire. — De Sonisove sestre 25
Limoges. — Henri Lamy de la Chapelle 27
Izbor Napoleona III. — Značajnost de Sonisova 29
Član društva sv. Vinka Pavlova. — Nedjeljni počinak. — Sabire za siromahe 29
Izvješće na sjednici društva sv. Vinka 30
Opreznost u općenju. — Nezgoda 32
Promaknuće. — Obzir ljudski 34
Noćno klanjanje. — Spiritizam 36
Gorljivost. — Štovanje djece. — Tješi i sokoli sestru 38
Odnošaj prema vojnicima. — Njegov utjecaj. — Kapetan 40

GLAVA III.
U Africi (1857—1859).

Algir, povjesni prijegled, statistika. — Faze u upravi 43
De Sonisov stan. — Život u Algiru. — Odnošaj prema biskupu . . . 46
Sirotište u Bufariku. — Vjera u vojsci. — Društvo sv. Vinka 48
Bolest. — Osamljenost. — Duhovne vježbe. — Staenli 50
Osniva društvo noćnoga klanjanja. — Žalost 52
Premještenja i s njima skopčane neprilike 54
Ljubav k siromasima. — Uči arapski. — Vrhunaravno gledište . . . 56
Ustanak. — Kratka ekspedicija 57
Brige za obitelj. — Prezir slavičnosti 58
Bît kršćanstva. — Ustanak u Kabiliji. — Misa u pustinji 60
U Algiru. — Apostolski duh 63
List sestri. — Njegovo živovanje 65

Strana

GLAVA IV.
Solferino (1859).

Preteče italijskoga rata. — Napoleon III. 68
Genova. — Ushit Talijana 70
Milosrdni Samarjanin. — Novara, Magenta 73
Nutarnji život sred ratne buke. — Pričest kršć. viteza 77
Tijek bitke kod Solferina 79
List, u kojem de Sonis opisuje jurišanje svoje eskadrone 82
Kabanica austrijskoga časnika. — Pogled na bojno polje. — Bolnica . 86
De Sonis odlikovan. — Mir u Zürichu. — Dojam u Italiji 87

GLAVA V.
Na maročkoj granici (1859).

Ustanak u Algiru. — De Sonisova kršćanska požrtvovnost 91
Artur de Montalembert. — Suša i pomor. — Raspoloženje vojske . . 93
De Sonisova spokojnost. — Dušobrižnik i bolničar u uniformi 95
Juriš na Ain-Taforalt. — Potpukovnik Fenin. — Bez svećenika . . . 97
Dnevna zapovijed. — Montalembert i Sonis 99
O. Mermillod o Montalembertu. — Kršćanska svijest u vojsci 101
Chabert de Lans. — Povratak kolone. — Smrt Montalembertova . . 104
Na dopustu. — Castres, Poitiers, Limoges, Pibrac 106

GLAVA VI.
Okružni zapovjednik u Tenezu i Laguatu. (1868—1861).

Boravak u Tenezu. — De Sonisov zanos za probitke Božje i sv. Crkve 108
Papinska država. — De Sonisova želja, da pođe pod papinsku zastavu 109
Briga za kršć. odgoj djece. — Naputak Gastonu 111
Kako Sonis shvaća zadaću Francuske u Africi. — Zadivljuje Arape . . 113
Zapovjednik u Laguatu. — Putovanje u novo obitavalište 114
Doček u Laguatu. — Prvi pohod. — Grad Laguat 115
Sonisov ugled kod Arapa. — Korizmeni post 117
Mgr. Pavy. — Ustanak u Dželfi. — Prijeki sud 118
Premještenje u Maskaru. — Negodovanje u časnikâ 120

GLAVA VII.
Okružni zapovjednik u Saidi (1862—1865).

Kršćanski izgled sred iskvarenosti. — Neporočnost i pravednost . . . 122
Trećoredac karmelski. — Popis i dioba zemljišta starosjedilaca . . . 125
Misao na djecu. — Nov ustanak u južnom Algiru 128
Smrt Marte. — Bog sâm. — Samoća na morskome žalu 129
De Sonisova obitelj odlazi u Francusku. — Ekspedicija na ustaše . . 131
»Tu quis es?« — Oskudica i neprilike 132
Pismo snahi. — Briga za udovičina sina. — Povratak u Saidu . . . 134
Napoleon u Algiru. — Hoće de Sonisa u svoju pratnju. — Potpukovnik 137

Strana

GLAVA VIII.
Opet okružni zapovjednik u Laguatu (1865—1869).

Stanje laguatskoga okružja. — Sveti rat za oslobođenje 139
De Sonisova osnova. — Pripreme. — Progon Si-Lalle 140
Čestitost Sonisova. — Nastojanje oko kat. probitaka 143
Nač.lo o kršć. životu u vojsci. — Pazi na tabor 145
Točnost i urednost. — Radinost. — Njegov značaj 147
Zapovjednik. — Briga za duhovno dobro bolesnika. — Pokora . . . 149
Ljubav k obitelji. — Duhovni savez s obitelju grofa de Sèzea . . . 150
Pravo prijateljstvo. — Vjernost preko groba 151
Priroda, zrcalo ljepote Božje. — Zvanje kćerino 153
Sin Henri hoće u papinsku vojsku. — »Ljubiti Boga strastveno« . . . 154
Tješitelj. — Sestrična posvećuje se Bogu 156
Časoslov. — Brat Teobald. — Molitva na obali 158
Pomoć sv. Josipa. — Kći nizozemskoga generala 159
Radost i žalost u obitelji. — Suša u laguatskom okružju. — Sućut . 162
Kard. Lavigerie. — Nehaj francuske vlade za kršćanstvo 163
Želja de Sonisova, da unapređuje kršćanstvo 166

GLAVA IX.
Posljednje dvije ekspedicije u pustinju (1866. i 1869).

Nova ekspedicija. — Nestašica vode u Algiru. — Sonisova priprava . 167
Odlazak. — Ratna varka. — Pješčani oblaci 169
Noćna razmatranja. — Duhovni razgovori. — Nova osnova 170
Vojska iznemaže. — Prijegor Sonisov. — Razočaranje vojske 171
Vode! — Novo razočaranje. — Natrag! 173
Obilat plijen. — Eto vode! — Brza kolona 175
U potrazi za Si-Lallom. — Povratak u Laguat. — Odlikovanje . . . 176
Za ekspedicije Sonis predobije mlada zuava za Isusa 177
Nov ustanak na jugu. — Priprava i odlazak kolone. — Dvoličan saveznik 179
Izdajstvo. — Si-Lalla u Ain-Madiu. — Noć uoči bitke 182
Krvav boj. — Šutljiva kolona. — Bijeg Arapa. — Potjera 185
Tjeskoba u Laguatu. — De Sonis se vraća u Ain-Madi. — Slavlje u Laguatu 189
Slava Sonisova. — Promaknuće. — Čednost 191

GLAVA X.
U Omalu. — Francusko-njemački rat. (1869—1870).

Omal. — Nastojanje oko obrazovanja. — Štovanje presv. Srca Isusova 193
Odgojitelj. — Poniznost i pobožnost. — Poznavanje vjere 194
Duša djece. — Roditeljska ljubav. — Obraćenje bratovo 196
Ljubav križa. — De Sonis izgled svojem ispovjedniku. — Vatikanski sabor 198
»Sensus catholicus«. — Francusko-njemački spor 199

Strana

Napoleon III. naviješta Pruskoj rat. — Francuska osnova 202
Kobne vijesti iz Francuske. — Sinovi Sonisovi na vojni. — Nedaće Francuza 203
Nevjera pristaša Napoleonovih. — Sonis hoće na Rajnu. — Odanost u Boga 205
Metež u francuskoj vojsci. — Protuslovne zapovijedi. — Zapovjednik 207
De Charette i de Sonis. — Zuavi. — Zastava Srca Isusova 209
Teškoće. — Držanje naroda. — Bismarkov rođak 212
Gibanja njemačke i francuske vojske. — Sonisova neumornost . . . 214
Napredovanje Nijemaca. — Sonis na čelu 17. zboru 216

GLAVA XI.
Zapovjednik 17. zbora. — Brou, Patay, Loigny. (23. stud. do 2. pros. 1870).

Osvojenje Yèvresa. — Silan napor. — Uspjeh 219
Put marchenoirske šume. — Veliki događaji na domaku 223
Bojna osnova loireske vojske. — Zastava Srca Isusova 225
Pričest u prvi petak. — Dnevna zapovijed d'Aurelleova. — Put Patay 229
Chanzy u stisci. — Sonis hrli u pomoć. — 16. zbor uzmiče 230
17. zbor ulazi u bitku. — Mitraljeze i topovi 233
Nijemci navaljuju na Loigny. — 51. pukovnija uzmiče 235
Dojam zastave Srca Isusova. — Zuavi. — Sonisova žrtva 237
De Sonis ranjen. — Zadnji juriš. — Zuavi uzmiču 238
37. pukovnija bori se do kraja. — De Sonis u snijegu 241
Milosrdni Njemac. — Smrtna stiska. — Bl. Gospa 243
Duhovni razgovor. — Zuav umire uz Sonisa. — Spasen! 245
Prenose ga u Loigny. — Sestrin list 247

GLAVA XII.
Bolesnik. — Na dopustu. (1871).

U župnome stanu. — Amputacija noge. — Žestoke boli 250
De Charette. — Sonis tješi i sokoli. — Treća divizija 252
Oskudica u Loignyu. — Blagdan Bezgrješnoga Začetka 254
List ratnomu ministru. — Uzrujanost gđe. de Sonisove 255
U potrazi za mužem. — De Sonisov list biskupu Pieu 256
U dvorcu Reverseauxu. — Francuska moli mir 259
Križ na mjestu, gdje je Sonis ranjen ležao. — Komuna u Parizu . . 261
Sonis u Limogesu. — Njegovi sinovi. — Nesreća domovine ne poništuje ga 263
Posveta zuavâ Srcu Isusovu. — Sonisova posvetnica 266
U Lourdes. — Pobožnost njegova. — Jedan brzojav 268
Izbor. — Sonisov program. — Ostaje u manjini 270
Grof de Chambord. — Anvers (Antwerpen) 272

Strana

Istraga o francusko-njemačkom ratu. — De Sonis u Versaillesu . . . 276
De Freycinet i de Sonis. — Kod ministra predsjednika 278
Thiers i de Sonis. — Zapovjednik 16. divizije u Rennesu 281

GLAVA XIII.
Divizijski general u Rennesu.
(1871—1874).

Kršćanska kuća. — Kako je shvaćao reorganizaciju vojske 283
Godišnjica 2. prosinca u Loignyu. — Čednost i poniznost Sonisova . 285
Odlomak iz govora Mgr. Piea. — Sonisov spomen 2. prosinca u Parizu 287
Društvo za obnovu loignyske crkve. — Sonisov dnevni red u Rennesu 288
Trećoredac. — Noć 2. prosinca. — Na procesiji. — Nemrs 290
Sonis u službi. — Točnost, strogost, nesebičnost 292
Vojnička stega. — Dvoboj. — Sursum corda 294
Sonisova prvorođenica posvećuje se Bogu. — Duhovni listovi . . . 296
Sonis na proštenju sv. Ane. — Smrt sestre mu Marije 300
Paray-le-Monial. — Hodočašća 303
Velika kriza. — Neuspjeh monarhistâ. — «Živio kralj!» 305
Sonisa uhađaju. — Vojnički posluh 307
Slomio nogu. — Strpljivost u bolima. — Gvozdena volja 308

GLAVA XIV.
Saint-Servan.
(1874—1880).

Služba Božja. — Molitva. — Tišina. — Zašto trpi 310
Kršćanski stan. — V. Sarlat. — Lourdes 311
Amélie-les-Bains. — Zakon Božji. — Barèges 313
Vojnički poslovi. — Ne trpi besposlice 315
Časnik bez ljudskoga obzira. — Noblesse oblige 316
Zidanje vojarne u nedjelju. — Duhovni otac. — Apostolski duh . . 318
Uglađenost. — Sonis puti na dobro dva mlada časnika 321
Kapetan Sarlat benediktinac. — Zavjetuje se 322
Zvanje mlada časnika. — Redovnički zavjeti Sonisove kćeri 324
Sestra Marija Terezija. — Njezina bolest i smrt. — Tuga Sonisova . 326
Njegovi listovi. — Općenje s nižima. — Instruktor 328
Liberalizam. — Prva pričest kćerke Germane 330
List nećakinji o prvoj pričesti. — Prva pričest Franjina 331
Političke borbe i promjene. — Sonisove patnje 331
Pariska izložba. — Pohod Lakdara i de Freycineta 333
Navale na katolicizam u vojsci. — Uspjeh na manevrima 335
Premještenje. — De Sonis tješitelj 337

GLAVA XV.
Châteauroux. — Limoges.
(1880—1883).

List o. Peignéu. — General markiz de Gallifet 342
Sonis veliki časnik počasne legije. — Otvorenje željeznice u Toursu 344

Strana

Smrt kard. Piea. — Neprijateljstvo vlade 346
Sonisa neumornost unatoč žestokim bolima. — Vojnička stega . . . 347
Prijaznost Gallifetova. — Mržnja lože na redovnike 348
Bezbožnost u vojsci. — Sonis u Toursu 349
Njegove čete moraju izgoniti redovnike. — Sonis daje ostavku . . . 350
Izgon benediktinica solesmeskih. — Novi stan 353
Nadbiskup bourgeski čestita generalu. — Protest gen. de Charettea . 356
Odjek po Francuskoj. — Sonis odvraća časnike, da dadu ostavku . . 358
Don Sarlat pritječe Sonisu u pomoć. — List generalov 361
Smrt najboljih prijatelja. — Sonis tješi gđu. de la Chapelle 363
Za nadzorničkim poslovima. — Sudbonosan pad 365
U Limogesu. — Društva sv. Vinka i Noćnoga klanjanja 367
Sonis moli, da se umirovi. — Gallifet ga odvraća 369
Član mješovitog povjerenstva posala u Parizu 370

GLAVA XVI.
Pariz. — Loigny.
(1883—1887).

Nova služba u Parizu. — Sonis na rubu groba. — Oporavlja se . . 372
Bolest i smrt grofa de Chamborda. — Sonisovo tugovanje 374
Listovi kćeri Mariji. — Cupio dissolvi et esse cum Christo 375
Jezgra i program duhovnoga života de Sonisova 378
General piše svoje uspomene. — Član bratovštine spasa. — Poniznost 379
Srednji vijek. — Pogreb Viktora Hugoa. — Obraćenje jednog generala 381
Patnje. — Odanost u volju Božju. — Dva pohoda 383
Poniženje. — Stanje Sonisovo se pogoršava 384
Smrtna borba. — Lice mrtvoga generala 385
Sažalnica ratnoga ministra. — Brzojav de Charetteov 387
Opijelo i pogreb. — Oprosni govor gen. Lhottea 388
List generalove udovice kćeri. — Ostanci Sonisovi preneseni u Loigny 389
Svečana besjeda Mgr. Freppela. — Nadgrobna ploča 390

Nekoliko pravila
za izgovor francuskoga jezika.

Suglasnici.

1. Na kraju riječi ne izgovaraju se *d, g, p, s, t, x, z.*
2. *C* izgovara se kao *k*, a pred *e, i, y* kao *s;* n. pr. Colbert = Kolber; cicéro = sisero;

ch izgovara se kao *š;* n. pr. chat = ša
g « « pred *e, i, y,* kao *ž;* n. pr. gibet = žibe
gn « « kao *nj;* n. pr. significatif = sinjifikatif
j « « « *ž;* n. pr. Job = Žob
qu « « obično kao *k;* n. pr. quantité = kantite
s « « između 2 samoglasnika kao *z;* n. pr. trahison = traizon

Samoglasnici.

u izgovara se kao njemačko *ü;* n. pr. pur = pür
au « « « naše *o;* n. pr. Saumur = Somür
eau « « « « *o;* n. pr. Bordeaux = Bordo
eu « « « njemačko *ö;* n. pr. odeur = odör
oeu « « « « *ö;* n. pr. Sacre-Coeur = Sakre-Kör
ou « « « naše *u;* n. pr. Brou = Bru
e na kraju višesložnih riječi u običnom se govoru ne čuje; u jednosložnih se riječi izgovara kao kratko *ö;* n. pr. Chapelle = Šapel; de = dö
è izgovara se kao njem. ä; n. pr. de Sèze = dö Säz
ai izgovara se kao njemačko *ä;* n. pr. chaise = šäz
ei « « « « *ä;* n. pr. Seine = Sän
oi « « « « *oâ;* n. pr. Croix = Kroâ

Nosni glasovi.

am, an, em, en izgovaraju se poprilici *an*
om, on « « « *on*
aim, ain, im, in, ein « « « *än*
ien, yen « « « *iän*
um, un « « « *ön*
oin izgovara se « *oän*

} kroz nos

Naglasak je na posljednjemu od onih slogova, koji se izgovaraju; n. pr. Sonis, Saumur; ali Belgique.

Nekoje tiskarske pogrješke.
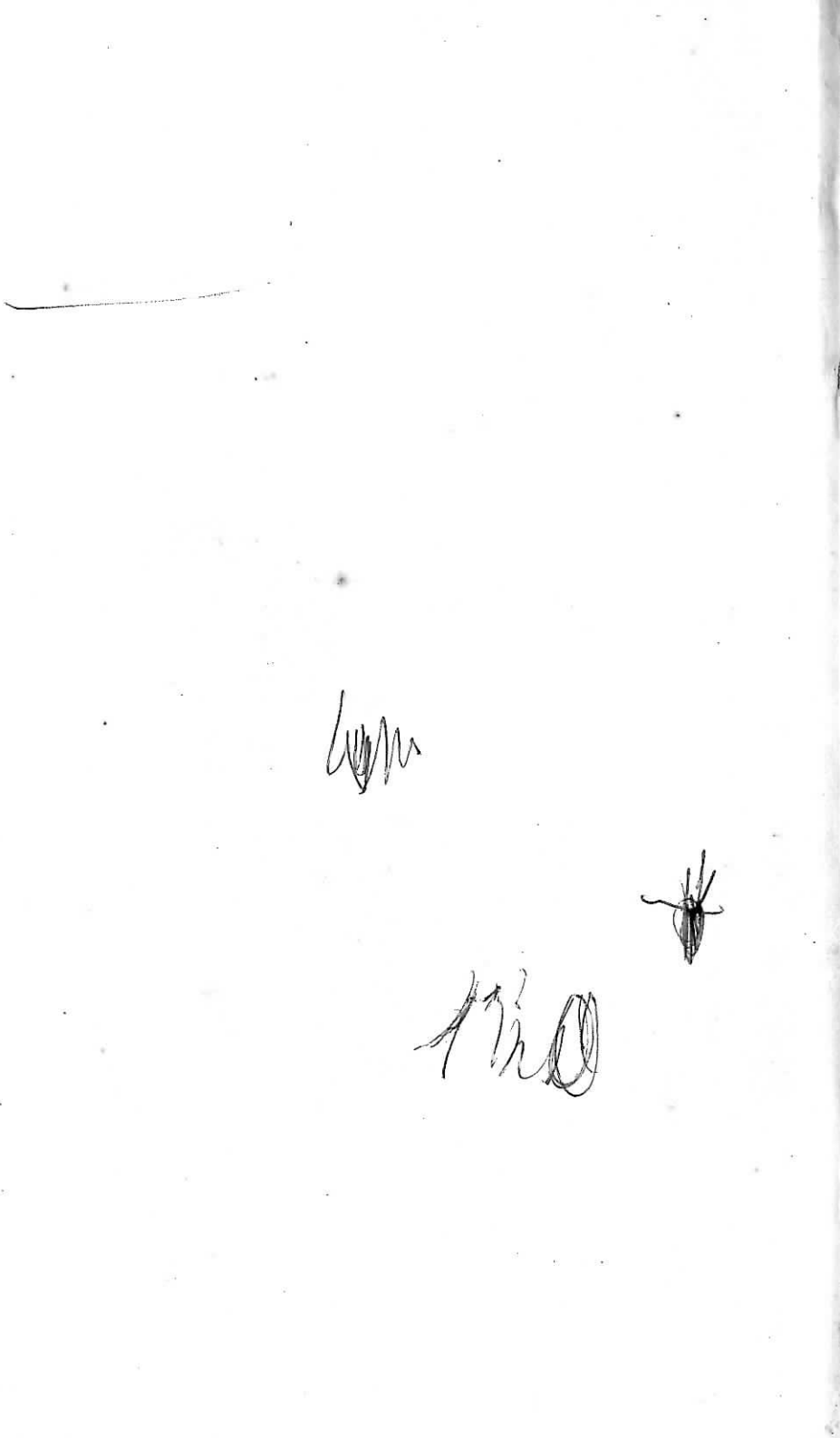
Strana										
Strana	1.	redak	1.	odozdo:	mjesto	Histire	treba	da	bude	Histoire
«	17.	«	5.	«	«	t	«	«	«	tä
«	30.	«	8.	odozgo	«	grehota	«	«	«	grjehota
«	30.	«	17.	«	«	nedelja	«	«	«	nedjelja
«	40.	«	1.	«	«	T	«	«	«	Tä
«	60.	«	8.	odozdo	«	Omaliji	«	«	«	Omalu
«	90.	«	8.	«	«	prišesti	«	«	«	pričesti
«	90.	«	1.	«	«	skršenih	«	«	«	skrštenih
«	95.	«	11.	odozgo	«	koko	«	«	«	kako
«	108.	«	11.	odozdo	«	milovan	«	«	«	milovidan
«	112.	«	12.	«	«	kakomo vidi	«	«		kako vidimo
«	139.	«	3.	«	«	pijaše	«	«	«	bijaše
«	145.	«	4.	odozgo	«	Što	«	«	«	S to
«	148.	«	12.	«	«	Čudi	«	«	«	Ćudi
«	150.	«	15.	«	«	mi predati		«	«	mi se predati
«	163.	«	1.	odozdo	«	1832	«	«	«	1882
«	173. i 175.		natpis		mjesto	Saida	treba	da	bude	Četovanje u pustinji
«	250.	«	3.	odozdo	mjesto	kušeje	«	«	«	kušnje
«	250.	«	1.	«	«	vojničku	«	«	«	vojničke
«	254.	«	1.	«	«	po-žnošću	«	«	«	pobožnošću
«	280.	«	10.	«	«	koje	«	«	«	koji
«	292.	«	14.	«	«	skrupolozan	«	«		skrupulozan
«	304.	«	5.	odozgo	«	zapovjeda	«	«	«	zapovijeda.